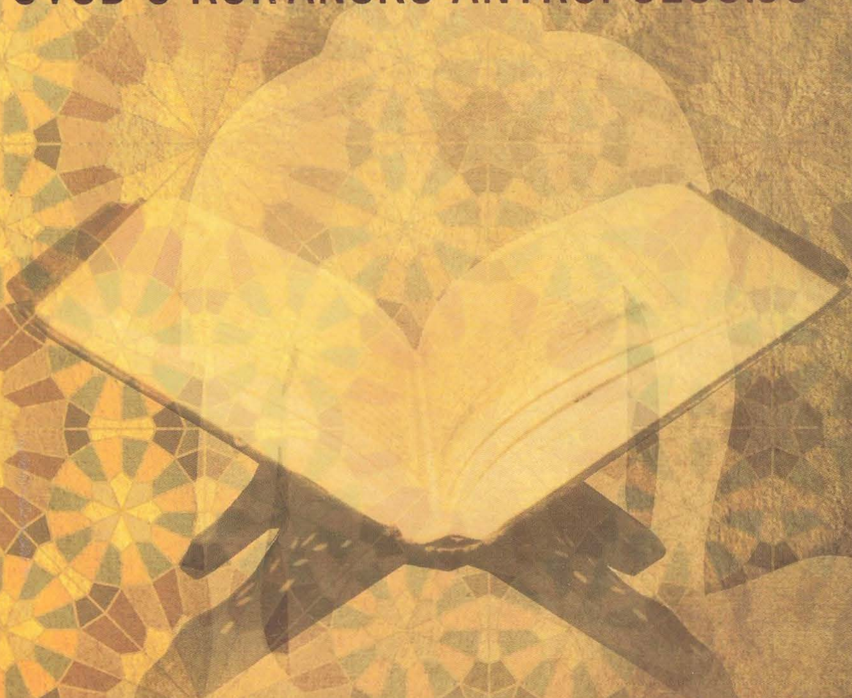
SAFVET HALILOVIĆ

ŠTA KUR'AN KAŽE O ČOVJEKU

UVOD U KUR'ANSKU ANTROPOLOGIJU

dr. hfz. Safvet Halilović

ŠTA KUR'AN KAŽE O ČOVJEKU

UVOD U KUR'ANSKU ANTROPOLOGIJU

Izdavači: **El-Kalem**, Izdavački centar Rijaseta Islamske zajednice u BiH (www.elkalem.ba)
CNS - Centar za napredne studije, Sarajevo (www.cns.ba)

Za izdavače: Selim Jarkoč, Ahmet Alibašić
Urednik: Mustafa Prljača
Recenzenti: Šefik Kurdić, hfz. Halil Mehtić, Muharem Omerdić
Lektura: Hurija Imamović
Tehničko uređenje: Nurko Karaman
Korice: Tarik Jesenković

Štampa: "Dobra knjiga", Sarajevo
Za štampariju: Izedin Šikalo

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

28-256-18

HALILOVIĆ, Safvet
Šta Kur'an kaže o čovjeku : uvod u kur'ansku antropologiju / Safvet Halilović. - Sarajevo : El-Kalem : Centar za napredne studije, 2012. - 278 str. ; 22 cm. - (Biblioteka Posebna izdanja / El-Kalem)

O autoru: str. 273-276. - Bibliografija: str. 267-272 ; bibliografske i druge bilješke uz tekst.

ISBN 978-9958-23-306-7
COBISS.BH-ID 19475974

SAFVET HALILOVIĆ

ŠTA KUR'AN KAŽE O ČOVJEKU

UVOD U KUR'ANSKU ANTROPOLOGIJU

BIBLIOTEKA **POSEBNA IZDANJA**

Sarajevo, 2012./1433. god. po H.

Štampanje ove knjige pomogao je dr. Tarik Kurbegović, sin rahmetli Omera Kurbegovića, kojem iskazujemo najsrdačniju zahvalnost, uz dovu Allahu Uzvišenom da ga nagradi na tom plemenitom djelu i podari mu Svoju ljubav i okrilje!

PREDGOVOR

Pitanje čovjeka u Kur'anu je osvijetljeno sa svih aspekata i tretirano s krajnjom pažnjom i posebnim respektom. Islam definira čovjeka u dva njegova odvojena, iako međusobno najtješnje povezana aspekta; prvi je njegova zemaljska egzistencija, sa svojom vrijednosti i značenjem, te društvenim i moralnim mogućnostima za čovjeka, a drugi je onostrani život, u kojem se konačno osmišljava čovjekov poziv, svrha, smisao i njegova najdublja stremljenja.

Ako analiziramo kur'anski tekst, onda ćemo doći do zaključka da on tretira čovjeka s obzirom na četiri momenta koji obuhvataju cjelinu njegovog života, mogućnosti i djela: čovjekova transcendentna narav i pozicija; elementi i izgledi njegove svakodnevnice; put što ga čovjek mora slijediti do svog višeg ozbiljenja i zadana svrha čovjekove egzistencije uopće.

Tako, ako razmatramo aspekt čovjekove naravi, pozicije i njegovog ukupnog života, doći ćemo do konstatacije da čovjek na jedan fascinantan način njedri dokaze o Allahovoj svemoći i sveopćoj milosti. Koliko god u čitavom svijetu i prostranom svemiru iskre i svjetlucaju dokazi Allahove veličanstvenosti i savršenstva, oni se isto toliko manifestiraju u samome čovjeku. Allah Uzvišeni jasno kaže: *Na Zemlji su*

dokazi za one koji čvrsto vjeruju, a i u vama samima – zar ne vidite? (*Ez-Zārijāt*, 20, 21)

Čovjekova egzistencija na Zemlji nije besmisleno empiričko istrajavanje u sitnim ciljevima i obilju potreba. Čovjek je na Zemlji u ulozi Allahovog zastupnika – *halife* – i, za razliku od drugih bića, on ima posebnu zadaću.

Kao Allahovom zastupniku na Zemlji, čovjeku je svojstvena spoznaja svih imena. Nazivi i imena prepoznatljiva su crta ljudskog roda, kojom ga je Allah Uzvišeni posebno obdario. Čak ni meleki nisu tome poučeni, dok je tu privilegiju zadobio Adem, alejhisselam, kao prvi čovjek. Kada meleki na upit Gospodara svjetova nisu znali odgonetnuti nazive nijedne stvari, i nakon što je jedino čovjek uspio u tome, Allah je kategorički ustvrdio: *Zar vam nisam rekao da samo Ja znam tajne nebesa i Zemlje i da samo Ja znam ono što javno činite i ono što krijete!* (*El-Bekare*, 33)

Inače, kur'anska antropologija, koja polazi od ideje integralnog čovjeka a kojeg idealno predstavlja Allahov poslanik Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, nije statička kategorija. Naprotiv, ona je zamišljena kao ostvarenje, jer treba biti djelo potpunog ispunjenja čovjekovog života. Prostor na kojem se to djelo treba esencijalno postići jeste čovjekova cjelokupna zemaljska egzistencija. Eshatološki ishod, pozitivan ili negativan, tj. nagrada ili kazna, posljedica su čovjekovih djela na ovom svijetu.

Kur'an, dakle, predstavlja čovjeka u jednom bitnom razvoju: od njegovog empiričkog *jest* do spoznaje Svrhe, Suštine i Istine. Čovjekov život, tek tada, nije puko trajanje ili briga za svakodnevno življenje, nego je njegov unutrašnji imperativ duhovno i moralno samoosvješćivanje. Jasno je da se ono ne može apsolutno dosegnuti, ali čovjekova zadaća je da mu

konstantno stremi, čistim srcem i dobrim djelima, duhovnim znanjem i unutrašnjom intuicijom.

Upravo radi toga duša je vrhunska odlika ljudskog bića. Duša je duhovni princip čovjeka, ukupnost njegovih intelektualnih i moralnih sposobnosti i vrednota, koje su, na jedan fascinantan način, povezane i upućene u svijet Božanskog. Tjelesno, materijalno, osjetilno time nije neutralizirano ni poreknuto ni u svojoj zbilji niti u svom značenju. Ono je samo nedostatno za čovjekovu stvarnu zadaću i svrhu i njegov pravi smisao i dostojanstvo.

Inače, put ljudskog razvoja, njegova bivanja čovjekom, kreće se linijom oslobađanja od materijalnog, tjelesnog i osjetilnog ka duhovnim i moralnim osobinama, težnji ka apsolutnim vrednotama. U tome se i krije duboki smisao antropološkog plana Kur'ana: čovjekov život je misija, a ne svakodnevno bivanje. Čovjekova misija jeste da se ostvari u onom što ga određuje čovjekom: stičući svijest o sebi, o Svrsi, Suštini i Istini života.

Sam čovjek je, čak i za sebe, nepoznanica, što je autor ovog djela u više navrata apostrofirao. Pa i pored svekolikog čovjekovog uzleta na krilima znanosti i tehnike, njegov pogled nije u stanju dokučiti sve predjele Allahove mudrosti i veličanstvenosti, što ga, nedvojbeno, upućuje na potrebu konstantnog vezivanja za svoga Gospodara i svakodnevno divljenje Njegovom stvaranju.

Čovjekova oholost i narcisoidnost vukla ga je kroz historiju u najniže predjele i baruštinu nevjerstva i ateizma, na što je autor u ovom djelu znalački ukazao. Svako čovjekovo odvajanje od Allahove Objave ponajviše liči prekidu napajanja električnom strujom, što izaziva potpuni mrak i totalnu paralizu njegovog djelovanja. Profesor Safvet Halilović kritički se

osvrnuo na ovaj znanstveni kolaps materijalizma i Darvinovu teoriju evolucije i vjerom, kao čovjekovom iskonskom potrebom, osvijetlio stalnu ljudsku težnju za ljepšim, boljim, apsolutnim i vratio čovjeka na kolosjek stvarnih njegovih potreba, stremljenja i aspiracija.

Posebna značajka ovoga rada jeste definiranje čovjeka onakvim kakav on jeste. Čovjek sam sebe nije u stanju definirati. To su, uostalom, pokazala dosadašnja promišljanja najvećih svjetskih umova. Autor ovog djela je navodeći brojne kur'anske citate vezane za čovjeka, njegovo mjesto i poziciju i na ovom i na onom svijetu, ustvari, definirao čovjeka i njegov položaj. To se i moglo desiti isključivo traženjem odgovora u Allahovoj Objavi.

Allah Uzvišeni je stvorio čovjeka i On Jedini zna njegove potrebe, želje i aspiracije. Autor ovog štiva je to kao profesor i naučni istraživač dobro prepoznao a, kao *hafiz Časnoga Kur'ana*, na jedan senzibilan način i posebno oćutio! Svakako je ova sretna sinteza naučnog istraživača i izuzetnog poznavaoca kur'anskog teksta, u liku *hafiza Časnoga Kur'ana*, itekako doprinijela osluškivanju potrebe za nastankom jednog ovakvog djela, ali i uvođenjem predmeta na Islamskom pedagoškom fakultetu u Zenici.

Područje kur'anske antropologije na našim prostorima je, nažalost, nedovoljno istraženo. Tu i tamo mogli smo samo pročitati po neku rečenicu, u nekom od tekstova naših autora. Otuda nam se doima izuzetno hrabrim činom i pionirskim potezom pojavljivanje ovog štiva iz pera našeg uvaženog profesora, poznatog hafiza i izuzetnog islamskog pregaoca dr. Safveta Halilovića, koji ovom knjigom razotkriva jedno izuzetno široko i dragocjeno područje – područje kur'anske antropologije.

Ako na internetu pretražimo ovaj termin, naići ćemo na biblijsku i razne druge antropologije, dok se kur'anska antropologija, na našem jeziku, uopće ne spominje. Nažalost, predmet sa ovim nazivom, ne izučava se ni u jednoj medresi, niti na visokoškolskim ustanovama Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Zahvaljujući upravo hafizu prof. dr. Safvetu Haliloviću, ovom predmetu su sada vrata otvorena na Islamskom pedagoškom fakultetu Univerziteta u Zenici.

Ovom prilikom treba naglasiti da je prije nekoliko godina - upravo na inicijativu profesora Halilovića - uveden predmet *Sira–životopis posljednjeg Allahovog Poslanika,* koji uopće nije bio tretiran na visokoškolskim institucijama kod nas. Ne samo da je profesor Halilović inicirao ovaj predmet, nego je i napisao, prvi put na našem jeziku, tako sadržajan, vrijedan i, na relevantnoj literaturi, utemeljen udžbenik, koji je sada dostupan studentima na više naših odgojno-obrazovnih institucija.

Zahvaljujući, uistinu, agilnom prof. dr. Safvetu Haliloviću, koji je napisao udžbenik tefsira za istoimeni predmet koji predaje od dolaska na Islamski pedagoški fakultet, zatim spomenutog udžbenika iz oblasti *sire,* evo pred nama je i ovaj udžbenik iz oblasti kur'anske antropologije, koji će nam, svojim lepršavim jezikom i prijemčivim stilom, razotkriti horizonte novih spoznaja i inicirati nas da više razmišljamo o ovoj oblasti, koja je kod nas isuviše zapostavljena a koja će ovim vrijednim štivom prvi put biti kod nas aktuelizirana.

Inače, profesor Halilović je poznat po tome što se konstantno vraća svojim knjigama i što redovno dodaje korisne dopune i detalje u sljedećim izdanjima. Evo, to je učinio i u drugom izdanju ove knjige, pa je naveo mnoge nove i korisne detalje za ovu iznimno važnu oblast. Posebna vrijednost ovog drugog dopunjenog izdanja je to što, pored brojnih drugih

detalja, tretira i pitanje ljudskih grijeha, koji su nezaobilazni pratilac u životu čovjeka. Ono što autor želi posebno potcrtati ovim novim poglavljem nisu samo pogubne posljedice grijeha i griješenja po čovjeka na drugom, vječnom svijetu (ahiretu), već i strahovita razorna moć grijeha i njihovih katastrofalnih rezultata u životu na ovom, zemaljskom svijetu. Mnogi, nažalost, misle da čovjek može živjeti kako hoće na ovom svijetu i da će nagradu ili kaznu za svoja djela dobiti tek na budućem svijetu, što je, gledano iz obzorja kur'anskog učenja o čovjeku, potpuno pogrešno shvatanje.

Abdullah ibn Abbas, radijallahu anhu, veliki ashab i najveći mufessir u prvoj generaciji muslimana, tvrdio je da su grijesi posljedica neznanja, pa je hafiz Halilović, ovim štivom, želio rasplamsati čovjekovu intelektualnu, racionalnu i emocionalnu snagu, koju mu je Allah podario, čime se najefektivnije gasi rasplamsavanje i vatra grijeha. On se, dakle, nije zadovoljio samo definiranjem i navođenjem čitave liste velikih grijeha, već je i upozorio na njihovu negativnost i štetnost, pokušavajući, manirom istinskog znalca islamskog učenja i metodom iskusnog ljekara ljudskih duša, da do kraja neutralizira ili, u najmanju ruku, minimizira grijehe u našoj životnoj svakodnevnici.

Poznajući profesora Halilovića, kao autora posebnih intelektualnih vrijednosti i istančane sistematičnosti, znali smo da će se on potruditi i uraditi dopune prvom izdanju *Kur'anske antropologije*, koje je publikovano prije tri godine. I, evo, hvala Allahu Plemenitom, on je ta očekivanja ispunio i priredio drugo dopunjeno izdanje, koje najtoplije preporučujemo našoj javnosti.

prof. dr. Šefik Kurdić

UVOD

Shodno temeljnom islamskom učenju Kur'an je posljednja Božija Objava ljudskome rodu. On je uputa i putokaz ljudima. U njemu su izneseni jasni dokazi Pravoga puta i razlikovanja dobra od zla. Objavljivan je vjerovjesniku Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, u vremenskom periodu od dvadeset tri godine njegove poslaničke misije. Prenesen je potonjim generacijama putem apsolutno autentične (*mutevātir*) predaje, koja, gledano s naučne strane, ne ostavlja prostora ni najmanjoj sumnji u tačnost onoga onoga što se prenosi. Pored toga što je zapisan od riječi do riječi još za vrijeme Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, Kur'an je jedina knjiga čiji tekst je, konstantno tokom povijesti, u cijelosti učen napamet i memorisan od strane ogromnog broja ljudi. Tako je svaka kur'anska riječ sačuvana upravo onako kako je objavljena i muslimani imaju u potpunosti sačuvan izvorni oblik svoje svete knjige.

Kur'an je Knjiga koju je Uzvišeni Stvoritelj opisao sljedećim riječima:

A od Allaha vam dolazi svjetlost i Knjiga jasna kojom Allah upućuje na puteve spasa one koji nastoje da steknu zadovoljstvo Njegovo i izvodi ih, po volji Svojoj, iz tmina na svjetlo i na pravi put im ukazuje. (*El-Māide*, 15, 16)

Allah objavljuje najljepši govor, Knjigu sličnu po smislu, čije se pouke ponavljaju, zbog kojih podilazi jeza one koji se Gospodara svoga boje, a kada se spomene ime Allahovo, kože njihove i srca njihova se smiruju. Ona je Allahov pravi put na koji On ukazuje onome kome On hoće; a onoga koga Allah ostavi u zabludi niko na Pravi put neće moći uputiti. (*Ez-Zumer,* 23)

U Kur'anu se ističe da je Allah Uzvišeni objavio Kur'an da bi on bio *objašnjenje za sve; i uputa i milost i radosna vijest za one koji jedino u Allaha vjeruju.* (*En-Nahl*, 89)

Kur'an je govor Svevišnjeg Stvoritelja koji je upućen čovjeku: njegovim mislima, srcu, duši, biću... To je govor koji izvješćuje čovjeka o njegovom Stvoritelju, Allahu Uzvišenom, o Njegovim osobinama i atributima, o Njegovoj Moći, Milosti, Uzvišenosti, Sveznanju itd.

U Kur'anu su odgovori na suštinska pitanja u vezi s čovjekom, njegovim porijeklom, životom i svrhom njegovog postojanja na ovome svijetu. U Kur'anu su, također, iznesena načela, propisi i principi kojih se čovjek treba pridržavati da bi postigao sretan i uravnotežen život na ovome svijetu, kao i vječnu sreću i zadovoljstvo svoga Gospodara na Onome svijetu.

Objavljivanjem Kur'ana postavljeni su temelji islamskog vjerovanja (*'akīda*) i osnove islamskog zakona (*šerijat*), kao i etička načela islama (*ahlak*). Kur'an je, dakle, glavni izvor islama u vjerskom, zakonodavom i moralnom pogledu.

U povijesti ljudskog roda nijedna knjiga nije tako dominantno utjecala na profiliranje ljudske misli kao Kur'an. Nijedna nije toliko komentarisana, prepisivana, proučavana, učena napamet, niti prevođena na sve relevantne svjetske jezike poput Kur'ana časnog.

Prema Muhammedu Asadu (alias Leopold Weiss), Kur'an je, više nego bilo koja druga poznata pojedinačna pojava, utjecao na religijsku, društvenu i političku povijest svijeta. Nijedna druga sveta knjiga nije nikada imala sličan direktan utjecaj na živote ljudi koji su prvi put čuli njenu poruku i, preko njih i generacija koje su slijedile, na čitav tok civilizacije. Ona je potresla Arabiju i od arapskih, vječno zavađenih plemena, formirala naciju; u toku nekoliko decenija, ona je proširila svoj pogled na svijet daleko izvan granica Arabije i izgradila prvo ideološko društvo poznato čovjeku.

Svojim insistiranjem na svijesti i znanju (*Iqre! - Uči, čitaj!*), Kur'an je među svojim sljedbenicima podstakao duh intelektualne radoznalosti i nezavisnog istraživanja, što je konačno dovelo do veličanstvene ere učenja i znanstvenog istraživanja kojim se odlikovao svijet islama na vrhuncu svoje kulturne moći. Kultura podstaknuta Kur'anom prodrla je bezbrojnim putevima i prečicama u duh srednjovjekovne kulture koju nazivamo renesansom pa tako, tokom vremena, inicirala rađanje onoga što se naziva "vijek znanosti", u kojem sada živimo.[1]

Kur'an je, dakle, za muslimane Allahova Riječ, objavljena Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, da je prenese ljudima na arapskome jeziku. Po islamskom učenju, Kur'an je vječni Božiji Govor, kako po značenju tako i po svom slovu i zvuku. To je Božija, dželle šanuhu, Knjiga koja je objavljena vjerovjesniku Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, i predstavlja posljednju objavu Allaha Uzvišenog ljudskome rodu.

Po kur'anskom učenju, svrha (smisao) ljudskog postojanja je stalno obožavanje Allaha, dželle šanuhu, u svim ak-

1 Muhammed Asad, Poruka Kur'ana, El-Kalem, Sarajevo, 2004, Predgovor, str. XXII i XXIV.

tivnostima ljudskog života. Postizanje te svrhe biva nemoguće sve dok ljudi svoje živote dijele na dva dijela, duhovni i materijalni; oni moraju biti spojeni, u ljudskoj svijesti i aktivnostima, u harmoničnu cjelinu. Logična posljedica tog stava jeste dalja razlika između islama i drugih religijskih sistema, jer se islam, kao učenje, bavi definiranjem ne samo metafizičkih odnosa između čovjeka i Stvoritelja, nego isto tako i zemaljskim odnosima između individue i njene društvene okoline. Zemaljski život ne smatra se samo praznom ljuskom, beznačajnom sjenom budućeg svijeta, već je on sam po sebi, potpuna, pozitivna cjelina.

Suprotno kršćanskoj ideji da je čovjek rođen grješan, ili učenju hinduizma da je on izvorno nizak i nečist pa mora mučno posrtati kroz dugi niz seoba prema konačnom cilju savršenstva, Kur'an tvrdi da je čovjek rođen čistim i potencijalno savršenim. U Kur'anu časnom rečeno je:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ، ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ، إِلَّا الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

Uistinu, mi čovjeka stvaramo u najboljem obliku, a zatim ga dovodimo u najniži mogući, izuzimajući samo one koji budu vjerovali i dobra djela činili. (*Et-Tīn*, 4–6)

U ovim ajetima izražena je doktrina da je čovjek izvorno dobar i čist, kao i to da nevjerovanje u Allaha, dželle šanuhu, i odsusutvo dobrih djela može razoriti njegovu izvornu čistoću. S druge strane, čovjek može zadržati, ili ponovno zadobiti, to izvorno stanje ako svjesno shvati Božiju Jednoću i potčini se Njegovim zakonima.[2]

2 Safvet Halilović, *Islam i Zapad u perspektivi Muhammeda Asada*, Novi Pazar, 2006, str. 67.

Kur'an je kategoričan u tome da ne postoji nikakav *prvi*, odnosno *nasljedni grijeh*, jer je takav koncept u suprotnosti ideji o Božijoj pravednosti. U Kur'anu se naglašava:

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى

Niko neće nositi tuđi teret. (*El-Isra'*, 15)

A pošto nema nikakvog nasljednog grijeha, isto tako nema ni univerzalnog iskupljenja čovječanstva. Iskupljenje i osuda su individualni, jer, po Kur'anu, *čovjekovo je samo ono što sam uradi.* (*En-Nedžm*, 39)

Jedinstvenost kur'anskog učenja očituje se, također, u poimanju odnosa između ovoga i budućeg svijeta. Na zemaljski život treba gledati s poštovanjem. On se ne smije obožavati, već ga treba smatrati organskim stupnjem na našem putu ka višoj egzistenciji. Upravo zbog toga što je to jedna etapa, i to posebna etapa, čovjek nema pravo prezirati ili, čak, potcjenjivati vrijednost svog dunjalučkog života. Odnos islama prema ovome svijetu najbolje je iskazan u kur'anskom ajetu koji uči vjernike da stalno mole Svevišnjeg Stvoritelja:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً

Gospodaru naš, podaj nam dobro i na ovom i na onom svijetu! (*El-Bekare*, 201)

Kur'an časni u brojnim tekstovima govori o čovjeku. Ispravno je reći da je čovjek (*insan*), zapravo, središnja tema Kur'ana jer sve što je objavljeno u Kur'anu objavljeno je čovjeku i, na izvjestan način, tiče se čovjeka.

Čovjek, bez obzira iz kojeg ugla i sa kakvih polazišta ga posmatrali, predstavlja najsloženiju kategoriju postojanja u pojavnom svijetu. On je više od onoga što sve nauke zajedno

mogu o njemu da kažu. Zato je čovjek ostao velika nepoznanica i pored ekspanzije nauke i tehnologije u svim područjima. Nauka koja je okrenula leđa vjeri koja izvire iz nepogrješive Božije Riječi i Objave nije u stanju definisati čovjeka. Zato, da bi se shvatilo ko je čovjek i šta je uloga njegovog postojanja u svijetu, potrebno je uzeti u obzir ono što o njemu kazuje Objava.

U ovoj knjizi razmatraju se temelji kur'anskog učenja o čovjeku i svrsi njegovog postojanja na ovom svijetu. U knjizi se detaljno analiziraju kur'anski ajeti u kojima se spominje pojam *insan* (čovjek). Tu su i drugi tekstovi koji mogu poslužiti kao korisni prilozi za proučavanje ove veoma važne oblasti koja, ni blizu, nije dovoljno istražena na našim prostorima. Allaha Uzvišenog molimo da ovu knjigu učini korisnom i da nam pomogne u rasvjetljavanju ove izuzetno važne teme.

Vallahu velijju-t-tevfik ve bihi neste'in!

PORIJEKO I PRIRODA ČOVJEKA U ISLAMU

Antropologija je disciplina koja proučava ljudski život i kulturu, te sličnosti i razlike među ljudima: kako ljudi žive, šta rade, šta misle i kako se odnose prema okolini. Pored toga, antropologija proučava kako se razvijala ljudska rasa, te kako su nastajala i nestajala ljudska društva, ali je okrenuta i sadašnjosti i budućnosti ljudskog roda. Ukratko, predmet antropologije svodi se na jedno pitanje: šta znači biti čovjek?[3]

Riječ *antropologija* nastala je od grčke riječi *antropos* (*anthropos*), što u prijevodu znači čovjek ili onaj koji gleda prema gore. U filozofiji, *antropologija* je nauka koja se bavi proučavanjem biti čovjeka, njegove uloge i položaja u svijetu i smisla njegova postojanja.[4]

Kur'an časni koristi pojam *insān* kao temeljni naziv za čovjeka.[5] Interesantna je etimologija tog pojma. Poznati arapski

---

3 Ovakva definicija antropologije navodi se u brojnim izvorima, vidjeti npr.: www.hr.wikipedia.org.

4 Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990, str. 82.

5 U Kur'anu se koriste i drugi nazivi za čovjeka, poput: *bešer*, *el-ins* i *en-nās*. Međutim, ti nazivi se koriste za čovjeka kao vrstu, tako npr. naziv *el-ins* uvijek dolazi u poređenju sa pojmom *el-džinn* (džini) da bi

rječnici iznose dvije mogućnosti kada je u pitanju porijeklo riječi *insān*: prvo, *uns* – što znači: druževnost, druželjublje, društvenost, prisnost, ljubaznost, prijaznost; drugo, *nisjān* – sa značenjem: zaborav, zaboravnost.[6]

Prema prvoj etimologiji *insan* je društveno biće, tj. biće koje je upućeno na druge *insane* (ljude) i koje ne može živjeti samo. To znači da je čovjek podložan utjecaju okoline, dakle na njega utječu ljudi, sredina, kao i životne okolnosti, a i on može utjecati na druge.

Prema drugoj etimologiji, čovjek (*insān*) je biće sklono zaboravu. U prilog tome ide i kur'anski ajet u vezi s prvim čovjekom: *A Ademu smo odmah na početku naredili; ali on je zaboravio* (*fe nesije*), *i nije odlučan bio.* (*Tā-Hā*, 115) Iz navedenog proističe da je čovjek biće koje treba podsjećati i opominjati.

---

se ukazalo na to da su ljudi vrsta koja je različita od džina. Pojam *el-ins* upotrijebljen je 18 puta u tekstu Kur'ana. *Bešer* se također spominje u značenju vrste, odnosno bića ili stvorenja kojima je zajedničko to da jedu, piju, spavaju, hodaju itd. Pojam *bešer* spominje se u Kur'anu časnom 35 puta, od toga je na 25 mjesta korišten da bi se ukazalo na *bešerijjet* Allahovih poslanika, tj. da su oni ljudska bića koja jedu, piju, spavaju i da njima nije imanentno ništa od Božijih svojstava. Pojam *en-nās* je množina i znači ljudi, a u Kur'anu se spominje oko 240 puta. Njime se također označava ljudska vrsta u najširem smislu. Ostaje, dakle, da je *insan* temeljni naziv za čovjeka u Kur'anu časnom. U vezi s ovom tematikom vidjeti: Aiša Abdurrahman Bintu-Šātī, *El-Kur'ān ve kadājā el-insān*, Daru-l-me'arif, Kairo, 1999, str. 15–21.

6 Vidjeti: El-Fejjūmī, *El-Misbāhu-l-munīr*, Mektebetu Lubnan, Bejrut, 1987, str. 10. Autor naznačava da je prva etimologija opredjeljenje arapske jezikoslovne škole u Basri a druga izbor lingvističke škole iz Kufe. U vezi s etimologijom pojma *insan* vidjeti, također: El-Fejruzabadi, *El-Kamusu-l-muhit*, Muessesetu-r-risale, Bejrut, četvrto izdanje, 1994, str. 683–684; Ragib el-Asfihānī, *El-Mufredāt li elfāzi-l-Kur'ān*, Darul-fikr, Bejrut, str. 24; Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997, str. 51.

Sam Kur'an časni nalaže Poslaniku, alejhisselam: *A ti opominji (*doslovno: *podsjećaj), tvoja opomena će uistinu koristiti vjernicima.* (*Ez-Zārijāt*, 55) Na nekoliko mjesta u *Kur'anu* ističe se *da je Kur'an zikr*, tj. opomena, podsjećanje.

Riječ *insān* (čovjek) spomenuta je u Kur'anu 65 puta.[7] To je jednako ukupnom broju spominjanja faza stvaranja čovjeka, a izgleda ovako: *turāb* (zemlja) –17 puta; *nutfeh* (sjeme, sperma) – 12 puta; *'alak* (embrio, zakvačak) – 6 puta; *mudgah* (gruda mesa) – 3 puta; *'izām* (kost) – 15 puta; *lahm* (meso) – 12 puta. Matematički, to se može prikazati na sljedeći način: 17+12+6+3+15+12=65. Navedena činjenica predstavlja jedan od bitnih detalja statističko-lingvističkog aspekta kur'anske nadnaravnosti (mudžize).[8]

Porijeklo čovjeka je suštinsko pitanje svakog pogleda na svijet. Razmatranje o tome kako čovjek treba da živi uvijek nas vraća na pitanje otkuda on dolazi.

Kada je u pitanju porijeklo čovjeka, Kur'an je sasvim jasan i precizan: čovjek je Božije stvorenje i nije produkt slučaja ili, pak, djelovanja slijepih sila prirode. U više kur'anskih tekstova ističe se da je Allah Uzvišeni stvorio čovjeka i podredio mu sve što je na nebesima i Zemlji. Dovoljno je navesti samo nekoliko primjera.

وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

7 Muhammed Fuad Abdulbaki, *El-Mu'džemu-l-mufehres li elfāzi-l-Kur'āni-l-kerīm*, Daru-l-hadis, Kairo, 1994, str. 119–120.

8 Harun Yahya, *Kur'anske mudžize*, Sarajevo, Bosančica-print, 2001, str., 74; Safvet Halilović, *Osnovi tefsira*, IPA, Zenica, 2005, str., 120; Caner Taslaman, *Kur'an – nenadmašni fenomen*, Sarajevo, 2006, str. 320.

On (Allah Uzvišeni) daje vam da se koristite onim što je na nebesima i onim što je na Zemlji, sve je od Njega. To su, zaista, pouke za ljude koji razmišljaju. (*El-Džāsije,* 13)

الرَّحْمَنُ ، عَلَّمَ الْقُرْآنَ ، خَلَقَ الْإِنسَانَ ، عَلَّمَهُ الْبَيَانَ

Milostivi, poučava Kur'anu, stvara čovjeka, uči ga govoru. (*Er-Rahmān,* 1–4)

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللهِ وَكُنتُمْ أَمْوَاتاً فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ. هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُم مَّا فِي الأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Kako možete da ne vjerujete u Allaha, vi koji ste bili ništa, pa vam je On život dao; On će, zatim, učiniti i da pomrete i poslije će vas oživiti, a onda ćete se Njemu vratiti. On je za vas sve što postoji na Zemlji stvorio, zatim je Svoju volju prema nebu usmjerio i kao sedam nebesa ga uredio; On sve zna. (*El-Bekare,* 28, 29)

Kur'an, dakle, bez dvojbe iznosi činjenicu da je čovjek stvorenje, poput svih ostalih koje je stvorio Allah Uzvišeni. Razlika je u tome što je čovjek, u odnosu na druga stvorenja, odlikovan time što je Allah, dželle šanuhu, davši mu oblik, udahnuo u njega od Svoga *Rūha*, tj. podario mu dušu. O tome Kur'an časni govori na više mjesta:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَراً مِّن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ. فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِي فَقَعُواْ لَهُ سَاجِدِينَ

I kad Gospodar tvoj reče melekima: "Ja ću stvoriti čovjeka od ilovače, od blata ustajalog, i kad mu dam lik i u njeg udahnem od Svoga Rūha, vi mu se poklonite!" (*El-Hidžr,* 28, 29)

ذَلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ، الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ، ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِن سُلَالَةٍ مِّن مَّاءٍ مَّهِينٍ ، ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِن رُّوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

Allah je Onaj koji zna i nevidljivi i vidljivi svijet, Silni i Milostivi, koji sve savršeno stvara, koji je prvog čovjeka stvorio od ilovače – a potomstvo njegovo stvara od kapi hude tekućine, zatim mu savršeno udove uobliči i udahnjuje u njega od Svog Ruha,– i On vam i sluh i vid i pameti daje –, a kako vi malo zahvaljujete! (*Es-Sedžde*, 6–9)

Čovjek je, dakle, biće koje je konstituisano od tijela i duše. Tijelo je sastavljeno od materijalnih elemenata i ono je predmet proučavanja mnogih znanosti. Zahvaljujući toj činjenici čovjek posjeduje ogromno znanje o svome tijelu, njegovim organima i funkcijama. Međutim, tijelo je samo jedan aspekt čovjekovog bića. Čovjek ima i dušu, a duša je ono što ga čini posebnim u odnosu na druga stvorenja.

Po slovu Kur'ana, duša (ar. *rūh*) je udahnuta u čovjeka od Allahovog *Rūha*. Pitanje duše spada u red kur'anskih učenja koja se odnose na ono što se naziva *'ālemu-l-gajb* (*svijet gajba*). To je područje transcedentnog i nadosjetilnog i ono je nedostupno ljudskom razumu. Vjerovanje u *gajb* je jedno od temeljnih pitanja islamskog vjerovanja (*'akīda*) i o tome svijetu govori se u brojnim kur'anskim i hadiskim tekstovima.

Duša je element koji čovjek zadobiva u jednom trenutku i to sto dvadeset dana od početka nastajanja njegovog tijela. U relevantnoj hadiskoj literaturi (*Sahihu Muslim* i dr.) navodi

se, putem autentičnih *seneda* (lanaca prenošenja), predaja u kojoj stoji da je posljednji Božiji vjerovjesnik Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, rekao:

إن أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثم يَكُونُ فِي ذَلِكَ عَلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ، وَيُؤْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ: بِكَتْبِ رِزْقِهِ، وَأَجَلِهِ، وَعَمَلِهِ، وَشَقِيٌّ أَوْ سعيد"

"Vaše stvaranje u utrobama vaših majki odvija se tako što četrdeset dana budete sperma (*nutfa*), zatim isto toliko vremena budete zakvačak (*'aleqa*) i isto toliko komadić mesa (*mudga*). Potom Allah Uzvišeni pošalje meleka da udahne dušu..."[9]

Udahnjivanje duše (*nefhu-r-rūh*) predstavlja čin sjedinjavanja onog što je nebesko, vanmaterijalno s onim što je zemaljsko, materijalno, i to je, zapravo, početak ljudskog života. Duša tijelu daje život, osjećaje i pokretljivost i dok je ona prisutna, tijelo je živo. Prema mišljenju islamskih učenjaka duša je (nematerijalni) element koji se rasprostire po svim česticama tijela, kao ružin sok koji se rasprostire po svim dijelovima ruže.[10]

Duša spada u kategoriju Allahovog emra (*emrullāh*) u kojoj vladaju posebne zakonitosti. To je kategorija koja se dešava trenutačno, tj. Allahovom, dželle šanuhu, stvaralačkom riječju *"Kun! – Budi!"*, a ne procesualno, kao što je slučaj kod

9 Hadis prenosi poznati hadiski autoritet Muslim en-Nejsabūrī u svome *Sahihu* posredstvom istaknutog ashaba Abdullaha ibn Mes'uda. Vidjeti: *Sahih Muslim*, Mektebe Daru-l-fijha', Damask i Saad Suubbar, Rijad, bez godine izdanja, VI, str. 190-192, hadis br. 2.643.

10 Vidjeti: Mehmed Handžić, *Ilmu-l-kelam*, El-Kalem, 2000, str. 18.

stvaranja općenito, gdje su prostor i vrijeme bitni elementi, zapravo odlike tog stvaranja.[11] Kategorija *emrullaha* može se, između ostalog, sagledati i u svjetlu sljedećih ajeta:

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ

A naš emr je jedan – bude poput treptaja oka. (*El-Kamer*, 50)

إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِندَ اللّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثِمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ

Isa je kod Allaha poput Adema: stvorio ga je od zemlje a potom mu rekao: Budi!, i on je bio. (*Ali 'Imran*, 59)

أَلاَ لَهُ الْخَلْقُ وَالأَمْرُ تَبَارَكَ اللّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

Njemu (Allahu) pripada stvaranje (halk) i zapovijed (emr). Uzvišen neka je Allah, Gospodar svjetova! (*El-'Araf*, 54)

Ljudsko znanje o duši

Duša spada u područje gajba u koje ne prodire ljudsko znanje. Budući da je to područje čovjeku poznato samo onoliko koliko mu je Allah Uzvišeni to otkrio posredstvom Svojih poslanika, sve što se o duši može saznati svedeno je na ono što je o njoj kazala Božija Objava. Allah Uzvišeni je na pitanje o duši koje su jevreji postavili Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, objavio 85. ajet sure *El-Isra'*: *Pitaju te o duši. Reci: "Šta je duša – samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja".*

11 Ibn Kajjim el-Dževzijje, *Knjiga o duši*, s arapskog preveo Mustafa Prljača, Sarajevo, 2003, predgovor prevodioca, str. 6.

U osvrtu na ovaj ajet, savremeni mufessir Muhammed Husejn Tabatabāī kaže: "Što se tiče kur'anskog iskaza: *A vama je (o duši) dato samo malo znanja!* – on znači: Znanje koje vi imate o duši, a koje vam je Allah dao, samo je neznatan dio, jer duša ima naročito mjesto u egzistenciji, ima fascinirajuće, čudesne imanencije i djejstva koja vama nisu dostupna!"[12]

Komentarišući navedeni ajet Sejjid Kutb u svom znamenitom tefsiru *Fi zilāli-l-Kur'ān* (*U okrilju Kur'ana*) pojašnjava: "U ovom području ljudski razum nema šta da traži, ali ima u njemu usmjerenje razuma, a to je da radi u okviru svojih granica i u oblasti u kojoj može spoznati. Otuda nema potrebe upuštati se niti trošiti snagu u ono što razum ne može spoznati, jer ne raspolaže takvim sredstvima koja bi mu poslužila da to spozna. Duša je nešto neviđeno, nespoznajno, i njenu suštinu zna samo Allah. Ona je jedna od svetih tajni koje je Allah udahnuo u ovo ljudsko biće i u još neka stvorenja čiju bit mi ne znamo. Ljudsko znanje je ograničeno u odnosu na apsolutno Allahovo znanje. Tajne ovog bitka su daleko šire da bi ih ovaj ograničeni ljudski razum mogao obuhvatiti. Čovjeku je poklonjeno onoliko koliko mu je potrebno da bi mogao biti namjesnik na Zemlji i da bi mogao ostvariti ono što je Allah htio da ostvari i to u granicama svoga neznatnog znanja. Čovjek je na Zemlji kreirao ono što je kreirao, ali je zastao umoran pred tom nježnom tajnom, dušom, ne znajući šta je ona niti kako je došla, ne znajući kud odlazi niti gdje je bila, niti gdje će biti, osim onoliko koliko ga je Sveznajući i Svemogući obavijestio u Objavi."[13]

---

12 Muhammed Husejn Tabatabai, *El-Mīzān fi tefsīri-l-Kur'ān*, Bejrut, 1972, XIII, str. 199.

13 Sejjid Kutb, *U okrilju Kur›ana*, Sarajevo, FIN, 2000, XV, str. 82.

Interesantna su razmišljanja o duši koja je iznio istaknuti islamski mislilac u 20. stoljeću, Abbas el-Akkad, u djelu *El-Insān fi-l-Kur'ān* (*Kur'ansko učenje o čovjeku*). El-Akkad polazi od postavke da je ljudsko biće jedno veoma složeno zdanje koje regulišu tri sile: *nefs*, *'aql i ruh*. O tome su, ističe on, govorili još i mudraci antičke Grčke. Nakon iznošenja sličnosti i razlika između tih sila koje su razmatrali veliki umovi drevne Grčke, El-Akkad u vezi s ruhom (dušom) veli: "Na osnovu onoga što je navedeno u Kur'anu časnom, može se razumjeti da je *ruh* ona komponenta koja je najbliža Vječnom životu i koja je najskrivenija ljudskim čulima. To je ona komponenta o kojoj je Svevišnji Bog znanje zadržao za Sebe, ne otkrivši ga ni Svojim vjerovjesnicima, budući da se radi o samoj biti vječnosti, koju ograničeni ljudski um nije kadar obuhvatiti i pojmiti, izuzev njemu primjerenom aluzijom i aproksimacijom. *Pitaju te o duši. Reci: "Šta je duša – samo Gospodar moj zna, a vama je dato samo malo znanja!"* (*El-Isrā'*, 85)

Što se pak tiče uma (*'aql*) i *nefsa*, u kur'anskom diskursu *nefs* bi bio komponenta najbliža ovom svijetu, ili drugačije rečeno, to je životna sila koja obuhvaća volju kao što obuhvaća i nagon, koja djeluje i svjesno i nesvjesno. Ona se na mnogim mjestima u Kur'anu navodi kao sinonim za silu koju obuzima san, koju neutralizira ubistvo, koja osjeća užitak i patnju, koja se može nadahnuti razvratnošću i bogobojaznošću, koja će biti pitana za dobro i loše djelo koje uradi. To je, dakle, sila koja djeluje i želi, koja postupa po nalogu uma ili koja se povodi za nagonima naravi i strasti i koja će na Sudnjem danu biti nagrađena shodno onome što je činila."

"Prema tome", zaključuje El-Akkad, "čovjek se svojim umom (*'aql*) uzdiže nad svojim nefsom, dok se nad svojim umom uzdiže svojim ruhom. Na taj način čovjek je nefsom

povezan sa snagama životinjskih nagona i poticajima tjelesnog života, dok je ruhom povezan sa svijetom vječnosti i suštinom trajnog bitisanja o čemu znanje posjeduje samo Allah Uzvišeni. Pravo je razuma da shvati sve ono što može shvatiti u svojoj ograničenosti. Međutim, razum ne može shvatiti svu realnost u njezinoj apsolutnosti; to može učiniti samo imanom i nadahnućem!"[14]

Materijalističko nijekanje postojanja duše i njihove tvrdnje da je ljudska svijest sačinjena od materije nisu u suglasnosti sa znanošću. O tome postoje brojne studije a jedan od onih koji su razmatrali ovu tematiku je i savremeni turski znanstevnik Harun Yahya, koji je u vezi s tim napisao nekoliko veoma korisnih studija. Tako on, npr., u svome djelu *Globalno masonstvo* ističe da savremena znanstvena otkrića dokazuju da se ljudska svjesnost ne može dovesti do materije i da se ona ne može objasniti na osnovu funkcija mozga. Potom navodi da se u relevantnoj literaturi iznosi da znanstvenici, potaknuti materijalističkim uvjerenjima da dovedu svijest u vezu samo sa mozgom, nisu došli do rezultata: danas su mnogi istraživači mišljenja da ljudska svijest potiče iz nepoznatog izvora, izvan neurona u mozgu te molekula i atoma koji ih čine.

Nakon višegodišnjeg proučavanja ove problematike, istraživač Wilder Penfield došao je do zaključka da je postojanje duše činjenica koja se ne može zanijekati. U vezi s tim on kaže: "Poslije godina stremljenja da objasnim um na osnovu djelovanja samog mozga, došao sam do zaključka da je jednostavnije i daleko logičnije ako čovjek usvoji hipotezu da se naš mozak sastoji od dva osnovna elementa: mozga

14 Abbas Mahmud el-Akkad, *El-Insān fi-l-Kur'ān*, Nehdatu Misr, Kairo, četvrto izdanje, 2005, str. 28–31.

i uma. Zato jer se čini izvjesnim kako će uvijek biti sasvim nemoguće objasniti um na temelju djelovanja neurona unutar mozga..., prisiljen sam izabrati tvrdnju da naše biće bude objašnjeno na temelju dva osnovna elementa (mozak i um, ili tijelo i duša)."[15]

Ono što vodi znanstvenike ovom zaključku jeste činjenica da svjesnost nikad ne može biti opisana na temelju samih materijalnih činilaca. Ljudski mozak je poput čudesnog računala u kojem se skupljaju i obrađuju podaci iz naših pet osjetila, ali to računalo nema osjećaj "sebe", ono ne osjeća, ili ne misli, ne shvaća osjećanja koja prima. Istaknuti engleski fizičar Roger Penrose, u knjizi *Carev novi um* piše:

"Šta je to što određenoj osobi daje njen pojedinačni identitet? Da li su to, do neke mjere, sami atomi od kojih se sastoji njeno tijelo? Da li njen identitet ovisi o određenom izboru elektrona, protona i drugih čestica koje čine te atome? Postoje barem dva razloga zašto to ne može biti tako. Na prvom mjestu, postoji neprekidni promet materije u tijelu bilo koje žive osobe. Ovo osobito važi za stanice ljudskog mozga, unatoč činjenici da se nakon rođenja ne stvaraju nove stanice. Ogromna većina atoma u svakoj živoj stanici (uključujući svaku moždanu stanicu) – i, zapravo, cijela materija naših tijela – bude zamijenjena mnogo puta otkad se rodimo. Drugi razlog dolazi iz kvantne fizike... Ako bi elektron iz ljudskog mozga bio zamijenjen elektronom iz cigle, tada bi stanje sistema bilo potpuno isto stanju kakvo je bilo prije. Isto važi i za protone i za bilo koju drugu vrstu čestica te za cijele atome, molekule itd. Kada bismo cjelokupni materijalni sadržaj jedne osobe

15 Wilder Penfield, *The Mistery of the Mind: A Critical Study of Consciousness and the Human Brain*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1975, str.123.

zamijenili odgovarajućim česticama u ciglama iz njene kuće, tada se doslovno ništa ne bi desilo."[16]

Ukratko, ono što ljudska bića čini ljudima nije materijalne već duhovne kakvoće, i jasno je da njegov izvor predstavlja bitnost odjeljenja od materije. Na završetku svoje knjige Penrose primjećuje: "Svijest mi se čini tako važnim fenomenom da jednostavno ne mogu vjerovati da je ona samo nešto ‹slučajno› prizvano slučajnim računanjem."[17]

Šta je onda stajalište materijalizma u svjetlu ovih zaključaka, s pravom se pita profesor Harun Yahya, nakon navođenja spomenutih izjava istaknutih naučnika svjetskog ranga. Kako materijalisti mogu tvrditi da se ljudska bića sastoje samo od materije i da je ljudsko biće s inteligencijom, osjećajima, mislima, pamćenjem i čulima moglo nastati slučajnim sastavom beživotnih, nesvjesnih atoma?

To su pitanja koja zanimaju sve materijaliste. Evidentno je, ističe profesor Yahya, da masonski izvori sadrže zanimljivije ideje o ovom pitanju nego bilo koji drugi materijalistički izvor. Obrati li se pažnja na te izvore, sasvim jasno se ukazuje praznovjerje "obožavanja materije", koje se krije iza materijalističke filozofije.[18]

Također, treba istaći da jedno od temeljnih etičkih pitanja glasi: šta su ili gdje su granice etičkog? Ukoliko se zanemari činjenica da je čovjek biće koje, pored tijela, ima i dušu, koja je nosilac ili označitelj njegovog morala i savjesti, odgovor na

16 Roger Pernose, *The Emperor's New Mind*, Penguin Books, 1989, str. 24, 25.

17 Ibid, str. 580.

18 Opširnije o ovome vidjeti: Harun Yahya, *Globalno masonstvo*, Bihać, 2007, str. 112–119.

ovo pitanje je izuzetno težak, ili bolje reći, nemoguć. Možda će ovo biti bolje objašnjeno u svjetlu jednog događaja koji se, prije nekoliko godina, desio u jednoj afričkoj zemlji. Naime, Kevin Carter, fotograf *The New York Timesa*, dobio je Pulitzerovu nagradu za fotografiju koju je snimio u toj zemlji. On je, zapravo, fotografisao jednu gladnu afričku djevojčicu koja je puzala, nastojeći da dođe do kuhinje Crvenog križa udaljene oko dva kilometra od tog mjesta, a lešinar je kružio iznad napaćene djevojčice, u iščekivanju da ona umre pa da onda kljuca njeno mrtvo tijelo. Kevin Carter je taj stravični prizor uslikao svojom kamerom; on je gledao kako ona puže i umire u strašnim mukama, ne pruživši joj nikakvu pomoć. Njemu je bilo važno da napravi što "bolju" fotografiju! I za tu fotografiju dobio je Pulitzerovu nagradu! Ali nakon dvije godine od tog događaja Kevina su počele da muče noćne more zbog toga što je uradio i on je izvršio samoubistvo. Nije li ovakav Kevinov svršetak, zapravo, pokazatelj da je njegova duša u određenom momentu "progovorila" i pobunila se protiv njegovog tako nehumanog postupka. Zar dječiji život nije važniji od Pulitzerove nagrade? Za čovjeka koji vjeruje da postoji Stvoritelj, koji je čovjeku podario dušu koja je vječna, nema dvojbe: spašavanje ljudskog života je važnije od bilo koje fotografije. Tragičan Kevinov svršetak pokazatelj je da svaki čovjek, zapravo, ima dušu i da treba i o njoj voditi računa.

Može li znanost definisati čovjeka?

Definisanje čovjeka veoma je težak zadatak. Čovjek je višedimenzionalno biće, a svaka njegova dimenzija je izuzetno složena i predstavlja neku njegovu specifičnost u odnosu

na druga živa bića. To dodatno usložnjava zadaću definisanja čovjeka.

S obzirom da je čovjek biće koje traga za svojim korijenima, smislom i značenjem, on je oduvijek tražio odgovor na pitanja: Odakle je? Zašto je ovdje? Kuda ide? I ko je on, zapravo? Naučnici raznih profila nastojali su da daju odgovore na navedena pitanja. Pokušali su definisati čovjeka. Opisivali su ga kao biološko, psihološko, razumno, političko, ekonomsko, moralno, religiozno, tehničko, povijesno, utopijsko, estetsko, nedovršeno, otvoreno, tragično, nesigurno biće. Čovjek je opisivan i kao biće koje razmišlja, koje govori, koje se buni, koje stvara simbole, koje troši, koje se smije, sumnja, prilagođava se, igra se, biće koje uspostavlja odnose, koje obećava i zaboravlja. O čovjeku se može govoriti i kao o biću koje ima savjest, ili, pak, biću koje postavlja pitanja i daje odgovore. I mogli bismo tako u nedogled nabrajati pojmove koji su izrečeni o čovjeku tokom povijesti. Sve navedeno ukazuje da je čovjek veoma zagonetno biće. Svaki od spomenutih pojmova izražava poneku njegovu mogućnost, ali sve to zajedno ne obuhvata čovjeka u potpunosti. Ukratko, čovjek izmiče znanstvenim formulacijama i ostaje velika nepoznanica.

Interesantno je da su veliki svjetski umovi pisali knjige o čovjeku kao nepoznanici. Jedan od njih je i Alexis Carrel, istaknuti hirurg, biolog i eugeničar francuskog porijekla, koji je napisao čuveno djelo *Čovjek nepoznanica.*[19] Carrel konstatuje da se

19 Alexis Carrel (1873–1944) je rođen u Lyonu (Francuska), a živio je u SAD-u, gdje je predavao na Univerzitetu Chicago i Rockefeller Institutu. Nobelovu nagradu za doprinos medicinskoj znanosti dobio je 1912. godine. Razvio je nove tehnike u šivanju krvnih žila i bio pionir transplantacije i torakalne hirurgije. Njegova knjiga *Čovjek nepoznanica* je, zapravo, velika kritika savremene zapadne civilizacije. Carrel piše o unutrašnjem vremenu ljudskoga bića i o tome kako bi se zapadni

o čovjeku malo zna, a da bi se on upoznao, potrebno je proučavati ne samo čovječije tijelo već i njegov duhovni život. Između ostalog, on poručuje: "Odista naše neznanje seže duboko. Najveći dio pitanja, koja su sebi postavili istraživači čovjekove biti, ostao je bez odgovora. Čitava područja nešeg unutrašnjeg života još uvijek su nepoznata... Znamo da smo tvorevina iz tkiva, organa, tekućine i svijesti. Odnos između svijesti i moždanog staničja međutim još uvijek je za nas tajna..."[20]

Čovjek je, dakle, nepoznanica ili tajna koju treba otkriti. Neki istraživači su, pokušavajući da odgonetnu tu tajnu, razmišljali o čovjeku polazeći od nekih njegovih vidljivih obilježja. Na temelju njegove tjelesne strukture nazivali su ga "homo somaticus", a na temelju razuma "homo sapiens". Budući da je obdaren slobodnom voljom "homo volens", a na temelju njegova načina govora "homo loquens". Zbog njegove društvene dimenzije nazvaše ga "homo socialis", a na temelju kulture i velikog kulturnog nasljeđa "homo culturalis". Temeljem rada i tehnike postade "homo faber", a zbog potrebe za igrom i zabavom "homo ludens". Na temelju njegove otvorenosti transcendenciji opisaše ga kao "homo religiosus". Njegova sposobnost razgovora, dogovora i pregovora pribavila mu je naslov "homo dialogans", tj. biće dijaloga ili biće u dijalogu.[21]

Bez obzira iz kojeg ugla i sa kakvih polazišta ga posmatrali, čovjek predstavlja najsloženiju kategoriju postojanja u

---

čovjek, koji je pošao putem propasti, mogao obnoviti i vratiti u pravi život, jer taj čovjek, prema njemu, još nije istinski čovjek.

20 Alexis Carrel, *Čovjek nepoznanica*, Zagreb, 1941, str. 28.

21 Vidjeti: Želimir Puljić, *Čovjek – biće u dijalogu*, predavanje održano na Sveučilištu u Dubrovniku, 18. januara 2006, navedeno posredstvom web-sajta: www.dubrovnik.hbk.hr.

pojavnom svijetu. Zato neki autori s pravom ističu da je čovjek više od onoga što sve nauke zajedno mogu o njemu da kažu.[22] Vjerovatno je to bio razlog zbog kojeg su neki zapadni naučnici pisali knjige o čovjeku kao velikoj nepoznanici. Interesantno je da su te studije pisane u 20. vijeku, tj. u vremenu ekspanzije nauke i tehnologije u svim područjima ljudske egzistencije. No, i pored toga, čovjek je i dalje ostao nepoznanica.

Razloge treba svakako tražiti u složenosti ljudske prirode: čovjek je jednim svojim dijelom (tijelom) vezan za zemlju, tj. materijalni svijet, dok je drugim dijelom (dušom) vezan za viši, duhovni svijet. Kur'an časni tu istinu jasno iznosi kada kaže da je Allah Uzvišeni stvorio čovjeka od zemlje a zatim u njega udahnuo od Svoga *Rūha.* Na taj način ukazuje se na veoma čudnu i složenu ljudsku prirodu koja je rezultat dva sasvim suprotna elementa, materije i duha, tijela i duše. Tu i leži najveća zagonetka i najsloženija tajna čovjeka.[23]

Ako se ima u vidu navedeno, postaje jasnije zašto nauka ne može definisati čovjeka. Naime, nauka izučava materijalni svijet, odnosno pojave i procese u tom svijetu. Nauka ne ide van granica pojavnog svijeta. Ona samo otkriva strukturalni vid neke pojave i opisuje njene vanjske manifestacije, ne ulazeći dublje u suštinu stvari, ili bolje reći, nemajući mogućnosti dubljeg prodiranja u suštinu stvari.. Posmatrajući kako se jedna pojava pod istim uvjetima uvijek ponavlja, putem nauke dolazi se do zaključka o postojanju zakona koji upravlja-

22 Alija Izetbegović, *Islam između Istoka i Zapada*, Nova, Beograd, 1988, str. 26.

23 Husein Đozo, *Islam u vremenu*, Novi Pazar, 1998, str. 169. Također, usporediti: Syed Muhammed Naquib al-Attas, *Islam i sekularizam*, s engleskog preveo Džemaludin Latić, Sarajevo, 2003, str. 200–202.

ju procesima. Prema tome, nauka nije u mogućnosti da riješi integralni problem čovjeka; ona rješava samo problem njegovog fizičkog postojanja. Međutim, čovjek nije samo tijelo, nije samo materija; on ima i dušu. U slučaju da bude sveden samo na tijelo i njegove materijalne potrebe, čovjek bi bio izjednačen sa životinjom.

Čovjek, dakle, nije samo tijelo; on je nešto što je mnogo veće i uzvišenije od puke materije. Ono što ga odvaja od životinje i što ga čini čovjekom jeste njegovo duhovno biće i duhovno postojanje. To duhovno postojanje omogućeno je udahnjivanjem duše, koja nije ograničena kategorijama vremena, prostora i materije. Zbog toga ona ne podliježe zakonima pojavnog svijeta koji su predmet izučavanja raznih naučnih oblasti.

Za definisinje čovjeka mora se uvažiti ono što je o čovjeku rekla Božija Objava. Tek tada se može shvatiti ko je, zapravo, čovjek, odakle on dolazi, kuda ide i šta je cilj njegova postojanja. To su osnovna pitanja u vezi s čovjekom i bez Objave čovjek će biti prepušten beskrajnom lutanju i velikim zabludama.

Kur'an časni, kao posljednja Božija Objava, daje jasne odgovore na spomenuta pitanja. Prema islamskom učenju čovjek je *ešrefu-l-mahlūkāt*, tj. stvorenje kojem su ukazane najveće počasti. On je *halīfetullāh* – Božiji namjesnik na Zemlji i kao takav predstavlja najveću vrijednost. U pojavnom svijetu čovjeku pripada dominantno mjesto: povjerava mu se uprava i korištenje svih dobara svijeta, sve mu je potčinjeno i stavljeno na raspolaganje.

Kur'an časni naglašava: *On (Allah Uzvišeni) je za vas (ljude) stvorio sve što postoji na Zemlji...* (*El-Bekare*, 29) Sintagma "za vas" u ovom ajetu ima, prema riječima istak-

nutog savremenog muslimanskog mislioca Sejjida Kutba, duboki smisao i nagovještaj. Ona je kategorička naznaka da je Allah stvorio čovjeka radi nečega velikog. Stvorio ga je da bude namjesnik na Zemlji, gospodar svega što je na njoj, da bude aktivan i djelotvoran faktor na Zemlji, najvažnije biće u ovom prostranom gospodstvu. Nikakva materijalna vrijednost ne smije biti iznad ljudske vrijednosti, niti se smije dopustiti da ga potčini do te mjere da dominira njim. Svaki cilj koji ima za tendenciju umanjiti vrijednost čovjeka, bez obzira kakve materijalne vrijednosti on nudio, protivi se cilju ljudskog postojanja. Dostojanstvo čovjeka ima prioritet, dominacija čovjeka nad materijom, također. Tek onda dolazi materijalna vrijednost.[24]

Kur'an ističe da čovjek ima misiju i razlog svoga postojanja. Ljudi su stvoreni da bi spoznali Allaha, svoga Stvoritelja, i činili Mu *'ibādet*, naglašava se u 56. ajetu sure *Ez-Zārijāt*. *,Ibādet* je složen pojam i obuhvata cijeli ljudski život i aktivnosti. Čineći *'ibadet* čovjek se približava svome Stvoritelju i postiže Njegovo okrilje i zadovoljstvo.

Prema Kur'anu, čovjek je došao na ovaj svijet kako bi činio dobra djela i izgrađivao svijet shodno Božijem, dželle šanuhu, planu i nakani. Allah Uzvišeni u Kur'anu časnom za Sebe kaže: *Uzvišen je Onaj u čijoj je ruci vlast – On sve može! Onaj koji je stvorio smrt i život da bi vas iskušao ko će od vas bolje postupati; On je Silni, Onaj koji prašta.* (*El-Mulk*, 1–2)

Čovjek je, kako Kur'an naučava, na ovom svijetu privremeno i njegova fizička smrt nije kraj puta; to je samo preseljenje iz *kuće prolaznosti* (dunjaluk) u *kuću vječnosti* (ahiret). Smrt (kur'anski *mevt*) je povratak Allahu radi polaganja računa za

24 Sejjid Kutb, *U okrilju Kur'ana*, I, str. 66–67.

ono što je čovjek uradio za vrijeme svog dunjalučkog života. Duša je besmrtna i ona će ponovo biti spojena s tijelom, nakon njegovog proživljenja u svijetu vječnosti. Takvo razumijevanje života i smrti na čovjeka djeluje podsticajno i usmjerava ga ka tome da bude uistinu *čovjek* (*insān*) i svoj život provede u činjenju onoga što je dobro, čovječno i korisno. U vezi s tim korisno je poslušati poruke sljedećih kur'anskih ajeta:

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى ، أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ يُمْنَىٰ، ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَّىٰ، فَجَعَلَ مِنْهُ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ، أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ

Zar čovjek misli da će sam sebi prepušten biti, da neće odgovarati? Zar nije bio kap sjemena koja se ubaci, zatim zakvačak kome On onda razmjer odredi i skladnim mu lik učini, i od njega onda dvije vrste, muškarca i ženu, stvori, i zar Taj nije kadar da mrtve oživi? (*El-Kijāmeh*, 36–40)

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ، فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

Zar vi mislite da smo vas uzalud stvorili i da Nam se nećete povratiti? I neka je uzvišen Allah, Vladar istiniti, nema drugog boga osim Njega, Gospodara svemira veličanstvenog! (*El-Mu'minūn*, 115)

وَالْعَصْرِ، إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ، إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

Tako mi vremena, – čovjek je, doista, na gubitku, samo ne oni koji vjeruju i dobra djela čine, i koji jedni drugima istinu

preporučuju i koji jedni drugima preporučuju strpljenje. (*El-'Asr,* 1-3)

Potrebno je znati da kur'ansko naučavanje o čovjeku ne isključuje nauku. Naprotiv, traženje nauke je prvi kur'anski imperativ, jer je čovjek biće koje uči i spoznaje. Ispravno je reći da se u islamu nauka i vjera u Stvoritelja međusobno prožimaju i da jedna drugu ne mogu nadomjestiti. Nauka se brine o potrebama fizičkog, a vjera o potrebama duhovnog čovjekovog postojanja.. To znači da nauka njeguje materijalne, a vjera duhovne vrijednosti. I jedno i drugo je od izuzetne važnosti za čovjeka. Bitno je da nauka bude, kao što se naglašava u prvoj Objavi i prvom imperativu Kur'ana, *s imenom Gospodara koji stvara* (*Ikre' bismi Rabbike*), jer u suprotnom može biti štetna, čak i pogubna, ne samo za čovjeka već i cjelokupni život na Zemlji.

Misija namjesništva na Zemlji

Prema Kur'anu, čovjek nije nastao slučajno, niti je produkt djelovanja slijepih sila prirode. On je Allahov namjesnik i *emānet* koji je ponio je, zapravo, *misija namjesništva* na Zemlji. To je zadatak i velika misija. Ta misija se može ostvariti jedino putem pokornosti Stvoritelju i činjenja *'ibādeta* u svim segmentima ljudske egzistencije. Jedino tako čovjek može harmonično živjeti sa prirodnim zakonima koji, po Allahovoj volji, vladaju ovim pojavnim svijetom. U suprotnom, čovjek dolazi u sukob s tim zakonitostima i počinje činiti nered (*fesād*) na Zemlji. Upravo na tu činjenicu ukazali plemeniti su meleki, kada im je Svevišnji Stvoritelj saopćio da želi postaviti namjesnika (*halifu*) na Zemlji.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلاَئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُواْ أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ ، وَعَلَّمَ آدَمَ الأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلاَئِكَةِ فَقَالَ أَنبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلاءِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ، قَالُواْ سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ، قَالَ يَا آدَمُ أَنبِئْهُم بِأَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّا أَنبَأَهُمْ بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُل لَّكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ

A kada Gospodar tvoj reče melekima: "Ja ću na Zemlji namjesnika postaviti!" – oni rekoše: "Zar će Ti namjesnik biti onaj koji će na njoj nered činiti i krv prolijevati? A mi Tebe veličamo i hvalimo i, kako Tebi dolikuje, štujemo. "On reče: "Ja znam ono što vi ne znate." I poući On Adema nazivima svih stvari, a onda ih predoči melekima i reče: "Kažite Mi nazive njihove, ako istinu govorite!" "Hvaljen neka si" – rekoše oni – "mi znamo samo ono čemu si nas Ti poučio; Ti si Sveznajući i Mudri." "O Ademe", - reče On – "kaži im ti nazive njihove!" I kad im on kaza nazive njihove, Allah reče: "Zar vam nisam rekao da samo Ja znam tajne nebesa i Zemlje i da samo Ja znam ono što javno činite i ono što krijete!" (*El -Bekare,* 30-34)

S obzirom na složenost svoje prirode čovjek se često pojavljuje kao biće *proturječnosti*, u kojem se sukobljavaju destruktivne sile oličene u životinjskim porivima s pozitivnim snagama duha. U čovjeku se vodi vječna borba između dobra i zla jer ga materijalni aspekt njegovog bića vuče ka zemlji, odnosno nižem, životinjskom svijetu. Duhovni element (duša) pokazuje, pak, tendenciju spajanja sa svojim izvorom i

čovjeka usmjerava da teži ka višem, duhovnom svijetu. Neki autori čovjeka nazivaju i "bićem koje je zagledano u nebo", aludirajući time na fenomen unutrašnjeg življenja ili zagledanja u nebo, svejedno – bilo to s divljenjem ili strahom, koji je svojstven samo čovjeku.[25] Ta težnja ka višem svijetu izdvaja čovjeka iz kategorije obične životinje.

Kur'an časni priznaje realnost čovjeka i ne poriče njegovo materijalno porijeklo i fizički aspekt njegove egzistencije, jer je čovjek time čvrsto vezan za pojavni svijet i njegove zakone. U islamskom svjetonazoru materijalna komponenta je veoma važna u životu čovjeka. Islamski propisi i odredbe nemaju za cilj da čovjeka *dematerijaliziraju* i od njega učine meleka (anđela). Naprotiv, čovjek treba da ostane u granicama svoje prirode. Ono što islam želi ostvariti jeste uspostavljanje i održavanje ravnoteže između čovjekove materijalne i duhovne komponente, s obzirom na to da čovjek postoji kao fizičko i duhovno biće te da se njegov život ispoljava upravo u ta dva vida. I jedno i drugo postojanje ima svoje potrebe, osnove i vrijednosti. Samo u harmoničnom odnosu tih potreba i uravnoteženosti materijalnog i duhovnog postojanja, čovjek može postići sreću i potvrditi se kao čovjek (*insan*). Svaki poremećaj, bilo u korist ove ili one komponente, dovodi do potresa, kriza i deformacija u ljudskom životu.[26]

Posljednji Božiji poslanik Muhammed, alejhisselam, je po slovu Kur'ana uzor u kojeg ljudi treba da se ugledati. On je, kako kaže Kur'an, *usvetun haseneh* – divan uzor. Značaj i veličina tog uzora može se sagledati upravo u činjenici da je Muhammed, alejhisselam, uspostavio ravnotežu između tjelesnih i duhovnih potreba čovjeka. Ličnost Muhammeda,

25 A. Izetbegović, *Islam između Istoka i Zapada*, str. 34.

26 Husein Đozo, *Islam u vremenu*, str. 170.

alejhisselam, predstavlja savršeno uravnoteženje materije i duha, puni sklad između duše i tijela. Vjerovatno je to razlog zbog kojeg su neki istraživači, iako nemuslimani, svrstali Muhammeda, alejhisselam, na prvo mjesto u ljestvici velikana svijeta.[27]

Čovjek nije nastao slučajno

Kur'an časni naglašava da čovjek nije produkt slučajnosti; naprotiv, čovjek je stvorenje Mudrog i Svemogućeg Stvoritelja, Koji mu je podario sve što mu je potrebno za život i potom ga nadahnuo kako da se time koristi. Svaki detalj čovjekovog organizma formiran je shodno savršenom programu i planu što apsolutno isključuje slučajnost. Uzvišeni Allah u Kur'anu ističe:

سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ

Mi ćemo im pružati dokaze Naše u prostranstvima svemirskim, a i u njima samim, dok im ne bude sasvim jasno da je Kur'an istina. (*Fussilet*, 52)

وَفِي أَنفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

27 U tom pogledu veoma je interesantna studija američkog pisca Majkla Harta (Michael Hart) o stotinu najvećih ljudi u povijesti čovječanstva, u kojoj je na prvo mjesto stavio Muhammeda, alejhisselam. To je obrazložio činjenicom da je Muhammed, alejhisselam, uspio na dvije razine: ovosvjetskoj i onosvjetskoj, tj. uspio je i na materijalnoj i duhovnoj razini čovjekovog postojanja. Vidjeti: Michael H. Hart, *The 100: A Ranking of The Most Influential Persons in History*, New York, Hart Publishing Company, 1978, str. 33.

A i u vama samima su dokazi (Božijeg stvaranja) – zar ne vidite? (Ez-Zārijāt, 21)

Harun Yahya je autor izvrsne studije naslovljene *Podvale teorije evolucije,* u kojoj je iznio neutemeljenosti Darvinove teorije o postanku čovjeka i drugih živih bića. Između ostalog, on iznosi detalje u vezi molekule DNA, koji u potpunosti pobijaju tvrdnju da je čovjek nastao slučajno. U toj studiji se navodi:

> Molekula zvana DNA koja je nađena u jezgru svake od 100 triliona ćelija u našem tijelu sadrži kompletan konstrukcijski plan ljudskog tijela. Informacije u vezi sa svim karakteristikama jedne osobe, od fizičke pojave do strukture unutrašnjih organa, zapisane su u DNA pomoću specijalnog šifriranog sistema. Informacije u DNA su šifrirane pomoću reda četiri specijalne baze koje čine ovu molekulu. Ove baze su označene kao A, T, G, C prema početnim slovima njihovih imena. Sve strukturalne razlike među ljudima ovise o varijacijama u redoslijedu ovih slova. Ovo je jedna vrsta banke podataka sastavljenih od četiri slova. Redoslijed ovih slova u DNA određuje strukturu ljudskog bića do u najmanje detalje. Uz osobine kao što su težina, oči, kosa i boja kože, DNA svake ćelije sadrži također dizajn 206 kostiju, 600 mišića, mrežu 10.000 slušnih mišića, mrežu od dva miliona optičkih živaca, 100 milijardi nervnih ćelija i 100 triliona ćelija u tijelu. Ukoliko bismo pokušali zapisati informacije šifrirane u DNA, tada bi to značilo da ćemo sastaviti biblioteku koja sadrži 900 tomova enciklopedija, od kojih svaka ima 500 stranica. Ova nevjerovatno velika količina informacija šifrirana je u dijelovima DNA koji se zovu *geni.*[28]

Zar je moguće za navedenu činjenicu kazati da je to nastalo slučajno? A to je samo jedan detalj u vezi sa stvaranjem čovjeka. Šta je sa ostalim čudima u vezi s njegovim organiz-

28 Harun Yahya, *Podvale teorije evolucije,* s turskog preveli Enver Ibrahimkadić i Zlatan P., Sarajevo, Bosančica-print, 2001, str. 113, 114.

mom i načinom funkcionisanja? Šta reći za ostala čuda koja su evidentna u biljnom i životinjskom svijetu? A šta tek za planete, nebeska tijela, galaksije, Sunce, Mjesec?! Zar to nisu jasni dokazi za razumom obdarene ljude! Slučajnost stvara nered i konfuziju, dok je red proizvod inteligencije, programa i volje.

Razmatrajući mogućnost slučajnog formiranja proteina izgrađenog od 500 aminokiselina naučnici su došli do fascinantnog otkrića: vjerovatnoća da se takav protein formira slučajno je 1 naprama broju koji se dobije stavljanjem 950 nula iza jedinice. To je broj koji ljudski um ne može pojmiti, ali se može napisati na papiru. U stvarnosti takva vjerovatnoća svodi se na nulu, jer je poznato da u matematici vjerovatnoća koja je manja od 1 naprama 1 iza kojeg se nalazi pedeset nula (deset na pedesetu) statistički se smatra da ima nultu vjerovatnoću za realizaciju. Dakle, takvo nešto je nemoguće. A šta tek reći za vjerovatnoću slučajnog nastanka proteina izgrađenog od 500 aminokiselina? Vjerovatnoća od 1 naprama deset na devetsto pedesetu daleko je izvan granica ove definicije.[29] Doista, kako onda prihvatiti tvrdnju materijalista o slučajnom postanku svijeta i čovjeka? Hvala Allahu Uzvišenom koji je objavio Knjigu u kojoj je pojasnio ko je čovjek, odakle on dolazi i šta je svrha njegovog stvaranja.

Harun Yahya u navedenoj studiji, u kojoj je putem relevantnih naučnih dokaza raskrinkao i pobio podvale i laži evolucionista, još iznosi:

> Dok nemogućnost formiranja proteina od 500 aminokiselina dostiže takvu mjeru, mi možemo dalje nastaviti pomjerati granice uma, sa još višim nivoima nemogućnosti. U molekuli hemoglobina, koji predstavlja protein vrlo bitan za život, postoji

29 Harun Yahya, nav. djelo, str. 98, 99.

574 aminokiselina, što je više nego u proteina spomenutog u prethodnom računanju vjerovatnoće. Sada razmotrimo ovo: u samo jednoj od milijardi crvenih krvnih ćelija u našem tijelu, nalazi se 280.000.000 (280 miliona) hemoglobinskih molekula.[30]

Znanstveni kolaps materijalizma

Materijalizam je jedan od dva osnovna pravca u filozofiji, suprotan *idealizmu.*[31] Materijalizam polazi od toga da je svijet po svojoj prirodi materijalan, da materija (priroda) postoji izvan svijesti, da je materija primarna i da je ona izvor osjeta, a spoznaja sekundarna, proizvedena. Materijalizam kao filozofski smjer pojavio se još u staroj Grčkoj (Heraklit, Demokrit, Epikur), a najveći razvoj postigao je u filozofiji 17. i 18. stoljeća, te početkom 19. stoljeća (Bacon, Hobbes, Locke, Spinoza, Lomonosov, Diderot, Holbach, Helvetius, Radiščev, Feuerbach i dr.)[32] Materijalizam zagovara da ne postoji ništa osim materije i da je materija suština svega, i organskog i neorganskog. Polazeći od takvih osnova, materijalizam isključuje i odbacuje postojanje Uzvišenog Tvorca – Boga, Koji je stvorio ovaj svijet i tako savršeno ga uredio.

Materijalizam kao pravac koji je afirmisao nauku želeći tako objasniti nastanak života i čovjeka, i na taj način u potpunosti eliminisati vjeru u Boga, doživio je krah upravo

30 Ibid., str. 99.

31 *Idealizam* je filozofski pravac koji, nasuprot *materijalizmu*, smatra da je su ideja, svijest i duh primarni, a priroda, postojanje i materija sekundarni. Idealizam je tijesno povezan s religijom. Vidjeti: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990, str. 565.

32 Ibid., str. 856.

zahvaljujući nauci: umjesto da dokrajče religiju, materijalisti su zapali u ćorsokak jer je nauka dokazala da svemir ima svoj početak i da nije nastao sam od sebe.

Konstituirajući se kao filozofski podupirač teorije evolucije, materijalizam 19. stoljeća polazi od konstatacije da je univerzum postojao oduvijek, da nije stvoren i da organski svijet može biti objašnjen jezikom interakcija materije. Međutim, znanstvena otkrića 20. stoljeća potpuno opovrgavaju ove hipoteze.

Einsteinova otkrića na polju poimanja vremena imala su snažan utjecaj na svijest mnogih ljudi. Širenje kosmosa, spoznato na osnovu Einsteinovih formula, pokazuje da prostor nestaje kada se vrati na početak vremena. Vrijeme i prostor, kao neodvojive kategorije, imaju zajednički početak. Koncept apsolutnog i vječnog vremena opovrgnut je teorijom relativiteta. Na taj način, vrijeme je postalo relativan pojam, tj. ono ima svoj početak. Treba istaći da to ne znači da je vrijeme, kao što pojedini misle, pojam koji je proizvod ljudske svijesti i da ne postoji realno u vanjskom svijetu. Naprotiv, matematičkim objašnjenjem međusobne povezanosti vremena, prostora i materije, dokazano je da je vrijeme kategorija koja realno egzistira u vanjskom svijetu.[33]

Pretpostavka da je univerzum postojao oduvijek pobijena je otkrićem da je univerzum nastao iz Velike eksplozije (takozvani "Big Bang"), koja se odigrala prije više milijardi godina. Big Bang pokazuje da sve fizičke supstance nisu u univerzumu postale ni iz čega: drugim riječima, one su stvorene. Jedan od najistaknutijih zagovornika materijalizma, ateista filozof Anthony Flew, priznaje: "Kako je poznato, priznanje je dobro

33 Caner Taslaman, *Veliki prasak, filozofija i Bog*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2008, str. 28.

za dušu. Ja ću, zbog toga, početi priznajući da ateist mora biti zbunjen savremenim kosmološkim konsenzusom (Big Bang). Zbog toga što izgleda da kosmolozi imaju znanstveni dokaz... da je univerzum imao početak."[34]

Velika eksplozija ili prasak, također, pokazuje da je univerzum na svakom stadiju bio oblikovan kontroliranim stvaranjem. Ovo je postalo jasno pomoću poretka koji se zbio nakon Velikog praska, koji je bio isuviše perfektan da bi bio formiran od strane nekontrolirane eksplozije. Naučnici ističu da jačina početnog praska određuje brzinu širenja kosmosa. Da je ovo širenje bilo samo malo sporije, sva materija bi se, pod utjecajem sile gravitacije, ponovo sažela i kosmos se ne bi mogao formirati. Također, da je širenje bilo malo brže, materija bi se raspršila, odmah bi započeo proces velikog zamrzavanja (Big Chill) i kosmos se ne bi više mogao formirati. Ove činjenice jasno govore da je brzina širenja kosmosa podešena na nevjerovatno precizan način. Veliki prasak nije neka proizvoljna, nasumična eksplozija; svjesno je programirana prema određenom cilju, sa besprijekornim proračunom i realizacijom.[35]

U vezi s ovom činjenicom čuveni fizičar Paul Davies je rekao: "Teško se oteti utisku da su sadašnje strukture univerzuma, koje su očito toliko osjetljive na male alternacije u brojevima, bile pažljivo smišljene... Po izgledu, čudesno poklapanje brojčanih vrijednosti koje je priroda dodijelila njenim fundamentalnim konstantama, zasigurno ostaje

34 Henry Margenau, Roy A. Vargesse: *Cosmos, Bios, Theos*, La salle IL: Open Court Publishing, 1992, str. 241. Navedeno prema: Harun Yahya, *Podvale terorije evolucije*, Sarajevo, 2001, str. 152–153. Citati koji slijede u ovom međunaslovu navedeni su također posredstvom ovog djela.

35 Caner Taslaman, nav. djelo, str. 124.

prisiljavajući dokaz za jedan svjesni element kosmičkog dizajna."[36]

Ista činjenica natjerala je američkog profesora astronomije Georgea Greenstaina da kaže: "Nakon što smo pregledali sve dokaze, uporno se nameće misao da je neko natprirodno posredništvo ili, radije, Posredništvo, moralo biti umiješano u nastanku kosmosa."[37]

Dakle, evidentno je da materijalistička hipoteza (da život u potpunosti može biti objašnjen jezikom interakcija između materije) ne može biti (od)branjena pred snagom argumenata koje nude otkrića savremene znanosti. To naročito dolazi do izražaja kada je u pitanju porijeklo genetske informacije, koja određuje sva živa bića, a koja se nikako ne može objasniti bilo kakvim čisto materijalnim posredništvom. Jedan od vodećih branitelja teorije evolucije, George C. Wiliams, priznaje ovu činjenicu u članku koji je napisao 1995. godine, kada kaže: "Evolucionisti-biolozi propustili su da shvate da oni rade sa dva, više ili manje, nesamjerljiva domena: domenom informacije i domenom materije... gen je paket informacija, a ne stvar... Ova nestašica opisivača čini materiju i informaciju dvama odvojenim domenima postojanja koji se moraju diskutirati odvojeno, u njihovim vlastitim jezicima."[38]

Navedena situacija je jedan od brojnih dokaza koji ukazuju da postoji nadmaterijalna Mudrost, koja čini da genetska informacija postoji. Nemoguće je za materiju da proizvede

36 Paul Davies, *God and the New Physics*, New York, Simon and Schuster, 1983, str. 189.

37 Hugh Ross, *The Creator and the Cosmos*, Colorado Springs, CO: NavPress, 1993, str. 114–15.

38 George C. Wiliams, *The Third Culture: Beyond the Scienfitic Revolution*, New York, Simon and Schuster, 1995, str. 42–43.

informaciju unutar same sebe. Direktor Njemačkog saveznog instituta za fiziku i tehnologiju, profesor Werner Gitt, primjećuje: "Sva iskustva ukazuju na to da je za pojavljivanje informacija potrebno postojanje slobodne volje, jednog razuma koji će koristiti svoj sud i kreativnost... Ne postoji zakon prirode, ne postoji fizički proces i ne postoji materijalistički proces koji može uzrokovati da informacija sama od sebe nastane u materiji."[39]

Navedene znanstvene činjenice jasno ukazuju da su univerzum i sva živa bića kreirana od strane Kreatora, koji ima vječnu snagu i znanje, tj. od strane Boga. Što se tiče materijalizma, Arthur Koestler, jedan od najčuvenijih filozofa našeg stoljeća, kaže: "Materijalizam ne može više za sebe tvrditi da je znanstvena filozofija."[40]

O znanstvenom kolapsu materijalizma postoje brojne studije koje su pisali, i koje još pišu, naučnici diljem zemaljske kugle. Smatramo korisnim ovom prilikom spomenuti profesora Miroljuba Petrovića, koji je, inače, osnivač i direktor Centra za prirodnjačke studije u Beogradu (Srbija) i Sakramentu (SAD). Autor je brojnih studija u kojima, koristeći se dostignućima savremene nauke i tehnologije, dokazuje da u svemiru postoji *Superiorna Inteligencija*, Kja je živa i Koja je savršeno uredila ovaj svijet. U svojoj knjizi *Nauka i problem smrti*, u odjeljku *Tehnologija bez premca*, iznosi veoma interesantne primjere. Navest ćemo neke fragmente iz tog djela.

> Svakodnevno slušamo i čitamo o najnovijim dostignućima na polju nauke i tehnologije. Porast znanja je tako veliki da neke

39 Werner Gitt, *In the Beginning Was Information*, CLV, Bielefeld, Germany, str. 107, 141.

40 Arthur Koestler, *Janus: A Summing Up*, New York, Vintange Books, 1978, str. 250.

procjene ukazuju da se svakih pet godina prikupi više znanja nego tokom cijelog prethodnog perioda ljudskog postojanja. Širom svijeta organizuju se sajmovi gdje se izlažu najnoviji modeli kompjutera, automobila, mobilnih telefona, satelitske opreme i drugih dostignuća savremene nauke. Međutim, ako bismo otišli u prirodu i prošetali se nekom livadom ili šumom, naišli bismo na mnogo veća čuda tehnologije i dizajna. Jedan najobičniji mrav nebrojeno puta je složeniji sistem nego bilo koji model automobila. Jedna najobičnija muha je milijardama puta složenija od bilo kojeg aviona ili svemirskog broda. To je razlog zbog kojeg se naučnici često koriste modelima iz prirode da bi projektovali svoje modele. Tako su inžinjeri jedne kompanije konstruisali najnoviji model helikoptera proučavajući građu i let vilinog konjica. Dodajmo da vilin konjic ima najsloženije oči u prirodi. Svako njegovo oko sadrži više od 30.000 sočiva.

Poznato je da su naučnici u stanju da prave veoma male motore i pumpe koji se koriste prilikom hiruških zahvata. Ako bi vas neko pitao, da li su naučnici u stanju da naprave tako malu pumpu koja bi mogla da se smjesti na jedan kvadratni milimetar, vjerovatno biste odgovorili da bi "možda mogli tako nešto da učine". A, da li bi naučnici mogli da naprave hiljadu malih pumpi koje bi stale na jedan kvadratni milimetar? Sigurno da ne.

Poznato je da hrana koju čovjek unosi, ulazi u želudac gdje se vari. Iz želuca, svarena hrana ulazi u tanko crijevo, iz kojeg se hranjivi sastojci prebacuju u krvotok i raznose po cijelom tijelu. Na jednom kvadratnom milimetru tankog crijeva ne nalazi se jedna, niti hiljadu, nego 200 miliona pumpi koje rade na prebacivanju hranjivih sastojaka u krvotok.

Najprostiji živi sistem, na nivou jedne ćelije, kao što je bakterija, predstavlja nešto mnogo složenije i uređenije nego bilo koji grad na svijetu. To je lijepo ilustrovao jedan molekularni biolog: "Da bismo shvatili realnost života pomoću otkrića molekularne biologije, ćeliju moramo uveličati hiljadama miliona puta, dok ne bi dobila prečnik od 200 kilometara i ličila na ogromni svemirski brod, dovoljno veliki da prekrije grad kao što je London ili New York. Ono što bismo tada vidjeli, bio bi objekt

nenadmašne složenosti i savršenog dizajna." On dalje kaže: "Na površini ćelije možemo zapaziti milione otvora, nalik ulaznim hodnicima u ogromnom svemirskom brodu, koji se otvaraju i zatvaraju da bi omogućili stalan prolaz materije koja ulazi i izlazi. Ako bismo ušli kroz jedan od tih otvora, našli bismo se u svijetu najviše tehnologije i nezamislive složenosti."

Treba zapaziti da živi sistem u prirodi na određeni način liči na knjige koje ljudi pišu. Kao što se u knjigama nalaze određene informacije, tako svi živi sistemi sadrže izuzetno složene informacie zapisane u genima. Najprostiji živi sistem sadrži u sebi složeniju informaciju nego bilo koji kompjuterski program koji je čovjek napravio. A čovjek, u svakoj od svojih 12 hiljada milijardi ćelija sadrži onoliko informacija koliko bi moglo da se smjesti u 900 tomova enciklopedije.

Mogli bismo u nedogled govoriti o tome kako su živi sistemi složeni i kako oni savršeno funkcionišu. Ali, nas u ovom trenutku ne interesuje kako oni funkcionišu, već kako su nastali. Dakle, kako su nastali živi sistemi? Da pođemo najprije od nečeg jednostavnijeg. Kako je nastala jedna knjiga? Možda će neko reći da je knjiga nastala u štampariji, ali to je pogrešan odgovor. Knjiga je nastala u umu pisca. Informacija ne može nastati u štampariji. U štampariji se informacija može samo prenijeti na papir.

A sada, da postavimo pitanje koje za nas od velike važnosti: Kako su nastali živi sistemi koji su mnogo složeniji od bilo čega što je čovjek napravio?

Naučnici danas na ovo pitanje nude tri odgovora . To su: 1. živi sistemi su nastali slučajno, sami od sebe; 2. žive sisteme je stvorila Superiorna Inteligencija koja postoji u svemiru; 3. ne znamo kako su nastali živi sistemi.

Mnogi naučnici danas vjeruju da su živi sistemi nastali nakon velike eksplozije koja se, navodno, desila u svemiru prije oko 15 milijardi godina. S druge strane, postoje naučnici koji smatraju da izuzetno složena informacija koja postoji

u živim sistemima, kao i njihova izuzetno složena građa, nisu mogli tako nastati. Oni tvrde da u svemiru mora postojati Superiorna Inteligencija koja je stvorila ove izuzetno složene sisteme, zajedno sa informacijom koja se nalazi u njima. Takvo mišljenje zastupali su Njutn, Mendel, Paster i drugi naučnici koji su postavili temelje nauci, , baš kao i mnogi savremeni naučnici. Jedan od osnovnih zakona u biologiji (ili nauci o životu), zakon biogeneze kaže da "živi organizmi nastaju *samo* od živih organizama", i to je ono što vidimo svuda oko nas. Psi nastaju od pasa, mačke od mačaka, insekti od insekata, a ljudi od ljudi. Nikada nećemo vidjeti da živi organizmi nastaju od nežive materije. Iz svega ovoga, izveden je jasan zaključak da u svemiru mora postojati Superiorna Inteligencija, *koja je živa*. I ono što je glavni zaključak, odnosi se na vječnost. Svi naučnici se slažu da nešto mora biti vječno u svemiru. Zastupnici koncepta slučajnog nastanka vjeruju da mrtva materija postoji od vječnosti. Ukoliko bi to bio slučaj, onda u svemiru ne bi bilo života, jer živo nastaje samo od živog. Jedina mogućnost jeste da *život mora biti vječan u svemiru*. Tako su naučnici došli do nedvosmislenog zaključka da u svemiru mora postojati Superiorna Inteligencija, koja je živa i vječna. U nauci se to Biće naziva Tvorac.[41]

Profesor Džaner (Caner) Taslaman u svojoj izvrsnoj studiji *Veliki prasak, filozofija i Bog* ističe da teorija Velikog praska u pet bitnih tačaka opovrgava sve oblike materijalističke filozofije. Oni koji su svoj sistem vjerovanja, ponašanja i etike zasnovali na temeljima takvih filozofija, trebalo bi da ih, naglašava profesor Taslaman, temeljito revaloriziraju. Potom on spomenute tačke rezimira u sljedećem:

1 Kosmos nije postojao oduvijek. Na taj način je opovr-

41 Miroljub Petrović, *Nauka i problem smrti*, Beograd, 2008, str. 110–115.

gnuta osnova materijalističke filozofije, koja naučava da je materija jedino što realno postoji.

2 Formule teorije relativiteta međusobno su povezale prostor i vrijeme. Na taj način je dokaz da kosmos ima početak ujedno i dokaz da vrijeme ima svoj početak. To, zapravo, znači da su materijalisti, koji su vrijeme razumijevali kao vječan i neovisno postojeći entitet bili u zabludi.

3 Procesi koji su pratili Veliki prasak dokazuju da je u kosmosu prisutno svjesno, razumno stvaranje. Time je dokazano da materijalistička filozofija kojom se negira djelovanje svjesnog Stvoritelja nije ispravna.

4 Materijalizam je koncept koji naučava da su materija i kosmos nepromjenjivi i neuništivi te da se oni vremenom neće istrošiti. Međutim, postupni procesi razvoja u kosmosu dokazali su sasvim suprotno. Razumijevanje činjenica da se kosmos širi, da postoji entropija, te život zvijezda, pokazalo je da je konstatni i nazustavljivi proces promjena ustvari jedino što se ne mijenja.

5 Kao što nije oduvijek, kosmos isto tako nije ni zauvijek. Kosmos će, kao i čovjek, a i sva ostala bića, umrijeti. Time je opovrgnut i temeljni materijalistički aksiom.[42]

Također, istaknuti znanstvenici na početku 21. stoljeća iznijeli su veoma interesantna zapažanja u vezi s ovom tematikom. Jedan od njih je i američki znanstvenik Francis S. Collins, jedan je od najznačajnijih svjetskih istraživača u području genetike, značajan po svojim zaslugama u otkrivanju gena odgovornih za neke od najtežih ljudskih bolesti (leukemija, cistična fibroza, Huntingtonova bolest itd.). Collins je bio voditelj Human genom projecta (HGP), a 2000. godine,

42 Caner Taslaman, *Veliki prasak, filozofija i Bog*, str. 100, 101.

u prisustvu tadašnjeg američkog predsjednika Billa Clintona, objavio je javnosti da je otkrivena tajna ljudskoga genetskog koda; otkriće koje ga je, kako sam tvrdi, ispunilo strahopoštovanjem jer je otkrio "najčudesniji od svih jezika", jezik koji je dotad znao samo Bog – Božiji jezik!

Na tragu tih istraživanja Collins je napisao svoje čuveno djelo *Božiji jezik*, koje je postalo svjetski bestseler. To je knjiga u kojoj se na izuzetno zanimljiv način objedinjuje Collinsovo osobno intimno životno iskustvo (put od ateiste do vjernika), njegova znanstvena otkrića i istraživanja u području genetike. On je, također, pokušao odgovoriti na neka konkretna pitanja koja muče današnjeg čovjeka, kao npr.: Kako Bog može dopustiti toliko patnje na svijetu, Kako racionalna osoba može vjerovati u čuda, itd. Na kraju, Collins iznosi veoma važne zaključke, pa kaže:

> Ako pripadate onima što vjeruju u znanstvene pristupe, ali ste skeptični u pogledu vjere, ovo je dobar trenutak da se zapitate koje su to barijere koje vas priječe da potražite sklad između tih dvaju svjetonazora. Jeste li zabrinuti time da vjera u Boga zahtijeva upadanje u iracionalnost, kompromitiranje logike, čak i intelektualno samoubojstvo? Nadam se da su argumenti predstavljeni na stranicama ove knjige omogućili barem djelomičan protuotrov za to shvaćanje i da će vas uvjeriti da je od svih mogućih svjetonazora ateizam najneracionalniji. Je li vas možda odbilo licemjerno ponašanje onih koji propagiraju vjeru? Ponovno, imajte na umu da se čista voda duhovne istine prenosi tim zahrđalim spremnicima koje zovemo ljudska bića, stoga nas ne treba začuditi da katkad ta temeljna vjerovanja mogu biti uveliko iskrivljena... Jesu li vas uznemirili neki pojedinačni filozofski problemi vjere, kao što je pitanje o tome zašto Bog pun ljubavi dopušta patnju? Shvatite da su nam veliki dio te patnje nanijela upravo naša vlastita djela ili ona drugih ljudi, i da je to, u svijetu u kojem ljudi prakticiraju slobodnu volju, neizbježno... Možda vam samo nije ugodno prihvatiti ideju da sve ono čime

znanost raspolaže nije dovoljno da bi se odgovorilo na ijedno važno pitanje?... Možda jednostavno niste posvetili dovoljno pozornosti i vremena ozbiljnom razmatranju duhovnog svjetonazora... Život je kratak. Stopa smrtnosti i u budućnosti će biti ista, za svakog po jedna smrt. Pojasniti duhovni život samom sebi može biti neopisivo osnaživanje vlastitih sposobnosti.[43]

Teorija evolucije: nauka ili podvala?

Poznato je da je Darvinova teorija evolucije glavna osnova materijalizma. Kada čuju za teoriju evolucije ili *darvinizam*, neki ljudi misle da se to tiče samo biologije i da nema nekog značaja za njihov svakidašnji život. Takvo shvatanje je veoma pogrešno jer teorija evolucije predstavlja čvrstu osnovu jedne pogubne filozofije (materijalizma) koja ima utjecaj nad velikim brojem ljudi. Materijalistička filozofija i svjetonazor uzrokovali su velika nasilja, krvoprolića i ratove, ne samo lokalnog karaktera već i svjetskih razmjera. Zbog te pogubne filozofije stradale su stotine miliona ljudi.[44]

Evidentno je da su zločinačke ideologije poput *rasizma*, *nacizma* i *fašizma* koristile upravo *teoriju evolucije* kao naučnu podlogu svojim ideologijama koje nemaju ništa zajedničko s ljudskošću, s obzirom da je, prema njihovim naučavanjima, život poprište trajne borbe, na kojem ostaju snažni a slabi nestaju s njegove scene. Zato je pravo snažnih naroda (kao što su

---

43 Francis S. Collins, *Božiji jezik*, s engleskog prevela Ksenija Jurišić, Profil International, Zagreb, 2008, str. 224–226.

44 Npr. nacizam, u čijoj pozadini su materijalizam i teorija evolucije, uzrokovao je Drugi svjetski rat koji je odnio preko šezdeset miliona ljudi. Također komunizam, čija je osnova dijalektički materijalizam i Darvinova teorija evolucije, uzrokovao je nasilnu smrt više od stotinu miliona ljudi.

germanski u slučaju nacista, ili kao što su bijelci ili bijela rasa u slučaju rasista) da svoju volju nameću drugim narodima, da s njima postupaju nehumano, ekspolatišu ih i ubijaju, ako treba čak i do istrebljenja. Također, teorija evolucije imala je izuzetno jak utjecaj na marksističke filozofe poput Karla Marksa i dr. Dobro je poznata njegova misao u vezi s teorijom evolucije za koju je rekao da je "ta teorija primjena naše (marksističke) filozofije u klasnoj borbi u prirodi." Na taj način Marks je naglasio ideju o *prirodnoj selekciji* u Darvinovoj teoriji evolucije.[45]

Otkrića moderne nauke dokazala su da svijet nije vječan, već da ima svoj početak i da je stvoren. To u potpunosti ruši glavnu postavku materijalizma. U vezi s ovom tematikom prof. dr. Caner Taslaman napisao je izuzetno korisnu studiju , koju je naslovio: *Veliki prasak, filozofija i Bog*. U njoj su izneseni brojni naučni dokazi o tome da materija i kosmos nisu vječni, već da su stvoreni i da imaju svoj početak i kraj. Ova knjiga je izuzetno dokumentovana, u njenom pisanju autor je konsultovao preko dvije stotine izvora čiji su autori savremeni znanstvenici iz područja astronomije, fizike, hemije, biologije, medicine, genetike, astrofizike, filozofije i drugih naučnih oblasti.[46]

Također, Darvinova teorija evolucije doživjela je naučni kolaps. Naročito su je porazile dvije naučne oblasti: genetika i biohemija. Danas hiljade naučnika diljem svijeta odbacuju tu teoriju kao naučno neutemeljenu. O tome su napisane mnoge knjige i studije. Međutim, evidentno je da se ta teorija, i pored neupitnih naučnih dokaza o njenoj ništavnosti, još pokušava održati. Ona se i dalje nudi osnovcima u udžbenicima biolo-

45 Vidjeti. M. Fethullah Gülen, *Istina o stvaranju i teorija evolucije*, s arapskog preveo Mehmed Kico, Sarajevo, El-Kalem, 2010, str. 2 i 3.

46 Ova korisna knjiga prevedena je na bosanski jezik i objavljena u izdanju izdavačke kuće Dobra knjiga, Sarajevo, 2010. godine.

gije. Postavlja se logičko pitanje: zašto se materijalizam i njegova "naučna" osnova (evolucionizam) i dalje uporno brane? Ko to i zašto želi odbraniti Darvina i materijaliste?

Prilikom odgovora na to pitanje potrebno je imati u vidu da postoje određeni krugovi kojima je stalo do toga da Darvin i teorija evolucije budu odbranjeni, i to po svaku cijenu. Ti krugovi imaju svoje interese i ogromnu materijalnu korist od teorije evolucije i onoga što iz nje proističe. Ukoliko bi se prihvatila ništavnost te teorije, to bi imalo za posljedicu brojne implikacije u području morala, kulture, umjetnosti, književnosti itd. Rušenjem teorije koja naučava da je čovjek nastao od životinje izgubila bi se osnova za širenje nemorala, nastranosti i perverzije, jer ako je čovjek potomak životinja, onda ga ne treba ničim ograničavati, ni vjerom ni moralom. Drugačije kazano, ako je čovjek evoluirao iz životinje, njemu i ne preostaje ništa nego da svoje nagone slijedi ne sputavajući ih, s obzirom da etika i savjest, kako naučavaju materijalisti, "nisu ništa osim lažne opne koju je proizvelo društvo i ne zaslužuju nikakvu pažnju niti zanimanje za njih".[47]

Naravno, svima je poznato da profit koji se ostvaruje promoviranjem razvrata, pornografije, nasilja, alkohola i drugih poroka i nastranosti dostiže astronomske cifre. Tako je, npr., godine 2006. ukupna zarada od pornografije na globalnom nivou iznosila zapanjujućih 97 milijardi dolara, što je više od prihoda koje ostvaruje Microsoft, Google, Amazon, eBay, Yahoo, Apple i Netflix zajedno.[48]

Zastrašujući je podatak koji su prenijeli mediji (poput npr.

47 M. Fethullah Gülen, nav. djelo, str. 8.

48 Veoma koristan tekst o problemima konzumiranja i ovisnosti o pornografiji napisao je Mustafa Šuvalija. Vidjeti: *Preporod, islamske informativne novine*, br. 968, 15. mart 2012., str. 50, 51.

hrvatskog portala www.znanost.com i drugih) u kojem se navodi da se u SAD-u godišnje proizvede deset hiljada (10.000) porno filmova! Toliko, dakle, samo u SAD-u, a koliko ih se onda proizvede u ostalim dijelovima svijeta? Ovo je samo jedan segment koji govori o tome zašto se Darvin i njegova teorija treba po svaku cijenu da odbrane i zaštite.

Dakle, materijalizam je postao jedna vrsta dogme i indoktrinacije a teorija evolucije je postala ideologija.[49] Ta teorija vodi u ateizam jer odobrava bavljenje tumačenjem svijeta i života bez potrebe za Stvoriteljem. Zbog toga se teorija evolucije želi nametnutu masama putem školskih udžbenika i medija. Ljudi koji stalno susreću indoktriniranje evolucije u medijima, akademskim izvorima i "naučnim" platformama, ne uspijevaju vidjeti da je prihvatanje ove teorije u suprotnosti s najosnovnijim principima rezonovanja. Ljudski um je, bez dvojbe, izgrađen tako da, gdje god vidi red, razumije da tu postoji volja koja organizira

49 Sam Darvin, koji se smatra utemeljiteljem teorije evolucije, bio je mnogo oprezniji od mnogih kasnijih protagonista ove teorije. Tako je npr. u poglavlju "Poteškoće u teoriji" svog čuvenog djela *Porijeklo vrsta*, između ostalog, spomenuo da se poteškoće i prigovori njegovoj teoriji mogu sagledati u sljedećim pitanjima: Ukoliko su jedne vrste potekle od drugih vrsta pomoću finih odstupanja, zašto posvuda ne vidimo bezbrojne prijelazne oblike? Zašto sva priroda nije u konfuziji, umjesto što su vrste, kao što vidimo, tako dobro definirane. Pošto su po ovoj teoriji bezbrojne prijelazne forme morale postojati, zašto ih ne nalazimo ugrađene u bezbrojnim zemljinim slojevima? Zašto ne nalazimo blisko povezane prijelazne vrste u srednjoj regiji (sloju), koji potiče iz doba u kome su vladali posredni (prelazni) uvjeti za život? (Vidjeti: Charles Darwin, *Postanak vrsta*, Zagreb, 2000, str. 125) Dakle, Darvinu je bilo sasvim jasno da njegova teorija sadrži brojne nedostatke i nejasnoće, pa je zbog toga bio veoma oprezan, za razliku od potonjih evolucionista koji će svim silama nastojati da odbrane ovu teoriju, ne prezajući čak ni od toga da krivotvore nauku i izmišljaju dokaze. O ovome će biti govora malo kasnije.

i stoji iza tog reda. Slučajnost stvara nered, haos i konfuziju.[50]

Također, treba imati u vidu da materijalistička indoktrinacija djeluje na znatan broj ljudi koji se bave naukom. Mladi znanstvenici koji čine prve korake u svojoj naučnoj karijeri vremenom usvajaju materijalistički pogled na svijet. Opčinjeni tom magijom, mnogi znanstvenici-evolucionisti nastavljaju traganje za naučnom potvrdom neracionalnih i zastarjelih tvrdnji evolucionista iz 19. stoljeća, koje su već davno pobijene naučnim dokazima. Naravno, u prilog tome ide i jedna dodatna činjenica: postoji mehanizam koji mlade naučnike tjera da budu evolucionisti i materijalisti a to je napredovanje u karijeri. Naime, u zapadnim zemljama naučnik treba pokazati određene standarde kako bi bio promoviran, primao akademska priznanja ili, pak, objavljivao članke u naučnim časopisima. Otvoreno prihvatanje teorije evolucije smatra se glavnim kriterijem.[51]

Zbog svega navedenog, teorija evolucije nastoji se održati svim sredstvima. Poražavajuća je okolnost da se za njeno promoviranje i održavanje troše ogromne sume novca, dok se za promoviranje istine o postojanju Kreatora Koji je savršeno stvorio ovaj svijet i Koji nad njim bdije i održava ga, vrlo

50 U 51. ajetu sure *El-Kehf*, Allah, dželle šanuhu, kaže: *Nisam ih (ljude) za svjedoke uzeo kad sam nebesa i Zemlju stvarao, a niti prilikom stvaranja njih samih! Za pomagače nisam uzimao one koji će na krivi put odvoditi.* Istaknuti savremeni komentator Kur'ana iz Egipta, šejh Muhammed Mutevelli eš-Ša'ravi smatra da ovaj ajet sadrži jednu mudžizu (natprirodni fenomen) jer ukazuje da će se tokom povijesti pojaviti oni koji će, kada je u pitanju stvaranje svijeta i čovjeka, odvoditi ljude u zabludu i na krivi put. Takvi su se, doista, i pojavili a jedan od njih je i Darvin sa svojom teorijom evolucije, koja naučava da je čovjek nastao slučajno, evolucijom iz životinje. Zato mnogi istraživači za tu teoriju s pravom kažu da je ona, zapravo, najveća podvala u povijesti ljudskog roda.

51 Harun Yahya, *Podvale teorije evolucije*, str. 13.

malo ulaže.[52] U tom pogledu odgovornost vladajućih sistema

52 U septembru 2008. godine svjetski mediji su prenijeli informaciju da Anglikanska i Katolička crkva smatraju da Darvinova teorija evolucije nije u suprotnosti sa Biblijom i biblijskim učenjem o postanku čovjeka. Štaviše, predstavnici Anglikanske crkve, čije je sjedište u Engleskoj, izvinuli su se Čarlsu Darvinu. U proglasu koji je potpisao dr. Malcolm Brown, svećenik zadužen za odnose Crkve s javnošću, između ostalog stoji: "Charles Darwin: 200 godina od tvog rođenja, Anglikanska crkva duguje ti ispriku zbog neshvaćanja, i što smo zbog prve krive reakcije potakli druge da te još uvijek krivo tumače..." U saopćenju Katoličke crkve koje je iznio vatikanski ministar za kulturu, nadbiskup Gianfranco Ravasi navodi se da Crkva nikada nije osudila niti zabranila Darvinovu knjigu *Porijeklo vrsta*, te da Katolička crkva ne zastupa doslovno čitanje *Knjige postanka* prema kojem je Bog stvorio svijet za šest dana i koje stoji u osnovi kreacionizma, nego navodi da je riječ o alegoriji o načinu na koji je Bog stvorio svijet. Međutim, Katolička crkva nema namjeru da se izvinjava Čarlsu Darvinu zbog ranijih negativnih stavova u vezi s njegovim učenjem, istakao je navedeni organ Katoličke crkve.

Doista, kada se čuju ovakve vijesti onda nema načina na koji bi čovjek iskazao svoje čuđenje! Pa, zar se izvinjavati Darvinu, čija je teorija ljudskome rodu donijela toliko patnje, zla i stradanja?? ? Reagovati tako , i pored brojnih biblijskih tekstova (a da ne govorimo o kur'anskim!) koji sasvim jasno govore o Božijoj kreaciji! Bilo bi mnogo bolje da je Crkva uputila svoju ispriku vrhunskim naučnicima koji su spaljeni na lomači ili su okusili okrutnost inkvizicije, samo zato što su svojim teorijama, u kojima su iznosili naučne činjenice i dokaze, što će kasnije biti i potvrđeno, proturječili biblijsko-kršćanskim dogmama. Ili se Crkva, možda, boji da bi Darvinova teorija mogla, ipak, biti ponovo "dokazana", pa bi na taj način Crkva bila ponovo kompromitovana? Ako se ovakve stvari dešavaju od strane vjerskih institucija koje imaju milione sljedbenika, onda nije čudno što se već duže vremena u Anglikanskoj crkvi u Engleskoj vodi debata o tome da se homoseksualcima i lezbijkama dozvoli da mogu ući u svećeničku službu! Ili, pak, to što katolički papa, prilikom posjete SAD-u mora platiti odštetu od dvije milijarde dolara porodicama djece koju su napastvovali katolički svećenici pedofili. Jer, ako je u osnovi čovjeka životinja i ako on vodi

u muslimanskom svijetu, koji troše ogromne sume za trivijalne stvari je, uistinu, velika. Ali, i kolektivna odgovornost muslimana, koji su dozvolili da njima upravljaju takvi sistemi i oligarhije, nije isključena.

Evolucionisti su spremni da čak i izmišljaju "dokaze" i posežu za krivotvoriteljskim postupcima, sve s ciljem očuvanja teorije evolucije. Evidentirano je više pokušaja krivotvorenja dokaza. Prvi postupak krivotvorenja iznio je njemački naučnik Erns Hekel (1834–1919), koji se, nakon što je uvidio da se pojave vezane za embrije ne mogu usaglasiti s teorijom evolucije, upustio u postupak retuširanja i krivotvorenja naučnih činjenica. Međutim, drugi naučnici su to ubrzo otkrili i Hekel je morao priznati naučni i moralni skandal. Priznanje o krivotvorenju iznio je u decembru 1908, u članku u kojem je rekao "da on nije jedini koji se upustio u postupak krivotvorenja radi dokazivanja ispravnosti teorije evolucije, već je bilo na stotine naučnika i filozofa koji su, prilikom objašnjavanja tijela živih bića, sa stanovišta anatomije, histologije i embriologije, falsifikovali slike s ciljem usaglašavanja s teorijom evolucije."[53]

Dakle, prema svjedočenju ovog evolucioniste bilo je na stotine primjera krivotvorenja. Dobro je poznat postupak krivotvorenja u Engleskoj, a to je krivotvorenje tzv. *piltdaunskog čovjeka* (polumajmun-polučovjek), koji je započeo 1912. godine. U vezi s tim, akteri su izradili fosil lobanje, sklopljen iz skeleta ljudske lobanje i čeljusti majmuna orangutana, u koje

porijeklo od životinje – kao što tvrde evolucionisti – onda ga ne bi trebalo sputavati nikakvim moralnim ograničenjima, jer kao takvom njemu je sve dozvoljeno! Mi na to kažemo: *Innā lillāh ve innā ilejhi radži'un!* Svi smo mi Allahovi, Allah Uzvišeni je naš Stvoritelj, Njemu ćemo se vratiti i On će nas pitati za ono šta smo radili i u šta smo vjerovali.

53 M. Fethullah Gülen, nav. djelo, str. 9.

su usađeni ljudski zubi. Lobanju su prikazali kao "uzorak koji nedostaje u nizu etapa evolucije i da je to karika između stadija majmuna i čovjeka". Taj postupak krivotvorenja obmanuo je čak i velike naučnike biologe i stomatologe, koji su krivotvorenu lobanju ispitivali narednih četrdeset godina. U vezi s tim napisane su hiljade knjiga i urađene brojne doktorske disertacije. Objavljeno je oko milion naslova s raspravama o tome. Godine 1949. naučnik Kenet Pejdž Oukli, s Oksfordskog univerziteta, na toj lobanji je uradio flourescentni opit na osnovu kojeg je ustanovio da lobanja nije stara onoliko koliko se tvrdilo (prethodno se tvrdilo da je stara preko pola miliona godina). Nakon što je urađena detaljna pretraga putem x-zraka, ustanovljeno je lobanja sasvim krivotvorena i podmetnuta. U izvještaju 1953. godine, u vezi s tim slučajem, iznosi se sljedeće:

> Piltdaunski čovjek nije ništa drugo nego plod krivotvorenja i podvale vješto izvedene od strane profesionalaca. Lobanja pripada savremenom čovjeku, a što se tiče kostiju majmunske čeljusti, ona je pripadala desetogodišnjem majmunu orangutanu. Zubi su ljudski, vještački umetnuti i nasađeni na čeljusne kosti. Ispostavilo se, također, da su kosti podvrgnute postupku hemijskog nagrizanja rastvorom kalijevog dihromata, da bi se proizveli tragovi pjega i otisaka koji im daju drevan historijski izgled.[54]

U vezi s krivotvorenjem dokaza za teoriju evolucije napisana su brojna djela, a profesor M. Fethullah Gülen je u svom djelu *Istina o stvaranju i teorija evolucije* spomenuo neke od njih. Jedan od recenzenata prijevoda ove knjige na bosanskom jeziku, prof. dr. Ago Omerbašić (inače, profesor na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu) napisao je: "Cjelokupan razvoj zapadnog mišljenja, rascjep na nauku i vjeronauku, uspjesi prirodnih nauka, tehnička revolucija, sveopća ateizacija društva pripremili su pogodan teren za prihva-

54 Ibid., str. 10.

tanje darvinističke teorije. Zapravo, teorija evolucije je uvijek ostala samo teorija, nikad nije postala nauka. Zašto? Zato što se njeno učenje bazira na pretpostavkama, ona nije u stanju da dā odgovor na mnoga važna pitanja i to ruši njene temelje. Poznati su slučajevi krivotvorenja i izmišljanja dokaza da bi se opravdala ova teorija. A razlog je samo jedan: na sve načine održati ateistički pogled na svijet i ne priznati Allahovo postojanje i Njegovu svemoć."

Dakle, u svjetlu navedenih činjenica postaje jasno zašto se toliko nastojalo, a isto se to čini i danas, da se ova teorija sačuva na sve moguće načine, čak i krivotvorenjem nauke i izmišljanjem dokaza. Teorija evolucije vodi u ateizam s obzirom da odobrava bavljenje tumačenjem svijeta i života bez potrebe za Stvoriteljem.[55]

Međutim, posljednjih godina je, kao što se iznosi u predgovoru Gülenove knjige, između aktera teorije evolucije i zagovornika stvaranja započela oštra polemika oko jednog fizičkog zakona koji iz temelja obara teoriju evolucije, a to je drugi zakon *termodinamike*. Taj zakon pokazuje da svemir, od samog početka, ide ka rasplinjavanju, propadanju i toplotnom umiranju. Zvijezde emitiraju zračenje (toplotu, svjetlost itd.), a gorivo im se troši. Evidentno je da sve što se prepusti samo

55 Teorija evolucije je, inače, veoma pogodno tlo za nastanak raznih nastranosti i eksteremizama. Tako se korijeni terorizma trebaju tražiti u darvinizmu, koji podučava da je ljudsko biće proizvod slijepe prilike, da je životinjske vrste, te da mora biti nemilosrdan u borbi za opstanak. To znači da efikasna borba protiv terorizma podrazumijeva, između ostalog, i reviziju sistema obrazovanja. Danas se Darvinova teorija, nažalost, još izučava u udžbenicima osnovnih i srednjih škola, djeca i omladina se naučavaju da su njihovi preci bili životinje. Kako onda iste spriječiti da se ne počnu "životinjski" ponašati i zvjerski ubijati nevine ljude?

sebi propada i nestaje. Tako npr. ako se ostavi komad mesa ili voćka, oni nakon izvjesnog vremena počnu da se kvare i truhnu. Isto tako, ako se kuća ili automobil ostave bez vođenja brige o njima i bez održavanja, oni ubrzano propadaju. Zapravo, ne postoji ništa što evoluira, u smislu da mu se stanje poboljšava, ako bude prepušteno samo sebi i ako se niko ne bude uplitao svojim znanjem i voljom u cilju poboljšanja. Vrijeme je u svemu faktor rušenja, a ne faktor izgradnje, jer stvari, ukoliko se prepuste same sebi, teže propadanju i nestajanju. One, dakle, ne evoluiraju, niti im se povećava njihova složenost ili razina poretka. U okrilju ovog fizičkog zakona (drugi zakon *termodinamike*) nije moguća nikakva nasumična evolucija koja se zasniva na slučajnostima, jer je ovaj svijet okrenut propadanju, a ne evoluiranju.[56]

Vjera je čovjekova iskonska potreba

Po svojoj prirodi čovjek je religiozno biće. On se zapravo rađa s potrebom da vjeruje u Boga, odnosno neku višu silu. Svoju vjeru ili religioznost ispoljava na razne načine. Historičari i antropolozi su, izučavajući ljudske zajednice, počevši i od onih najprimitivnijih, primjetili interesantan fenomen: čovjek je u svim vremenskim epohama i na svakom mjestu gdje je živio iza sebe uvijek ostavljao tragove koji ukazuju na njegovu religioznost. Čovjeka, jednostavno, nije moguće zamisliti bez vjere.

Starogrčki historičar Plutarh davno je pisao: "Možemo naći grad bez bedema, vladara, civilizacije, književnosti i pozorišta, ali nikada čovjek nije vidio grad bez bogomolje i

56 M. Fethullah Gülen, nav. djelo, str. 15 i 16.

sa stanovnicima koji se ne bave bogosluženjem." Dvadeset vijekova kasnije H. Bergson iznosi gotovo istu konstataciju: "Nalazile su se i sada se nalaze ljudske skupine bez znanosti, umjetnosti i filozofije, ali se još nikada nije našla ljudska skupina bez vjere."[57]

Bronislav Malinovski koji, inače, slovi za jednog od vodećih antropologa na Zapadu u prvoj polovici 20. vijeka, u svom čuvenom djelu *Magija, nauka i religija* ističe: "Ne postoji narod, ma kako bio primitivan, bez religije i magije."[58]

Isti je slučaj i sa naprednim narodima i nacijama: oni također ispoljavaju svoju religioznost na razne načine. Često, upravo ti narodi, za koje se popularno kaže da su "napredni", prednjače u obožavanju kipova, predmeta, skulptura, demona pa čak i raznih životinja, što predstavlja klasičnu idolatriju. Prije nekoliko godina mediji su prenijeli da je u Kanadi registrovana nova religija koja se naziva *guglizam*. Ime je dobila po poznatom pretraživaču na internetu (Google). Pripadnici te religije osnovali su i svoju crkvu koju su nazvali Guglova crkva.[59]

Dakle, čovjek je, ma gdje bio i živio, uvijek na određeni

57 Alija Izetbegović, *Islam između Istoka i Zapada*, str. 33.

58 Bronislav Malinovski, *Magija, nauka i religija*, s engleskog prevela Anđelija Todorović, Prosveta, Beograd, 1971. str. 33.

59 "Mi članovi Guglove crkve vjerujemo da je taj pretraživač najbliži direktnom iskustvu Boga kako se on uobičajeno definiše", piše na stranicama pripadnika nove crkve koja je u Kanadi već službeno priznata i ubrzano se širi svijetom. Kongregacija obožavatelja Gugla vjeruje da je taj pretraživač bog i sastavila je spisak od devet dokaza o postojanju boga Gugla i deset zapovijesti svoje religije koju nazivaju *guglizam*. Vijest o osnivanju Guglove religije i crkve prenijeli su brojni elektronski i printani mediji. (Vidjeti, npr., srbijanske dnevne novine *Danas*, 25. decembar 2008.)

način ispoljavao svoju religioznost. To znači da je on stvoren s potrebom da vjeruje. To je u suglasju s islamskim naučavanjem u vezi s Božijim poslanicima, koji su ljudima dostavljali Božiju poruku: uloga Božijih vjerovjesnika nije bila dokazivanje da Bog postoji, već saopćenje da nema boga osima Allaha, tj. da je samo Allah bog. Takvo značenje jasno se ističe u 25. ajetu sure *El-Enbijā'*: *Prije tebe (Muhammede) nijednog poslanika nismo poslali, a da mu nismo objavili: "Nema boga osim Mene, zato se Meni klanjajte!"*

Čovjekova potreba za religioznošću je ono što čovjeka suštinski razlikuje od životinje. U tome je, zapravo, dokaz da čovjek nije nastao od životinje. U cijelom životinjskom svijetu ne postoji bilo kakav vid ispoljavanja religioznosti. Život životinja izgleda razumljiv i zakonit u poređenju sa životom primitivnih ljudskih zajednica, koji je isprepleten čudnim obzirima i opsjednut raznim vjerovanjima i postupcima. Vođena instinktom i upravljena na jedan jasan cilj – održanje, životinja je logična i razumljiva. Međutim, šta radi primitivni čovjek? Prije nego bi se pošlo na neki put, potrebno je da se lovci, a često i njihove porodice podvrgnu brojnim tabuima, ritualima, molitvama, da vrše izvjesne plesove, da imaju određena snoviđenja i obrate pažnju na izvjesne predznake. Kada je lov na dometu, potrebno je izvršiti neke druge ritualne radnje. I žene koje su ostale kod kuće podvrgavane su raznim ritualima i zabranama. Ako bi ih prekršile, one bi, prema vjerovanju tih zajednica, dovodile u pitanje uspjeh lova, pa čak i živote svojih muževa.[60]

Dakle, razlika u ponašanju životinje i čovjeka više je nego očita; kod životinje nema religije i religioznih osjećaja, dok je čovjek u svakom vremenu i na svakom mjestu imao neku

60 A. Izetbegović, nav. djelo, str. 29.

vrstu religije koju je ispoljavao na razne načine. To znači da je čovjek po svojoj prirodi sklon vjerovanju, odnosno predisponiran je da vjeruje.

Uzvišeni Allah je ljudima tokom njihove povijesti slao Svoje poslanike, koji su donosili Njegovu Objavu i Uputu, kako bi ljudi mogli razlikovati Pravi put od stranputica. Cilj svih poslaničkih misija bio je oslobađanje ljudi od pogrešnih vjerovanja i njihovo usmjeravanje ka jedinoj istinskoj vjeri: dini-islamu.

U vezi s ovom tematikom interesantno je napomenuti da je britanski list *The Telegraph* u izdanju od 24. novembra 2008. godine objavio rezultate istraživanja naučnika Justina Barretta, stručnjaka za antropologiju i svijest na Oksfordskom univerzitetu, o urođenoj vjeri s kojom svaki čovjek dolazi na ovaj svijet. "Djeca po rođenju vjeruju u Boga", izjavio je dr. Justin Barrett, objašnjavajući da mala djeca imaju predispoziciju da vjeruju u Vrhovno Biće zato jer instiktivno pretpostavljaju da sve što je stvoreno na Zemlji služi određenoj svrsi. Mala djeca vjeruju u Boga iako ih tome nisu podučavali roditelji, niti u školi i kada bi ta djeca odrasla sama na nekom napuštenom ostrvu, ona bi vjerovala u Boga, ističe Barrett. "Naučni dokazi u zadnjih deset godina pokazali su da dijete dođe na svijet sa mnogo više od onoga što smo mi smatrali da je slučaj, uključujući i predispoziciju da ono vidi prirodu n anačin da iz nje stoji Inteligentno Biće," izjavio je dr. Barrett za radio program BBC4, koji je emitovan 24. novembra 2008.

U izlaganju koje je održao na kembridžskom Farraday institutu, on je citirao psihološke eksperimente sprovedene sa djecom, koji pokazuju da djeca vjeruju da je sve napravljeno s nekom svrhom. U jednoj studiji šestogodišnjaci i sedmogodišnjaci su na pitanje zbog čega je stvorena prva ptica, od-

govarali "da lijepo pjeva" ili "da bi uljepšala svijet". Jedan drugi eksperiment pokazuje kako su 12-mjesečne bebe bile iznenađene filmom u kojemu je kolutajuća lopta od nesložene gomile kockica napravila uredan blok. Dr. Barrett kaže da djeca od četiri godine razumiju da je, iako su ljudi napravili neke objekte, priroda drugačija od toga. On je dodao da to znači da su djeca spemnija da vjeruju u svijet koji je stvoren nego u evoluciju, neovisno o tome šta će im kasnije reći roditelji ili učitelji. Antropolozi su ustanovili da djeca u nekim kulturama vjeruju u Boga iako nisu dolazila u dodir s vjerskim učenjima, istakao je on. "Normalno i prirodno razvijen um djeteta skloniji je da vjeruje u Božije stvaranje. Nasuprot tome, evolucija je protuprirodna za ljudski um, i veoma je teško u nju vjerovati", zaključio je dr. Barrett svoje izlaganje.[61]

Također, da je religija za ljude prirodna i duboko usađena u ljudske instinkte, pokazalo je novo istraživanje kultura širom svijeta. "Mi ljudi skloni smo vidjeti svrhu u svijetu", komentirao je objavljene rezultate voditelj istraživanja Roger Trigg, profesor filozofije na Oksfordu. "Skloni smo vidjeti djelatnog agenta. Mislimo da nešto postoji... čak i kada to nešto ne možemo vidjeti... Sve to potiče formiranje religioznog načina razmišljanja."

U tom velikom naučnom istraživanju, koje je trajalo tri godine, korišteno je 40 različitih studija na kojima su radile desetine naučnika u zemljama od Kine do Poljske i Mikronezije. U svim tim zemljama oni su došli do sličnih rezultata koji pokazuju da je u čovječanstvu rašireno vjerovanje u neki oblik zagrobnog života, te da ljudi posjeduju instinktivne sklonosti prema zaključivanju da se prirodne pojave događa-

61 Vidjeti magazin *Saff*, br. 233, decembar 2008, str. 48, priredio Sejfudin Dizdarević.

ju s nekim razlogom, odnosno svrhom. "Na religiozan način osobito lako razmišljaju djeca koja bez problema prihvaćaju da je Bog sveznajući", rekao je profesor Trigg. Studija je pokazala da i odrasli također rado posežu za objašnjenjima koja uključuju djelovanje nekog nevidljivog agensa u svijetu. "Kada je neka sklonost tako duboko usađena u ljudskoj prirodi, njezino zatiranje znači onemogućavanje ljudima da ostvare svoje temeljne interese. Ovo istraživanje pokazuje da je religija univerzalna, prisutna i duboko usađena. S njom treba računati. Ne možete se pretvarati da je nema", istakao je profesor Trigg.[62]

Postoje li nevjera i nevjernici?

Čitajući stranice Kur'ana časnog odmah se primijeti da se o *kufru* (nevjerovanje, bezbožništvo, ateizam) i *kāfirima* (nevjernici, ateisti) govori u brojnim ajetima. Štaviše, 109. sura Kur'ana nosi naziv *El-Kāfirūn* (Nevjernici). Ako je vjera iskonska čovjekova potreba, zašto se, onda, tako često govori o *kāfirima* i nevjerovanju?

Po islamskom učenju, *kufrom* (nevjerovanjem) se smatra negiranje postojanja Stvoritelja (Allaha Uzvišenog), negiranje nekog Njegovog svojstva o kojem se govori u Kur'anu i Sunnetu, zatim nevjerovanje u Njegove meleke, knjige, po-

62 Navedeno prema: http://www.vijesti.ba/techno-nauka/40305-Istrazivanje-Religija-univerzalna-prisutna-duboko-usadjena-ljudima.html; http://www.tportal.hr/scitech/znanost/127720/Ljudi-su-prirodno-skloni-vjerovati-u-nevidljive-agente.html.

Također, vidjeti izvornik na engleskom: http://religion.blogs.cnn.com /2011/05/12/religious-belief-is-human-nature-huge-new-study-claims.

slanike, nevjerovanje u Sudnji dan i Allahovu odredbu (sudbinu), tj. negiranje bilo kojeg imanskog ili islamskog šarta, zatim nepriznavanje Kur'ana kao autentične Božije Riječi i Objave kao i nepriznavanje poslaničke misije Muhammeda, alejhisselam, Dakle, onaj ko ne priznaje Allaha kao Stvoritelja i ne vjeruje u Njegovo postojanje na način kako je to opisano u Kur'anu i vjerodostojnim hadisima Muhammeda, alejhisselam, ili negira poslanstvo Muhammeda, alejhisselam, ili bilo kojeg Božijeg vjerovjesnika, smatra se *kāfirom* (nevjernikom). O njegovom statusu na ovom i budućem svijetu detaljno se govori u djelima iz područja akaida i fikha, ali to nije predmet našeg razmatranja na ovom mjestu.

Ono što želimo ovdje istaći odnosi se na to da je vjera čovjekova iskonska potreba. Interesantno je da *Kur'an* časni i *kufr* (nevjerovanje) naziva *dinom* (vjerom). O tome se govori upravo u suri *El-Kāfirūn*: *Reci: "O nevjernici! Ja ne obožavam ono šta vi obožavate, niti ste vi obožavatelji onog šta ja obožavam! I nisam ja obožavalac onog šta obožavate, niti ste vi obožavaoci onog šta ja obožavam! Vama vjera vaša, a meni vjera moja!"*

Evidentno je da ovaj kur'anski tekst na početku oslovljava one koji poriču istinitost *Kur'ana* kao Božije objave sa: *ejjuhe-l-kāfirūn!* (*O, vi koji ne vjerujete!*), a na kraju kaže: *Lekum dīnukum ve lije dīn!* (*Vama vjera vaša, a meni vjera moja!*) Dakle, i pored činjenice da oni ne vjeruju da je Kur'an uistinu Božija objava i da je Muhammed, alejhisselam, Božiji poslanik, Kur'an to njihovo nevjerovanje naziva *dīnom*, tj. vjerom. To ukazuje ne veoma bitnu karakteristiku čovjeka: on je stvorenje koje u nešto mora vjerovati. Ukoliko odbije vjerovati u Allaha Uzvišenog i poslanstvo Muhammeda, alejhisselam, to ne znači da je on slobodan i da ne vjeruje u neko drugo, lažno

božanstvo. Vjerovanje u Allaha na način kako je to dostavio vjerovjesnik Muhammed, alejhisselam, oslobađa čovjeka od vjerovanja u mnogo, ili bolje reći bezbroj, lažnih božanstava. Upravo zbog toga se pripadnost islamu očituje kroz dva *šehādeta* (svjedočenja): da nema Boga osim Allaha i da je Muhammed, alejhisselam, Allahov poslanik. Kada neko želi postati musliman, od njeg se ne traži da posvjedoči, npr., da Bog postoji, već da kaže: *la ilāhe illellāh* (nema boga osima Allaha). U obzorju kur'anske antropologije to je veoma bitna činjenica.

U prilog navedenome ide i jedna druga činjenica. Naime, poznato je da Kur'an na više mjesta ističe da *Allah neće oprostiti širk* (tj. da Mu se neko pridružuje u Božanstvenosti), a oprostit će kome hoće ostale grijehe.[63] Širk je, dakle, po islamskom učenju neoprostiv grijeh i o njemu se govori u brojnim kur'anskim tekstovima. U vezi s tim, postavlja se jedno drugo pitanje: da li će Allah oprostiti *kufr* (nevjerovanje, ateizam, bezbožništvo)?

Ispravno je reći da kufr neće biti oprošten jer njega, u suštini, i nema. Nevjerovanje postoji samo kao deklarativna forma, tj. ljudi se mogu tako izjašnjavati, ali onaj ko za sebe kaže da je *kāfir*, to ne znači da je on uistinu nevjernik jer postoje brojna lažna božanstva, u koja će on, zasigurno, vjerovati. Vjerovanje u Allaha Plemenitog i Veličanstvenog oslobađa ljude od robovanja bilo kojem drugom lažnom idolu ili božanstvu. Stoga je ispravno reći da je svaki *kāfir* istovremeno i *mušrik*, i ako se prije smrti ne pokaje, onda spada u kategoriju onih kojima neće biti oprošteno. *Vallāhu te'ālā e'alem!*

63 Vidjeti kur'ansku suru *En-Nisa'*, ajeti 48 i 116 , u kojima se doslovce ponavlja: *Uistinu, Allah neće oprostiti da mu se čini širk (pripisuje ortak), a oprostit će, kome hoće, ono što je mimo toga.*

Ljudski život nije apsurd

Pitanje čovjeka, njegove biti i suštine njegova života oduvijek je okupiralo ljudsku pažnju i misao. Tokom povijesti nuđeni su razni odgovori. Interesantno je kako su neki savremeni zapadni filozofi razmišljali o čovjeku i smislu njegova života. Kao primjer mogu poslužiti dvojica istaknutih francuskih pisaca: Alber Kami[64] i Žan-Pol Sartr,[65] koji se smatraju najistaknutijim predstavnicima egzistencijalizma.

Egzistencijalizam je, inače, filozofski i književni pravac koji se javio četrdesetih godina dvadesetog vijeka u Francuskoj. Temeljna teza egzistencijalizma je da čovjek svojim znanjem i osjetilima ne može spoznati smisao života (esenciju, bit). Preostaje mu ili vjera ili apsurd (besmisao života). Čovjek je bačen u život protiv svoje volje i to je temelj apsurda. Prema naučavanju egzistencijalizma jedino što je sigurno u životu je to da čovjek biološki i tjelesno postoji (lat. *egsistere* - postojati) sada i ovdje, u prostoru i vremenu. Svaka druga esencija (vjerska, nacionalna, ideološka itd.) je bit izvan same egzistencije, izmišljotina. Posljedica takvoga razmišljanja je-

64 Alber Kami (Albert Camus, 1913–1960), francuski pisac i filozof, dobitnik Nobelove nagrade za književnost. Porijeklom je iz Alžira i smatra se jednim od najpriznatijih francuskih književnika. Pisao je eseje, romane i drame. Učestvovao u francuskom pokretu otpora nacizmu. Posebno poznat po romanima *Stranac* i *Kuga*. Čitav njegov opus temelji se na ideji apsurda ljudske egzistencije. Modernog čovjeka naziva bludnim, ciničnim monstrumom, a kao suprotnost svijetu današnjice evocira antičku Grčku, koja je "u svemu znala naći pravu mjeru".

65 Žan-Pol Sartr (Jean-Paul Sartre, 1905–1980), francuski filozof, romansijer, esejist i dramski pisac, tvorac ateističkog egzistencijalizma. Njegova najznačajnija filozofska djela su *Biće i ništavilo* (1943), trotomni *Putevi slobode* (1945–1949; *Zrelo doba*, *Odlaganje* i *Ubijene duše*) i *Kritika dijalektičkog uma* (1960).

ste da je čovjek u moralnom smislu apsolutno slobodan da bira sve moguće varijante od rođenja do smrti i da je svaka jednako vrijedna jer ne postoji nikakva etička odrednica.[66]

Egzistencijalizam, dakle, gleda na suštinu ljudskog bića u njegovoj bačenosti u napuštenost, u zebnju, u brigu, u neprekidno klizanje, bježanje u prazninu i ništavilo, u smrt. Prema Kamiju, apsurd je suština čovjekova položaja u svijetu, i ako čovjek želi da ostane vjeran i dosljedan samome sebi, mora u apsurdu i besmislu istrajati i živjeti. "Ja uzvikujem", veli Kami, "da ne vjerujem ni u šta i da je sve apsurdno, ali ja ne mogu sumnjati u svoj krik... Prva i jedina očevidnost koja mi je tako bila dana u unutrašnjosti apsurdnog iskustva je revolt. Apsurd niče na tlu odnosa između čovjeka i svijeta zato što svijet ne zadovoljava čovjekova očekivanja, ne odgovara njegovim težnjama: neljudski je, besmislen, konačno neshvatljiv".

Potrebno je istaći da su egzistencijalisti, i pored njihovih čudnih naučavanja, u jednom segmentu u pravu: ukoliko se život čovjeka u pojavnom svijetu gleda samo kroz prizmu čovjekovog fizičkog postojanja, onda on, doista, izgleda apsurdan i besmislen. Jer, u čemu je smisao ako se sve završava fizičkom smrću, kada čovjekovo tijelo postaje prah? Viđenje čovjeka samo iz ugla njegova meterijalnog postojanja rezultira upravo takvim shvatanjem: ljudski život je apsurd i nema smisla. Zato sve filozofije koje na čovjeka gledaju samo iz tog ugla imaju vrlo identična naučavanja.

Ukoliko bi se položaj čovjeka u prirodi i njegov odnos zasnivao isključivo na materijalnoj bazi, on bi zaista bio više nego apsurdan, tragičan i besmislen. U Kur'anu časnom, u prvom ajetu sure *El-'Asr* (*Vrijeme*), kaže se: *Tako mi vreme-*

66 Vidjeti: www.tportal.hr.

na, – doista je svaki čovjek na gubitku! Ali, odmah, nakon ove konstatacije, slijedi nastavak: *Samo ne oni koji vjeruju i dobra djela čine, i koji jedni drugima istinu preporučuju i koji jedni drugima preporučuju strpljenje.*

Kur'an, dakle, ukazuje na veoma važnu činjenicu u vezi s čovjekom i njegovim životom: ako bi se čovjek posmatrao samo kao tijelo, onda je on bez dvojbe na gubitku, jer tijelo se s protokom vremena troši i jednog dana u potpunosti ga nestaje. Ali čovjek nije samo tijelo, on pored materijalne dimenzije ima još jednu – duhovnu, pored tijela ima i dušu, pored fizičkog ima i duhovno biće, pored materijalnih vrijednosti vjeruje i u moralne i etičke vrijednosti. Nema sumnje da bi čovjek, ako bi se sveo samo na materijalnu komponentu, samo na svoje fizičko biće, bio na gubitku, jer život je pun brige, tuge, bola, patnje, sukoba, razočarenja, proturječja itd. Materijalistički filozofi poput Sartra, Kamija i dr. na čovjeka su gledali samo iz ugla tijela i materije, a negirali su da on ima dušu i da nakon ovog prolaznog ima drugi, vječni život. Zato su njihova naučavanja o smislu života tako mračna i apsurdna.[67]

67 Kamijevi romani *Stranac*, *Kuga* i drugi nedvosmisleno iznose negiranje osnovnih postulata vjere: postojanje Boga i postojanje drugog, vječnog svijeta. Npr., glavni junak romana *Stranac* Mersault, dok u zatvoru čeka ili pomilovanje ili izvršenje kazne, miri se s činjenicama i postaje mu svejedno hoće li uopće biti pomilovan ili kažnjen. On vjeruje da postoji samo ovaj život, samo sada i ovdje, i da ne postoje drugi svjetovi pravde, ljubavi ili vječnog blaženstva. Svećeniku koji dolazi navesti ga na pokajanje kaže da su vjera i Bog obične tlapnje iz mašte te ga tjera iz svoje ćelije. Mersault je, dakle, lik čovjeka koji živi samo "sada i ovdje", smatrajući da je to vrhunski sadržaj života, ravnodušan je prema svakom višem smislu. Jedino što njime upravlja su njegovi unutarnji nagoni i biološki impulsi. Roman sadrži mnogo primjera gdje Kamijevi junaci ruše esencije i tradicionalne vrijednosti, jednu za drugom. Kami i drugim djelima promovira naučavanja egzistencijalizma. Tako, npr., u romanu *Kuga*, između ostalog, piše: "Budući da

Međutim, vjera u Allaha Uzvišenog dala je čovjeku drugu dimenziju, koja razrješava proturječnost ljudske bačenosti u besmisao, bol, tugu i razočarenje. Ta dimenzija daje smisao čovjekovom životu i daje mu snage da izdrži sve poteškoće. S tom duhovnom dimenzijom čovjek nije bačen u svijet bola, tuge i besmisla. Čovjek na ovaj svijet dolazi s jasnom misijom. On je, kako kaže Kur'an časni, Božiji zastupnik (halifa) na Zemlji. Sve mu je stavljeno na raspolaganje i on, s Božijim imenom, upravlja svim dobrima svijeta. Poteškoće i iskušenja na koja nailazi on razumijeva kao neminovnost života na ovom svijetu i umjesto da očajava, on osjeća slast robovanja samo Allahu, Gospodaru svih svjetova, jer cilj i svrha njegovog postojanja je upravo to: *robovanje samo Allahu.* Zato on u svim segmentima života nastoji postići Allahovo zadovoljstvo i okrilje.

O tome je veoma lijepo govorio Mustafa Islamoğlu, savremeni turski intelektualac i publicista. U svojoj knjizi *Država u srcu*, u poglavlju koje je naslovio *Bol postojanja*, on je iznio izuzetno lijepa zapažanja o tome da su životne nedaće i iskušenja, zapravo, način približavanja Svevišnjem Allahu i da je *bol postojanja*, o kojoj govore mnogi filozofi i mislioci, u islamu zamijenjena onim što se naziva *slast robovanja samo Allahu.*

U navedenoj knjizi autor donosi interesantne osvrte na mišljenja nekih savremenih filozofa, koji nisu uvažavali ono što je Objava kazala o čovjeku. U tom pogledu, on kaže:

> Ideologije i svjetonazori koji u svojoj osnovi nemaju *Objavu* tražili su odgovore na pitanje postojanja. Ukoliko razmotrimo neke od njihovih odgovora na pitanje: "Ko je čovjek?", a koje

je poredak u svijetu reguliran smrću, bit će možda za Boga bolje da u njega ne vjerujemo i da se borimo svim silama protiv smrti, ne dižući pogleda prema nebu gdje on šuti."

su neki od njih dali direktno ili indirektno, vidjeli bismo da njihove *definicije čovjeka* liče na slijepčev opis slona. Decartes na to pitanje daje sljedeći odgovor: *Čovjek je živo biće koje razmišlja.* On, ustvari, za čovjeka, koji je savršeno i kompleksno stvoren, kaže: *Čovjek je glava!* Andre Gide kaže: *Čovjek je životinja koja osjeća.* Dakle, i Andre je jedan od onih koji 'dio' smatraju 'cjelinom'. Tokom cijeloga života on je zastupao nemoral pod imenom *sloboda*, jer je zanemario čovjekovu kompleksnost i mnogobrojne dimenzije koje posjeduje. Otac svih rasista, Emile Durkheim, smatrao je da *čovjek predstavlja socijalnu životinju.* Nasuprot njega, A. Camus je zastupao politeizam individue i individualizma, po kojem je *čovjek biće koje se ne pokorava.* Iako ova tri imena, na prvi pogled, imaju različit pristup čovjeku, ipak su saglasni u jednome: velikom interesovanju za samoubistvom. Ovi bolesni umovi Zapada nisu se ustručavali da narednim generacijama prenesu virus svoga umovanja i istine koje su, navodno, *otkrili.* Na pitanje postojanja čovjeka Marx je našao sljedeći odgovor: *Čovjek je životinja koja koristi alatke.*[68]

Nema sumnje da svjetonazori koji kao osnovu uzimaju ovakva i slična promišljanja nisu u stanju da čovjeku osiguraju mir, uravnoteženost i sreću, niti mu mogu dati odgovor na suštinska pitanja u vezi s postojanjem. Zbog toga su krize koje su zadesile čovjeka savremenog doba veoma brojne i, kako prolazi vrijeme, one postaju sve složenije i teže. Sve te krize, zapravo, proističu iz glavne krize a to je *kriza čovjeka*, odnosno *kriza čovječnosti.* Nažalost, u današnjem vremenu čovjek veoma lahko (iz)gubi ono osnovno što ga čini čovjekom a to je *čovječnost.*

Pomoći čovjeku da bude *čovjek* i sačuva svoju *čovječnost* pitanje je od izuzetne važnosti u svakom vremenu, jer kada *čovjek* izgubi *čovječnost,* postaje izuzetno opasan i štetan, ne

68 Mustafa Islamoğlu, *Država u srcu*, s turskog preveli Abdulaziz i Hulya Rizvić, izdavačka kuća Denge, Istanbul, 2009, str. 23, 24.

samo za ljude i ljudsku vrstu već za cjelokupni bitak i egzistenciju na ovom svijetu.

Shodno islamskom učenju, čovjek je *ešrefu-l-mahlūkāt*, tj. najčasnije stvorenje ili stvorenje kojem su ukazane najveće počasti. Radi njega je sve stvoreno a on je stvoren radi ostvarenja velikog zadatka i časne misije a to je spoznaja Allaha, Stvoritelja svih svjetova i robovanje samo Njemu. Ljudski život nije, dakle, puko prebivanje, kao što naučavaju egzistencijalisti i drugi materijalisti, već misija (emanet) koju treba ispuniti. Na osnovu rezultata postignutih na planu ispunjenja te časne misije čovjek će zadobiti svoj status u Svijetu vječnosti. Takvo razumijevanje daje puni smisao ljudskom životu jer upućuje čovjeka ka tome da svoj život provede u činjenju onoga što je dobro, korisno i plemenito (čovječno).

Američki pisac Majkl (Michael) Nagler u svojoj knjizi *Potraga za nenasilnom budućnošću* ističe da savremeni način života, u kojem je prenaglašena materijalna potrošnja (konzumerizam), uzrokuje brojne poremećaje, među kojima je posebno izražen problem smisla ili svrhe života. Kada jedna porodica, piše on, postane disfunkcionalna, djeca odrastaju oskudijevajući u sigurnosti i samopouzdanju i postaju lahka lovina za ono što neki nazivaju "krizom u značenju i smislu praznine koja dolazi sa prenaglašenom materijalnom potrošnjom", kroz šta prolazi zapadna civilizacija. Za takvu djecu je najteže raspoznati svrhu života, ili vjerovati da ona postoji, te oni počinju "umirati od očaja" na hiljade načina, ističe profesor Nagler.[69]

On je u navedeno studiji, između ostalog, govorio i o mračnoj strani savremene nauke, kazavši da ona ne izvire iz

69 Michael Nagler, *Potraga za nenasilnom budućnošću*, s engleskog prevela Željka Vojinović, Sarajevo, 2007, str. 48.

same nauke, niti iz bilo kojih činjenica prirode. "Ona izvire iz načina na koji nesvjesno biramo naučne činjenice kako bismo pojačali utisak da smo samo biološke činjenice u jednom beznačajnom materijalnom univerzumu, što pojačava već zabrinjavajući osjećaj koji imaju mnogi savremenici, a to je da je život lišen svrhe. Nauka ima sva prava da ograniči svoju pažnju na fizičko, tj. vanjski svijet, ali nema pravo da nam kaže, kada to uradi, da nam je dala cijelu priču", pojašnjava profesor Nagler.[70]

Dakle, nauka proučava i istražuje materijalni svijet i njegove zakonitosti. Međutim, čovjek nije samo tijelo i materija, on ima i dušu. Duša je dar Stvoritelja i čovjek biva čovjekom srazmjerno tome koliko je uspio razviti svoj duhovni potencijal. Ukoliko se zanemari činjenica da je čovjek biće koje ima dušu te da i ona, kao i tijelo, ima svoje specifičnosti i potrebe, postoji velika bojazan da će čovjek, živeći u materijalnom svijetu gdje postoje strasti, interesi, šejtani i mnoge druge prepreke, izgubiti ono glavno što ga čini čovjekom a to je *čovječnost* ili *ljudskost*. Problem današnjeg čovjeka je upravo to što nije u stanju da, bez Božije objave i upute, odredi pravi smisao svome životu. Imajući to u vidu postaje jasnije zašto su materijalistički filozofi poput Kamija, Sartra i dr. kazali da je ljudski život uzaludan (apsurd) i da u njemu ne treba tražiti nikakav smisao.[71]

70 Ibid., str. 47.

71 Filozofija egzistencijalizma preporučuje ljudima da prihvaćaju postojanje besmisla s nadom u smisao, ili drugačije rečeno: smisao ljudskog života je da spozna i prihvati da je ljudski život besmislen(!). Opširnije o ovome vidjeti: Darko Plevnik, *Pravo na vlastiti smisao*, Prometej, Zagreb, 2006, str. 22. U vezi s ovom temom autor navodi da je čak i Šekspir (William Shakespeare, 1564–1616) u *Magbetu* (*Macbeth*) govorio o tome "da je život idiotska priča bez ikakvog smisla". Do-

Kur'an časni na sasvim jasan način ističe da je svrha čovjekog postojanja na ovom svijetu robovanje (ibadet) samo Allahu, Jedinome Bogu, Stvoritelju i Uzdržavatelju svih univerzuma. Čovjekov život na ovom svijetu je kratak i ograničen, pa ga treba provesti u činjenju onoga što će dovesti do Božije milosti i zadovoljstva. Takvo naučavanje pomaže čovjeku da kontroliše svoje strasti i stremljenja, usmjeravajući ga da se u svome životu i aktivnostima pridržava granica koje je postavio Uzvišeni Stvoritelj, kako bi se postiglo Njegovo zadovoljstvo i pripremilo za susret s Njim. Na taj način čovjek se usmjerava da svoj dunjalučki život provede radeći ono što je korisno, plemenito i čovječno, a u realizaciji tog plana čovjek pronalazi puni smisao svoga života.

---

ista, začuđuje da su ovakve misli mogle poteći od tako inteligentnih ljudi. No, to samo potvrđuje da bez iskrene vjere u Svevišnjeg Boga i Budući vječni svijet nije moguće odrediti smisao i svrhu ljudskoga života na ovom prolaznom svijetu. Zato, neka je beskrajna hvala Allahu Svemilosnom na blagodati slanja poslanika, čija je kruna i pečat posljednji vjerovjesnik Muhammed, alejhisselam, koji je ljudima dostavio *Kur'an* u kojem je jasno kazano šta je svrha čovjekovog života i postojanja.

KUR'ANSKI TEKSTOVI O ČOVJEKU (*INSANU*)

Prije navođenja kur'anskih tekstova u kojima se spominje pojam *insān* (čovjek) ukratko ćemo iznijeti nekoliko uvodnih napomena u vezi s ajetima u kojima se spominje *insan*.

Riječ *insān* spomenuta je u 63 kur'anska ajeta (u 11. ajetu sure *El-Isrā'* i 48. ajetu sure *Eš-Šūrā insan* je spomenut po dva puta). Ajeti u kojima se spominje *insān* raspoređeni su u 43 kur'anske sure. U nekim surama *insān* je spomenut više puta (npr. u suri *El-Isrā'* spomenut je sedam puta, u suri *El-Kijāme* šest puta, a u suri *El-'Alek* tri puta).

Insān je, shodno ustrojstvu *Mushafa* (pisane forme Kur'ana časnog), spomenut u sljedećim surama: *En-Nisā'* (Žene): 28. ajet; *Jūnus*: 12; *Hūd*: 9; *Jūsuf*: 5; *Ibrāhim*: 34; *El-Hidžr* (Hidžr): 26; *En-Nahl* (Pčele): 4; *El-Isra'* (Noćno putovanje): sedam puta, u 11. ajetu dva puta, te u ajetima: 13, 53, 67, 83, 100; *El-Kehf* (Pećina): 54; *Merjem* (Merjema): dva puta, 66. i 67. ajet; *El-Enbijā'* (Vjerovjesnici): 37; *El-Hadždž* (Hadž): 66; *El-Mu'minūn* (Vjernici): 12; *El-Furkān* (Rastavljanje Istine od neistine): 29; *El-'Ankebūt* (Pauk): 8; *Lukmān* (Lukman): 14; *Es-Sedžde* (Padanje ničice): 7; *El-Ahzāb* (Saveznici): 72; *Jā-Sīn*, 77; *Ez-Zumer* (Skupovi): dva puta, 8. i 49. ajet; *Fussilet* (Objašnjenje): dva puta, 49. i 51. ajet; *Eš-*

Šūrā (Dogovaranje): dva puta u istom, 48. ajetu; *Ez-Zuhruf* (Ukras): 15; *El-Ahkāf* (Ahkaf): 15; *Kāf* (Kāf), 16; *En-Nedžm* (Zvijezda): dva puta, 24. i 39. ajet; *Er-Rahmān* (Milostivi): dva puta, 3. i 14. ajet; *El-Hašr* (Progonstvo): 16; *El-Me'āridž* (Stepeni): 19;[72] *El-Kijāme* (Smak svijeta): šest puta, ajeti 3, 5, 10, 13, 14, 36; *Ed-Dehr* (Vrijeme) ili *El-Insān* (Čovjek), s obzirom da je ova sura poznata s obadva naziva: dva puta, 1. i 2. ajet; *En-Nāzi'āt* (Oni koji čupaju), 35; *'Abese* (Namrštio se): dva puta, 17. i 24. ajet; *El-Infitār* (Rascjepljenje): 6; *El-Inšikāk* (Cijepanje): 6; *Et-Tārik* (Danica): 5; *El-Fedžr* (Zora): dva puta, 15. i 23. ajet; *El-Beled* (Grad): 4; *Et-Tīn* (Smokva): 4; *El-'Alek* (Zakvačak): tri puta, ajeti 2, 5, 6; *Ez-Zilzāl* (Zemljotres): 3; *El-'Ādijāt* (Oni koji jure): 6; *El-'Asr* (Vrijeme): 2.

Interesantno je da u svim kur'anskim iskazima gdje se spominje *insan* ta riječ dolazi s određenim članom, tj. sa onim (el-) koje se u arapskom naziva *lāmu-t-ta'rīf*. Prema naučavanju arapske jezikoslovne znanosti određeni član u arapskom jeziku ima dvije osnovne funkcije: 1. *'ahd*, tj. ukazivanje na to da je pojam ili ime na kojem se nalazi (el-) poznat, odnosno određen, 2) *istigrāk*, tj. sveobuhvatnost, dakle da taj pojam obuhvata sve članove vrste koja se njime imenuje.

Evidentno je da su obje funkcije određenog člana koji se nalazi na imenici *insān* došle do izražaja: prva funkcija ukazuje da je riječ o poznatom *insānu*, dakle onome kojeg je stvorio Uzvišeni Allah i koji je dobro poznat. Druga funkcija, pak, ukazuje da se karakterne osobine *insāna* o kojima se govori u navedenim kur'anskim tekstovima odnose na *svakog insāna* bez izuzetka, jer u tim tekstovima Uzvišeni Stvoritelj govori o

72 Iako se pojam *insan* u ovoj suri spominje samo na jednom mjestu, u 19. ajetu, i ostalih petnaest ajeta (sve do 35. ajeta) odnosi se na čovjeka s obzirom da se u njima objašnjava priroda čovjeka i njegove sklonosti.

prirodi stvorenja koje se zove *insān* (čovjek).

U nastavku ćemo navesti sve ajete u kojima se spominje pojam *insān*, shodno njihovom redoslijedu u Kur'anu časnom.

يُرِيدُ اللّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ وَخُلِقَ الإِنسَانُ ضَعِيفًا

1. Allah želi da vam olakša – a čovjek je stvoren kao nejako biće. (*En-Nisā'*, 28)

وَإِذَا مَسَّ الإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ
مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

2. Kada čovjeka snađe nevolja, on Nam se moli: ili ležeći, ili sjedeći, ili stojeći. A čim mu nevolju otklonima, on nastavlja, kao da Nam se nije ni obraćao molbom zbog nevolje koja ga je bila zadesila. Tako se nevjernicima čini lijepim ono što rade. (*Jūnus*, 12)

وَلَئِنْ أَذَقْنَا الإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَئُوسٌ كَفُورٌ

3. Ako čovjeku milost Našu pružimo, pa mu je poslije uskratimo, on pada u očajanje i postaje nezahvalnik. (*Hūd*, 9)

قَالَ يَا بُنَيَّ لاَ تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُواْ لَكَ كَيْدًا إِنَّ الشَّيْطَانَ
لِلإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ

4. On reče: "O sinko moj, ne kazuj svoga sna braći svojoj, da ti ne učine kakvu pakost, šejtan je doista čovjeku otvoreni neprijatelj. (*Jūsuf*, 5)

وَآتَاكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِن تَعُدُّواْ نِعْمَتَ اللّهِ لاَ تُحْصُوهَا إِنَّ الإِنسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ

5. I daje vam svega onoga što od Njega ištete, i ako biste Allahove blagodati brojali, ne biste ih nabrojali. – Čovjek je, uistinu, nepravedan i nezahvalan. (*Ibrāhīm*, 34)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ

6. Mi smo stvorili čovjeka (Adema) od ilovače, od blata ustajalog. (*El-Hidžr*, 26)

خَلَقَ الإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ

7. On stvara čovjeka od kapi sjemena, a on odjednom – otvoreni protivnik! (*En-Nahl*, 4)

وَيَدْعُ الإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الإِنسَانُ عَجُولاً

8. Čovjek i proklinje i blagosilja; čovjek je doista nagao. (*El-Isra'*, 11)

وَكُلَّ إِنسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَآئِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا

9. I svakom čovjeku ćemo ono što uradi o vrat privezati, a na Sudnjem danu ćemo mu knjigu otvorenu pokazati: (*El-Isra'*, 13)

وَقُل لِّعِبَادِي يَقُولُواْ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا

10. Reci robovima Mojim da govore samo lijepe riječi: – jer bi šejtan mogao posijati neprijateljstvo među njima, šejtan je, doista, čovjekov otvoreni neprijatelj. (*El-Isrā'*, 53)

وَإِذَا مَسَّكُمُ الْضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَن تَدْعُونَ إِلاَّ إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاكُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الإِنْسَانُ كَفُورًا

11. Kad vas na moru nevolja zadesi, tada nema onih kojima se inače klanjate, postoji samo On. A kad vas On na kopno spasi, vi okrećete glave; čovjek je uvijek nezahvalan! (*El-Isrā'*, 67)

وَإِذَآ أَنْعَمْنَا عَلَى الإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَى بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَؤُوساً

12. Kad čovjeku kakvu blagodat darujemo, on se okreće i oholo udaljava, a kad ga zadesi zlo, onda očajava. (*El-Isrā'*, 83)

قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الإِنفَاقِ وَكَانَ الإنسَانُ قَتُورًا

13. Reci: "Da vi posjedujete riznice milosti Gospodara moga, i tada biste škrtarili iz straha da ne potrošite; čovjek je uistinu tvrdica. (*El-Isrā'*, 100)

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَكَانَ الْإِنسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا

14. U ovom Kur'anu Mi na razne načine objašnjavamo ljudima svakovrsne primjere, ali je čovjek, više nego iko, spreman da raspravlja. (*El-Kehf*, 54)

وَيَقُولُ الْإِنسَانُ أَئِذَا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا

15. Čovjek kaže: "Zar ću, kad umrem, zbilja biti oživljen?" (*Merjem*, 66)

أَوَلَا يَذْكُرُ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا

16. A zar se čovjek ne sjeća da smo ga još prije stvorili, a da nije bio ništa? (*Merjem*, 67)

خُلِقَ الْإِنسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ

17. Čovjek je stvoren od žurbe. Pokazaću Ja vama, doista, dokaze Svoje, zato Me ne požurujte! (*El-Enbijā'*, 37)

وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ

18. On vam daje život i zatim će vam ga oduzeti i poslije vas opet oživjeti; a čovjek je, zaista nezahvalan! (El-Hadždž, 66)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ

19. Mi smo, zaista, čovjeka od biti zemlje stvorili. (*El-Mu'minūn*, 12)

لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنسَانِ خَذُولًا

20. "On me je od Kur'ana odvratio nakon što mi je priopćen bio!" – a šejtan čovjeka uvijek ostavlja na cjedilu. (*El-Furkān*, 29)

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِن جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

21. Mi smo svakog čovjeka zadužili da bude dobar prema roditeljima svojim. Ali, ako te oni budu nagovarali da Meni nekoga pridružuješ, o kome ti ništa ne znaš, onda ih ne slušaj. Meni ćete se vratiti, pa ću vas Ja o onome što ste radili obavijestiti. (*El-'Ankebūt*, 8)

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ
اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

22. Mi smo naredili čovjeku da bude poslušan roditeljima svojim. Majka ga nosi, a njeno zdravlje trpi, i odbija ga u toku dvije godine. Budi zahvalan Meni i roditeljima svojim, Meni će se svi vratiti. (*Lukmān*, 14)

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنسَانِ مِن طِينٍ

23. Koji sve savršeno stvara, koji je prvog čovjeka stvorio od ilovače. (*Es-Sedžde*, 7)

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ
مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا

24. Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek – a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lahkomislen. (*El-Ahzāb*, 72)

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِن نُّطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُّبِينٌ

25. Kako čovjek ne vidi da ga Mi od kapi sjemena stvaramo, i opet je otvoreni protivnik. (*Jā-Sīn*, 77)

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا
كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ
قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ

26. Kad čovjeka nevolja snađe, Gospodaru svome se moli, Njemu se obraća, a onda, pošto mu Allah milost svoju daruje,

zaboravi Onoga kome se prije molio, i druge Njemu jednakim smatra, da bi s puta Njegova na stranputicu odvodio. Reci: "Uživaj neko vrijeme u nevjerovanju svome, bićeš, sigurno, stanovnik u vatri!" (*Ez-Zumer*, 8)

فَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْنَاهُ نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

27. Kad čovjeka kakva nevolja snađe, Nama se moli; a kad mu Mi poslije blagodat pružimo, onda govori: "Ovo mi je dato zato što sam to zaslužio." A nije tako, to je samo kušnja, ali većina njih ne zna. (*Ez-Zumer*, 49)

لَّا يَسْأَمُ الْإِنسَانُ مِن دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِن مَّسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ

28. Čovjeku ne dosadi da bogatstvo traži, a kada ga neimaština zadesi, onda zdvaja i nadu gubi. (*Fussilet*, 49)

وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ

29. Kada čovjeku milost Našu darujemo, postaje nezahvalan i uzoholi se, a kada ga nevolja dotakne, onda se dugo moli. (*Fussilet*, 51)

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنسَانَ كَفُورٌ

30. A ako glave okrenu, – pa, Mi tebe nismo ni poslali da budeš njihov čuvar, ti si dužan samo da obznaniš. Kad čovjeku damo da blagodat Našu osjeti, on joj se obraduje, a kad ga

zadesi kakva nesreća zbog onoga što su uradile ruke njegove, onda čovjek blagodati ne priznaje. (*Eš-Šūrā*, 48)

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ

31. A oni Njemu od robova Njegovih pripisuju dijete. Čovjek je, zaista, očiti nezahvalnik. (*Ez-Zuhruf*, 15)

وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ
وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي
أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ
وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

32. Čovjeka smo zadužili da roditeljima svojim čini dobro; majka njegova s mukom ga nosi i u mukama ga rađa, nosi ga i doji trideset mjeseci. A kad dospije u muževno doba i kad dostigne četrdeset godina, on rekne: "Gospodaru moj, dozvoli mi da ti budem zahvalan na blagodati koju si darovao meni i roditeljima mojim, i pomozi mi da činim dobra djela kojima ćeš zadovoljan biti, i učini dobrim potomke moje; ja se, zaista, kajem i odan sam Tebi." (*El-Ahkāf*, 15)

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ
الْوَرِيدِ

33. Mi stvaramo čovjeka i znamo šta mu sve duša njegova haje, jer Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice. (*Kāf*, 16)

أَمْ لِلْإِنسَانِ مَا تَمَنَّى

34. Ne može čovjek da ostvari sve što poželi. (*En-Nedžm*, 24)

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

35. I da je čovjekovo samo ono što sam uradi. (*En-Nedžm*, 39)

خَلَقَ الْإِنسَانَ

36. (Milostivi Allah) stvara čovjeka... (*Er-Rahmān*, 3)

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

37. On je čovjeka od sasušene ilovače, kao što je grnčarija, stvorio. (*Er-Rahmān,* 3)

كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ

إِنِّي أَخَافُ اللهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

38. Slični su šejtanu kad kažu čovjeku: "Budi nevjernik!" – pa kad on postane nevjernik, on onda rekne: "Ti se mene više ne tičeš, ja se, zaista, Allaha, Gospodara svjetova, bojim!" (*El-Hašr*, 16)

إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا، إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا، وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا

39. Uistinu, čovjek je stvoren nemirnim, kad god ga nesreća snađe on je ispunjen samosažaljenjem, a kad god mu se posreći (zadesi ga nešto dobro i prijatno), on to sebično zadržava od drugih. (*El-Me'āridž,* 19-21)

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَلَّن نَجْمَعَ عِظَامَهُ

40. Zar čovjek misli da kosti njegove nećemo sakupiti? (*El-Kijāme,* 3)

بَلْ يُرِيدُ الْإِنسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ

41. Ali, čovjek hoće dok je živ da griješi. (*El-Kijāme,* 5)

يَقُولُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ

42. Tog dana čovjek će povikati: "Kuda da se bježi?" (*El-Kijāme,* 10)

يُنَبَّأُ الْإِنسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ

43. Toga dana čovjek će o onome što je pripremio, a što propustio obaviješten biti. (*El-Kijāme,* 13)

بَلِ الْإِنسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ

44. Sam čovjek će protiv sebe svjedočiti. (*El-Kijāme,* 14)

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى

45. Zar čovjek misli da će sam sebi prepušten biti, da neće odgovarati? (*El-Kijāme,* 36)

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا

46. Zar je to davno bilo kad čovjek nije bio pomena vrijedan? (*Ed-Dehr,* 1)

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

47. Mi čovjeka od smjese sjemena stvaramo da bismo ga na kušnju stavili i činimo da on čuje i vidi. (*Ed-Dehr,* 2)

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ

48. Dan kada se čovjek bude sjećao onoga što je radio. (*En-Nāzi'āt,* 35)

قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ

49. Proklet neka je čovjek, koliko je on nezahvalan! (*'Abese,* 17)

فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَى طَعَامِهِ

50. Neka čovjek pogleda u hranu svoju. (*'Abese*, 24)

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ..

51. O čovječe, zašto da te obmanjuje to što je Gospodar tvoj plemenit, koji te je stvorio –pa učinio da si skladan i da si uspravan – i kakav je htio lik ti dao? A ne valja tako! Vi u Sudnji dan ne vjerujete, a nad vama bdiju čuvari, kod Nas cijenjeni pisari, koji znaju ono što radite. (*El-Infitār*, 6-12)

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ

52. Ti ćeš, o čovječe, koji se mnogo trudiš, trud svoj pred Gospodarom svojim naći. (*El-Inšikāk*, 6)

فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ مِمَّ خُلِقَ

53. Nek čovjek pogleda od čega je stvoren! (*Et-Tārik*, 5)

فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ

54. Čovjek, kada Gospodar njegov hoće da ga iskuša pa mu počast ukaže i blagodatima ga obaspe, rekne: "Gospodar moj je prema meni plemenito postupio!" (*El-Fedžr*, 15)[73]

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى

55. I kad se tog dana primakne Džehennem; tada će se čovjek sjetiti – a na što mu je sjećanje?! (*El-Fedžr*, 23)

73 U sljedećem ajetu ove sure također se govori o čovjeku i ukazuje na jednu njegovu drugu osobinu: *A kad mu, da bi ga iskušao, opskrbu njegovu oskudnom učini, onda rekne: "Gospodar moj me je napustio!"* (*El-Fedžr*, 16)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي كَبَدٍ

56. Mi čovjeka stvaramo da se trudi. (*El-Beled*, 4)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

57. Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem. (*Et-Tīn*, 4)

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ

58. (Allah) stvara čovjeka od zakvačka. (*El-'Alek*, 2)

عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

59. (Allah je taj) Koji čovjeka poučava onome što ne zna. (*El-'Alek*, 5)

كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى..

60. Uistinu, čovjek se uzobijesti, čim se neovisnim osjeti. (*El-'Alek*, 6-7)

وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا

61. I (kad) čovjek (tog dana) uzvikne: "Šta joj je?!" (*Ez-Zilzāl*, 3)

إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

62. Čovjek je, zaista, Gospodaru svome nezahvalan. (*El-'Ādijāt*, 6)

إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ..

63.Svaki čovjek je, doista, na gubitku, osim onih koji... (*El-'Asr*, 2)

Priroda čovjeka predstavljena u *Kur'anu*

Psihologija je nauka koja proučava zakonomjernosti psihičke djelatnosti čovjeka i životinja, odnosno nauka koja izučava osobitosti karaktera, ponašanja, duševni život i unutrašnja stanja i doživljaje. Naziv je dobila od grčkih riječi *psiha* – *psyche* (duša, duševni život, duševno stanje) i *logos* (riječ, govor).[74]

S obzirom na to da je čovjek biće koje je konstituisano iz dva segmenta, tijela i duše, sasvim je logično da Allah, dželle šanuhu, Koji je stvorio čovjeka, u Kur'anu časnom iznese brojne karakteristike tog složenog i čudesnog bića, kojem su podređena sva ostala stvorenja. U navedenim kur'anskim tekstovima u kojima se spominje pojam *insān* iznesene su brojne karakteristike čovjeka i one, zapravo, otkrivaju istinsku prirodu i bit čovjeka. Detaljnijim proučavanjem tih karakteristika mogla bi se rekonstruisati kur'anska psihologija čovjeka, što bi bilo veoma uputno i korisno s obzirom na činjenicu da je psihologija na našim prostorima, nažalost, znanstveno područje u koje je

74 Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990, str. 1108–1109.

Profesorica Lynn Wilcox, koja je inače po struci psiholog, u svojoj knjizi *Sufizam i psihologija*, psihologiju definiše na sljedeći način: "Originalno značenje riječi *psihologija* znatno se razlikuje od uobičajenog, današnjeg značenja te riječi. Termin *psihologija* potiče od grčke riječi *psyche* i *logos*. *Psyche* bi značilo dah, dakle život (identificiran dahom ili nagoviještennjime); udahnuti princip u čovjeku i drugim bićima, izvor svih vitalnih aktivnosti, duša ili duh ili udahnuti princip univerzuma kao cjeline, duša svijeta ili anima mundi. *Logos* bi značio riječ ili forma koja izražava princip; u teologiji *logos* znači Božija riječ. Otuda, psihologija u originalu znači riječ ili forma koja izražava princip života dušu (*soul*) ili duh (*spirit*)." Vidjeti: Lynn Wilcox, *Sufizam i psihologija*, s engleskog prevela dr. Amra Delić, Tuzla, 2006, str. 21.

veoma slabo, ili bolje reći, nikako, unesen duh islama.

U nastavku ćemo pokušati klasificirati osobine čovjeka o kojima govori Kur'an časni, a to bi se moglo uraditi na sljedeći način:

Čovjek je slabašno biće. Prvo mjesto u Kur'anu časnom gdje se spominje pojam *insān* nalazi se u suri *En-Nisā'*, 28. ajet: *Allah želi da vam olakša – a čovjek je stvoren kao nejako (slabašno) biće.*

Interesantno je da se u prvom spominjanju *insana* u tekstu Kur'ana iznosi upravo ta čovjekova karakteristika: da je on slabašno i nejako biće (*ve hulika-l-insānu da'īfa*). Određeni član na pojmu *(el-insān)* ukazuje da se to odnosi na svakog čovjeka; dakle, nije slab i nejak samo onaj ko je bolestan ili star, već je to osobina svakog čovjeka. Zašto je to tako?

Da bi se dobio ispravan odgovor, uputno je, ukratko, sagledati složenu konstituciju ljudskog tijela. Sa medicinskog stanovišta, čovječije tijelo se sastoji od jedanaest, odnosno dvanaest različitih sistema, ako ubrojimo i imuni sistem. To su nervni, skeletni, mišićni, kardiovaskularni, pokrovni sistem (koža), limfni,[75] endokrini (*endokrinologija* – nauka o žlijezdama s unutrašnjim izlučivanjem), urinarni, digestivni (probavni), reproduktivni i respiratorni sistem. Da bi čovječije tijelo funkcionisalo, potreban je svaki od ovih sistema, osim reproduktivnog. Reproduktivni sistem je neophodan za održavanje vrste, ali ne i za opstanak individue. Međutim, ljudsko

75 Limfa (lat. *lympha*), tekućina koja se nalazi u limfnim žilama, nastaje iz krvne plazme koja izlazi iz krvnih žila i vrši posredničku ulogu između krvi i ćelija tijela. Vidjeti: Bratoljub Klaić, *Rječnik stranih riječi*, str. 806.

tijelo ne može opstati bez ostalih sistema.[76] Dakle, bilo kakav poremećaj u nekom od tih veoma složenih sistema uzrokuje bolest u ljudskom organizmu, a potpuni zastoj nekog od njih neminovno vodi ka prestanku ljudskog života na ovom svijetu.

Allah Svevišnji, Koji je stvorio čovjeka, najbolje poznaje njegovu bit i prirodu. Kur'an časni je uputa čovjeku koju je objavio Stvoritelj. Kur'an časni naglašava: *Allah želi da vam olakša.* Dakle, Božija Objava ima za cilj da čovjeku olakša njegov bremeniti dunjalučki put.

Istaknuti islamski učenjak Ibn Kajjim el-Dževzijje spominje predaju u kojoj se navodi da je Allah Uzvišeni tokom povijesti ljudima poslao stotinu i četiri Nebeske Knjige. Potom su te Knjige rezimirane u tri velike Knjige (Objave), a to su: Tevrat, Zebur i Indžil. Potom su one rezimirane u jednu a to je Kur'an. U predaji se dalje navodi da je *Kur'an*, odnosno njegova značenja, sažet u jednoj suri koja se zove *El-Fatiha*, a *El-Fatiha* je potom sažeta u jednom ajetu. Taj ajet su riječi Uzivšenog Allaha: *Ijjake na'budu ve ijjake neste'in (Samo Tebe, Allahu, obožavamo i samo od Tebe pomoć tražimo)*. Dakle, suštinska poruka svih Nebeskih obznanjivanja je sadržana u ovom ajetu koji, nedvojbeno, sugerira da je čovjek slabašno biće, tj. stvorenje kojem je potrebna pomoć.

Iako se pod *traženjem pomoći* o kojem govori ovaj ajet, prema mišljenju velikih komentatora Kur'ana poput Ibn Kesira i dr., misli prvenstveno na *traženje pomoći u robovanju samo Allahu*, ajet podrazumijeva da je čovjek biće kojem treba pomoć i u svakom drugom pogledu. Svevišnji Stvoritelj je objavio Kur'an i za njega garantuje da neće pretrpjeti bilo

76 Linn Wilcox, *Sufizam i psihologija*, str. 51.

kakvu izmjenu ili preinaku. Kur'anski propisi i odredbe imaju za cilj da *osnaže* čovjeka i uzdignu ga iznad toga da bude rob materije, strasti, idola ili nečeg drugog, ili, pak, da njegov život bude puko prebivanje, lišeno duhovne dimenzije i značenja.

Interesantno je da je na prvom mjestu u Kur'anu na kojem se spominje čovjek iznesena upravo ova njegova karakteristika, da je on slabo i nejako stvorenje. To se može povezati s posljednjim spominjem čovjeka u Kur'anu, u suri *El-'Asr* (Vrijeme koje uništava), gdje se ističe: *Tako mi vremena koje uništava, doista je svaki čovjek na gubitku, osim onih koji vjeruju i dobra djela čine, i koji jedni drugima preporučuju Istinu i strpljenje.* Dakle, čovjek, to slabašno i nejako stvorenje, neće biti na gubitku jedino ukoliko prihvati Put Kur'ana, koji podrazumijeva čvrsto vjerovanje, činjenje dobra i strpljivost, koja je neophodna da bi se ustrajalo na tom Putu.

U ajetima u kojima se spominje čovjek iznose se i druge karakteristike tog čudesnog stvorenja, koje, ukratko, možemo sagledati u sljedećem:

Čovjek u nevolji zaziva Božiju pomoć a u dobru je zaboravan. To se spominje u više kur'anskih tekstova: *Kada čovjeka snađe nevolja, on Nam se moli: ili ležeći, ili sjedeći, ili stojeći. A čim mu nevolju otklonimo, on nastavlja, kao da Nam se nije ni obraćao molbom zbog nevolje koja ga je bila zadesila. Tako se nevjernicima čini lijepim ono što rade.* (*Junus*, 12)

Ako čovjeku milost Našu pružimo, pa mu je poslije uskratimo, on pada u očajanje i postaje nezahvalnik. (*Hud*, 9)

Kad čovjeka nevolja snađe, Gospodaru svome se moli, Njemu se obraća, a onda, pošto mu Allah milost svoju daruje,

zaboravi onoga kome se prije molio, i druge Njemu jednakim smatra, da s puta Njegova na stranputicu odvodio. Reci: "Uživaj neko vrijeme u nevjerovanju svome, bićeš, sigurno, stanovnik u vatri!" (*Ez-Zumer*, 8)

Čovjek je nazahvalan, u kušnji očajava. O tome govore sljedeći ajeti: *Kad vas na moru nevolja zadesi, tada nema onih kojima se inače klanjate, postoji samo On. A kad vas On na kopno spasi, vi okrećete glave; čovjek je uvijek nezahvalan!* (*El-Isrā'*, 67)

Kad čovjeku kakvu blagodat darujemo, on se okreće i oholo udaljava, a kad ga zadesi zlo, onda očajava. (*El-Isrā'*, 83)

Kada čovjeku milost Našu darujemo, postaje nezahvalan i uzoholi se, a kada ga nevolja dotakne, onda se dugo moli. (*Fussilet*, 51)

Čovjek, kada Gospodar njegov hoće da ga iskuša pa mu počast ukaže i blagodatima ga obaspe, rekne: "Gospodar moj je prema meni plemenito postupio!" A kad mu, da bi ga iskušao, opskrbu njegovu oskudnom učini, onda rekne: "Gospodar moj me je napustio!" (*El-Fedžr*, 15–16)

Čovjek je, zaista, Gospodaru svome nezahvalan. (*El-'Ādijāt*, 6)

Čovjek je nagao, škrt, voli puno polemisati, nepravedan je čak i prema sebi. Ova osobina čovjeka spominje se u narednim ajetima: *I daje vam svega onoga što od Njega ištete, i ako biste Allahove blagodati brojali, ne biste ih nabrojali. – Čovjek je, uistinu, nepravedan i nezahvalan.* (*Ibrāhīm*, 34)

Čovjek i proklinje i blagosilja; čovjek je doista nagao. (*El-Isrā'*, 11)

Reci: "Da vi posjedujete riznice milosti Gospodara moga, i tada biste škrtarili iz straha da ne potrošite; čovjek je uistinu tvrdica. (*El-Isrā'*, 100)

U ovom Kur'anu Mi na razne načine objašnjavamo ljudima svakovrsne primjere, ali je čovjek, više nego iko, spreman da raspravlja. (*El-Kehf*, 54)

Čovjek je stvoren od žurbe. Pokazaću Ja vama, doista, dokaze Svoje, zato Me ne požurujte! (*El-Enbijā'*, 37)

Mi smo nebesima, Zemlji i planinama ponudili emanet, pa su se ustegli i pobojali da ga ponesu, ali ga je preuzeo čovjek – a on je, zaista, prema sebi nepravedan i lahkomislen. (*El-Ahzāb*, 72)

Čovjek postane obijestan čim se neovisnim osjeti. Interesantno je da se ova osobina čovjeka iznosi u suri *El-'Alek*, odmah nakon prvih pet ajeta za koje postoji konsenzus islamskih učenjaka da su upravo ti ajeti prvo što je objavljeno Allahovom Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem. Opisujući ljudsku narav, Svevišnji kaže: *Uistinu, svaki čovjek se uzobijesti čim se neovisnim osjeti.* (*El-'Alek,* 6–7) Smatramo da ovakav prijevod (*čovjek se uzobijesti*) nije u dovoljnoj mjeri iskazao osobinu čovjeka o kojoj se govori u ovom ajetu. Kur'anski termin *tagā – jatgā – tugjān* (*inne-l-insāne lejatgā*), koji je upotrijebljen da bi se iznijela ova čovjekova karakteristika, ima više značenja: preći granicu, biti nasilan, nepravedan, okrutan, nepokoran, uobražen itd. Od istog tog korijena nastala je riječ *tāgija*, koja označava nasilnika, tiranina, tlačitelja, drznika, uobraženjaka i sl.[77] Dakle, čovjek prelazi granicu dobra i dozvoljenog, tj. ulazi u sferu onoga što je zlo i zabranjeno onog

77 Vidjeti: Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski rječnik*, Sarajevo, 1997, str. 880.

momenta kada se osjeti neovisnim i sebi dostatnim. Imajući u vidu ovaj kur'anski iskaz jasno je da je nered koji se pojavio na Zemlji nastao upravo onda kada je čovjek zaboravio na svoga Stvoritelja i pomislio da je neovisan od Njega.

Na osnovu navedenog možemo razumjeti da su životne nedaće, poput bolesti, siromaštva i drugih iskušenja, u osnovi nešto što ima za cilj da čovjeka učini ovisnim o Allahu, jer čovjek u takvim situacijama zaziva Božiju pomoć. Ako bi čovjeku u životu išlo sve lahko i jednostavno, i kada ne bi bilo nedaća i iskušenja, onda doista postoji bojazan da se on osjeti neovisnim i postane obijestan, kršeći granice koje je postavio njegov Stvoritelj i Gospodar.

Čovjek bi da dobije sve što poželi, a pripada mu samo ono za šta se sam potrudi. *Ne može čovjek da ostvari sve što poželi.* (*En-Nedžm*, 24) *Čovjekovo je samo ono što sam uradi.* (*En-Nedžm*, 39)

Čovjek je stvoren u najljepšem skladu. *Mi čovjeka stvaramo u skladu najljepšem.* (*Et-Tīn*, 4) *O čovječe, zašto da te obmanjuje to što je Gospodar tvoj plemenit, koji te je stvorio – pa učinio da si skladan i da si uspravan – i kakav je htio lik ti dao? A ne valja tako! Vi u Sudnji dan ne vjerujete, a nad vama bdiju čuvari, kod Nas cijenjeni pisari, koji znaju ono što radite.* (*El-Infitār*, 6-12)

Čovjek je stvoren s nemirnom naravi. *Uistinu, čovjek je stvoren nemirnim, kad god ga nesreća snađe, on je ispunjen samosažaljenjem, a kad god mu se posreći (zadesi ga nešto dobro i prijatno), on to sebično krije od drugih.* (*El-Me'āridž*, 19-21) U ovim ajetima govori se o veoma bitnoj čovjekovoj osobini. Kur'anski iskaz *helū'an* (*inne-l-insāne hulika helū'an*) ukazuje da je čovjek obdaren unutrašnjim nemirom koji ga može jednako lahko poticati na plodna dostignuća kao

i na hronično nezadovoljstvo i razočarenje. Drugim riječima, način na koji čovjek koristi ovaj Božiji dar određuje da li će on imati pozitivan ili negativan karakter. Naredna dva ajeta u ovoj suri (20. i 21) aludiraju na ovo posljednje, dok ajeti od 22. do 25. pokazuju da samo istinski duhovna i moralna svijest može oblikovati taj čovjekov urođeni nemir u pozitivnu silu i tako dovesti do unutrašnje stabilnosti i trajnog zadovoljstva.[78]

Čovjek je u dilemi u vezi s Proživljenjem nakon smrti. Ovu čovjekovu zapitanost Kur'an bilježi na sljedeći način: *Čovjek se pita: "Zar ću, kad umrem, zbilja biti oživljen?"* (*Merjem*, 66), ali istovremeno na više mjesta u Kur'anu se daje i odgovor: *On (Allah) vam daje život i zatim će vam ga oduzeti i poslije vas opet oživjeti; a čovjek je, zaista nezahvalan!* (*El-Hadždž*, 66) *Kako čovjek ne vidi da ga Mi od kapi sjemena stvaramo, i opet je otvoreni protivnik, i Nama navodi primjer, a zaboravlja kako je stvoren, i govori: "Ko će oživjeti kosti, kad budu truhle?" Reci: "Oživjeće ih Onaj Koji ih je prvi put stvorio; On dobro zna sve što je stvorio, Onaj koji vam iz zelenog drveća vatru stvara i vi njome potpaljujete." Zar Onaj koji je stvorio nebesa i Zemlju nije kadar da stvori njima slične? Jeste, On sve stvara i On je sveznajući; i zaista On može, kada nešto hoće, da samo za to rekne: "Budi!" – i ono bude. Pa neka je hvaljen Onaj u čijoj je ruci vlast nad svim, Njemu ćete se vratiti!* (*Jā-Sīn*, 77–83) *Zar čovjek misli da kosti njegove nećemo sakupiti? Hoćemo, Mi možemo stvoriti jagodice prsta njegovih ponovo. Ali, čovjek hoće dok je živ da griješi, pa pita: "Kada će Smak svijeta biti?"* (*El-Kijāme*, 3–6)

78 Ovo su riječi Muhammeda Asada, po nekima najznačajnijeg zapadnjačkog konvertita u islam u 20. vijeku, koji je napisao veoma koristan prijevod i komentar Kur'ana na engleskom jeziku. Vidjeti: Muhammed Asad, *Poruka Kur'ana*, Sarajevo, El-Kalem, 2004, str. 910.

U ajetima koji govore o *insanu* spominju se i neke odrednice u vezi s čovjekovim bitisanjem na Budućem svijetu. U više ajeta se, također, naglašava da je šejtan čovjeku otvoreni neprijatelj, kao i to da je čovjeku naređeno da bude posebno pažljiv prema svojim roditeljima.

Dakle, u ajetima u kojima se spominje *insan* sadržana su brojna značenja koja razotkrivaju ljudsku prirodu. Kur'an časni opisuje čovjeka kao gramzivu, opasnu i nezahvalnu osobu, koja je sklona činjenju nereda (*fesād*) i nasilja (*zulm*). ***Izuzetak su oni koji vjeruju u Allaha i dobra djela čine.*** U posljednjoj suri u kojoj se spominje insan, Allah Uzvišeni se zaklinje i naglašava "da je svaki čovjek na gubitku izuzev onih koji vjeruju, dobra djela čine, i koji jedni drugima preporučuju Istinu i strpljenje." Dakle, jedino oni neće biti na gubitku. To na poseban način govori o izuzetnoj važnosti vjere u životu čovjeka.

Interesantan je iskaz jednog masonskog vođe (radi se o velikom majstoru Velike lože Francuske), koji je čovjeka opisao na sljedeći način: "Čovjek prepušten samo svojoj prirodi jednako je divlji kao najdivlja životinja; on je – ta formulacija je čuvena – 'čovjeku vuk'. Čovjek nije ništa drugo do 'svežanj prohtjeva' i volja mu se svodi na prohtjeve. Ako svaki pojedinac u prirodnom stanju posjeduje pravo u svim stvarima jednako pravu drugih pojedinaca, a njegovo pravo je samo izraz njegove snage, iz toga proističe rat svih protiv svih; neprestano ratno stanje, koje može dovesti do istrebljenja svih ljudi."[79]

Na osnovu ovog citata lahko je zaključiti da navedeni masonski vođa teži ka uspostavi jednog svjetskog vođstva,

79 Vidjeti: Anri Tor-Nuges (Henri Tort Nouguse): *Masonska ideja, esej o filozofiji slobodnog zidarstva*, s francuskog prevela: Dolores Kalođera-Petrović, Beograd, Evro, 2003, str. 24.

jedne ideje koju će svi ljudi slijediti, a to je, prema njegovom shvaćanju, masonska ideja i njihovo vođstvo. Naravno, za muslimane nema dileme: Allah Uzvišeni, Koji je Stvoritelj i Gospodar svih svjetova, poslao je Kur'an časni kao uputu i smjerokaz ljudima i ljude treba okupljati oko Božije Upute i pravca na koji je pozivao posljednji Božiji vjerovjesnik Muhammed, alejhisselam, koji je kruna i pečat svim ranijim poslanicima i koji ima garanciju da će posljednja Božija Objava ljudima biti sačuvana od bilo kakve izmjene, preinake, dodavanja ili oduzimanja. Stoga ljude treba okupljati oko tog nepogrešivog i nepomućenog vrela.

Osnovi kur'anske antropologije

Čovjek, radi čije upute je Svevišnji Stvoritelj i objavio Kur'an, je stvorenje kojem su ukazane brojne počasti. Zbog toga je čovjek biće koje je zaduženo (*kāin mukellef*) i njegov život nije puko prebivanje, već zadaća i misija koju treba ispuniti. Shodno tome koliko je to implementirao u svom ovosvjetskom životu, svaki čovjek će dobiti svoje mjesto i stepen u Svijetu vječnosti.

Pažljivim čitanjem kur'anskog teksta moguće je raspoznati osnove kur'anske antropologije. To se može sagledati u sljedećih nekoliko tačaka:

1. Čovjek je stvoren, odnosno stvorenje (*el-insānu mahlūk*). To znači da čovjek nije nastao slučajno, nasumičnom evolucijom ili djelovanjem slijepih sila prirode kao što naučavaju evolucionisti i materijalisti, već da je rezultat stvaranja Mudrog i Sveznajućeg Stvoritelja, Koji mu je namijenio plemenitu ulogu u životu.

2. Čovjek je stvorenje ili biće koje je počašćeno (*el-insānu mahlūk mukerrem*). Počasti koje su ukazane čovjeku su brojne: udahnjivanje duše (*rūha*) koja je Božanskog porijekla, naređivanje melekima da mu učine sedždu, blagodat razuma i druge blagodati (*nimeti*) koje se ne mogu pobrojati, namjesništvo (*istihlāf*) na Zemlji iz kojeg proističe pravo na upravljanje svim dobrima svijeta, slanje Objave i Božijih poslanika koji su ukazali na Pravi put, objava Kur'ana koji je kruna i pečat svih ranijih objava i koji ima garanciju autentičnosti, slanje Posljednjeg poslanika (Muhammeda, alejhisselam) koji je *milost svjetovima* itd...

3. Čovjek je biće koje je zaduženo (*el-insānu mahlūk* ili *kāin mukellef*). To znači da čovjek nije stvoren uzalud i da njegov život nije apsurd. Život čovjeka je zadaća, odnosno emanet koji treba ispuniti. Kur'an naglašava da čovjek ima misiju i razlog svoga postojanja. Ljudi su stvoreni da bi spoznali Allaha, svoga Stvoritelja, i činili Mu *ibādet* u svim segmentima svoje zemaljske egzistencije. To se može postići jedino putem pokornosti Njemu, Uzvišenom Allahu, Koji je stvorio čovjeka i odredio mu svrhu postojanja. Ukoliko čovjek odbije da bude pokoran Stvoritelju, na Zemlji nastaje nered (*fesād*) čije su posljedice katastrofalne ne samo u odnosu na čovjeka nego i na sva ostala stvorenja. Dakle, čovjekov život je zadatak a ne svakodnevno bivanje; to je zadatak čovjeka da se ostvari u onome što ga određuje čovjekom, stičući svijest o sebi, o svrsi i istini života.

4. Čovjek je biće koje će odgovarati za svoja djela i postupke (*el-insānu mahlūk mes'ūl*). Prema naučavanju *Kur'ana* časnog čovjek je na ovom svijetu privremeno i njegova fizička smrt nije kraj puta; to je zapravo preseljenje iz *kuće prolaznosti* (*ed-dunjā* ili *dunjaluk*) u *kuću vječnosti* (*el-āhire* ili *ahiret*).

Smrt (ar. *mevt*) je povratak Allahu radi polaganja računa za ono što je čovjek uradio za vrijeme svog dunjalučkog života. Duša je besmrtna i ona će ponovo biti spojena s tijelom, nakon njegovog proživljenja u Svijetu vječnosti.

U nekim iskazima Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, navodi se da će čovjek na Sudnjem danu prvo polagati račun za *namaz*,[80] da li ga je klanjao na vrijeme i propisno, i ukoliko mu namaz bude uredu – i ostala djela će biti ispravna, a ukoliko mu namaz ne bude valjan – neće mu valjati ni druga djela. To govori o važnosti namaza u životu čovjeka, koji je, gledano sa stanovišta kur'anske antropologije, nazvan *insānom*, tj. bićem koje je podložno raznim utjecajima i koje često posrne i zaluta u zamršenim ovosvjetskim putevima. Glavni cilj obavljanja namaza je izgradnja svijesti o Allahu, dželle šanuhu, jedinome istinskom Bogu, Vječnom i Neprolaznom, pred Kojim će čovjek polagati račun i zadobiti svoj konačni status u Vječnome svijetu (Ahiretu). I ostali temeljni islamski propisi imaju isti taj cilj: izgradnju ličnosti koja je svjesna da je čovjekov život misija i zadaća koju treba ispuniti. Razumijevanje islama i islamskih propisa na takav način na čovjeka djeluje poticajno i usmjerava ga ka tome da bude uistinu *čovjek* (*insān*) i svoj ovosvjetski život provede u činjenju onoga što je dobro, *čovječno* i korisno, te da se kloni onoga što je ružno, štetno i *nečovječno*.

Na tragu navedenih kur'anskih smjernica, u cjelinama koje slijede u ovoj knjizi razmotrit ćemo još neke teme koje su od izuzetne važnosti za čovjeka. Tu prvenstveno mislimo na sljedeće teme: islamski pogled na rad i privređivanje, s obzi-

80 U ovom hadisu misli se na pet namaskih vremena (sabah, podne, akšam, ikindija i jacija) u kojima su razumni i šerijatski punoljetni muslimani i muslimanke zaduženi da obavljaju ovaj temeljni islamski propis.

rom da je čovjek biće koje radi i svojim radom izgrađuje ovaj svijet, zatim kur'ansko razumijevanje fenomena smrti jer je smrt sastavni dio života svakog čovjeka, te značaj dove (molitve ili poniznog obraćanja Allahu, Sveopćem Dobročinitelju, Milostivom), koja je nasušna čovjekova potreba. S obzirom da je čovjek biće koje, između ostalog, i griješi, bit će razmotreno islamsko poimanje grijeha, u kojem će se detaljno raspravljati o tome šta su to grijesi, kako se dijele i klasificiraju, zatim kako se sačuvati od griješenja, s posebnim osvrtom na one radnje ili prijestupe koji se smatraju velikim grijesima (*el-kebāir*).

Vallāhu-l-muveffik!

ČOVJEK I RAD – ISLAMSKI POGLED

Rad je zakonitost života i izravno služi afirmaciji čovjekova života na Zemlji. Čovjek je biće koje radi i ispravno je reći da je cjelokupno ostvarenje ljudske civilizacije, zapravo, rezultat čovjekovog rada i truda. Iz toga proizlazi da je rad ne samo tjelesna već i duševna čovjekova potreba. Čovjek svojim trudom stječe plodove kojima će prehraniti sebe i svoju porodicu i na taj način živjeti pošten i pristojan život. To je subjektivna vrijednost rada. Objektivna vrijednost rada sastoji se u tome da čovjek radeći privređuje i doprinosi cjelokupnom društvu, jer će se plodovima njegovog rada okoristiti i drugi. Zbog svega navedenog islam posvećuje veliku pažnju radu i privređivanju. Mnogi muslimani često kažu da je rad ibadet. Međutim, da li je svaki rad ibadet? Postoje li uvjeti koji su pretpostavka da rad postane ibadetom? Odgovori na ova i druga pitanja slijede u narednom poglavlju, u kojem se iznosi islamski pogled na rad i privređivanje.

Kur'an o radu

Glavni izvor islama, Kur'an časni, rad i privređivanje spominje na više mjesta i u različitim kontekstima . Kur'an jasno ukazuje na to da svako čovjekovo djelo, čak i pomisao trebada budu usmjereni na općekoristan interes i dobrobit čovjeka.

وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

I reci: – Trudite se! Allah će trud vaš vidjeti, a i Poslanik Njegov i vjernici, i vi ćete biti vraćeni Onome koji zna nevidljivi i vidljivi i svijet, pa će vas o onome što ste radili obavijestiti. (*Et-Tevbe*, 105)

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَى إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

Ko želi da od Gospodara svoga bude lijepo primljen, neka čini dobra djela i neka, klanjajući se Gospodaru svome, ne smatra Njemu ravnim nikoga! (*El-Kehf*, 110)

وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

Čovjekovo je samo ono što sâm uradi. (*En-Nedžm*, 39)

Časni Kur'an ulaganje truda s ciljem postizanja halal zarade imenuje veoma lijepo, iz čega se može nazrijeti Allahovo zadovoljstvo. On to naziva "*traženjem Allahove blagodati*", kao što vidimo u sljedećim ajetima:

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ

A kad se namaz obavi, onda se po zemlji raziđite i Allahovu blagodat tražite!" (*El-Džumu'a*, 10)

Ajet govori o džuma-namazu, čije obavljanje petkom je vjerska obaveza muslimanima muškarcima. Zbog važnosti džuma-namaza u mnogim islamskim sredinama petak je zvanično neradni dan. Međutim, to nije utemeljeno na šerijatskim dokazima, jer – kao što se navodi u sljedećim ajetima – nije dozvoljeno raditi za vrijeme namaza:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ

O vjernici, kad se u petak na namaz pozove, kupoprodaju ostavite i pođite na namaz, ali zato nakon obavljenog namaza: *...po zemlji se raziđite i Allahovu blagodat tražite.*

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ

Ne pripisuje vam se grijeh ako (za vrijeme hadža) tražite blagodat svog Gospodara. (*El-Bekare*, 198)

Ovaj ajet je, kažu komentatori Kur'ana, objavljen u vezi s hadžom i njime se regulišu važni propisi u vezi s ovim temeljnim islamskim šartom koji je dužnost svakom šerijatski sposobnom muslimanu i muslimanki, a i pored toga navedeni dio ajeta dozvoljava trgovinu i zarađivanje. Poruka ajeta bi, dakle, bila: Nije vam grijeh da, i za vrijeme hadža, trgujete i zarađujete.

U jednom drugom kontekstu, *Kur'an* poredi one koji se trude i putuju za nafakom s mudžahidima (borcima) na Allahovom putu, pa kaže:

عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

On zna da će među vama biti bolesnih, i onih koji će po svijetu putovati i Allahove blagodati tražiti, i onih koji će se na Allahovom putu boriti. (*El-Muzzemmil*, 20)

Iz navedenih ajeta jasno se vidi važnost koju islam posvećuje radu i privređivanju. U okviru islamskog učenja, muslimanu nije dozvoljeno da bude ovisan o drugom u smislu da bude na teret društvu, da uzima od života, a ništa ne pruža zauzvrat. Naprotiv, islam insistira na tome da se čovjek zaputi

u razgranate domene ljudske egzistencije radeći, proizvodeći i aktivno dajući svoj doprinos općeljudskom razvoju i boljitku. Na taj način, i uz nepokolebljivu vjeru u Uzvišenog Stvoritelja, čovjek će izvršiti misiju i svrhu svoga postojanja na ovome svijetu.

Rad u hadisima i praksi Allahovog Poslanika

Brojni su hadisi u kojima Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, usmjerava pažnju svojih sljedbenika na važnost rada, trgovine, poljoprivrede, proizvodnje i ostalih aktivnih vidova života. Život i praksa Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, pravo su oličenje maksimalne požrtvovanosti i aktivnosti na putu postizanja halal zarade, za sebe i svoju porodicu. Još u ranoj mladosti, kada je ostao siroče, Poslanik je svojim radom doprinosio mnogobrojnoj porodici svog amidže Ebu Taliba kod kojeg je živio, čuvajući stada imućnijih Kurejševića. Kada je poodrastao, počeo se baviti trgovinom, odlazeći u daleki Šam, koji je od Mekke udaljen gotovo dvije hiljade kilometara. Tim poslom bavio se blizu dvadeset godina. Allahov Poslanik je, dakle, lično radio i pozvao je sljedbenike svoga ummeta da rade i privređuju. Brojne su njegove izreke (hadisi) u vezi s tim..

Objašnjavajući važnost činjenice da čovjek živi i hrani svoju porodicu od rada svojih ruku, Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao:

مَا أَكَلَ أَحَدٌ طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

"Nema bolje hrane od one koju čovjek pojede od rada svojih ruku." (El-Buhari)

Umor koji je rezultat truda koji se ulaže da bi se zaradila halal zarada značajan je faktor na putu postizanja Božijeg zadovoljstva i oprosta. U tom smislu Poslanik poručuje:

مَنْ أَمْسَى كَالاًّ مِنْ عَمَلِ يَدَيْهِ أَمْسَى مَغْفُورًا لَهُ

"Onaj ko omrkne umoran od posla kojim traži halal zaradu, omrkne s oproštenim grijesima."[81]

Podstičući muslimane da se, između ostalog, bave zemljoradnjom i poljoprivredom, kako u ishrani ne bi bili ovisni o drugima, Muhammed, alejhisselam, je kazao:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ إِلاَّ كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ

"Svakome muslimanu koji nešto posije ili posadi pa se od toga nahrani ptica, čovjek ili životinja, taj čin smatra se sadakom." (El-Buhari)

Nastojeći da kod svojih sljedbenika razvije ljubav prema radu i stjecanju opskrbe vlastitim trudom i zalaganjem, kako ne bi prosjačili i tražili od drugog, Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao:

لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَأْتِيَ بِحُزْمَةِ الْحَطَبِ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَبِيعَهَا فَيَكُفَّ اللهُ بِهَا وَجْهَهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ أَعْطَوْهُ أَوْ مَنَعُوهُ

"Da neko od vas uzme uže pa na svojim leđima donese tovar drva pa ih proda, to mu je bolje negoli da moli od ljudi, dâli mu oni nešto ili ga odbili." (El-Buhari)

81 Hadis prenosi Ibn 'Asakir od Enesa ibn Malika, a poznati učenjak Dželaluddin es-Sujūtī u djelu *El-Džāmi'u-s-sagīr* kaže da je vjerodostojan (*sahih*).

Ovaj hadis pojašnjava da je svaki posao častan sve dok je legalan i dozvoljen u islamu. To se, naravno, ne kosi sa željom i nastojanjem svakog pojedinca da radi onaj posao za koji ima potrebne kvalifikacije.

Po islamskom učenju prosjačenje je veoma prezren posao. U tom pogledu Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, kaže:

لَوْ تَعْلَمُونَ مَا فِي الْمَسْأَلَةِ مَا مَشَى أَحَدٌ إِلَى أَحَدٍ يَسْأَلُهُ شَيْئًا

"Da znaju (oni koji prose) šta prosjačenje u sebi ima, nikad niko ne bi od nekoga nešto tražio."[82]

لاَ يَفْتَحُ الإِنْسَانُ عَلَى نَفْسِهِ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلاَّ فَتَحَ اللهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ

"Čovjek neće otvoriti vrata prosjačenja a da mu Allah ne otvori vrata siromaštva."[83]

لاَ تَحِلُّ الصَّدَقَةُ لِغَنِيٍّ وَلاَ لِذِي مِرَّةٍ سَوِيٍّ

"Uzimanje sadake nije dozvoljeno imućnom (*ganijj*), *snažnom i zdravom čovjeku* (*zu mirretin sevijj*)."[84]

U hadiskim zbirkama postoje hadisi u kojima Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, upozorava na opasnost od nerada i ljenčarenja, jer to vodi ka neimaštini i prosjačenju. U svojim dovama (*el-me'sūrāt*), Allahov Poslanik je učio:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ

82 Prenosi En-Nesai u *Sunenu*.

83 Prenosi Ahmed ibn Hanbel u *Musnedu*.

84 Hadis prenose Et-Tirmizi, Ibn Madže i Ebu Davud u svojim zbirkama.

"Allahu moj, kod Tebe tražim utočište od briga i tuge. Tebi se utječem od slabosti i lijenosti. Utječem Ti se i od kukavičluka i škrtosti. I utječem Ti se od toga da me dug savlada i da me ljudi ne nadvladaju".

"Gornja ruka bolja je od donje ruke"

(الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى)

U hadisu, koji bilježe Muslim i Buharija, Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao: "*Gornja ruka bolja je od donje ruke.*" U nastavku hadisa Poslanik veli "da je gornja ruka ona koja daje, a donja ruka je ona koja prima." To znači da je ruka koja radi i privređuje bolja od one koja ne radi i koja čeka da joj se nešto udijeli.

U tom kontekstu postoji veoma interesantna priča vezana za dvojicu ljudi iz islamske prošlosti. Naime, jedan pobožnjak po imenu Šekik el-Belhi jednom prilikom je krenuo na dug put s ciljem trgovine i zarade. Prije polaska oprostio se sa svojim prijateljem Ibrahimom ibn Edhemom i kazao mu kako će na tom putu dugo ostati. Međutim, nije prošlo samo nekoliko dana a on se vratio. Vidjevši ga u džamiji, Ibrahim ibn Edhem je začuđeno upitao: "Zašto si se tako brzo vratio?" Šekik je odgovorio: "Na putu sam vidio jednu veoma čudnu stvar, pa sam odlučio da ne idem na put". "Na hajr! Šta si to vidio?", upitao je Ibrahim.

"Putujući", započeo je Šekik svoju priču, "umorio sam se, pa sam odlučio da se odmorim u jednom pustom i neplodnom predjelu. Tu sam primijetio jednu slijepu i obogaljenu pticu, pa sam rekao u sebi: – Kako ova ptica živi na ovom

zabačenom mjestu, a niti vidi niti se kreće? Nije prošlo puno vremena a doletjela je druga ptica noseći onoj prvoj hranu. To se ponovilo nekoliko puta na dan. Rekao sam: – Onaj koji je opskrbio ovu nemoćnu pticu na ovakvom pustom i neplodnom mjestu, opskrbit će i mene! I onda sam odustao od puta i vratio se."

"Baš si čudan, Šekiku", odgovorio je na to Ibrahim ibn Edhem. "Zašto si prihvatio da budeš slijepa i obogaljena ptica koja živi od tuđe pomoći!? Zašto ne budeš ona druga ptica koja se trudi da sebi pribavi hranu, a onda pomaže slijepim i nemoćnim!? Zar ti ne znaš da je gornja ruka bolja od donje!?" Kada je čuo ove riječi, Šekik je ustao i poljubio Ibrahima u ruku. Potom je rekao: "Ti si naš učitelj", i onda se vratio svojoj trgovini i poslovanju.[85]

Takvo razumijevanje uloge u životu saglasno je s temeljnim islamskim učenjem o čovjekovom namjesništvu na Zemlji. Musliman sebe posmatra kao Allahovog namjesnika na Zemlji, čija je uloga da izvrši Allahovu naredbu, uspostavi Njegove propise i robuje Mu na najpotpuniji način. Zato on nastoji da svaku svoju riječ, svako djelo ili pokret učini ibadetom svome Gospodaru. Ovo se potpuno slaže s ogromnim značenjem koje daje poznati ajet:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

Džine i ljude sam stvorio samo zato da Mi ibadet čine. (*Ez-Zārijāt*, 56)

S takvim razumijevanjem uloge u životu, muslimani su tokom povijesti pokazali fascinantne primjere rada i produk-

85 Dr. Jusuf el-Karadavi: *Muškiletu-l-fakr ve kejfe 'āledžeha-l-islām*, Mektebetu Vehbe, Kairo, 1986, str. 36, 37.

tivnosti. Muslimani su, u vremenima dok su pravilno razumijevali svoju vjeru, imali dominantnu ulogu u svjetskim političkim i ekonomskim tokovima.

Povijesno je utvrđeno da su muslimanski srednjovjekovni trgovci dospijevali sve do Urala, Kitaja (Kina), zatim do Švedske i Norveške, dakle dalekog sjevera, o čemu svjedoče iskopine arapsko-muslimanskog novca u skandinavskim zemljama. U svim muslimanskim zemljama, od Španjolske pa do Indije, cvjetao je trgovački i ekonomski život. Muslimani su, po autoru djela *Storia del commercio* (Povijest trgovine), izumili savremeno trgovačko računovodstvo, proširili upotrebu arapskih brojki i pronašli razlomke. Trgovina je cvala u Španjolskoj, Egiptu i Siriji, kao i svim sredozemnim gradovima muslimanskih zemalja. U Damasku su se proizvodili predmeti od željeza, oružje, koža, čoha, razne vunene i svilene tkanine, koje su osvajale tadašnja svjetska tržišta. Bagdad je bio na glasu radi izrade dragocjenih zlatnih i srebrnih predmeta, raznovrsnog nakita, vezova i svilenih stvari. Jemen je, opet, prizvodio laneno platno i glasovitu ovnujsku kožu te suho grožđe, koje se najviše prodavalo u Grčkoj. U Isfahanu su pravljeni glasoviti i skupocjeni šalovi, podsedlice, sedla, posuđe od ilovače, dok se u Širazu proizvodio ružin sok. Središte egipatske trgovine bilo je u Asuanu. Marokanski grad Fes bio je na glasu radi proizvodnje kapa, sapuna, boja i masti. U Španjolskoj je trgovina cvala osobito u Kordovi, gdje se prerađivala koža. U Murciji se proizvodilo sukno, u Sevilji, Granadi i Almeriji svila, a u Šatibi papir od pamuka.[86]

86 Mustafa Busuladžić: *Muslimani u Evropi*, Sejtarija, Sarajevo, 1997, str. 151.

Kako rad pretvoriti u ibadet?

Islamski učenjaci su, razmatrajući pitanje čovjekove uloge u životu, došli do interesantnih zaključaka. Poznati savremeni učenjak šejh dr. Jusuf el-Karadavi, u svom djelu *El-'Ibādetu fi-l-islām* (*Ibadet u islamu*) kaže da su dunjalučki poslovi od kojih musliman živi i hrani svoju porodicu – ibadet. Međutim, postoje uvjeti kojih se musliman mora pridržavati da bi se njegov posao ili profesija tretirali kao ibadet. Radi se o sljedećim uvjetima:

1. Posao koji radi mora biti dozvoljen po islamskom učenju. Poslove koje vjera zabranjuje, kao npr. rad s kamatom, kockom, alkoholom i tome slično nemoguće je tretirati ibadetom. Allah, dž.š., je dobar i plemenit i prima samo ono što je dobro i čisto.

2. Potrebno je da uz posao bude čist nijet; a nijet muslimana je da učini sebe i svoju porodicu neovisnim i dostatnim i da bude od koristi svojoj zajednici i ummetu.

3. Posao treba obavljati lijepo i precizno, jer Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, poručuje:

إِنَّ اللهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا القِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الذَّبْحَ وَلْيُحِدَّ أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ فَلْيُرِحْ ذَبِيحَتَهُ

"Allah je propisao lijep postupak prema svakoj stvari". (Muslim u *Sahihu*)

إن الله تعالى يُحِبُّ إذا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلاً أَنْ يُتْقِنَهُ

"Allah doista voli kada neko od vas radi neki posao, da ga uredno i precizno obavi." (El-Bejheki u djelu *Šu'abu-l-iman*)

4. U poslu se treba pridržavati Allahovih propisa, tako da se nikome ne čini zulum, da se niko ne obmanjuje i ne vara, te da se ne uzima tuđi hak;

5. Dunjalučki posao ne smije odvraćati čovjeka od izvršavanja temeljnih vjerskih dužnosti, poput namaza, posta, hadža i zekata. Allah, dželle šanuhu, kaže:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

O vjernici, neka vas imanja vaša i djeca vaša ne zabave od sjećanja na Allaha. A oni koji to čine, bit će izgubljeni. (*El-Munafikūn*, 9)

Allah, dželle šanuhu, u Kur'anu hvali one ljude

رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ

...koje kupovina i prodaja ne ometaju da Allaha spominju i koji molitvu obavljaju i milostinju udjeljuju...(*En-Nūr*, 37)

Ukoliko se musliman pridržava navedenih uvjeta, on je u stanju da sav svoj život i rad pretvori u ibadet Allahu Uzvišenom.[87]

U prilog tome govori i hadis koji se prenosi od Ka'ba ibn 'Udžre, koji kaže: "Prošao je pored Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, neki čovjek pa su ashabi, primijetivši njegovu čvrstinu i snagu, rekli: 'Allahov poslaniče, kad bi ovaj bio na Allahovom putu?!', (tj. bilo bi veoma dobro da je on u džihadu, jer je to bio najbolji ibadet kod njih). Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, na to je rekao:

87 Vidjeti: dr. Jusuf el-Karadavi: *El-'Ibādetu fi-l-islām*, Mektbetu Vehbe, Kairo, petnaesto izdanje, 1985., str. 62-66.

إنْ كَانَ خَرَجَ يَسْعَى عَلَى وَلَدِهِ صِغَارًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وإنْ خَرَجَ يَسْعَى
عَلَى أَبَوَيْنِ شَيْخَيْنِ كَبِيرَيْنِ فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وإنْ كَانَ يَسْعَى عَلَى نَفْسِهِ
يعفُّها فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللهِ وإنْ كَانَ خَرَجَ رِيَاءً وتَفَاخُرًا فَهُوَ فِي سَبِيلِ الشَّيْطَان

“Ako je izišao da bi zaradio za svoju nejaku djecu – on je na Allahovom putu! Ako je izišao da bi zaradio za svoje nemoćne roditelje – on je na Allahovom putu! Ako je izišao da bi zaradio za sebe, da ne traži od drugog – on je na Allahovom putu! A ako je izišao da bi se pretvarao pred drugima i oholo pokazivao svoju snagu – tada je na šejtanskom putu!”[88]

U Kur’anu se često spominje sintagma *‘amāl sāliha* ili *sālihāt*, što je oznaka za dobra djela. Gotovo da nema nijednog mjesta u Kur’anu u kojem se spominje imān i oni koji vjeruju, a da se paralelno s tim ne spominju i *sālihāt*, tj. dobra djela. To korespondira sa kur’anskim nastojanjem da vjernike pripremi za rad i aktivno učešće u životu na ovome svijetu. O tome kako bi muslimani trebalo da razumijevaju vjeru i dobra djela, odnosno svoju ulogu u životu, interesantna razmišljanja iznio je istaknuti savremeni muslimanski učenjak, rahmetli šejh Muhammed el-Gazali, koji je u jednom svom djelu, u kojem je razmatrao probleme muslimana današnjice, između ostalog, kazao:

> Nemoguće je uspostavljanje uspješne misije u društvu, ako su njegovi pripadnici neznalice o ovome svijetu i slabići u životu. Dobra djela koja su potrebna čini motika težaka, igla krojača, pero učenjaka, skalper liječnika, čini ih ronilac u moru, pilot u vazduhu, istraživač u svom laboratoriju, knjigovođa u svom defteru, čini ih musliman, sljedbenik Božije Objave, izvršavajući svaku stvar i čineći od nje sredstvo kojim će pomoći svoj din i doprinijeti da Allahova riječ bude gornja. (لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا)

88 Hadis prenosi Et-Taberani uz naznaku da su prenosioci pouzdani.

Doista je čudno to da većina muslimana, već nekoliko stoljeća, ne zna o svemiru ništa spomena važno, i da su saznanja o njemu drugostepena u njihovoj ličnoj i kolektivnoj naobrazbi, i da je istraživanje njegovih tajni i njegovih potencijala, kod nekih nevažna ili čak besmislena stvar. U vrijeme kada su muslimani odvraćani od studiranja i istraživanja svemira, drugi narodi su daleko otišli na tom putu i postigli ogromne rezultate, a zatim ih mobilisali u službu ideologija i filozofija konstruiranih od strane čovjeka. Ovaj raskol između vjere s jedne, i kosmosa, s druge strane, islam, doista, apsolutno ne odobrava, i traži od Allahovih robova potpuno suprotan način postupanja. Obuzela me srdžba kada sam saznao da je jedna islamska zemlja izvozila pšenicu u vrijeme kada je bila kolonija, a nakon što se osamostalila, i uzela uzde u svoje ruke, zemlja se sasušila i ispucala, i počeo je uvoz iz inozemstva! Osjetio sam sramotu i stid brojeći industrijske proizvodne zemlje, ne našavši među prvih deset, ni među drugih deset, nijednu muslimansku. A poznato je da je Japan svoju obnovu počeo otprilike prije jednog vijeka, a islamski narodi započeli su svoj preporod u isto vrijeme. Japan je danas visoko razvijen, a mi smo zaostali. Šta je razlog tome? Vjerovatno natruhlost političke atmosfere ima značajan udio, ali, po mom mišljenju, učmalost u domenu naobrazbe je veći razlog.[89]

89 Muhammed el-Gazali: *Muškilāt fi tarīki-l-hajāti-l-islāmijje*, Daru-l-bešir, Kairo, str. 16 i dalje.

KUR'ANSKO RAZUMIJEVANJE FENOMENA SMRTI

Čovjek i smrt

Smrt je pojava s kojom se ljudi često susreću. To je univerzalno iskustvo, jer sve što se rađa to i umire. Svako živo biće okusit će smrt i jednoga dana umrijeti. Ta činjenica je poznata svim ljudima.

Čini se da među svim živim bićima jedino čovjek može spoznati da će umrijeti. No, i pored toga, znatan broj ljudi ne doživljava smrt kao nešto stvarno, već kao nešto apstraktno, neuhvatljivo, čak kao nešto što nema nikakve veze s njihovim životima. Zato smrt i nema nekog većeg utjecaja na njihov način življenja. Rezon takvih ljudi je, otprilike, sljedeći: "Smrt je nešto što se uvijek događa drugima, i mada znamo da ćemo umrijeti, ipak, u to ne možemo duboko povjerovati..."

Psihijatar i psihoterapeut dr. Antun Vitturi, u svom pogovoru knjizi *Život poslije života* dr. Raymonda Moodyja, iznio je interesantno zapažanje:

> Čovjek može svoj život živjeti mehanički, rutinski, ne vodeći računa o tome kako provodi dane. No postavlja se pitanje da li je takav automatski i nereflektivan način življenja ljudski autentičan? Mnogi suvremeni filozofi i psiholozi drže da autenti-

čan, pun život počinje tek onda kad se s našom vlastitom smrću stvarno suočimo i dokraja shvatimo da smo konačni. Da bismo to doživjeli, mnogo puta su nam potrebna drastična iskustva ozbiljne bolesti ili gotovo fatalne nesreće. Takva nas iskustva mogu uvjeriti u realnost vlastite smrti i istovremeno suočiti sa izvornim pitanjima – kako živjeti život, u čemu je smisao našeg vlastitog života.[90]

Isti autor, na drugom mjestu, ističe: "U biološkom smislu naš život prestaje smrću tijela, no prestaje li tada i svijest, ne znamo. Međutim, nije dokazano niti to da su svi vidovi svijesti neodvojivo povezani s tjelesnim procesima."[91]

Materijalistički pogled na svijet gleda na starenje, neizlječive bolesti i umiranje (smrt) kao na pojave koje predstavljaju poraz i izraz ljudske nemoći da ovlada prirodom. Zbog toga, razmišljanje o smrti treba potisnuti iz života. Ljudi treba da žive ne misleći o tome da će jednoga dana umrijeti. Realnost smrti treba negirati i skrivati. Materijalistički pogled na svijet zahtijeva da ljudi u svojim aktivnostima i nastojanjima treba da budu isključivo vođeni promišljanjima o praktičnoj koristi i dinamičkom razvoju. Njihov inherentni cilj je eksperimentisanje s mogućnostima života ne pripisujući mu neku duhovnu i moralnu realnost. Zato je za savremenog čovjeka koji se rukovodi materijalističkim promišljanjem, pitanje smisla i svrhe života odavno izgubilo svoj praktični značaj. Važno mu je samo pitanje koji oblik život može poprimiti i da ljudska rasa napreduje prema konačnom ovladavanju prirodom.[92]

---

90 Vidjeti: Raymond Moody, *Život poslije života*, Prosveta, Zagreb, 1986, str. 189.

91 Ibid., str. 193.

92 Interesantna su u tom pogledu razmišljanja Muhammeda Asada (prije prelaska u islam zvao se Leopold Weiss), čovjeka koji je izuzetno dobro upućen u materijalističku filozofiju Zapada. U vezi s tim vidjeti

Naravno, takav odnos prema pitanju koje se tiče svakog čovjeka nijepravilan. Zbog toga su neki savremeni kritičari materijalističke filozofije, koji su pisali o fenomenu smrti, između ostalog, zabilježili i ovo: "Samo ona filozofija koja u svoj račun uzima činjenicu smrti jeste prava filozofija. Jer ostaje svakako pitanje kako se može istinito govoriti o životu, zaobilazeći činjenicu čija je istinitost jedina izvan dvojbe – činjenicu smrti."[93]

Šta Kur'an kaže o smrti?

Po islamskom učenju smrt nije kraj, ona je preseljenje iz *kuće prolaznosti* (*dāru-l-fenā'*) u *kuću vječnosti* (*dāru-l-bekā'*). Smrt, dakle, nije kraj puta, ona je samo faza. Iza tjelesne smrti dolazi drugi svijet, koji je vječan. Duša ne umire, ona prelazi iz jednog stanja u drugo i mijenja svoj odnos s tijelom. Na Dan proživljenja ona će ponovo biti potpuno spojena s tijelom u kojem se nalazila na ovome svijetu.[94]

---

naš esej *Islam i Zapad u perspektivi Asadovog mišljenja*, Zenica, IPA, 2003, str. 20–22.

93 Alija Izetbegović, *Moj bijeg u slobodu*, Svjetlost, Sarajevo, 1999, str. 20.

94 Ranije je isticano da, po islamskom učenju, duša spada u kategoriju Allahovog emra (*emrullah*), što je kategorija događanja koje se zbiva trenutačno, Allahovom stvaralačkom riječju "Kun – Budi!", a ne procesualno, kakav je slučaj kod stvaranja općenito, gdje su prostor i vrijeme bitni elementi, zapravo odlike tog stvaranja. Budući da duša spada u ono područje u koje ne prodire ljudsko znanje, koje je čovjeku poznato samo onoliko koliko je Allah, dželle šanuhu, to područje otkrio posredstvom svojih poslanika, sve što se o duši može saznati svedeno je na ono što je o njoj kazala Allahova Objava. Vidjeti: Mustafa Prljača, *Vama je dato malo znanja o duši*, predgovor djelu *Knjiga o duši*, Ibn Kajjima el-Dževzijje, Sarajevo, 2003, str. 5, 6.

Zbog toga, u islamskim izvorima smrt se naziva preseljenjem ili selidbom (*intikāl* ili *rehīl*) sa ovoga svijeta (dunjaluka) na budući svijet (ahiret).

Život na ovome svijetu je privremen, ograničen rokom. Kraj ovosvjetskog života sigurno će doći. Svako će umrijeti. Svako živo biće okusit će smrt i napustiti ovaj svijet. Sve što je na Zemlji – prolazno je; Allah Uzvišeni je, jedino, vječan.

To su činjenice na koje se posebno skreće pažnja i u prvom izvoru islama – Kur'anu časnom. U vezi s tim, Allah Uzvišeni kaže:

وَلاَ تَدْعُ مَعَ اللهِ إِلَهًا آخَرَ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلاَّ وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

I ne klanjaj se, pored Allaha, drugom bogu! Nema boga osim Njega! Sve će, osim Njega, propasti! On će suditi i Njemu ćete se povratiti! (*El-Kasas*, 88)

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ، وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلاَلِ وَالْإِكْرَامِ

Sve što je na Zemlji prolazno je, ostaje samo Gospodar tvoj, Veličanstveni i Plemeniti. (*Er-Rahmān*, 26, 27)

Po Kur'anu, smrt je povratak Allahu. O tome se govori u brojnim ajetima:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

Svako živo biće smrt će okusiti! Mi vas stavljamo na kušnju i u zlu i u dobru i Nama ćete se vratiti. (*El-Enbijā'*, 35)

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

Svako živo biće smrt će okusiti, i Nama ćete se poslije vratiti. (*El-'Ankebūt*, 57)

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلاَّ مَتَاعُ الْغُرُورِ

Svako živo biće smrt će okusiti! I samo na Sudnjem danu dobit ćete u potpunosti vaše nagrade, i ko bude od Vatre udaljen i u Džennet uveden – taj je postigao šta je želio; a život na ovom svijetu je samo varljivo naslađivanje. (*Ali 'Imrān*, 185)

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعْدَ اللهِ حَقًّا إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُواْ وَعَمِلُواْ الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُواْ يَكْفُرُونَ

Njemu (Allahu) ćete se svi vratiti; to je Allahovo istinito obećanje. On, uistinu, iz ničega stvara, On će poslije to ponoviti, da bi pravedno nagradio one koji budu vjerovali i dobra djela činili. A one koji ne budu vjeroval,i čeka piće od ključale vode i patnja nesnosna, zato što su nevjernici bili. (*Jūnus*, 4)

Kur'an, također, naglašava da se od smrti ne može pobjeći niti sakriti. O tome Allah Svevišnji kaže:

أَيْنَمَا تَكُونُواْ يُدْرِككُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشَيَّدَةٍ

Ma gdje bili, stići će vas smrt, pa kad bi bili i u visokim kulama. (*En-Nisā'*, 78)

قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلاَقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

Reci: "Smrt od koje bježite zaista će vas stići. Zatim ćete Onome Koji poznaje i nevidljivi i vidljivi svijet vraćeni biti, i On će vas o onome što ste radili obavijestiti." (*El-Džumu'a*, 8)

Među ajetima koji govore o smrti imamo i sljedeće:

إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُم مَّيِّتُونَ

Ti ćeš (Muhammede), zacijelo, umrijeti, a i oni će, također, pomrijeti. (*Ez-Zumer*, 30)

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِّن قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِن مِّتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ، كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

Nijedan čovjek prije tebe nije bio besmrtan; ako ti umreš, zar će oni dovijeka živjeti? Svako živo biće smrt će okusiti! Mi vas stavljamo na kušnju i u zlu i u dobru i nama ćete se vratiti. (*El-Enbijā'*, 34, 35)

Komentarišući navedene ajete, istaknuti komentator Kur'ana iz 20. vijeka, Sejjid Kutb, kaže:

> Nijedan čovjek prije tebe (Muhammede) nije bio vječan. Sve što nastaje, prolazi i nestaje. Sve što ima početak ima i kraj. Ako Poslanik, alejhisselam, umire, pa zar će oni vječno živjeti? Ako nisu vječni, pa zašto onda ne rade djela koja rade oni koji umiru? Zašto ne promatraju i ne razmišljaju? *Svako živo biće smrt će okusiti.* Ovo je zakonitost koja vlada životom. To je zakonitost koja nema izuzetka. Najpreče je živima da računaju na ovaj okus. Smrt je kraj svakog živog bića i konac putanje na kratkom proputovanju po Zemlji. Allahu će se svi vratiti. Dobro i zlo koje pogodi čovjeka tokom putovanja samo je kušnja i ispit za njega.[95]

95 Vidjeti: Sejjid Kutb, *U okrilju Kur'ana*, Sarajevo, 1999, XVII, str. 27.

Ovaj svijet je mjesto kušnje i ispita

Osnovna karakteristika života na ovome svijetu (dunjaluka) jeste da je on prolazan i da, neupitno, ima svoj kraj. Smrt je, kao i sve ostalo, znak Allahove moći, milosti i volje, a svijet je jedan prolazni tren, prepun iskušenja i ispita.

Allah, dželle šanuhu, u Kur'anu kaže:

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَهُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ

Uzvišen je Onaj u čijoj ruci je sva vlast, On je svemogući, Onaj koji je dao smrt i život da bi iskušao koji od vas će bolje postupati; On je Silni, Onaj koji prašta. (*El-Mulk*, 1, 2)

Poruka ajeta je da su i život i smrt posljedica Allahove apsolutne moći i htijenja. I jedno i drugo je Allah dao i to se nije desilo slučajno, bez odredbe i bez cilja. Život i smrt su iskušenje ljudima, da bi se iznijelo na vidjelo ponašanje ljudi na Zemlji i da bi oni ostvarili nagradu prema svome radu: *da bi Allah iskušao koji od vas će bolje postupati.* Ustaljenost ove činjenice u ljudskoj svijesti zahtijeva da čovjek bude stalno budan i svjestan svojih postupaka, jer će za njih biti pitan. Ta ustrajnost ne dozvoljava čovjeku da bude nemaran ili da se poigrava svojim životom.

U Kur'anu časnom nalazi se i sljedeći ajet:

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَى وَلاَ تُظْلَمُونَ فَتِيلاً

Reci: "Uživanje na ovome svijetu je kratko, a onaj svijet je bolji za one koji se grijeha klone." (*En-Nisā'*, 77)

Dakle, sva uživanja ovoga svijeta, čitav ovaj svijet, sve je to kratkotrajno. A šta onda reći za dane, sedmice ili mjesece, pa i godine? Ako uživanje na ovome svijetu, ma koliko on bio dug, kratko traje, šta se onda od uživanja može ostvariti za nekoliko dana, sedmica, mjeseci ili godina? Sva uživanja na ovome svijetu i sam svijet, koliko god on bio dugotrajan, zapravo vrlo kratko traju. Zato se u Kur'anu na više mjesta ističe da je *život na ovome svijetu samo varljivo naslađivanje.* Dakle, to nije pravo uživanje. To je uživanje koje čovjeka potčini i opčara pa on misli da je to uživanje. Ili, to je uživanje koje samo po sebi čini da se rađa varljivost i potčinjavanje. Dočim, pravo uživanje, uživanje koje traži ulaganje truda da bi čovjek u njemu uživao, jeste ostvarenje Dženneta i udaljenje od Vatre.[96]

Zbog toga, razuman čovjek ne smije dozvoliti da ga ovozemaljske čari zavaraju i okupiraju. U tom pogledu, jedan pjesnik je rekao:

Promotri svijet očima pouke,
jer to je tek svijet kušnje.

Zato mu ne teži
i srce za njega ne veži.

Koliko god vremena čovjek živio na ovome svijetu – to je, opet, kratko i prolazno. O kratkoći i brzoj prolaznosti ovoga svijeta, veliki pjesnik Ahmed Ševki, kojeg, inače, nazivaju *emiru-šu'arā'* (princom pjesnika), ispjevao je sljedeće stihove:

Otkucaji srca ponavljaju čovjeku refren,
da mu život kratko traje kao jedan tren.

96 Ibid., tom V, str. 170, 190.

Zato svakom dobro čini da te potomstvo spominje,
prolaznost života nesumnjivo strogo opominje.

Ezan bez namaza, nakon rođenja, u sklopu akike,
poručuje da život traje kratke dekike,

a vezivanje tog ezana neposredno za dženazu,
opominje da treba slijediti samo Pravu stazu.

Nužnost podsjećanja na smrt i Sudnji dan

Po islamskom učenju, čovjek treba biti uvijek svjestan da će jednoga dana ostaviti ovaj svijet i umrijeti. To znači da se on stalno podsjeća na smrt, koja će neminovno doći. Sjećanjem na smrt, koja je, zapravo, povratak Allahu, čovjek se priprema za susret sa svojim Stvoriteljem.

Često isticanje smrti u Kuranu i Poslanikovim hadisima ima za cilj potaknuti ljude na to da se pripreme za nju, pa rade isključivo ono što vodi postizanju Allahovog zadovoljstva i milosti. Budući da vrijeme, mjesto i način nastupanja smrti nisu poznati nikome, kao ni to da za nju nisu bitne ni godine ni bolest, Allah Uzvišeni upozorava i podstiče na pripravnost, pa poručuje u Kur'anu časnom:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

O vjernici, Allaha se bojte, i neka svaki čovjek gleda šta je za sutra pripremio i Allaha se bojte jer On dobro zna šta vi radite. (*El-Hašr*, 18)

Podsjećanje na smrt donosi višestruke koristi. To, ponajprije, sprečava čovjeka od činjenja grijeha, i javnih i tajnih. Također, sjećanje na smrt ne dozvoljava čovjeku da pretjerano žudi za ovim svijetom i njegovim ljepotama. U tom pogledu, Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao:

"Često se podsjećajte na smrt, jer to čisti od grijeha i uništava pretjeranu žudnju za ovim svijetom."[97] Također, Resulullah, sallallahu alejhi ve sellem, je poručio:

أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ

"Mnogo spominjite ono što uništava sve slasti i uživanja (*hāzimu-l-lezzāt*), tj. smrt."[98]

Razmišljanje o smrti, kada će se čovjek rastati sa ovim svijetom, utječe da čovjek lakše podnese teškoće i iskušenja na koja nailazi na svom dunjalučkom putu. Kada je čovjek svjestan da je sve na ovome svijetu prolazno, tada mu neimaština, bolest, uskraćenost od nečega i drugi oblici kušnje, izgledaju lakši i podnošljiviji.

S obzirom na to da je čovjek biće koje je sklono slijeđenju svojih strasti i prohtjeva, što – ukoliko ne bude kontrolisano – kao posljedicu može imati potpunu predanost strastima gdje srce postaje okrutno i nemarno, sjećanje na smrt je odličan način da čovjek drži pod kontrolom svoje strasti. Neki islamski učenjaci kazali su da je posjećivanje kabura i razmišljanje o smrti od izuzetne koristi za srce – kako ne bi postalo okrutno i nemarno. Prenosi se da se neka žena požalila Aiši, radijallahu anha, na otvrdnuće srca pa joj je ona rekla: "Razmišljaj o smrti, to će ti raznježiti srce." Također, gledanje umrlog je put ka

97 Hadis prenosi En-Nesa'i u *Sunenu*.

98 Hadis prenose Et-Tirmizi, En-Nesa'i i Ibn Madže.

omekšavanju srca, jer će onaj ko gleda umirućeg i posmatra njegovu smrtnu agoniju odbaciti iz srca požudu i naklonost prema dunjaluku, a tijelo će zaposliti ibadetom i činjenjem dobrih djela, trudeći se da smrt dočeka što spremnije.[99]

Prenosi se da je hazreti Alija, radijallahu anhu, jednom prilikom rekao:

"عَجِبْتُ لِلْمُتَكَبِّرِ الَّذِي كَانَ بِالْأَمْسِ نُطْفَةً ويكون غَدًا جيفَةً، وعَجِبْتُ لِمَنْ شَكَّ فِي الله وهُوَ يَرَى خَلْقَ الله، وعَجِبْتُ لِمَنْ نَسِيَ الْمَوْتَ وهو يَرَى مَنْ يَمُوتُ، وعَجِبْتُ لِمَنْ أَنْكَرَ النَّشْأَةَ الأُخْرَى وهو يَرَى النَّشْأَةَ الأُولَى، وعَجِبْتُ لِعَامِرِ دَارِ الْفَنَاءِ وتَارِكِ دَارِ الْبَقَاءِ

"Čudim se oholom, koji je jučer bio samo kap sjemena, a sutra će biti lešina. Čudim se onome koji sumnja u Boga, iako vidi stvaranje Božije. Čudim se onome koji je zaboravio smrt, iako gleda mrtve. Čudim se onome koji poriče drugi život, iako vidi prvi. Čudim se onome koji unapređuje kuću prolaznosti, a zanemaruje kuću vječnosti."[100]

Ovakva razmišljanja ne dopuštaju čovjeku da u svom životu bude nemaran. Ko je svjestan smrti i toga da će se susresti s Allahom Uzvišenim, Koji će ga pitati za ono šta je radio, vodit će računa o svojim postupcima. On će kontrolirati svoje strasti i prohtjeve, nastojeći da postigne Allahovo zadovoljstvo i okrilje Njegove milosti. S obzirom da vrijeme i način na koji će čovjek umrijeti nisu poznati, vjernik i vjernica moraju se čuvati toga da ih smrt zatekne u nekom stanju ili poslu s ko-

99 Halil Mehtić, *Smrt od koje bježite zaista će vas stići*, Novi horizonti, br. 53, str. 26.

100 Vidjeti: *Nehdžu-l-belaga* (*Staza rječitosti*), str. 241.

jim Svevišnji Stvoritelj nije zadovoljan. Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao "da će svaki čovjek biti proživljen u onom stanju u kojem je umro" (يُبْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ). Zato se treba dobro čuvati onoga što je Allah Uzvišeni zabranio, jer ukoliko čovjek umre radeći neki haram (ono što je grijeh i zabranjeno), u takvom stanju će susresti svoga Gospodara.

U tom pogledu veliki islamski učenjak Ebu Hamid el-Gazali rekao je:

> Neki ljudi će biti proživljeni sa onim čijem iskušenju su podlegli dok su bili na dunjaluku. Tako, onaj ko je svoj vijek provodio uz neki od muzičkih instrumenata, kada ustane iz kabura u ruci će mu biti taj instrument, pa će ga on baciti i reći: "Dalje od mene, ti si me odvraćao od sjećanja na Allaha!" A on će mu se vratiti i reći: "Ja ću ti biti pratilac sve dok nam Allah ne presudi, a On je presuditelj najbolji." Pijanica će biti proživljen u pripitom stanju i sa čašom o obješenom vrat . Ukratko, svako će biti proživljen s onim čijem iskušenju je bio podložan. To potvrđuju sahih predaje u kojima stoji da će pijanica biti proživljen sa vrčem o vratu i čašom u ruci, da će zaudarati više nego bilo koja lešina i da će ga proklinjati svi oni koji naiđu pored njega. Umorene osobe biće proživljene s tragovima nasilja koje im je nanešeno. U sahih predaji stoji da će onaj ko pogine na Allahovom putu biti proživljen s ranama i krvi koja će mirisati poput miska.[101]

Kur'anski nazivi Sudnjeg dana

Kijametski dan je samo jedan od naziva Sudnjeg dana. Uzvišeni Allah je u Kur'anu časnom detaljno opisao taj dan i naveo njegova imena kako bismo zastali pred njihovom brojnošću i veličinom značenja. Ovoliki broj imena Sudnjeg

101 El-Gazali, *Život poslije smrti*, str. 67.

đana govori o važnosti tog događaja. Navođenje tolikog broja imena Sudnjeg dana ima za cilj da ukaže ljudima na ono što će se desiti u tom Velikom danu. Putem tih imena i opisa iznose se određena značenja, s obzirom da svako ime Kijametskog dana iznosi neki važan detalj u vezi s tim danom, koji čeka sve ljude. Zato je veoma važno shvatiti šta Svevišnji Stvoritelj poručuje kroz nazive Sudnjeg dana. U nastavku donosimo imena i opise Sudnjeg dana, o kojima se govori u Kur'anu časnom.

Jevmu-l-kijāme – Dan (u)stajanja;

Jevmu-l-vāki'a – Dan velikog događaja;

Jevmu-z- zelzele – Dan potresa;

Jevmu-l-kāri'a – Dan smaka svijeta;

Jevmul-hakk – Dan istine;

Jevmu-l-ba's – Dan proživljenja;

Jevmu-l-hasre – Dan velike tuge i žalosti;

Jevmu-n-nedāme – Dan (strašnog) kajanja;

Jevmu-l-muhāsebe – Dan polaganja računa;

Jevmu-l-musāele – Dan ispitivanja;

Jevmu-d-demdeme – Dan buke, grmljavine;

Jevmu-s-sāi'ka – Dan padanja;

Jevmu-r-rādžife – Dan prvog puhanja u Sur;

Jevmu-r-rādife – Dan drugog puhanja u Sur;

Jevmu-l-gāšije – Dan teške nevolje;

Jevmu-l-āzife – Dan blizine;

Jevmu-l-hākka – Dan časa neizbježnog;

Jevmu-t-tāmmeti-l-kubrā – Dan najveće nevolje;

Jevmu-ŝ-ŝāĥĥa – Dan zaglušujuće buke;

Jevmu-t-telāk – Dan sastajanja;

Jevmu-l firāk – Dan rastanka;

Jevmu-l-mesāk – Dan privođenja;

Jevmu-l-kisās – Dan odmazde;

Jevmu-t- tenād – Dan dozivanja;

Jevmu-l-hisāb – Dan polaganja računa;

Jevmu-l-meāb – Dan povratka;

Jevmu-l- 'azāb – Dan patnje;

Jevmu-l-firār – Dan bježanja;

Jevmu-l-karār – Dan odluke;

Jevmu-l-beka' – Dan ostajanja;

Jevmu-l-lika' – Dan susreta;

Jevmu-l-kadā' – Dan presude;

Jevmu-l-džezā' – Dan nagrade;

Jevmu-l-belā' – Dan iskušenja i nedaće;

Jevmu-l-bukā' – Dan plakanja;

Jevmu-l-hašr – Dan progonstva;

Jevmu-l-ve'īd – Dan s kojim se prijetilo (upozoravalo);

Jevmu-l-va'd – Dan (ispunjenja) obećanja, tj. dan u kojem će se dobiti obećana nagrada;

Jevmu-l- 'ard – Dan izlaganja;

Jevmu-l-vezn – Dan vaganja;

Jevmu-l-hukm – Dan presude;

Jevmu-l-džem'i – Dan okupljanja;

Jevmu-l-fasl – Dan rastavljanja;

Jevmun 'azīm – Veliki dan;

Jevmu-l-feth – Dan pobjede;

Jevmu-l-hizj – Dan poniženja;

Jevmun 'akīm – Dan neplodnosti;

Jevmun 'asir – Teški dan;

Jevmu-d-dīn – Dan presude ili Dan vjere, tj. dan u kojem će se presuditi čije vjerovanje je bilo ispravno i validno;

Jevmu-l-jekīn – Dan čvrstog uvjerenja;

Jevmu-n-nušūr – Dan okupljanja;

Jevmu-l-mesīr – Dan povratka;

Jevmu-n-nefha – Dan puhanja;

Jevmu-s-sajha – Dan strašnog povika;

Jevmu-r-redžfe – Dan drhtanja i jeze;

Jevmu-r-rudždže – Dan potresa i praska;

Jevmu-z- zedžere – Dan grdnje i korenja;

Jevmu-s-sekre – Dan opijenosti;

Jevmu-l-feze'i – Dan užasa;

Jevmu-l-muntehā – Dan kraja, vrhunca;

Jevmu-l-džez'i – Dan žalosti i tuge;

Jevmu-l-me'va – Dan pribježišta;

Jevmu-l-mīkāt – Dan granice;

Jevmu-l-mī'ād – Dan termina, tačno određeni dan;

Jevmu-l-mirsād – Dan zasjede;

Jevmul-kalek – Dan tuge i očaja;

Jevmu-l-'arak – Dan znoja (stahovitog znojenja);

Jevmu-l-iftikār – Dan potrebe;

Jevmul-inkidār – Dan kada će zvijezde popadati;

Jevmu-l-intišār – Dan širenja, rasprostiranja;

Jevmu-l-inšikāk – Dan cijepanja;

Jevmu-l-vukūf – Dan stajanja;

Jevmu-l-ĥurūdž – Dan izlaska;

Jevmu-l-ĥulūd – Dan vječnosti;

Jevmu-t-tegābun – Dan samoobmane;

Jevmun ,abūs – Dan namrgođenosti;

Jevmun ma'lūm – Poznati dan;

Jevmu-s-sā'ah – Dan časa;

Jevmun mešhūd – Dan svjedoka;

Jevmun lā rejbe fīh – Dan u koji nema nikakve sumnje;

Jevmun tublā fīhi-s-serāir – Dan u kojem će se otkriti tajne;

Jevmun lā tedžzi nefsun an nefsin šej'a – Dan u kojem niko nikome neće moći pomoći;

Jevmun tešĥasu fīhil-ebsār – Dan u kojem će se ukočiti pogledi;

Jevmun lā jugnī mevlen ,an mevlen šej'a – Dan u kojem niko nikome neće značiti ništa;

Jevmun lā temliku nefsun 'an nefsin šej'a – Dan u kojem niko nikome neće moći ništa pomoći;

Jevmun lā jedžzī vālidun an veledihi – Dan u kojem roditelj neće moći pomoći svome djetetu;

Jevmun jefirru-l-mer'u min eĥīhi ve ummihi ve ebīhi – Dan u kojem će čovjek pobjeći od svoga brata, majke, oca;

Jevmun lā jentikūn velā ju'zenu lehum feja'tezirūn – Dan u kojem (ljudi) neće moći govoriti, niti će im biti dozvoljeno da bi se mogli izvinjavati;

Jevmun lā meredde lehum minellāhi, jevmehum bārizun – Dan u kojem se od Allaha neće moći nigdje pobjeći, to je dan kada će se ljudi (sa svojim djelima) pojaviti;

Jevmun jude"ūne ilā nāri džehenneme de"ā – Dan kada će (kafiri, munafici i veliki grješnici) biti pozvani u Džehennem;

Jevmun jushabūne fi-n-nāri 'ala vudžūhihim – Dan u kojem će biti vučeni u Vatru na svojim licima;

Jevmehum 'ale-n-nāri juftenūn – Dan u kojem će na Vatri biti izlagani;

Jevmun lā jenfe'u mālun ve la benūn – Dan u kojem neće od koristi biti imetak ni sinovi;

Jevmun lā tenfe'u-z-zālimine ma'ziretuhum ve lehumu-l-la'netu velehum sūu-d-dār – Dan u kojem nevjernicima neće pomoći njihovo izvinjenje, oni će tog dana biti prokleti (tj. udaljeni iz Allahove milosti) i loše će završiti;

Jevmun jusāku fīhil-'ibād ve me'ahumu-l-ešhād – Dan u kojem će biti vođeni ljudi, a s njima će biti svjedoci;

Jevmun ješību fīhi-s-sagīr ve juskeru-l-kebīr – Dan u kojem će djeca osijediti, a odrasli izgleadti poput pijanog ;

Jevmun burrizet fīhi-l-džehīm, ve su'iretin-nīrān – Dan u kojem će se istaknuti Džehennem i rasplamsati Vatre;

Jevmun tetegajjeru fīhi-l-elvān – Dan kada će se kod ljudi promijeniti boja;

Jevmun tetekellemu fīhi-l-ejdī vel-erdžul ve sāiru dževārihi-l-insān – Dan kada će progovoriti ljudske ruke, noge i ostali organi.[102]

Na kraju razmatranja ove, za čovjeka izuzetno važne teme, kažimo i ovo:

Vrijeme u kojem živimo puno je dinamike i žurbe. To je vrijeme koje je puno svakodnevnih iznenađenja, otkrića, dostignuća, rezultata... Čovjekove preokupacije i želje su mnogobrojne, stalno se mijenjaju, stalno nastaju. Tome, svakako,

---

102 Opširnije o nazivima Sudnjeg dana vidjeti u El-Gazalijevom djelu *Život poslije smrti*.

doprinosi i ekspanzija savremenih tehnologija gdje izvori informacije pružaju neslućene mogućnosti i obaviještenost o gotovo svim vidovima ljudskog djelovanja u svijetu. U toj silnoj trci za uspjehom i bogatstvom, za afirmacijom i standardom, za željama i strastima, nažalost, čovjek često zaboravlja na svoju dušu i njene potrebe. Zaboravlja na svoje obaveze prema Allahu, sebi i drugima, zaboravlja na Ahiret, gdje ga neminovno očekuje najdetaljnije polaganje računa za svako učinjeno djelo i za svaku izgovorenu riječ. Račun će se polagati izravno Svemogućem i Sveznajućem Allahu, dž.š. Ljudi će odgovarati za sve što je na bilo koji način bilo u vezi s njima na ovom svijetu. Govoriće se samo gola istina, ništa se neće moći sakriti niti poreći. Račun će se polagati u prisustvu cjelokupnog čovječanstva, od njegovog početka do kraja. Kur'an sugerira najozbiljniju pripremu za *Dan velikog polaganja računa*. Konačni ishod zavisi o tome kako se čovjek ponašao u životu na ovome svijetu. Od toga zavisi njegov status i mjesto koje će dobiti u Vječnom svijetu – Ahiretu. Zato čovjek treba uvijek biti svjestan Allahovih, dželle šanuhu, riječi:

فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ، وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

Ko učini samo trunčić dobra – vidjet će ga; ko učini samo trunčić zla – vidjet će ga.

Šta su živi dužni učiniti za umrle?

Islam, kao kompletan sistem življenja, precizno je odredio kodeks ponašanja ljudi u slučaju smrti. Postoji više propisa koji su u kategoriji stroge obaveze (*farza*) koju ljudi moraju ispuniti kada neko njihov umre. Razmatrajući navedenu pro-

blematiku islamski učenjaci su precizno definisali šta se mora uraditi u slučaju kada neki musliman ili muslimanka umru. Ta pitanja razmatrao je i istaknuti savremeni muslimanski učenjak prof. dr. Vehbe ez-Zuhajli u svom enciklopedijskom djelu *El-Fikhu-l-islāmi ve edilletuhu*, u kojem se, između ostalog, navodi:

1. Prva obaveza je opremanje (*tedžhiz*) umrle osobe po islamskim propisima. Umrli se mora propisno okupati (ogasuliti), uviti u kefine, ukopati u muslimansko groblje i treba mu klanjati dženaza-namaz. Opremanje je obaveza nasljednika, a troškovi opremanja i ukopa uzimaju se iz imetka umrle osobe. Ukoliko umrli nema imetka, tu obavezu dužni su ispuniti nasljednici iz svojih sredstava. Opremanje (*tedžhiz*) i ukop po islamskim propisima stroga je obaveza (*farzi-'ajn*) nasljednicima umrle osobe. Dženaza-namaz je obaveza zajednice (džemata) i njeno obavljanje je u kategoriji *farzi-kifajeta*, tj. vjerske dužnosti koja, ukoliko je obavi jedna grupa vjernika, spada s ostalih. Ukoliko niko ne bi obavio tu dužnost, a znalo se za smrt nekog muslimana ili muslimanke – cijela muslimanska zajednica bila bi grješna i odgovorna.

2. Druga obaveza nasljednika je vraćanje duga umrle osobe. Nasljednici su dužni vratiti dug prije raspodjele imetka koji je ostao kao nasljedstvo. U slučaju da umrla osoba nema imetka koji se nasljeđuje, a dužna je – poželjno je da nasljednici i u tom slučaju vrate dug svog umrlog zbog odgovornosti koju on ima pred Allahom, dželle šanuhu. U vjerodostojnim (*sahih*) predajama navodi se da čak ni šehid neće ući u Džennet dok njegov dug ne bude vraćen.

3. Treća obaveza nasljednika umrle osobe je sprovođenje oporuke (testamenta, vasijjeta) ukoliko je validan. Validnim

se smatra testament koji je u skladu sa šerijatskim propisima, tj. ne prekoračuje jednu trećinu imetka, te da je ono što je oporučeno dozvoljeno po islamskim propisima. Ukoliko ti uvjeti nisu ispoštovani, testament umrle osobe nije validan i nasljednici nisu dužni da ga sprovedu.[103]

Šta nije dozvoljeno raditi za umrle?

Za umrle nije dozvoljeno raditi ono što je, inače, zabranjeno po islamskim propisima. U našoj sredini, s obzirom da je sistemski i permanentno nekoliko desetljeća sprovođena ateizacija društva, udomaćile su se brojne pojave u vezi sa smrću, ukopom umrle osobe, uređenjem njenog mezara i obilježavanjem određenih datuma. Mnogi Bošnjaci i Bošnjakinje, nažalost, prihvatili su običaje koji, ne samo da nisu islamski, već su izričito zabranjeni po islamskom učenju.

Jedna od takvih pojava je izgradnja nadgrobnih spomenika i stavljanje slike umrle osobe nanišan, tj. nadgrobni spomenik. To je čak prisutno i po mezaristanima koji se nalaze uz samu džamiju. Znatan broj ljudi smatra da time čine dobročinstvo svojim umrlim roditeljima i prijateljima. Međutim, takve radnje potpuno su u suprotnosti sa duhom islama i njegovim naučavanjem. Mezar treba obilježiti na način da se zna da je tu mezar kako se ne bi po tom mjestu gazilo, jer je to haram. Ono što se može tolerisati jeste postavljanje nišana kod glave i nogu umrle osobe kako bi se znalo da je tu nečiji mezar. Nišani treba da budu jednostavni, ukopani u zemlju i ne previše visoki. Također, dozvoljeno je

103 Opširnije o ovoj problematici vidjeti: dr. Vehbe ez-Zuhajli, *El-Fikhu-i-slāmi ve edilletuhu*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1996, II, str. 456, 457.

na nišanima napisati ime osobe koja je tu zakopana da bi se to mjesto lakše pronašlo.[104]

Bilo kakva gradnja na mezaru nije dozvoljena. Naročito izgradnja nadgrobnih spomenika i stavljanje slike umrle osobe. Te radnje su, po islamskom učenju, zabranjene i onaj ko to čini grješan je i odgovoran pred Allahom, dželle šanuhu. Također, odgovorna je cjelokupna muslimanska zajednica ukoliko samo posmatra te pojave i ništa ne čini na njihovom suzbijanju. Muslimani su dužni da osiguraju za ukop svojih umrlih groblja koja će biti uređena po islamskim propisima. Oni koji žele da se njihovi umrli ukopavaju u takva groblja, moraju poštovati islamski kodeks ponašanja.

Na našim prostorima, postoje i drugi običaji koji su uveliko prisutni a za koje, doista, nema osnova u islamskim izvorima. Sedmine, četeresnice, polugodišnjice, godišnjice i drugi oblici sjećanja na umrle uzeli su toliko maha da su skoro poprimili formu vjerskih obreda. Ima ljudi koji ne idu u džamiju niti uopće klanjaju namaz, ali, i pored toga, kada im neko umre obavezno prave sedmine, četeresnice i ostalo. Na tim skupovima često prisustvuju i žene, koje tim povodom dolaze u džamiju nepropisno obučene, čime se skrnavi svetost džamija, koje u islamu imaju status *bujūtullāh*, Allahovih kuća na Zemlji. Muslimani su tokom povijesti džamije pravili isključivo radi toga da bi se u njima klanjao namaz, veličao Uzvišeni Allah, organizovala vjerska pouka djece i edukacija

104 U vezi s ovim pitanjem (postavljanje nišana na mezaru i ispisivanje imena umrle osobe na njima) autor ovog teksta je, za vrijeme dok je bio student na Al-Azharu u Kairu, razgovarao sa šejhom Jusufom el-Karadavijem, koji, inače, slovi za jednog od najvećih islamskih učenjaka današnjice. Nakon što je cijenjeni šejh upoznat s navedenim pojavama, izjavio je da se to može tolerisati. Bilo kakva druga (iz)gradnja na mezaru nije dozvoljena, naglasio je šejh El-Karadavi.

muslimana. Doista, žalosno je posmatrati te žene koje u džamije ulaze kao da su pošle na neko sijelo ili teferič, oskudno i nepropisno obučene, a nije rijedak slučaj da one čekaju pred džamijom da bi se klanjao namaz (vjerovatno zbog toga što ne znaju ili neće da klanjaju), a potom ulaze da bi prisustvovale tzv. *tevhidu*, koji se upriliči povodom sedam ili četrdeset dana od nečije smrti.

Potrebno je istaći da se u relevantnoj fikhskoj i akaidskoj islamskoj literaturi, gdje se tretiraju pitanja smrti, dženaze, ukopa i sjećanja na umrle, nigdje ne govori o tome da spomenute termine treba nečim obilježavati. To nije radio ni Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, niti bilo ko u prvim generacijama islama. Taj običaj je, najvjerovatnije, preuzet iz kršćanske tradicije. Zbog toga, takvu praksu treba polahko ukidati, a ljude educirati o tome kako da se sjećaju svojih umrlih na islamski način.[105]

Od čega umrli imaju koristi?

Islamski učenjaci saglasni su da umrli ima koristi i nakon dunjalučke smrti od određenih djela koja je inicirao za vrijeme života. Dokaz za to su hadisi Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, od kojih navodimo sljedeće:

Muslim bilježi u *Sahihu* od Ebu Hurejre da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao:

105 U vezi s ovom tematikom autor ove knjige je napisao rad pod nazivom *Dužnosti prema umrlima*, koji je objavljen u Takvimu Rijaseta Islamske zajednice u BiH za 2010. godinu, str. 95-109.

إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلاَّ مِنْ ثَلاَثَةٍ إِلاَّ مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ

"Kada čovjek umre i njegovo djelo se prekine (tj. prestaju mu teći sevapi), osim u tri slučaja: ako je za sobom ostavio neku trajnu sadaku (*sadekatun džārije*), znanje kojim se ljudi koriste (*'ilmun juntefe'u bihi*) ili dobrog potomka koji Allahu upućuje dovu za njega (*veledun sālihun jed'ū lehū*)."

Ibn Madže u svome *Sunenu* bilježi hadis koji prenosi Ebu Hurejre, radijallahu anhu, da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao:

إِنَّ مِمَّا يَلْحَقُ الْمُؤْمِنَ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشَرَهُ وَوَلَدًا صَالِحًا تَرَكَهُ وَمُصْحَفًا وَرَّثَهُ أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ يَلْحَقُهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ

"Čovjeku i poslije njegove smrti teče nagrada od njegovih djela i dobročinstava: od znanja koje je širio i kojem je druge poučavao, od dobrog potomka kojeg je ostavio iza sebe, od mushafa koji je predao u nasljedstvo, od džamije koju je sagradio, od konačišta za putnike namjernike koje je sagradio, od kanala za navodnjavanje koji je prokopao, od sadake koju je izdvojio iz svoje imovine dok je bio zdrav i živ – sve to stiže do njega i poslije njegove smrti."

U Muslimovom *Sahihu* zabilježen je hadis Džerira ibn Abdullaha, koji kaže: "Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao:

مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلاَمِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ

بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا
بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ

"Ko u islam unese kakav lijep običaj imat će za to nagradu, kao i nagradu svih onih koji se tog običaja budu držali, s tim da njihova nagrada neće biti umanjena, a ko u islam unese kakav ružan običaj, on će za to nositi njegov grijeh kao i grijeh svih onih koji su taj običaj prakticirali, s tim da njihov grijeh neće biti umanjen!"

Poruka navedenih hadisa je jasna: čovjeku teku sevapi od djela koja su od općedruštvene koristi i značaja a koja je on inicirao za svoga života. Sve dok ta djela teku, i njemu teku sevapi. "Dobar potomak" koji se spominje u hadisima je itekako značajan za društvo i zajednicu, jer će on biti koristan član te zajednice i neće joj nanositi štetu.

Islamski učenjaci su, također, saglasni da umrla osoba ima koristi od sljedećeg:

- kada muslimani za umrloga Allahu upućuju dove moleći za oprost njegovih grijeha,

- kada se za umrlu osobu dijeli sadaka,

- kada se za umrlog obavi hadž (i umra), s tim što su različiti pogledi u pogledu hadža za umrloga – tj. šta od njega stiže umrlome: da li sevap od potrošenih sredstava ili sevap za izvršeni obred? Većina učenjaka je na stanovištu da umrlome ide sevap izvršenog obreda, dok neki učenjaci hanefijskog mezheba smatraju da sevap dolazi od sredstava koja su utrošena za obavljanje hadža.

Poznati islamski učenjak imam Ibn Kajjim el-Dževzijje u svom čuvenom djelu *Kitābu-r-ruh* (*Knjiga o duši*) kaže da u vezi s ova tri pitanja postoji konsenzus (*idžmā'*) svih učenjaka

ehli-sunneta: fakiha, muhaddisa i mufessira – svi su saglasni da umrli ima koristi od dove, sadake i hadža. Učenjaci, međutim, imaju različita mišljenja kada su posrijedi tzv. tjelesni oblici ibadeta, kao što je post, namaz, učenje Kur'ana i zikr.[106]

Pitanje učenja Kur'ana za umrle spada u pitanja o kojima nema jednoglasnog stava islamskih učenjaka. O takvom učenju postoje dugačke rasprave među ulemom: jedni kažu da sevap od tog učenja dospijeva umrlom, a drugi tvrde suprotno. Svaka strana navodi svoje argumente. No, svi su saglasni "da se za takvo učenje ne može uzeti nadoknada, jer ukoliko učač uzima nadoknadu za ono što je proučio – onda nema sevapa i takav postupak je zabranjen (*haram*) i onome ko daje i onome ko uzima".[107]

Po hanefijskom mezhebu, učenje Kur'ana za mrtve može se tolerisati jedino u slučaju da pojedinac (pro)uči Kur'an i pokloni sevape postignute od tog učenja onome kome želi od svojih umrlih, ali – bez uzimanja bilo kakve nadoknade. Poznati učenjak hanefijskog mezheba, šejhu-l-islam Ibn Ebul'izz (preselio na ahiret 792. god po H / 1389. godine), u znamenitom *Komentaru Tahavijine poslanice o akaidu* (*El-'Akīde et-Tahāvijje*) tvrdi kako sevapi od takvog učenja stižu umrlom, ali istovremeno kategorički odbija učenje uz uzimanje bilo kakve materijalne nadoknade. U vezi s tim on iznosi brojne argumente.[108]

106 Ibn Kajjim el-Dževzijje, *Kitābu-r-rūh*, El-Mektebetu-t-tevfikijje, Kairo, str. 161, 162. Vidjeti, također, prijevod ovog djela na bosanskom jeziku, koji je sačinio Mustafa Prljača, *Knjiga o duši*, Sarajevo, 2003, str. 287.

107 Sejjid es-Sabik, *Fikhu-s-sunne*, El-Feth li-l-'ilami-l-'arebi, Kairo, 1996, I, str. 444.

108 Vidjeti: *Šerhu-l-'Akideti-t-Tahavijje*, El-Mektebu-l-islami, osmo izdanje, Bejrut, 1984, str. 457–458.

U *Enciklopediji fikha* (*El-Mevsū'atu-l-fikhijje*) navodi se sljedeći iskaz učenjaka hanefijskog mezheba: "Hanefijski mezheb je kategoričan kada je riječ o učenju *Kur'ana* uz uzimanje nadoknade. To nije dozvoljeno (*lā jedžūzu*) i od takvog učenja nema sevapa! Naprotiv, grješan je i onaj ko daje i ko uzima! U principu, hanefijski mezheb ne dozvoljava čak ni uzimanje nadoknade za podučavanje učenju Kur'ana, ali kasniji učenjaci tog mezheba to su dozvolili na osnovu *istihsāna*."[109]

To bi, dakle, ukratko bio stav hanefijskog mezheba o spomenutom pitanju. Bosanskohercegovački muslimani su sljedbenici hanefijskog mezheba, još od dolaska islama na ove prostore pa do danas. Čudno je da taj mezheb ima tako jasan stav u vezi s navedenim pitanjem, a da se to u stvarnom životu ne poštuje. Nema sumnje da su za to najodgovorniji upravo oni koji su preuzeli emanet organizovanja vjerskog života muslimana na ovim prostorima. *Vallāhu-l-muste'ān!*

109 Vidjeti: *El-Mevsū'atu-l-fikhijje,* Ministarstvo vakufa, Kuvajt, 1993, I, str. 291.

ZNAČAJ I SMISAO DOVE U ŽIVOTU ČOVJEKA

Kur'an časni, kao Božija, dželle šanuhu, objava, riječ i uputa ljudima, dovu spominje u mnogim ajetima i različitim kontekstima. Kada govori o čovjeku, Kur'an ističe da je čovjek stvoren kao *slabašno biće* (*ve hulika-l-insānu da'īfa*). To znači da je on u stalnoj potrebi da se moli i obraća svome Gospodaru.

Riječ *dova* je arapskog porijekla. Nastala je od riječi *du'ā*, i u prijevodu na bosanski jezik ima sljedeća značenja: zov, poziv, dozivanje, prizivanje, molitva, moljenje, molba.[110]

Evidentno je da Kur'an časni sadrži mnogo dova. Ako bi se kazalo da je Kur'an, između ostalog, i knjiga dova – takva konstatacija bila bi tačna. Navest ćemo nekoliko primjera:

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

Reci: "Allah vam poklanja pažnju samo zbog vaše dove." (*El-Furkān*, 77)

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

110 Teufik Muftić, *Arapsko-bosanski riječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997, str. 443.

A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se dovi molitelja kada me zamoli. (El-Bekare, 186)

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ

Gospodar vaš je rekao: "Zovite Me (dovu Mi činite), Ja ću vam se odazvati!" (*Gāfir*, 60)

Prva kur'anska sura *El-Fatiha* je, zapravo, divna dova. Njome se moli Svevišnji Stvoritelj da podari čovjeku uputu na Pravi put. Upravo tom surom započinje posljednja Božija objava ljudskome rodu:

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ، إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ، اهدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ، صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ غَيرِ الْمَغضُوبِ عَلَيهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ

Sva hvala pripada Allahu, Gospodaru svih svjetova, Sveopćem Dobročinitelju, Milostivom, Vladaru Dana sudnjega! Samo Tebe obožavamo i jedino od Tebe pomoć tražimo! Uputi nas na pravi put, put onih kojima si Blagodat darovao, a ne onih koji su protiv sebe srdžbu izazvali, niti onih koji su zalutali! (*El-Fātiha*, 1-7)

Evidentno je da najduža kur'anska sura *El-Bekare* završava dovom:

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَآ أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"Gospodaru naš, ne kazni nas ako zaboravimo ili nešto nehotice učinimo! Ne tovari na nas breme kao što si tovario na one prije nas! Gospodaru naš, ne stavljaj nam u dužnost ono što ne možemo podnijeti, pobriši grijehe naše i oprosti nam, i smiluj se na nas. Ti si Gospodar naš pa nam pomozi protiv naroda koji ne vjeruje!" (*El-Bekare*, 286)

Na početku treće kur'anske sure nalazi se sljedeća dova:

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنتَ الْوَهَّابُ

رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوْمٍ لاَ رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللهَ لاَ يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

"Gospodaru naš, ne dopusti srcima našim da skrenu kad si nam već na pravi put ukazao, i daruj nam Svoju milost, Ti si, uistinu, Onaj koji mnogo daruje! Gospodaru naš, Ti ćeš sakupiti sve ljude na dan u koji nema nikakve sumnje!" (*Ali ,Imrān*, 8, 9)

Pred kraj ove sure nalazi se dova onih koje *Kur'an* opisuje sa *ulu-l-elbāb* (razumom obdareni) jer se oni mnogo sjećaju Allaha i razmišljaju: Oni, također, mole:

رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلإِيمَانِ أَنْ آمِنُواْ بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا

ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأبْرَارِ، رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدتَّنَا عَلَى رُسُلِكَ

وَلاَ تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ

"*Gospodaru naš, mi smo čuli glasnika koji poziva u vjeru: 'Vjerujte u Gospodara vašeg!' – i mi smo mu se odazvali. Gospodaru naš, oprosti nam grijehe naše i pređi preko hrđavih postupaka naših, i učini da poslije smrti budemo s onima dobrim. Gospodaru naš, podaj nam ono što si nam obećao po poslanicima Svojim i na Sudnjem danu nas ne osramoti! Ti ćeš, doista, Svoje obećanje ispuniti.*" (*Ali 'Imrān*, 193, 194)

U kur'anske dove spadaju i dove koje su upućivali Allahovi poslanici kao i ljudi koji su opisani kao istinski vjernici. Brojni su primjeri koje Kur'an u tom pogledu iznosi, a mi ćemo navesti sljedeće:

Dova Adema, alejhisselam, i njegove supruge Have, koji su nakon počinjenog grijeha molili Allaha Uzvišenog za oprost:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"*Gospodaru naš, sami smo sebi nepravdu učinili, i ako nam Ti ne oprostiš i ne smiluješ nam se, sigurno ćemo biti izgubljeni!*" (*El-A'rāf*, 23)

Dova Ibrahima, alejhisselam:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلاَةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاء رَبَّنَا اغْفِرْ لِي
وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

"*Gospodaru moj, daj da ja i (neki) potomci moji obavljamo namaz; Gospodaru naš, Ti usliši molbu (dovu) moju! Gospodaru naš, oprosti meni, i roditeljima mojim, i svim vjernicima – na Dan kad se bude polagao račun!*" (*Ibrāhīm*, 40, 41)

Dova Zekerijjaa, alejhisselam, koji je u svojim poznim godinama molio Stvoritelja da mu podari evlada:

رَبِّ هَبْ لِي مِن لَّدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاء

"*Gospodaru moj, podari mi od Sebe čestita potomka, jer se Ti, uistinu, molbi odazivaš!*" (*Ali 'Imrān*, 38)

Dova Junusa, alejhisselam, koju je učio u tminama, kada ga je riba progutala:

لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

"Nema boga, osim Tebe, hvaljen neka si! Ja sam se zaista ogriješio prema sebi!" (*El-Enbijā'*, 87)

Dova Allahovih istinskih robova (*'ibādurrahmān*):

رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا.. رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

"Gospodaru naš, poštedi nas patnje u Džehennemu, jer je patnja u njemu, doista, propast neminovna, on je ružno prebivalište i boravište... Gospodaru naš, podari nam u ženama našim i djeci našoj radost i učini da se čestiti u nas ugledaju!" (*El-Furkān*, 65, 74)

Interesantno je da su dvije posljednje sure u *Kur'anu* časnom, također, u kontekstu dove jer se u njima traži Allahovo utočište i zaštita. U suri *El-Felek* (Svitanje) kaže se:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ، مِن شَرِّ مَا خَلَقَ، وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ، وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ، وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ

Reci: "Utječem se Gospodaru svitanja od zla onoga što On stvara, i od zla mrkle noći kada razastre tmine, i od zla smutljivca kada smutnje sije, i od zla zavidljivca kada zavist ne krije!"

U suri *En-Nās* (Ljudi) traži se Allahova zaštita:

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ، مَلِكِ النَّاسِ، إِلَهِ النَّاسِ، مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ، الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ، مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ

Reci: "Tražim zaštitu Gospodara ljudi, Vladara ljudi, Boga ljudi, od zla šejtana napasnika, koji zle misli unosi u srca ljudi – od džina i ljudi!"

Kur'an je, dakle, počeo dovom, u sebi sadrži mnoštvo dova i završava dovom. To, po sebi, dovoljno govori o važnosti dove u životu vjernika.

Dova je kur'anski imperativ

Kur'an nije dovu samo preporučio putem ukazivanja na Allahove, dželle šanuhu, odabranike koji su često upućivali dovili, u koje se treba ugledati, već ju je postavio u kategoriju onih stvari koje je Svevišnji Stvoritelj naredio. To je jasno vidi u sljedećim kur'anskim tekstovima:

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

Gospodar vaš je rekao: "Zovite Me (dovu Mi činite), Ja ću vam se odazvati! Uistinu! Oni koji se budu oholili prema obožavanju Mom, ući će u Džehennem poniženi." (*Gāfir*, 60)

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ، وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ

Molite Gospodaru svog (dovu Mu činite) skrušeno (ponizno) i u sebi (potajno)! Uistinu, On ne voli one koji prelaze granice onoga što je pravedno. Zato, ne širite pokvarenost po Zemlji nakon što je ona tako dobro uređena. I molite Ga s bojaznošću i nadom. Allahova milost je doista blizu onih koji dobra djela čine. (*El-A'rāf*, 55, 56)

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ

Reci: "Zovite: 'Allah' ili zovite: 'Milostivi', a kako god Ga budete zvali, njegova su imena najljepša." (*El-Isrā'*, 110)

فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ

Molite se Allahu (dovu mu činite), iskreno Mu ispovijedajući vjeru – pa makar to nevjernicima bilo mrsko! (*Gāfir*, 14)

U svim navedenim ajetima upotrijebljen je imperativ glagola *de'ā – jed'ū* (*ud'u*) što znači: zovite, molite, prizivajte, dovu činite. Kur'an ističe da Svevišnji Allah ljudima posvećuje pažnju isključivo zbog njihovih dova (molitvi) koje su pokazatelj njihove svjesne ovisnosti o Njemu i Njegovoj Moći. U posljednjem ajetu sure *El-Furkān* kaže se:

قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ

"*Reci: – Allah vam poklanja pažnju samo zbog vaše dove.*" (*El-Furkān*, 77)

Svejedno je da li će se riječ *du'ā* koja je upotrijebljena u ovom ajetu razumjeti u njenom izvornom jezičkom značenju (a ono se odnosi upravo na dovu, moljenje) ili će se to protumačiti u smislu ibadeta (robovanja), jer nema pravog robovanja bez svjesnog i skrušenog moljenja (činjenja dove) kroz koje se očituje sićušnost i ništavnost stvorenog i Veličina i Moć Stvoritelja.

Dova je čovjekova potreba

Kur'an čovjeka upućuje ka tome da što više čini dovu, tj. moli Allaha, kao jednom od glavnih oblika obraćanja svome Stvoritelju. Interesantno je da riječ *salāt* (namaz, molitva) u etimološkom smislu ima upravo značenje dove. To se ističe

u brojnim arapskim rječnicima.[111] Dakle, pet dnevnih namaza, koji su *obligatna vjerska dužnost* svakom pametnom i punoljetnom muslimanu i muslimanki, u suštini su dova koju vjernici upućuju svome Stvoritelju. Obavezno učenje sure *El-Fātiha* na svakom rekatu propisanih namaza ima svoj puni smisao, jer sura *El-Fātiha* je predivna dova, kojom se traži Allahova uputa i milost.

Kur'an naučava da je svrha postojanja čovjeka na ovome svijetu spoznaja Allaha Uzvišenog i robovanje isključivo Njemu, uz izgradnju ovog svijeta shodno Njegovom zadovoljstvu. O tome Kur'an časni jasno govori u mnogim svojim tekstova.[112]

Allahov poslanik, Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, u jednom hadisu je rekao: *Ed-Du'ā' muhhu-l-'ibādeti*, što znači: *Dova je srž ibadeta (robovanja).* U drugoj verziji ovog hadisa kaže se: *Ed-Du'āu huve-l-'ibādetu,* što bi značilo: *Dova – to je ibadet!*[113]

Iz spomenutog hadisa proizlazi da čovjek neće moći ostvariti svrhu svoga postojanja na Zemlji bez dove, jer svrha čovjekovog postojanja je u tome da čini ibadet svome Stvoritelju. Ibadet se, po učenju islama, ne smije svoditi samo na obredoslovne radnje. Naprotiv, on obuhvata cjelokupni ljudski život i kretanje. Suština ibadeta je, kako se navodi u ovom

111 Vidjeti npr.: Ragib el-Isfahani, *Mufredāt elfāzi-l-Kur'ān*, Daru-l-fikr, Bejrut, str. 293.

112 Kao primjer pogledati sljedeće kur'anske stavke: *Ez-Zārijāt*, 56, 57; *El-Bekare*, 30; *El-Kasas*, 77.

113 Obje verzije ovog hadisa bilježi Et-Tirmizi u *Sunenu*: prvu od Enesa ibn Malika i daje joj ocjenu *garib*, i drugu od Nu'mana ibn Beširа za koju kaže da je *hasen-sahih*. Vidjeti: Et-Tirmizi: *Sunen*, Kitabu-d-du'a, Daru-l-hadis, Kairo, V, str. 456.

hadisu, dova, tj. okrenutost čovjeka njegovome Stvoritelju. Moljenje je jezgra svijesti i način odnosa roba prema Gospodaru. To prodire u najdublje predjele bića i oblikuje osjećanje i mišljenje pa se njime usredsređenja na vlastito jastvo prevode u čovjekovo okretanje Allahu i potčinjavanje Njegovoj Volji.[114]

Zbog svega toga dova je čovjekova nasušna potreba, jer ona predstavlja izraz čovjekove ovisnosti o Stvoritelju. Bez dove čovjek ne može ispuniti funkciju ibadeta, zbog kojje je, kako Kur'an kaže, Svevišnji stvorio ljude. U tom pogledu, Svevišnji Stvoritelj u Kur'anu upozorava: *Gospodar vaš je rekao: "Zovite Me (dovu Mi činite), Ja ću vam se odazvati! Uistinu! Oni koji se budu oholili prema obožavanju Mom* (tj. ne budu Meni dovu činili), *ući će u Džehennem poniženi.*" (*Gāfir*, 60)

Kur'an, također, ističe dovu kao čovjekovu potrebu koju on ispoljava u teškim i kritičnim situacijama. Traženje pomoći i zaštite u takvim situacijama je, generalno gledajući, svojstveno čovjeku bez obzira na njegova vjerska ubjeđenja. Kur'an kaže:

فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ
يُشْرِكُونَ ، لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

Kada se u lađe ukrcaju, iskreno se mole Allahu (dovu Mu čine), a kada ih On do kopna dovede, odjednom druge njemu ravnim smatraju da bi pokazali nezahvalnost prema onome što im mi dajemo i da bi uživali. A znaće oni! (*El-'Ankebūt*, 65, 66)

---

114 Rusmir Mahmutćehajić, *Zapis uz Sahifu moljenja i šaptanja imama 'Ali ibn el-Husejna, Zejnu-l-'Abidina*, Kuća bosanska, Sarajevo, str. 298.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

Kada čovjeka snađe nevolja, on Nam se moli: ili ležeći, ili sjedeći, ili stojeći. A čim mu nevolju otklonimo, on nastavlja, kao da nam se nije ni obraćao molbom zbog nevolje koja ga je bila zadesila. (*Jūnus*, 12)

Kur'an časni ističe da, kada je u pitanju odnos ljudi prema dovi, postoje različite kategorije ljudi. Tako npr. u suri *El-Bekare* veli: *Ima ljudi koji govore: "Daj Ti nama, Gospodaru naš, na ovom svijetu!" Takvi na onom svijetu neće imati ništa. A ima i onih koji govore: "Gospodaru naš, podaj nam dobro i na ovom i na onom svijetu, i sačuvaj nas patnje u ognju!" Njih čeka nagrada koju su zaslužili, a Allah brzo sviđa račune.* (*El-Bekare*, 200, 202)

Ovaj tekst odslikava dvije kategorije ljudi. Preokupacija prve grupe orijentisana je isključivo na ovaj svijet. Ona žudi za ovim svijetom, zaokupljena je njime. Spominje ga čak i kada se molbom obraća Allahu, jer je on jedina njihova preokupacija i jedini sadržaj koji popunjava njihovu prazninu, okružuje njihov svijet i zatvara ga. Njima Allah ponekad i podari njihov udio na ovome svijetu – ako to on odredi – ali na drugom svijetu oni nemaju nikakvog udjela!

Druga kategorija ljudi je širokih vidika i većih duša. Oni su u kontaktu s Allahom. Oni žele dobra ovoga svijeta, ali pri tome ne zaboravljaju ni udio na onom svijetu. Oni kažu: *"Gospodaru naš, podaj nam dobro i na ovom i na onom svijetu, i sačuvaj nas patnje u ognju!"* Oni od Allaha traže dobro i na ovom i na onom svijetu. Ne određuju vrste dobra. Taj izbor ostavljaju

Allahu. Allah za njih odabire ono što je za njih dobro, a oni su tim izborom zadovoljni. Oni imaju siguran udio.[115]

Poznati hadiski učenjak imam En-Nevevi u svom djelu posvećenom dovama i zikrovima Allahovog poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, koje je naslovio sa *El-Ezkār*, navodi predaju koju bilježe veliki hadiski autoriteti Buharija i Muslim od Enesa ibn Malika, mladića koji je dugo vremena proveo u Poslanikovoj, a.s., kući s obzirom da ga je njegova majka stavila na raspolaganje Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, kada je prispio u Medinu pa mu je bio sluga punih deset godina. U toj predaji Enes, radijallahu anhu, priča: "Dova koju je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, najviše učio je ova: *Allāhumme, ātina fi-d-dunjā haseneten ve fi-l-āhireti haseneten ve kinā 'azābe-n-nār! – "Gospodaru naš, podari nam dobro i na ovom i na onom svijetu, i sačuvaj nas patnje u ognju!"* [116]

U dovi nema posrednika

Kur'an časni naglašava da između čovjeka i Allaha Uzvišenog nema posrednika. To je jedan od temeljnih islamskih principa. Dakle, svaki čovjek se može Uzvišenom Allahu obraćati svojim dovama direktno i bez posrednika.

U Kur'anu se nalazi ovaj ajet: *A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se dovi molitelja kada me zamoli.* (*El-Bekare*, 186)

Evidentno je da *Kur'an* nalaže Poslaniku, alejhisselam, da na pitanja koja mu se postavljaju uvijek kaže: *Kul! – Reci!*, kako bi se time skrenula pažnja na to da je Poslanik, a.s., samo

115 Ibid., II, str. 137-138.

116En-Nevevi, *El-Ezkār*, Daru-l-huda, Rijad, šesto izdanje, 1996, str. 554.

objekt primanja Objave.[117] Međutim, na ovom mjestu je situacija drugačija. Ovdje se uz termin *robovi* spominje direktan odgovor na njihov poziv (dovu). Nije rečeno: "Reci im: – Ja sam blizu", nego je Svevišnji Sobom preuzeo odgovor Svojim robovima čim su Ga zamolili kazavši: "*Ja sam blizu, odazivam se dovi molitelja kad Me zamoli.*" Time se htjelo naglasiti to da je dova direktna veza između čovjeka i njegovog Gospodara. U toj vezi nema posrednika.[118]

Ovaj ajet izliva u srce vjernika sladak poziv, prisnu ljubav, smirujuće zadovoljstvo, pouzdanje i uvjerenje, tako da vjernik živi od toga u zadovoljstvu Uzvišenog, blizu poziva, osjećaju sigurnosti i čvrstoj odluci. U okviru ovog dragog druženja, ove mile blizine, ovog nadahnutog uslišavanja molbe Allah svoje robove usmjerava da udovolje Njegovom pozivu i vjeruju u Njega jer će ih to odvesti na pravi put, uputu i dobro.[119]

Uvjeti za primanje dove

Islamski učenjaci spominju da, za primanje dove, postoje uvjeti i pravila, koji se moraju uzeti u obzir ukoliko čovjek želi da mu dova bude uslišana. Tu, prije svega, spada čvrsto vjerovanje u Allaha Uzvišenog i iskreno obraćanje Njemu.

---

117 U vezi s ovim pitanjima vidjeti pitanje o duši (sura *El-Isrā'*, ajet 85), pitanje o ratnom plijenu (sura *El-Enfāl*, ajet 1), pitanje o mjesečnom pranju (sura *El-Bekare*, ajet 222), pitanje o mlađacima (sura *El-Bekare*, ajet 189), pitanje o siročadi (sura *El-Bekare*, ajet 220).

118 Muhammed Mutevelli eš-Ša›ravi, *Ed-Du'āu-l-mustedžāb* (Dova koja se prima), str. 15.

119 Sejjid Kutb, *U okrilju Kur'ana*, II, str. 90.

Kur'an na više mjesta ističe da Allah prima molbe ljudi, onda kada Mu se, u teškim životnim situacijama, iskreno obrate.[120] Njihove molbe zbog te iskrenosti bivaju uslišene. Iz ovog proizlazi da dova onih koji nisu iskreni neće biti uslišena.

Prva pretpostavka iskrenosti je postojanje stabilne veze između čovjeka (roba) i njegovog Stvoritelja (Rabba). Te veza manifestira se kroz čovjekovo prihvatanje Božijih zapovijedi i zakona. Ukoliko čovjek prihvata i poštuje u svom praktičnom životu te zakone – onda je veza sa Stvoriteljem uspostavljena. U tom slučaju čovjekove molbe koje upućuje svome Gospodaru bivaju uslišene.

Međutim, ukoliko čovjek u svom životu ne uvažava niti slijedi Božije odredbe i zakone, onda je njegova veza sa Stvoriteljem prekinuta. A slati molbe putem prekinute veze uzaludno je!

U tom kontekstu su i sljedeća dva hadisa:

Muslim i Et-Tirmizi prenose od Ebu Hurejre da je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, spomenuo čovjeka koji je krenuo na dug put. Na tom napornom putu njegova kosa je postala neuredna a tijelo i odjeća prekriveni prašinom. Suočen s nedaćama i opasnostima puta čovjek je podigao ruke prema nebu moleći: "*Ja Rabb! Ja Rabb! – Gospodaru! Gospodaru*!" – A njegova hrana i piće su haram (nedozvoljeni)! Njegova odjeća je na haram način stečena! On se hrani haramom!!! Pa kako da takvoj osobi dova bude uslišana?![121]

---

120 Pogledati sljedeće kur'anske stavke: sura *Jūnus*, ajeti 12, 22, 23; sura *El-'Ankebūt*, 65, 66.

121 Navedeno prema: dr. Jusuf el-Karadavi, *Hutabu-š-šejh el-Karadavi*, Mektebetu Vehbe, Kairo, 2000, III, str. 280.

Poznati ashab, S'ad ibn Ebi Vekkas, radijallahu anhu, jednom prilikom je zamolio Allahovog poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, da moli za njega da njegove dove budu primljene kod Allaha, dželle šanuhu. Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, mu je odgovorio: "Neka ti hrana koju jedeš bude halal i na pošten način stečena, pa će ti dove biti primljene!"[122]

Dakle, i u jednom i u drugom slučaju vidimo da Allahov Poslanik upućuje na pridržavanje Allahovih normi i propisa u životu. Spominjanje hrane koju čovjek jede, uz naznaku da ona treba biti dozvoljena i na pošten način zarađena, od suštinskog je značaja jer čovjek jedući hranu održava svoj život. Da bi molbama bilo udovoljeno, čovjek se mora čuvati zabrana (harama) koje je odredio Šerijat. Na taj način on potvrđuje svoju iskrenost i odanost vjeri.

Ovdje je svakako korisno spomenuti događaj u vezi s poznatim učenjakom, Ibrahimom ibn Edhemom. Jednom prilikom on je otišao na pijacu u Basri a ljudi su se, kada su ga prepoznali, okupili oko njega i upitali ga: "Ibrahime, mi činimo dove ali nam se one ne primaju! Možeš li nam objasniti zašto je tako?" On im je odgovorio:

"Vaše dove se ne primaju jer su vaša srca višestruko umrtvljena: tvrdite da ste spoznali Allaha, ali ne izvršavate svoje obaveze prema Njemu; govorite da volite Allahovog poslanika, ali ste ostavili njegov sunnet; smatrate da je smrt istina, ali se za nju ne pripremate; vjerujete da je Džennet istina, al' se za njeg slabo spremate; ubijeđeni ste da je Džehennem istina a opet od njeg ne bježite; kada se probudite iz vašeg sna, preokupirani ste tuđim mahanama, a zaboravljate svoje!"[123]

122 Vidjeti: El-'Iraki, *Tahridžu ehādisi ihjāi 'ulūmi-d-din*, Daru-l-ma'rife, Bejrut, II, str. 89.

123 Dr. Jusuf el-Karadavi, nav. djelo, str. 282.

Drugo što treba spomenuti kada se govori o primanju dove odnosi se na način i vrijeme u kojem se dova čini. Dova se mora činiti odlučno i s uvjerenjem da će biti uslišana. Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, u tom pogledu kaže:

"Allahu dovu upućujte s čvrstim ubjeđenjem da ća vam dovu uslišati! Znajte da Allah ne prima dovu čovjeka čije je srce nemarno i rasijano!"[124]

Dova se može činiti u svako vrijeme, ali se treba koristiti prilikama za koje znamo na osnovu određenih hadisa da je poželjno u njima doviti. O tome je govorio veliki islamski autoritet Ebu Hamid el-Gazali, u svom kapitalnom djelu *Ihja 'ulumiddin*. On kaže:

> Dova ima deset *ādāba* (stvari koje je lijepo činiti):
>
> - da se traži odabrano vrijeme kao što je Dan Arefata, mjesec ramazan, džuma (petak), zadnja trećina noći, vrijeme pred zoru itd.;
>
> - da se iskoriste posebne prilike kao što su sedžda (dok je čovjek na sedždi), sudar dvije vojske, spuštanje kiše, vrijeme dok se uči ikamet kao i poslije njega (prije stupanja u namaz), također, stanje srčane omekšanosti;
>
> - okretanje prema Kibli s podignutim rukama (otvorenim dlanovima prema nebu). Na kraju dove lijepo je potrati rukama lice;
>
> - spustiti glas između poluglasnog govora i šaputanja;
>
> - nastojati da se prvenstveno uče dove koje su prenesene tradicijom (*ed-da'vāt el-me'sūrāt*);
>
> - dovu treba činiti skrušeno i ponizno, u nadi i strahu, jer Allah, dželle šanuhu, kaže: *Molite Gospodaru svog skrušeno (ponizno) i u sebi (potajno)!* (*El-A'rāf*, 55) Također, Svevišnji je rekao opisujući neke Svoje odabranike čije su dove primljene: *Oni su*

124 Penose Et-Tirmizi u *Sunenu* i El-Hakim u *Mustedreku*.

se trudili da što više dobra učine i molili su nam se u nadi i strahu, i bili su prema nama ponizni (*El-Enbijā'*, 90);

- prilikom učenja dove odlučno tražiti, uz čvrsto ubjeđenje da će dova biti uslišana;

- biti krajnje uporan u činjenju dove. Lijepo je jednu dovu ponoviti tri puta;

- započeti dovu zahvalom Allahu, dželle šanuhu, i salavatom na Njegovog poslanika Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem. To isto učiniti i na kraju dove;

- pokajati se (tevbu učiniti), vratiti tuđe hakove, zatražiti halala od onih kojima je nepravda učinjenja i istinski se okrenuti Allahu. To je suštinsko i najvažnije kada je u pitanju primanje dove."[125]

Vjernik treba biti ustrajan u činjenju dove i ne očajavati ukoliko dova ne bude odmah uslišana. O tome koliko čovjek treba biti ustrajan u činjenju dove svjedoče sljedeći hadisi Allahovog poslanika:

El-Buhari i Muslim prenose da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: "*Prima se dova svakom od vas ukoliko ne žuri i ne govori: – Činio sam dove ali mi nisu primljene!*"

Muslim u svojoj zbirci prenosi da je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: "*Čovjekova dova biva primljena osim u slučaju molbe za neki grijeh, prekid rodbinske veze ili kada se traži da se molbi odmah udovolji. Neko upita: – Božiji poslaniče, šta to znači da neko traži da mu bude brzo udovoljeno? Vjerovjesnik, alejhisselam, odgovori: – To je da dotični kaže: Molio sam i molio i nisam primijetio da mi je molba primljena, pa onda prestane da moli.*"

125 Navedeno prema: En-Nevevi, *El-Ezkar*, str. 565–567.

Također, važno je imati u vidu da čovjeku nije poznato na koji način će biti primljena njegova dova. To najbolje odslikava hadis u kojem Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, kaže:

"Nijedan musliman neće moliti za neku stvar koja nije grijeh i kojom se ne prekidaju (remete) rodbinske veze a da mu Allah, dž.š., neće zbog te dove dati jednu od tri stvari: primiti mu dovu tako što će mu dati na dunjaluku ono za što je molio, odgoditi mu ono za što moli pa mu to dati na Sudnjem danu, ili otkloniti od njega, zbog te dove, neku nesreću i belaj."[126]

Molim Allaha Uzvišenog da nas učini od onih koji mnogo čine dove ugledajući se pri tome u Allahovog odabranika i miljenika, Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, koji je često učio ovu dovu: "Allahu, udalji od mene grijehe moje onako kako si udaljio istok od zapada! Alllahu, očisti me od grijeha onako kako je bijela odjeća očišćena od nečisti. Allahu, grijehe moje operi vodom, snijegom i pljuskom!"

O važnosti *Bismille*

Prva rečenica s kojom se susreće čitalac Kur'ana časnog je *Bismilla*, tj. riječi: *Bismillāhirrahmānirrāhīm*. Ta rečenica se ponavlje na početku svake kur'anske sure, osim devete (sura *Et-Tevbe*). Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, izrekao je brojne hadise koji govore o vrijednostima *Bismille*. U nastavku ćemo se ukratko osvrnuti na ovu kratku rečenicu, koja je, ustvari, osovina oko koje bi se trebao kretati život svakog muslimana i muslimanke.

126 Hadis prenose Ahmed, El-Bezzar, Ebu Ja'la i El-Hakim koji kaže da je lanac prenosilaca vjerodostojan (*sahih*). S njim se slaže poznati hadiski autoritet Ez-Zehebi. Vidjeti: dr. Jusuf el-Karadavi, *Hutab*, III, str. 285.

Gotovo svi tefsiri (komentari Kur'ana), a naročito oni klasični, na početku govore o *Bismilli* (arapski *El-Besmele*). Tu se obavezno raspravlja o tome da li je Bismilla kur'anski ajet ili nije? Ako jeste, je li to na svakom mjestu na kojem se nalazi u *Kur'anu* časnom?

Islamski učenjaci slažu se da je *Bismilla* dio 30. ajeta sure *En-Neml,* u kojem Uzvišeni, Allah iznoseći kazivanje o vjerovjesniku Sulejmanu, alejhisselam, kaže da je kraljica od Sabe (Belkisa), nakon što je primila Sulejmanovo pismo, na njegovom početku pročitala: *Innehu min Sulejmane ve innehu bismi-llahi-r -rahmani-r-rahim... – (Pismo je) od Sulejmana i glasi: S imenom Allaha, Sveopćeg Dobročinitelja, Milostivog!*

Učenjaci su saglasni da je *Bismilla* sastavni dio ovog ajeta, što znači da je Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, dostavljena putem Objave i da se ubraja u *Kur'an.* Međutim, učenjaci se nisu složili u tome da li je *Bismilla* samostalni ajet na početku svake sure, ili svake sure na čijem početku je napisana, s obzirom da deveta sura na početku nema Bismille. Također, razišli su se u vezi s pitanjem da li je ona sastavni dio svake sure na čijem početku se nalazi ili je ona ajet samo na početku sure *El-Fatiha* a ne i drugih sura. Također, nisu se složili ni u pitanju da li je ona (na)pisana radi razdvajanja kur'anskih sura jedne od druge, a ne zbog toga što je ajet.

Islamski učenjaci su se razišli u navedenim pitanjima. Imam Malik i Ebu Hanife kažu da *Bismilla* nije ajet ni *Fatihe* ni drugih sura.[127] Od imama Šafije se o tome prenose dva

127 Nekima je to bilo problematično, s obzirom da se pouzdano zna da se kur'anski iskaz *sedam ponavljajućih ajeta* (*seb'an mine-l-mesānī*) odnosi na suru *El-Fatiha,* a bez *Bismille* taj iskaz se ne bi mogao odnositi na *Fatihu,* jer bi sura bez nje imala šest, a ne sedam, ajeta. Zbog toga, kažu protagonisti ovog mišljenja, *Bismilla* mora biti sastavni dio *Fatihe.* (Vidjeti: Halil Mehtić, *Komentar Fatihe*, Zenica, 2002.,

stava. Po jednom, on smatra da je *Bismilla* ajet *Fatihe* ali ne i ostalih sura u Kur'anu. Po drugom stavu koji se od njega prenosi, *Bismilla* je sastavni dio i *Fatihe* i svih ostalih sura na čijem početku se nalazi.[128]

Iz iznesenih stavova proizlazi važna pouka: Oni koji kažu da je *Bismilla* ajet *Fatihe* smatraju da je njeno učenje u namazu obavezno, te je stoga naglas izgovaraju u namazima u kojima imam uči naglas, a to su akšam, jacija i sabah. Oni, pak, koji smatraju da *Bismilla* nije ajet *Fatihe* niti neke druge sure, *Bismillu* uče u sebi.

Svako od dva navedena mišljenja ima potporu u stavovima ashaba, iako se pouzdano zna da su prva četverica halifa (*el-hulefā' er-rašidūn*) *Bismillu* učili u sebi, što su potom činili tabi'ini (*et-tabi'ūn*) i generacija poslije njih (*etbū'u-tabi'īn*). Istaknuti mufessir (komentator Kur'ana) imam Ibn Kesir navodi da su islamski učenjaci saglasni u tome da je ispravan namaz i onih koji *Bismillu* uče naglas kao i onih koji to čine u sebi.[129] Dakle, u vezi s tim pitanjem postoji konsenzus (*idžmā'*), opća saglasnost islamskih učenjaka.

Ibn Kesir dalje kaže: "U predaji koju prenosi Ebu Davud u *Sunenu* s vjerodostojnim nizom prenosilaca, od Ibn Abbasa

---

str. 43). Međutim, kod imama Ebu Hanife to nije problem; Fatiha i bez Bismille ima sedam ajeta: šesti ajet je "*siratāllezine en'amte 'alejhim*", a sedmi "*gajri-l-magdūbi 'alejhim vele-d-dāllīn*". (Vidjeti: El-Alūsī, *Rūhu-l-me'ānī*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1987, I, str. 41).

128 Stavove islamskih učenjanaka o navedenim pitanjima vidjeti u: El-Džessas, *Ahkamu-l-Kur'an*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1994., I, str. 7-12; Ibnu-l-'Arebi, *Ahkāmu-l-Kur'ān*, Daru-l-fikr, Bejrut, I, str. 5-7; El- Alūsī, *Rūhu-l-me'ānī*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1987, I, str. 39-45.

129 Ibn Kesir, *Tefsīru-l-Kur'ani-l-'Azīm*, Džem'ijjet ihja'i-t-turasi-l-islami, Kuvajt, 1994, I, str, 37.

se navodi da Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, nije poznavao razdvajanje sura jedne od druge (*faslu-s-suver*) sve dok mu ne bi bila objavljena *Bismilla.* Istu predaju bilježi i imam El-Hakim u *Mustedreku.*"[130]

Navedena predaja sasvim jasno ukazuje da je *Bismilla* integralni dio Kur'ana i da je objavljena zbog razdvajanja sura jedne od druge. Također, postoje i druge predaje na osnovu kojih saznajemo da je *Bismilla* jedna pobožna invokacija koja je objavljena Poslaniku, sallallahu alejhi ve sellem, kako bi njom započinjao svaki hairli posao. Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je tako i činio, a u korespondenciji s drugima na početku pisama stavljao je *Bismillu.*[131]

O vrijednostima *Bismille* Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, izrekao je, inače, brojne hadise. Navest ćemo neke od njih.[132]

Prenosi Ibn Ebu Hatim u *Tefsiru* od Ibn Abbasa da je Osman ibn Affan, radijallahu anhu, pitao Allahovog Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, o *Bismilli,* tj. o riječima *Bismillāhirrahmānirrāhīm,* pa mu je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, odgovorio: "To je jedno od imena Allaha Uzvišenog, a između tog i Najuzvišenijeg imena (*ismullahi el-ekber*) je toliko malo kao što je između bjelila i crnila u očima."

Prenosi Ibn Merdevejh od Ibn Burejde a on od svog oca da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: "Objavljen mi je ajet koji nije objavljen nijednom poslaniku osim Sulejmanu, sinu Davudovom, a to je *Bismillāhirrahmānirrāhīm.*"

130 Ibid., str. 36.

131 Vidjeti: El-Džessas, *Ahkamu-l-Kur'an,* I, str. 7.

132 Hadisi su navedeni prema Ibn Kesirovom *Tefsiru.*

Prenose Ahmed u *Musnedu*, En-Nesai' u djelu *El-Jevm ve-l-lejle*, te Ibn Merdevejh u *Tefsiru* od Usame bin 'Umejra, koji pripovijeda: "Bio sam iza Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, kada je posrnuo, pa sam rekao: ‚Bijedan li je šejtan!' Poslanik je na to odgovorio: ‚Ne govori tako jer se on time samo pojačava i povećava do te mjere da postane velik kao kuća! Umjesto toga ti reci: *Bismillāh*, jer se on time smanjuje i postaje malehan kao mušica!"

Učitelj imama Šafije, imam Veki' ibnu-l-Džerrah, sa svojim senedom prenosi da je poznati ashab Abdullah bin Mes'ud, radijallahu anhu, rekao: "Ko želi da ga Allah sačuva od devetnaest zebanija (čuvara Džehennema) neka često uči: *Bismillāhirrahmānirrāhīm*, pa će mu Allah učiniti svako slovo štitom od njih!"

O ogromnim vrijednostima *Bismille* svjedoči i predaja koju bilježe Buharija i Muslim od Ibn Abbasa, radijallahu anhu, da je Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao: "Ukoliko neko od vas, kada želi prići supruzi, izgovori: *Bismillāh, Allāhumme džennibne-š-šejtāne ve džennibi-š-šejtāne mā rezaktenā!* S imenom Allaha, Gospodaru naš, ukloni od nas šejtana i ukloni ga od onoga čime si nas opskrbio' – pa se iz tog odnosa rodi dijete, šejtan mu, uistinu, nikada neće moći nauditi!"

***Bismilla* – koncept islamskog života**

Navedene predaje, koje govore o velikim vrijednostima *Bismille*, ukazuju na to da ova kratka sentenca, ustvari, predstavlja srž islamskog koncepta življenja. To je osovina oko koje se kreće život muslimana.

Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, rekao je: "Svaki posao koji nije započet učenjem *Bismillāh* – krnjav je!" Praktikovanjem i ličnim primjerom Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, pokazao je da svaki posao treba započinjati izgovaranjem *Bismillāhirrahmānirrāhīm*. On je *Bismillu* izgovarao prilikom jela i pića, polaska na spavanje, ulaska i izlaska iz kuće, polaska na put, uzimanja abdesta, gusula (kupanja), pa, čak, i prilikom intimnog odnosa. Zbog toga je preporučeno (*mustehab*) izgovaranje *Bismille* u svim tim okolnostima. Mnogi islamski učenjaci naglašavaju da je izgovaranje *Bismille* obaveza (*vadžib*) kod klanja životinje kako bi njeno meso bilo dozvoljeno (*halal*). U Kur'anu časnom piše: *Ne jedite ono pri čijem klanju nije spomenuto Allahovo ime, to je, uistinu, grijeh!* (*El-En'ām*, 121)

Na osnovu Poslanikovog, sallallahu alejhi ve sellem, sunneta saznajemo da se Bismilla treba izgovarati, čak, i u onim područjima čovjekovog života koja su ispunjena intimom; prilikom spolnog kontakta između muža i žene. Onome ko prilikom intimnog odnosa sa suprugom izgovori *Bismillu* i prouči dovu (*Allāhumme džennibne-š-šejtāne ve džennibi-š-šejtāne mā rezaktenā*), Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, obećava da će njegova djeca biti zaštićena od šejtana i šejtanskog djelovanja. A ima li išta vrednije od toga da čovjek u svome porodu bude zaštićen i bezbjedan od djelovanja šejtana i njegovih mnogobrojnih pomagača!

U prijevodu, *Bismilla* znači: S imenom Allaha, tj. s imenom Allaha, Sveopćeg Dobročinitelja, Milostivog. To, također, znači: Počinjem, prije svega, spominjanjem Allaha i sjećanjem na Njega. Na taj način se veliča Allah i traže Njegova pomoć, zaštita i blagoslov. To podrazumijeva da je posao koji čovjek radi legalan i dozvoljen, te da će se čovjek pridrža-

vati Allahovih, dželle šanuhu, ograničenja i propisa Njegove vjere, jer u momentu započinjanja nekog posla *Bismillom* čovjek bi trebao biti svjestan da s tim poslom treba, prije svega, biti zadovoljan Allah Uzvišeni. Zbog toga, započinjanje posla *Bismillom* ima posebnu važnost.

Učenje *Bismillāh* (*S imenom Allaha)* znak je etike koju je Allah poslao Svom Poslaniku na samom početku Objave u ajetu: *Čitaj, u ime Gospodara tvoga...* To je ono što je prihvaćeno i što se poklapa s načelima velike islamske koncepcije koja glasi: *On (Allah) je Prvi i Posljednji, i Vidljivi i Nevidljivi* (*El-Hadīd*, 3). Prema tome, s Njegovim imenom biva svaki početak, svaki pokret i svako stremljenje i nastojanje. Zato *Bismillu* treba stalno izgovarati, u svim našim životnim situacijama.

Takvo shvatanje se, također, poklapa s temeljnim naučavanjima islama koja proklamuju da nijedno (dobro) djelo kod Allaha neće biti primljeno osim ako je urađeno s *imenom Allaha* i s ciljem postizanja Njegovog zadovoljstva. To vjernik stalno mora imati na umu.

Bismilla je usko povezana s nijetom (namjerom). Mjesto nijeta je srce, a *Bismilla* je, iako se izgovara jezikom, u uskoj vezi sa srcem. Izgovaranje *Bismille* čovjeku uveliko pomaže da kontroliše svoj nijet, tj. podsjeća ga da sve što radi, isključivo čini radi Allaha, dželle šanuhu, i postizanja Njegove naklonosti i zadovoljstva.

Zaključujemo: po islamskom učenju, *Bismilla* ima ogromne vrijednosti. Ona je kratka i veoma lahka za izgovaranje. Zato, nastojmo da je stalno izgovaramo! Podučavajmo našu djecu da, stalno i u svim prilikama, uče *Bismillu*, naročito prilikom jela i pića, te izlaska i ulaska u kuću. *Bismilla* je Allahova, dželle šanuhu, milost, zaštita i blagoslov podaren vjernicima.

ČOVJEK I KUR'AN

Kur'an časni je Božiji govor objavljen Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, da bi ga on dostavio cijelome čovječanstvu. Prema temeljnom islamskom učenju, Kur'an je posljednja Božija objava ljudima. Upućen je čovjeku; njegovim mislima, srcu, duši, biću... To je govor koji izvješćuje čovjeka o njegovom Stvoritelju, Allahu Uzvišenom, o Njegovim osobinama i atributima, Njegovoj moći, milosti, uzvišenosti, sveznanju itd. Također, u Kur'anu su odgovori na suštinska pitanja koja se izravno tiču svakog čovjeka.

Racionalni dokazi, također, potvrđuju da je Kur'an časni Božija, dželle šanuhu, Objava. To je, zapravo, najveći dokaz Muhammedovog, sallallahu alejhi ve sellem, poslanstva i predstavlja njegovu najveću mudžizu – natprirodno djelo. Ta mudžiza je trajna i ostaće sve do Sudnjega dana.

Da bi čovjek prihvatio Kur'an kao Božiju Objavu, povjerovao u nju i pokorio se njenim propisma i odredbama, potrebno je da, prije svega, razmišlja o Kur'anu – kako bi ga pravilno shvatio i razumio njegovu poruku. Brojni su ajeti u kojima Allah Uzvišeni podstiče na razmišljanje o Kur'anu. Navest ćemo samo neke od njih:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الأَلْبَابِ

Knjiga koju ti objavljujemo blagoslovljena je, da bi oni o riječima njezinim razmislili i da bi oni koji su razumom obdareni pouku primili. (*Sād*, 29)

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا

A zašto oni ne razmisle o Kur'anu? Da je on od nekog drugog, a ne od Allaha, sigurno bi u njemu našli mnoge protivrječnosti. (*En-Nisā'*, 82)

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

Kako oni ne razmisle o Kur'anu, ili su im na srcima katanci. (*Muhammed*, 24)

Kur'an je Božija Objava s kojom čovjek treba da bude prisno povezan na svome napornom dunjalučkom putu. To je svjetlo koje čini taj put vidljivim i jasnim, a u isto vrijeme grije i obasjava svaki kutak vjerničke duše i bića, dajući mu snage i poleta da na tom putu, prepunom raznih nedaća, iskušenja i zamki, hrabro i dostojanstveno ustraje i izdrži. Kur'an je čovjeku učitelj koji ga podučava i odgaja postavljajući mu jasna obilježja i smjernice. Stoga svaki istinski vjernik nastoji da se blisko veže s Kur'anom.

Život s Kur'anom raspiruje čitav niz najfinijih osjećaja u duši svakog onog koji se druži s Kur'anom otvorene duše i srca, uz iskrenu želju da bude upućen na Pravi Put. Život s Kur'anom je blagodat koju spoznaje samo onaj koji ju je okusio, blagodat koja uzdiže život, blagosilja ga, profinjuje i oplemenjuje, i daje mu puni smisao.

Zbog toga je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, preporučio vjernicima da se konstantno druže s Kur'anom, uče ga i razmišljaju o njemu. U isto vrijeme, on ih upozorava

na opasnost neprisutnosti Kur'ana u njihovom svakodnevnom životu. Jer, ukoliko čovjek bude malo vremena provodio uz Kur'an i ne bude ga učio i razmišljao o njegovim ajetima i porukama, onda doista postoji bojazan da se prekine ta živa veza koja spaja srce vjernika s njegovim Gospodarem; bojazan da se na srcu nataložе nanosi koji su rezultat izloženosti dunjaluku, materiji i raznim prohtjevima. Da se to ne bi desilo, potreban je kontinuitet u druženju s Kur'anom, kako bi ta veza ostala čvrsta, živa i stabilna. U tom slučaju Kur'an će imati puni efekat u eliminisanju negativnih taloga koji mogu da ugroze vjernika i njegov iman, a svjetlo Istine će nesmetano obasjavati njegovo srce.

اللهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

Allah je svjetlost nebesa i Zemlje! Primjer svjetlosti Njegove je kao udubina, u njoj svjetiljka, svjetiljka u staklu, a staklo kao zvijezda blistava; pali se od drveta blagoslovljenog, masline, ne istočne niti zapadne. Ulje njegovo gotovo zasija, a da ga vatra i ne dotakne – svjetlost nad svjetlošću! Allah vodi ka svjetlosti Svojoj onog koga On hoće, Allah navodi primjere ljudima, i Allah sve dobro zna. (*En-Nūr*, 35)

Odnos vjernika prema Kur'anu

Kada je riječ o odnosu koji muslimani treba da imaju prema Kur'anu časnom, treba istaći da su svi islamski učenjaci i autoriteti, bilo da se radi o onima iz prvih (*selef*) ili onima iz potonjih (*halef*) generacija, saglasni u sljedećem: musliman treba da se pokorava i prihvata sve što je došlo u Kur'anu. To obuhvata vjerovanje (*akīda*), obredoslovlje (*ibādāt*), moral (*ahlāk*) i međuljudske odnose (*mu'āmelāt*). Kur'an ne pravi razliku između tih pitanja, jer sve to zajedno predstavlja Allahovu Riječ, koja poziva najispravnijem putu. Upravo to značenje ističe se u suri *El-Isrā'*: *Ovaj Kur'an vodi jedinom ispravnom putu, i vjernicima koji čine dobra djela donosi radosnu vijest da ih čeka nagrada velika.* (*El-Isrā'*, 9)

Sve ono što je Allah naredio, zabranio i na što je uputio –vjernik i vjernica treba da prihvate sa zadovoljstvom, jer je to obaveza koja proističe iz šehadeta / svjedočenja da je samo Allah bog, da je islam istinska vjera a Muhammed, alejhisselam, posljednji Allahov poslanik; to je vjerovanje onoga ko priznaje Allaha kao svoga Gospodara, islam kao svoju vjeru, a Muhammeda, sallallahu alejhi ve sellem, za Allahovog poslanika. Onaj ko ne bi tako postupio, morao bi preispitati svoje vjerovanje (*īmān*).

Ko čvrsto vjeruje u Allaha, dželle šanuhu, i slijedi Njegovu vjeru nema potrebe niti razloga da bude zbunjen ili neodlučan pred bilo kojim propisom, principom, vrijednošću ili uputstvom iznesenim u Kur'anu. Spominjanje tih odlika u Kur'anu potvrdilo nam je njihovo božansko porijeklo, uštedjelo trud i vrijeme, jer ne moramo ispitivati njihovu autentičnost i porijeklo

nakon što je Kur'an prenesen *mutevātir* predajom,[133] na način kako nije potvrđena nijedna ranije objavljena sveta knjiga.

Zato, vjernik i vjernica draga srca prihvataju sve što im nalaže njihov Stvoritelj u Svojoj Knjizi, jer su čvrsto ubijeđeni da je to za njih dobro. Poznati ashab Abdullah ibn Mes'ud, radijallahu anhu, rekao je: "Kada čuješ da Allah Uzvišeni kaže: *O vi koji vjerujete*, pažljivo slušaj, jer je poslije toga uslijedi dobro koji ti se naređuje ili zlo koje ti se zabranjuje!"

Kako čitati (učiti) *Kur'an*?

Vjernik musliman mora se konstantno družiti s Kur'anom i čitati / učiti ga. Samo učenje Kur'ana je pobožno djelo (*ibādet*). U svim pokušajima definisanja Kur'ana islamski učenjaci ističu "da je Kur'an Allahov, dželle šanuhu, govor koji je objavljen Muhammedu, sallallahu alejhi ve sellem, preko meleka Džibrila, nadnaravan (*mudžiza*), a samo njegovo učenje je pobožno djelo i Allahu, dželle šanuhu, ugodan čin – *ibadet.*"[134]

Nastojeći da podstakne sljedbenike svoga ummeta da što više budu s Kur'anom, Muhammed, alejhisselam, u jednom hadisu poručuje:

"Ovaj Kur'an je Allahovo uže; on je očito svjetlo i koristan lijek; zaštita je onome ko ga prihvati i spas onom ko

133 *Mutevātir* predaja je vrsta predaje koju, u svakoj generaciji, prenosi znatan broj pouzdanih prenosilaca, tako da njihova brojnost ne ostavlja mogućnost bilo kakve sumnje u autentičnost onoga što se prenosi.

134 Safvet Halilović, *Osnovi tefsira*, IPF, Zenica, 2005, odjeljak *Terminološko značenje riječi Kur'an.*

ga slijedi. Njegove tajne se ne iscrpljuju, i što se više uči biva svježiji i interesantniji. Učite Kur'an, jer će vas Allah radi njegova učenja nagraditi, za svaki harf – deset hasenata (*sevapa*)! Ja vam ne kažem: *Elif-lam-mim* je harf, već *elif* je harf, *lam* je harf, *mim* je harf."[135]

Međutim, kako i s kojom namjerom učimo Kur'an???

Da li ga učimo samo radi nagrade (sevapa) koju dobivamo za svaki proučeni harf?

Ili ga učimo kako bismo se prisjetili smrti, budućeg svijeta, proživljenja i polaganja računa pred Allahom Uzvišenim?

Ili ga učimo radi njegovog fascinirajućeg stila, bogate strukture jezika, lijepih i milozvučnih riječi i glasova?

Ili ga učimo kako bismo razmišljali o njegovim porukama na osnovu kojih ćemo poslije napisati korisne ekonomske, političke, socijalne, pedagoške studije ili studije iz neke druge oblasti?

Ili ga učimo kako bismo iz njegovih kazivanja uzeli pouke kojima bismo se lično mogli okoristiti, a i drugima to na lijep način prezentirati?

Kur'an možemo učiti radi svega spomenutog i kakav god da ja cilj, nagrada neće izostati sve dok je naš motiv približavanje Allahu, dž.š.

Kur'an je potrebno učiti s dubokim razmišljanjem, jer Allah, dž.š, je naredio da se razmišlja o ajetima Njegove Knjige:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبَابِ

Knjiga koju ti objavljujemo blagoslovljena je, da bi oni o

135 Hadis prenose El-Hakim u *Mustedreku i* Et-Tirmizi u *Sunenu.*

ajetima njezinim razmislili, i da bi oni koji su razumom obdareni pouku primili. (*Sād*, 29)

Navedeni ajet eksplicitno naglašava da je svrha objavljivanja Kur'ana upravo u tome da bi se o njemu razmišljalo. Razmišljanje o Kur'anu treba da dovede do pravog cilja, a to je slijeđenje Upute.

Dakle, korist koju imamo od učenja Kur'ana ovisi o prisutnosti misli i duha prilikom učenja, kao i od toga koliko nas to približava željenom cilju, jer promatranje i razmišljanje nije samo sebi cilj, već je to put ka ostvarenju drugog cilja, a to je predanost i slijeđenje.

فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللهُ وَأُوْلَئِكَ هُمْ أُولُو الأَلْبَابِ

I obraduj robove Moje koji slušaju Kur'an i slijede ono najljepše u njemu; njima je Allah na pravi put ukazao i oni su pametni. (*Ez-Zumer*, 17, 18)

اللهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَاباً مُتَشَابِهاً مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللهِ ذَلِكَ هُدَى اللهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

Allah objavljuje najljepši govor, Knjigu sličnu po smislu, čije se pouke ponavljaju, zbog kojih podilazi jeza one koji se Gospodara svoga boje, a kada se spomene ime Allahovo, kože njihove i srca njihova se smiruju. Ona je Allahov pravi put na koji On ukazuje onome kome On hoće; a onoga koga Allah ostavi u zabludi niko na pravi put neće moći uputiti. (*Ez-Zumer*, 23)

Zašto je Uzvišeni Allah objavio Kur'an?[136]

Razmišljanje o Kur'anu, dakle, nije samo sebi cilj, već je to put ka ostvarenju drugog cilja, a to je slijeđenje kur'anske upute u praktičnom životu.

Allah Uzvišeni nije objavio Kur'an samo radi postizanja blagoslova (*bereket*) prilikom njegova učenja, niti da bi se njegovim kaligrafski ispisanim ajetima ukrašavali zidovi kuća ili, pak, radi toga da se on uči i poklanja za duše umrlih.

Allah, dželle šanuhu, objavio je Kur'an prevashodno radi toga da bi se njegovom uputom precizirao tok života na Zemlji i da bi se vladalo po onome što je Allah objavio. Kur'an je potreban da bi vodio čovječanstvo ka najispravnijem putu i izveo ljude iz tmina na svjetlo. Kur'an propisuje kako se čovjek treba odnositi prema Stvoritelju, kako prema kosmosu, prema životu na ovome svijetu, prema samome sebi, prema porodici, komšijama, zajednici, nemuslimanima itd. Ukratko, Kur'an je praktični program koji sadrži osnovne smjernice u životu čovjeka.

Svevišnji Stvoritelj nije, dakle, objavio Kur'an da bi bio učen mrtvima. Naprotiv, Kur'an je objavljen da bi vladao živima! Također, nije ga objavio da bi se njime ukrašavali zidovi, već da se, ljudi krase njegovim uputama !

Blagoslov Kur'ana isključivo leži u njegovom slijeđenju i primjeni, kao što Svevišnji kaže:

---

136 Razmatranja iznesena u ovom i sljedećem međunaslovu preuzeta su i prevedena, uz skraćivanja, iz knjige cijenjenog šejha dr. Jusufa el-Karadavija: *El-Merdži'ijjetul-'ulyā fi-l-islām li-l-Kur'āni ve-s-Sunne* (*Vrhovni autoritet u islamu pripada Kur'anu i Sunnetu*), Mektebetu Vehbe, Kairo, str. 23–32.

A ova Knjiga koju objavljujemo je blagoslovljena, zato je slijedite i grijeha se klonite da bi vam se milost ukazala. (*El-En'ām*, 155)

Sam Kur'an definisao je ciljeve zbog kojih ga je Allah Uzvišeni objavio. Ti ciljevi treba da budu ostvareni u životu i među ljudima, a iskazani su u formi koja je sasvim jasna i ne ostavlja prostora nikakvoj sumnji i nedoumici. To se vidi i iz sljedećih ajeta:

Mi tebi (Muhammede) objavljujemo Knjigu, samu istinu, da ljudima sudiš onako kako ti Allah objavljuje. (*En-Nisā'*, 105)

O ljudi, dokaz vam je već stigao od Gospodara vašeg i Mi vam objavljujemo jasnu Svjetlost. One koji budu u Allaha vjerovali i čvrsto se njegovih propisa pridržavali – On će sigurno u milost Svoju i blagodat uvesti i pravim putem Sebi uputiti. (*En-Nisā'*, 174, 175)

A od Allaha vam dolazi svjetlost i Knjiga jasna kojom Allah upućuje na puteve spasa one koji nastoje da steknu zadovoljstvo Njegovo i izvodi ih, po volji Svojoj, iz tmina na svjetlo i na pravi put im ukazuje. (*El-Māide*, 15, 16)

A tebi objavljujemo Knjigu, samu istinu, da potvrdi knjige prije objavljene i da nad njima bdi. I ti im sudi prema onome što Allah objavljuje i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i ne odstupaj od istine koja ti dolazi. (*El-Māide*, 48)

I sudi im prema onome što Allah objavljuje i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i čuvaj ih se da te ne odvrate od nečega što ti Allah objavljuje. (*El-Māide*, 49)

Objavljujemo je kao Kur'an na arapskom jeziku da biste razumjeli. (*Jūsuf*, 2)

Knjigu ti objavljujemo zato da ljude, voljom njihova Gospodara, izvedeš iz tmina na svjetlo, na put Silnog i Hvaljenog. (*Ibrāhīm*, 1)

Ovaj Kur'an vodi jedinom ispravnom putu, i vjernicima koji čine dobra djela donosi radosnu vijest da ih čeka nagrada velika, a da smo za one koji u onaj svijet ne vjeruju – bolnu patnju pripremili. (*El-Isrā'*, 9, 10)

Da bismo mogli postupati po Kur'anu i slijediti njegovu uputu, mora nam biti sasvim jasno ono što Allah, dželle šanuhu, želi od nas u Svojoj Knjizi. To opet zavisi od našeg pravilnog razumijevanja Kur'ana, njegovih ajeta i propisa. To je nužno zbog toga da ne bismo pogrešno protumačili Kur'an ili mu pripisali nešto što ne sadrži u sebi, odnosno da mu ne bismo dodavali ili oduzimali. Također, postoji bojazan da damo prioritet nečemu što Kur'an spominje kao drugorazredno ili da zapostavimo ono o čemu Kur'an govori kao o prioritetnom. Da se takvo nešto ne bi desilo, potrebna su pravila i metodološke smjernice kojih se treba pridržavati prilikom tumačenja Kur'ana. Na taj način lažovi se neće moći poigravati njime ni tumačiti neznalice niti će oni koji su zalutali iskrivljavati njegovu poruku.

Upravo to je cilj tefsirske nauke: otkriti i pojasniti značenje koje Svevišnji Stvoritelj želi reći ljudima u Svojoj Knjizi. Tefsir je nauka koja postavlja metodološke smjernice i pravila koja će biti štit od pogrešnih interpretiranja i raznih zabluda i devijacija u razumijevanju glavnog izvora islama – Kur'ana časnog.

Bitno je, ovom prilikom, ukazati na pravac koji se, u novije doba, pojavio u islamskom svijetu s ciljem odvođenja muslimana u zabludu. Taj pravac je, zapravo, isto ono što su činili *Benū Isrā'īl* (Izraelćani). Naime, to je pravac onih koji

"razbiru" po Kur'anu, pa jedno uzimaju a drugo odbacuju. Tako Kur'an za njih nema zadnju riječ, nego oni *presuđuju Kur'anu* po vlastitom nahođenju! To su oni za koje *Kur'an* časni, u veoma negativnom i prijetećem kontekstu, kaže: *Vjeruju u dio Knjige, a drugi odbacuju.*[137]

Interesantno je da takvi ljudi za sebe kažu da su muslimani, i to, otprilike, izgleda ovako: "Mi vjerujemo u Kur'an i pokoravamo se njegovim odredbama ali samo u nekim područjima života!?". Takvi, dakle, prihvataju kur'anske odredbe u domenu vjerovanja, obredoslovlja i morala, ali ih ne prihvataju na polju zakonodavstva, ekonomije, politike itd. Neki od njih prihvataju kur'anske propise u oblasti zakonodavstva, ali samo u okviru porodice i bračnog prava, a ne i na polju općih društveno-političkih zakona koji uređuju pitanja vlasti, politike, ekonomije i međudržavnih odnosa.

Doista je čudno da takvo shvatanje proistekne od onoga ko sebe smatra muslimanom i trvdi da je zadovoljan da mu Allah bude Bog, islam vjera, Muhammed, sallallahu alejhi ve sellem, poslanik a Kur'an vodič. Zar je moguće da to zastupa onaj ko vjeruje da je Kur'an Allahova Knjiga i da je sve što se nalazi između dvije korice *mushafa* – Allahov govor?! Da li takve tendencije *dopunjuju* svoga Gospodara? Ili, pak, njihovi zagovornici smatraju da su znaniji od Njega u pitanjima dobrobiti koja se odnosi na Njegova stvorenja? Ili, da nisu, možda, oni milostiviji od Njega?!

Da oni, možda, ne smatraju da su Allahu ravni(!?), te da se mogu s Njim *nadmetati* i učestvovati u Njegovoj vlasti? Doista, ružno li je njihovo prosuđivanje!

137 Vidjeti *suru El-Bekare*, 85. i 86. ajet.

Kako stvorenje može biti ravno Stvoritelju? Kako da čovjek koji je stvoren, prolazan i ograničen bude poistovijećen s Uzvišenim Gospodarem, koji je Prvi bez početka, Zadnji bez kraja, koji posjeduje Apsolutnu Volju i Moć i kome niko, ni na nebesima ni na Zemlji, ne može nauditi!!

Treba znati da postoje i oni koji tvrde da je Kur'an koji je objavljen u mekkanskom periodu obavezujući, dok, navodno, onaj koji je objavljen u medinskom periodu to nije, jer se odnosi na životna pitanja i probleme koji su podložni promjeni i evoluiranju, te zbog toga ta pitanja ne treba ograničavati Kur'anom ili sunnetom!?[138]

Zbog takvog shvatanja *Kur'an* je žestoko osudio Izraelćane i zaprijetio im najvećom kaznom kada su uzeli iz Tevrata ono što im se svidjelo a zapostavili ono što im nije prijalo. U tom kontekstu Allah Uzvišeni je rekao: *Kako to da u jedan dio Knjige vjerujete, a drugi odbacujete?! Onoga od vas koji čini tako stići će na ovome svijetu poniženje, a na Sudnjem danu bit će stavljen na muke najteže. A Allah motri na ono što radite. To su oni koji su život na ovome svijetu pretpostavili onom na budućem, zato im se patnja neće olakšati niti će im iko u pomoć priteći.* (*El-Bekare*, 85, 86)

Također, Allah, dželle šanuhu, je upozorio Svoga Poslanika, sallallahu alejhi ve sellem, a to je istovremeno upozorenje i njegovom ummetu, da ga ne odvrate sljedbenici Knjige od nečega što mu je Allah Uzvišeni objavio u Kur'anu, pa da to zapostavi i ne sudi, odnosno ne radi po njemu. U tom smislu Allah Uzvišeni kaže: *I sudi prema onome što Allah objavljuje*

138 Takav stav zastupao je i Muhammed Mahmud Taha (inače, porijeklom iz Sudana), koji je, zbog takvih shvatanja, postao *murted* (otpadnik od islama). Vidjeti: dr. Jusuf el-Karadavi, *El-Merdži'ijjetul-'ulyā fi-l-islāmi li-l-Kur'āni ve-s-Sunne*, str. 27.

i ne povodi se za prohtjevima njihovim, i čuvaj ih se da te ne odvrate od nečega što ti Allah objavljuje. (*El-Māi'de*, 49)

Kur'an je, također, oštro osudio skupinu munafika koja odbije Allahov i Poslanikov sud kada budu pozvani da im on presudi. Oni se Njemu pokoravaju samo u onome što se slaže s njihovim prohtjevima i ličnim interesima. Zbog toga je Allah, dželle šanuhu, sasvim jasno zanijekao njihov imani rekao: *A licemjeri govore: "Mi vjerujemo u Allaha i Poslanika i pokoravamo se", – zatim neki od njih glave okreću; nisu oni vjernici. Kada budu pozvani Allahu i Poslaniku Njegovu da im On presudi, neki od njih odjednom leđa okrenu; samo ako znaju da je pravda na njihovoj strani, dolaze mu poslušno. Da li su im srca bolesna, ili sumnjaju, ili strahuju da će Allah i Poslanik Njegov prema njima nepravedno postupiti? Nijedno, nego žele da drugima nepravdu učine. Kada se vjernici Allahu i Poslaniku Njegovu pozovu, da im on presudi, samo reknu: "Slušamo i pokoravamo se!" – Oni će uspjeti.* (*En-Nūr*, 47–51)

Stav vjernika kada budu pozvani Allahovom i Poslanikovom sudu je sljedeći: pokornost bez oklijevanja i predanost bez posrnuća! Takvi su – kaže Kur'an – *spašeni*! To je zato što iz vjerskog ugovora u kojem stoji da je samo Allah bog, Muhammed Njegov poslanik a Kur'an vodič, proističe obaveza da vjernik bude zadovoljan onim čime su zadovoljni Allah i Njegov poslanik, i da prihvati ono što oni traže. Ako tako ne bude, onda je vjera samo forma bez sadržaja i tvrdnja bez dokaza. "*Kada Allah i Poslanik Njegov nešto odrede, onda ni vjernik ni vjernica nemaju pravo da po svom nahođenju postupe.*" (*El-Ahzāb*, 36)

Međutim, oni koji se pokoravaju Allahovoj i Poslanikovoj presudi samo onda kada su pravo, interes i okolnosti na

njihovoj strani, to su oni čija su srca bolesna i sumnjičava. Kur'an za njih kaže: *Takvi su nasilnici!* (*El-Mā'ide*, 4), ili: *Takvi nisu vjernici!* (*En-Nūr*, 47)

Kur'an je nedjeljiva cjelina

Kur'an je cjelina koja nije podložna dijeljenju. Njegova učenja i odredbe međusobno su povezani i jedni druge nadopunjuju. Veza među njima je poput organizma čiji su dijelovi međusobno povezani i oslanjaju se jedan na drugi. Zato nije dozvoljeno da se odvoji jedan ili više njegovih dijelova od ostalih, jer islamsko vjerovanje (*'akīda*) daje impulse ibadetima, ibadeti opet napajaju moral, a svi zajedno afirmišu praktičnu i vjerom uređenu stranu života.

Nije dozvoljeno po logici vjerovanja, a ni po logici razuma, da musliman kad (pro)čita 183. ajet sure *El-Bekare*: *O vjernici! Propisuje vam se post, kao što je propisan onima prije vas, da biste se grijeha klonili*, nakon toga kaže: – Čuo sam i pokoravam se!, a kad pročita 178. ajet istoimene sure u kojem stoji: *O vjernici! Propisuje vam se odmazda (qisās) za ubijene*, kaže: – Čujem, ali se ne pokoravam!

Zašto je tako? Zato što se prvi ajet odnosi na obredoslovlje (*'ibādāt*), a drugi na islamsko krivično pravo (*el-'ukūbāt*). Ukoliko bi čovjek postupio onako kako smo rekli da nije dozvoljeno, onda bi to značilo da je čovjek postao revizor Allahovih zakona, tj. da uzima od njih i odbacuje, prihvata i ne prihvata, a sve to isključivo po svom nahođenju. A kada Allah, dželle šanuhu, nešto presudi, onda niko nema pravo ništa dodati niti oduzeti!

Evo još nekih primjera:

U poznatom ajetu iz sure *El-Bekare,* koji se naziva *Ājetu-l-Kursi,* Allah, dželle šanuhu, kaže: *Allah je – nema Boga osim njega – Živi i Vječni! Ne obuzima ga ni drijemež ni san!* U toj suri nalaze se i ovi ajeti: *O vjernici, bojte se Allaha i od ostatka kamate odustanite, ako ste pravi vjernici. Ako ne učinite, eto vam onda, nek znate, rata od Allaha i poslanika Njegova! A ako se pokajete, ostat će vam glavnice imetaka vaših, nećete nikoga oštetiti, niti ćete oštećeni biti.* (*El-Bekare,* 278, 279) Nije dozvoljeno čovjeku da prihvati značenje prvog ajeta a odbaci ajete o kamati zato što se, navodno, *ājetu-l-Kursī* odnosi na vjerovanje a ajeti o kamati na međuljudske odnose, tj. na uređenje društva.

Isti je slučaj i sa onim ko prihvati 6. ajet sure *El-Mā'ide* u kojem se kaže: *O vjernici, kada hoćete da molitvu obavite, lica svoja i ruke svoje do iza lakata operite,* a u isto vrijeme na priznaje 38. ajet iz iste sure u kojem stoji: *Kradljivcu i kradljivici odsijecite ruke njihove, neka im to bude kazna za ono što su učinili i opomena od Allaha! A Allah je silan i mudar.*

Ili, npr., onaj ko prihvata ova dva ajeta: *O vjernici, ne uskraćujte sebi lijepe stvari koje vam je Allah dozvolio, samo ne prelazite mjeru, jer Allah ne voli one koji pretjeruju. I jedite ono što vam Allah daje, što je dozvoljeno i lijepo; i bojte se Allaha u kojeg vjerujete* (*El-Mā'ide,* 87–88), ali u isto vrijeme odbacuje sljedeće: *O vjernici, vino i kocka i kumiri i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo; zato se toga klonite da biste postigli što želite.* (*El-Mā'ide,* 90)

Također, onaj ko prihvata 77. ajet sure *El-Hadždž*: *O vjernici, molitvu obavljajte i Gospodaru svome se klanjajte, i dobra djela činite da biste postigli ono što želite,* ne smije odbaciti ajet koji je poslije njega: *I borite se, Allaha radi, onako kako se treba boriti.* (*El-Hadždž,* 78)

Interesantno je da postoje ljudi koji čak jedan ajet cijepaju, kao što je slučaj sa 78. ajetom sure *El-Hadždž,* u kojem Allah, dželle šanuhu, kaže: *Klanjajte namaz i dijelite zekat!* Naime, ti ljudi govore: – Prihvatit ću namaz, a neću zekat, jer namaz je vjerski obred u vezi s čistoćom duše, dok je zekat obaveza koje se odnosi na imetak i ekonomiju, zato ću ja prihvatiti namaz, ali ne i zekat!?

Takva parcijalno pristupanje i rasparčavanje Allahove, dželle šanuhu, Knjige je, uistinu, veoma opasna i štetna pojava. Oni koji tako postupaju upuštaju se u veoma opasno područje, s obzirom da oni, na taj način, sami sebi daju prerogative vrhovnog suda koji donosi i poništava odluke, prihvata i odbija ono što želi od Božijih propisa po mjerilima vlastitih hirova i strasti! Allah Uzvišeni, u *Kur'anu* časnom, upozorava na štetnost takvog odnosa prema Njegovoj Objavi, pa kaže:

أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ . أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالآخِرَةِ فَلاَ يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ

Kako to da u jedan dio Knjige vjerujete, a drugi odbacujete?! Onoga od vas koji čini tako stići će na ovome svijetu poniženje, a na Sudnjem danu biće stavljen na muke najteže. A Allah motri na ono što radite. To su oni koji su život na ovom svijetu pretpostavili onom na budućem, zato im se patnja neće olakšati niti će im iko u pomoć priteći. (*El-Bekare*, 85, 86)

Potrebno je, također, istaći da u islamu postoji ono što se stručno naziva *el-mā'lūmu mine-d-dīni bi-d-darūre*, a označa-

va ono što je u vjeri nužno poznato, tj. što nema potrebe dokazivati argumentima jer je svakom poznato, i običnom svijetu i učenjacima. To se odnosi na sva kur'anska učenja koja se moraju primijeniti i u tome nema razlike između onog što se naziva *duhovnim* i onoga što se naziva *materijalnim*, kao ni onoga što se smatra *vjerskim* i onoga što se naziva *dunjalučkim*.

Takvi termini i nazivi ne postoje u Allahovoj, dželle šanuhu, Knjizi, niti postoje značajne razlike između tih pitanja sve dok se to nalazi u domenu onoga što je Allah naredio ili zabranio.

Ko otvori Kur'an i pročita početak sure *El-Bekare*, prvo na što će naići je iznošenje osobina bogobojaznih i upućenih za koje Allah, dželle šanuhu, kaže: *Onima koji u nevidljivi svijet budu vjerovali i molitvu obavljali i udjeljivali dio onoga što im Mi budemo davali.* (*El-Bekare*, 3) Evidentno je da je Allah, dželle šanuhu, u ovom ajetu zajedno spomenuo tri aspekta vjere: imanski (vjerovanje u gajb), obredoslovni (obavljanje namaza) i materijalni (udjeljivanje od onog što je Allah dao).

Isti slučaj je i u ostalim kur'anskim surama u kojima se ne pravi razlika između tih aspekata. To jasno možemo vidjeti na početku sure *El-Enfāl* (2-5. ajet) i sure *El-Mu'minūn* (1-11. ajet), zatim u suri *Eš-Šūrā* (36-39. ajet). O tim aspektima vjere govori se u i suri *El-Furkān* (63-76. ajet) prilikom opisivanja Allahovih robova (*'ibādurrahmān*), kao i u suri *Ez-Zārijāt* (15-19. ajet) pri iznošenju osobina dobročinitelja (*muhsinun*) i na drugim mjestima u *Kur'anu* časnom.

Slično je i kada su u pitanju kur'anske naredbe, zabrane ili oporuke. Kao primjer za to možemo navesti deset kur'anskih zapovijedi u suri *El-En'ām*: *Reci: "Dođite da vam kažem šta*

vam Gospodar vaš propisuje..." (*El-En'ām*, 151-153), kao mudre oporuke u suri *El-Isrā'*: *Gospodar tvoj je zapovjedio da se samo Njemu klanjate i da roditeljima dobročinstvo činite...* (*El-Isrā'*, 23-39)

U svim tim ajetima zajedno se spominju pitanja koja u isto vrijeme tretiraju vjerovanje, ibadet i moral (etiku). Neka od tih pitanja odnose se na budući svijet (ahiret), a neka na ovaj (dunjaluk). Neka se, opet, tiču pojedinca a neka zajednice i porodice. Međutim, evidentno je da je sve to navedeno u kontekstu i nizu koji obrazuje jednu cjelinu u kojoj nije ništa odvojeno jedno od drugog niti je nečim posebno označeno.

Ponekad Kur'an upotrebljava istu formu pri naređivanju onog što ljudi smatraju različitim, s obzirom da se odnose na različite segmenta života. Takva je npr. forma: *Kutibe 'alejkum,* a znači: *Propisuje vam se.* Ona je upotrijebljena u sljedećim ajetima: *O vjernici! Propisuje vam se odmazda za ubijene.* (*El-Bekare*, 178); *Propisuje vam se, kao obaveza za one koji se Allaha boje...* (*El-Bekare*, 180); *O vjernici! Propisuje vam se post* (*El-Bekare*, 183); *Propisuje vam se borba.* (*El-Bekare*, 216)

Evidentno je, dakle, da je u svim navedenim ajetima upotrijebljena ista forma: *kutibe 'alejkum.* Ta forma ukazuje na pojačano traženje izvršenja tih naredbi (vadžiba i farzova). Vidimo da je upotrijebljena za *kisās*, a on je dio islamskog krivičnog prava. Upotrijebljena je i za *oporuku* (*vesijjet*), koja je dio mua'melata. Upotrijebljena je i za post koji pripada obredoslovlju, džihad koji je dio ratnog prava, itd. Sve su to, dakle, Allahove, dželle šanuhu, naredbe vjernicima.

Ko pomno proučava Kur'an zapazit će da se, prilikom obrazlaganja kur'anskih propisa (naredbi i zabrana) međusobno povezuju njihovi duhovni, materijalni, moralni,

društveni i ekonomski aspekti, bez razdvajanja i pravljenja razlike među njima.

Tako Kur'an obrazlaže naredbu za obavljanje namaza moralnim uzrokom, kad kaže: *I obavljaj namaz, namaz, zaista, odvraća od razvrata i od svega što je ružno.* (*El-'Ankebūt*, 45)

Kur'an opravdava naredbu zekata (imovinske islamske obaveze), također, moralnim motivom i veli: *Uzmi od dobara njihovih zekat, da ih njime očistiš i blagoslovljenim ih učiniš.* (*Et-Tevbe*, 103)

Kur'an obrazlaže propisivanje hadža – koji je obredoslovna radnja – ekonomskim, socijalnim i duhovnim motivima i kaže: *I oglasi ljudima hadždž! - dolaziće ti pješke i na kamilama iznurenim; dolaziće iz mjesta dalekih, da bi koristi imali i da bi u određene dane, prilikom klanja kurbana, kojima ih je Allah opskrbio, Njegovo ime spominjali.* (*El-Hadždž*, 27–28)

Također, Kur'an je obrazložio zabranu alkohola i kocke i okarakterizirao ih nečim što je odvratno i što je šejtanski posao – motivom koji je socijalne i duhovne naravi: *Šejtan želi da pomoću vina i kocke unese među vas neprijateljstvo i mržnju i da vas od sjećanja na Allaha i od obavljanja namaza odvrati. Pa hoćete li se okaniti?* (*El-Mā'ide*, 91)

To bi, dakle, bila kur'anska maksima: povezati sve segmente života u jednu, neraskidivu cjelinu, jer su oni u islamskom svjetonazoru, doista, tako i povezani. O tome su, tokom muslimanske povijesti, napisana brojna djela.[139]

139 Smatramo korisnim, ovom prigodom, uputiti na tri veoma značajna djela koja je napisao uvaženi profesor šejh Jusuf el-Karadavi, a to su: *El-Imānu ve-l-hajāt* (Vjera i život), *El-'Ibādetu fi-l-islām* (Razumijevanje ibadeta u islamu), *Šumūl-l-islām* (Sveobuhvatnost islama). Svako od navedenih djela doživjelo je brojna izdanja diljem islamskog svijeta.

ČOVJEK I GRIJEH - KUR'ANSKO POIMANJE

Uvod

Čitajući Kur'an odmah se uočava da se na stranicama ove časne Knjige učestalo govori o grijesima i grješnicima. Kur'an naglašava da su prijašnji narodi bili kažnjavani i uništavani upravo zbog grijeha koje su činili. Brojni su kur'anski tekstovi u kojima se o tome govori. Također, Allahov Poslanik, alejhisselam, je u brojnim hadisima upozorio na pogubne posljedice grijeha i griješenja po čovjeka i svijet u kojem on živi, upućujući vjernike i vjernice da se čuvaju svih vrsta grijeha, na svakom mjestu i u svakom vremenu.

U Kur'anu časnom se ističe da su nedaće, tegobe i neprijatnosti s kojima se čovjek susreće u svom životu, zapravo, rezultat njegovog griješenja i udaljavanja iz Allahovog okrilja i puta na koji je On ukazao šaljući Svoje poslanike i vjerovjesnike.

U ovome poglavlju pokušali smo odgovoriti na nekoliko važnih pitanja:

- Šta je to grijeh i može li se on definisati? Mnogi ljudi, iako često čuju ovu riječ, ne znaju šta je to, zapravo, grijeh.

- Šta su to veliki grijesi i koji je kriterij na osnovu kojeg se određena radnja ili prijestup svrstava u velike grijehe?

- Koliko ima velikih grijeha?

- Može li se sačiniti lista velikih grijeha?

- Kakve posljedice izazivaju grijesi u životu ljudi?

- Kako se osloboditi kazne za učinjeni grijeh?

Nastojali smo da, tražeći odgovore na navedena pitanja, nađemo utemeljenje u primarnim islamskim izvorima i navedemo argumente iz Kur'ana, vjerodostojnih hadisa Allahovog Poslanika, a.s., ili konsenzusa (*idžmā'*) islamskih učenjaka.

Priprema ovog poglavlja, koje je u potpunosti novo s obzirom da ga u prvom izdanju ove knjige nije bilo, trajala je oko tri mjeseca. Konsultovana je brojna islamska literatura, naročito iz područja tefsira, hadisa, akaida i fikha. Također, obavljeni su, u više navrata, poduži razgovori i konsultacije s našim istaknutim bosanskim alimima, posebno sa uvaženim fetva-i eminom prof. dr. Enesom Ljevakovićem, kojem, i ovom prilikom, iskazujemo zahvalnost na odvojenom vremenu i veoma korisnim savjetima i uputama koje je dao.

Allaha Uzvišenog molimo da nagradi sve one koji su, na bilo koji način, pomogli u pripremi ovog važnog poglavlja, za koje se nadamo da će biti koristan priručnik svima onima koji žele da se, u vremenu masovnog širenja grijeha, što ima pogubne posljedice po čovjeka i svijet u kojem on živi, upoznaju s islamskim poimanjem grijeha i onoga što griješenje uzrokuje u životu ljudi.

Islamski pogled na grijeh i griješenje

Čovjek je biće koje je sklono griješenju. To proističe iz činjenice da je čovjek biće koje je obdareno slobodnom voljom i mogućnošću izbora. Drugim stvorenjima na Zemlji nije ostavljena mogućnost da griješe budući da nemaju razuma i slobode izbora.

U kur'anskom kazivanju o prvom čovjeku Ademu, a.s., ističe se da je on pogriješio, jeo je od plodova zabranjenog drveta. Ali, on u tom grijehu nije ustrajao niti je nekog drugog optuživao da je kriv za taj grijeh, nego je priznao krivicu, pokajao se i zamolio Stvoritelja za oprost. Nakon takvog iskrenog pokajanja Allah, dž.š., mu je oprostio.

Ovo kazivanje o Ademu, a.s., aludira da će i njegovo potomstvo griješiti. Svaki čovjek je izložen griješenju i može pogriješiti. Izuzetak su jedino Božiji poslanici, koji su pod Allahovom zaštitom s obzirom da su određeni za ulogu vjerovjesništva i da trebaju biti uzor u koji će se ljudi ugledati.

Mnogi su uzroci zbog kojih čovjek griješi. Pored svoje tjelesne konstitucije (Kur'an ističe da je čovjek stvoren kao slabašno stvorenje), čovjek ima strasti i prohtjeve, koji ga često navode na grijeh. Tu su i mnoge negativne ljudske osobine, kao što su pohlepa, zavist, oholost, zloba, samodopadljivost itd., koje čovjeka vode u grijeh i prekoračivanje granica.[140]

140 Neki islamski učenjaci navode da svaki čovjek u sebi potencijalno nosi sedam svojstava koja ga snažno vuku prema grijehu. Oni ta svojstva nazivaju unutrašnjim "napastima", a to su: 1. oholost, 2. pohlepa, 3. strast, 4. bijes, 5. zavist, 6. mržnja i 7. zloba. Zbog toga se u *Kur'anu* časnom ističe da Džehennem ima sedam vrata / kapija (u 43. i 44. ajetu sure El-Hidžr kaže se: *Za sve njih (one koji budu slijedili prokletog Iblisa) mjesto sastanka Džehennem će biti, on će sedam*

Naravno, ne smije se zanemariti ni prokleti šejtan, koji navodi ljude na griješenje. On je poznat i po imenu Iblis, što znači da je njegova suština, Allah ga prokleo, upravo u tome da prikazuje neistinu istinom i uljepšava zlo, laž, razvrat i ostale nevaljalštine kako bi ih ljudi vidjeli kao nešto dobro i pozitivno. Iblis ima svoje pomagače i među ljudima, koji se udružuju i koriste mnoga sredstva da bi promovirali grijeh i griješenje.

U brojnim kur'anskim tekstovima ističe se da su sve nedaće i neprijatnosti s kojima se čovjek susreće u životu na ovome svijetu, zapravo, rezultat ljudske djelatnosti koja nije usklađena s Božijim redom i zakonima koje je On propisao. Dakle, grijesi su glavni razlog svih ljudskih patnji i problema. Zbog toga je veoma važno govoriti i pisati o ovoj problematici, kako bi se ljudi čuvali od grijeha jer jedino tako mogu ostvariti sebi i svijetu u kojem žive mir, sreću i sigurnost. U brojnim kur'anskim tekstovima ističe se da su prijašnji narodi kažnjavani još na ovome svijetu upravo zbog grijeha koje su činili. Ta kazna bi često u potpunosti uništila pojedine narode. A u vezi s ahiretskom kaznom, koja čeka one koji nisu bili poslušni Allahu i Njegovom poslaniku, Kur'an časni kaže:

وَمَن يَعْصِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُۥ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا فِيهَا وَلَهُۥ عَذَابٌ
مُّهِينٌ

A onoga ko se bude protiv Allaha i Poslanika Njegova dizao i preko granica Njegovih propisa prelazio – On će u vatru baciti, u kojoj će vječno ostati; njega čeka sramna patnja. (*En-Nisā'*, 14)

kapija imati i kroz svaku će određen broj njih proći!) jer svaka od navedenih osobina vodi ka jednim od sedam džehennemskih vrata. Vidjeti. Mr. Mustafa Prljača, *Grijeh i njegove posljedice*, Takvim za 2011. godinu, str. 105.

Ukratko, grijesi su poroci i zla koja razaraju i duhovnu i fizičku supstancu čovjeka i zato se grijeha treba čuvati i suzbijati ih jer su njihove posljedice teške i pogubne, kako za pojedinca tako i za cjelokupnu ljudsku zajednicu. O tome će se u narednom tekstu govoriti opširnije.

Suprotno kršćanskoj ideji da je čovjek rođen grješan, ili učenju hinduizma da je on izvorno nizak i nečist pa mora mučno posrtati kroz dugi niz seoba prema konačnom cilju savršenstva, Kur'an tvrdi da je čovjek rođen čistim i potencijalno savršenim. U vezi s tim u Kur'anu se kaže:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ، ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ،
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

Uistinu, mi čovjeka stvaramo u najboljem obliku, a zatim ga dovodimo u najniži mogući, izuzimajući samo one koji budu vjerovali i dobra djela činili. (*Et-Tin*, 4–6)

U ovim ajetima izražena je doktrina da je čovjek izvorno dobar i čist, kao i to da nevjerovanje u Allaha, dž.š., i odsustvo dobrih djela može razoriti njegovu izvornu čistoću. S druge strane, čovjek može zadržati, ili ponovno zadobiti, to izvorno stanje ako shvati Božiju Jednoću i potčini se Njegovim zakonima.

Kur'an časni je kategoričan u tome da ne postoji nikakakav *prvi*, odnosno *nasljedni grijeh*, jer je takav koncept u suprotnosti ideji o Božijoj pravednosti. U Kur'anu časnom se naglašava: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى *Niko neće nositi tuđi teret.* (*El-Isrā'*, 15) S obzirom da nema nikakvog nasljednog grijeha, isto tako nema ni univerzalnog iskupljenja čovječanstva. Iskupljenje i osuda su individualni, a u vezi s tim Kur'an časni ističe: وأن ليس للإنسان إلا ما سَعَى *...čovjekovo je samo ono što sam uradi.* (*En-Nedžm*, 39)

Definicija grijeha

U islamskim izvorima koristi se više izraza za grijeh: إثم / آثام *ithm* (pl. *āthām*), ذنب / ذنوب *dhenb* (pl. *dhunūb*), معصية / معاصي *'isyān, ma'siyet* (pl. *me'āsī*), وزر / أوزار *wizr* (pl. *ewzār*), فسق / فسوق *fisq* (pl. *fusūq*), خطيئة / خطايا *khatī'e* (pl. *khatāyā*), سيئة / سيآت *seyyi'e* (pl. *seyyi'āt*) i dr. U tefsirima se navodi da svaki od navedenih izraza ukazuje ne neki detalj i dimenziju pogubnosti grijeha, a zajedničko im je da svi ukazuju na postupanje koje nije usaglašeno s onim što su o tome rekli Allah, dž.š., i Njegov poslanik Muhammed, a.s. Dakle, grijeh je sve ono što se čini suprotno onome kako se o tome izrazio Allah i Njegov poslanik.

Istaknuti islamski učenjak šejhu-l-islam Ibn Tejmijje grijeh definiše ovako:

الـمَعْصِيَةُ هي مُخَالَفَةُ الأَمْرِ الشَّرعِيِّ ، فَمَنْ خَالَفَ أَمْرَ الله الَّذي أَرْسَلَ به رُسُلَهُ وَأَنْزَلَ به كُتُبَهُ فقَدْ عَصَى

"Grijeh je postupanje suprotno propisima Šerijata. Svako onaj ko postupa suprotno onome što je Allah, dž.š., propisao putem Svojih poslanika i objavljenih knjiga – takav čini grijeh."[141]

Neki islamski učenjaci su grijeh definisali na sljedeći način:

الـمَعْصِيَةُ: هِيَ تَرْكُ الْمَأْمُورَاتِ، وَفِعْلُ الْمَحْظُورَاتِ، أَوْ تَرْكُ مَا أَوْجَبَ وَفُرِضَ مِنْ كِتَابِهِ، أَوْ عَلَى لِسَانِ رَسُولِهِ صَلَّى الله عليه وسلَّم، وَارْتِكَابُ مَا

141 Ibn Tejmijje, *Medžmū'u-l-fetāvā*, VIII, str. 269.

نَهَى اللهُ عَنْهُ، أَوْ رَسُولُهُ صَلَّى الله عليه وسلَّم مِنَ الأَقْوَالِ وَالأَعْمَالِ الظَّاهِرَةِ أَوِ الْبَاطِنَةِ

"Grijeh je izostavljanje onoga što je naređeno ili činjenje onoga što je zabranjeno. Drugačije kazano, grijeh je neizvršavanje onoga što su Allah, dž.š., i Njegov poslanik, a.s., naredili i propisali da se radi, odnosno činjenje onoga što su zabranili. To obuhvata čovjekove riječi i djela, i javno i tajno."[142]

Iz navedenih definicija jasno je da se grijesi svrstavaju u dvije osnovne vrste: neizvršavanje naređenog i činjenje zabranjenog.

To je došlo do izražaja odmah, na početku čovjekovog postojanja, kada je Allah Uzvišeni naredio melekima da se poklone (učine sedždu) Ademu, a.s. To su učinili svi, osim Iblisa, Allah ga prokleo, koji je odbio da se pokori. On, dakle, nije izvršio ono što je naređeno i njegov grijeh spada u prvu vrstu. Time je na sebe navukao Božije prokletstvo i trajan izgon iz Njegove milosti.

Ademu, a.s., bilo je zabranjeno da jede plodove jednog drveta, ali je on tu zabranu, po Iblisovom nagovoru, prekršio. Dakle, on je učinio ono što je zabranjeno i njegov grijeh spada u drugu vrstu. Za razliku od Iblisa, l.a., koji se uzoholio i počeo raspravljati sa Svevišnjim Stvoriteljem, Adem, a.s., je izrazio kajanje, zamolivši Allaha da mu oprosti. On, dakle, nije ustrajao u grijehu, već je priznao svoju krivnju, pokajao se i Allah Uzvišeni mu je oprostio.

U ovome je velika pouka za potomke Ademove: pogriješiti je, na izvjestan način, svojstveno čovjeku. Adem, a.s., je pogriješio, ali nije ustrajao u grijehu, nego se pokajao. Tako i

142 Hamid el-Muslih, *El-Me'āsī ve āsāruhā*, str. 30.

njegovi potomci treba da čine, kada pogriješe treba da osjete kajanje i zamole Svemilosnog Allaha za oprost. Ne smiju sebi dopustiti da ustrajavaju u grijehu jer pogriješti jeste ljudska osobina, ali ustrajavati u grijehu nije ljudska, već ibliska osobina. Onaj ko se poistovjeti s prokletim Iblisom ide putem vlastite propasti.

U jednom hadisu Allahov Poslanik, a.s., je rekao:

الإِثْمُ ما حَاكَ فِي صَدْرِكَ وكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ

"Grijeh je ono što (vjernika) kopka u prsima, a za šta ne bi volio da saznaju ljudi." (Prenosi Muslim u *Sahihu*)

Ovo je izuzetno korisno uputstvo za definisanje grijeha, s tim što treba imati u vidu da čovjek, ukoliko ustrajava u griješenju, može zapasti u stanje kada gubi savjest i usvaja grijeh kao nešto normalno. Stoga je Allahov Poslanik, a.s., upozorio na opasnost grijeha rekavši:

إِنَّ العَبْدَ إِذَا أَخْطَأَ خَطِيئَةً نُكِتَتْ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةٌ سَوْدَاءُ ، فَإِذَا هُوَ نَزَعَ
وَاسْتَغْفَرَ وَتَابَ سُقِلَ قَلْبُهُ، وَإِنْ عَادَ زِيدَ فِيهَا حَتَّى تَعْلُوَ قَلْبَهُ، وَهُوَ الرَّانُ
الَّذِي ذَكَرَ اللهُ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"*Kada čovjek učini neki grijeh, na njegovom srcu se ispiše jedna crna tačka, pa ako se pokaje i zatraži oprost, njegovo srce se očisti, a ako se ne pokaje, ta tačka se povećava dok potpuno ne prekrije njegovo srce.*" (Prenose Et-Tirmizi i drugi)

Ovim hadisom ukazuje se na to da grijesi prekrivaju čovjekovo srce i uzrokuju njegovo duhovno sljepilo i smrt. Naravno, iskreni vjernici takvo stanje sebi nikada neće dopustiti.

Vrste grijeha

Grijesi se razlikuju po svojoj štetnosti i zauzimaju različita mjesta na skali grijeha. Shodno tome, razlikuju se i po posljedicama koje izazivaju, što su posljedice teže, teži je i grijeh.

Grijesi se mogu podijeliti po više osnova. S obzirom na to prema kome se čine, gijesi mogu biti grijesi prema Allahu i grijesi prema Njegovim stvorenjima. Zavisno od toga da li se čine u osami ili javno, grijesi se mogu podijeliti na tajne i javne. Također, u odnosu na organe kojima se čine, grijesi se dijele na vidljive (kao što su grijesi ruku, očiju, stomaka, spolnog organa itd.) i nevidljive (tj. unutarnje grijehe, koje čovjek čini srcem i dušom kao npr. nevjerovanje, zavist, mržnja, neiskrenost, pakost itd.).[143]

Najpoznatija podjela grijeha je na "velike i male".[144] Neki islamski učenjaci kažu da mali grijesi, zapravo, i ne postoje. Oni to obrazlažu time da je neizvršavanje svega onoga što su

143 Od savremenih autora veoma korisno djelo o unutarnjim (*batin*) grijesima napisao je uvaženi alim prof. dr. Muhammed Se'id Ramadan el-Buti. Djelo se zove *Bātinu-l-ithmi* i bilo bi veoma korisno prevesti ga na bosanski jezik.

144 U nekim djelima na bosanskom jeziku spominje se podjela grijeha na: "male, velike i teške". Teško je ustanoviti ko je uveo ovu treću kvalifikaciju: "teški grijesi". Time se, vjerovatno, mislilo na tzv. *mubiqate*, s tim što takav prijevod nije dobar jer riječ *mūbiqāt* znači uništavajući ili najveći veliki grijesi. Ukoliko se ona prevede kao "teški", time se otvara mogućnost razumijevanja da veliki grijesi nisu "teški", što je apsolutno pogrešno. Na našim prostorima je već bilo slučajeva da pojedini ljudi, kada budu upozoreni da određeni prijestupi ili radnje spadaju u velike grijehe, kažu: "Da, ali to nisu teški grijesi(?)." Zato termin *mubiqat* ne bi trebalo tako prevoditi.

Allah Uzvišeni i Njegov Poslanik, a.s., naredili ili zabranili – grijeh, a kur'anska preporuka je da se treba čuvati svih grijeha, bez obzira koje veličine oni bili, jer treba imati u vidu to prema kome se grijeh čini a ne vrstu grijeha. Bilo koja nepokornost Uzvišenom Allahu, Koji je Stvoritelj i Uzdržavatelj svih svjetova ili Njegovom poslaniku Muhammedu, a.s., jeste nešto loše i što nije dobro za čovjeka, pa se toga treba čuvati.

Međutim, ovo mišljenje nije utemeljeno jer Allah, dž.š., u Kur'anu časnom, na nekoliko mjesta spominje da postoje "*el-kebāir*", tj. veliki grijesi. Tako, npr., u 31. ajetu sure *En-Nisā'* Allah Uzvišeni kaže:

إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا

Ako se budete klonili velikih grijeha, onih koji su vam zabranjeni, Mi ćemo preći preko manjih ispada vaših i uvest ćemo vas u divno mjesto.

Termin *kebāiru-l-ithmi* (veliki grijesi) spominje se na dva mjesta u Kur'anu: u 37. ajetu sure *Eš-Šūrā* i 32. ajet sure *En-Nedžm*. U suri *En-Nedžm*, to dolazi u poređenju s terminom *el-lemem* (mali grijesi):

الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

One koji se budu klonili velikih grijeha i razvrata, a one bezazlene (male grijehe) On će oprostiti jer Gospodar tvoj, zaista, mnogo prašta.

Na osnovu navedenih kur'anskih iskaza jasno je da postoje *el-kebāir* ili *kebāiru-l-ithmi*, tj. veliki grijesi. Sada se postavlja logično pitanje šta je to veliki grijeh i može li se on definisati?

Preciznu i temeljitu definiciju velikog grijeha dao je imam Ez-Zehebi, u svom čuvenom djelu *Kitābu-l-kebāir* (Knjiga o velikim grijesima), gdje kaže:

"الكَبِيرَةُ كُلُّ مَعْصِيَةٍ فِيهَا حَدٌّ فِي الدُّنْيَا كَالْقَتْلِ وَالزِّنَا والسَّرِقَةِ ، أَوْ جَاءَ فِيهِ وَعِيدٌ فِي الآخِرَةِ مِن عَذَابٍ أَوْ غَضَبٍ أَوْ تَهْدِيدٍ ، أَوْ لُعِنَ فَاعِلُهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى الله عليه وسلَّم"

"Veliki grijeh je svaki prijestup za koji je predviđena šerijatska kazna (*hadd*) na ovome svijetu (kao što su npr. ubistvo, zinaluk, krađa), ili u vezi s tim činom postoji prijetnja, kazna ili prokletstvo na Budućem svijetu (Ahiretu). Također, u velike grijehe ubrajaju se djela čije počinioce je prokleo Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem."[145]

O problematici velikih grijeha pisali su brojni učenjaci. Jedno od najpoznatijih djela u toj oblasti na arapskom jeziku je *Kitābu-l-kebāir* (Knjiga o velikim grijesima), koje je napisao istaknuti islamski učenjak Šemsuddin ez-Zehebi (umro 748. god. po H./1347). U toj knjizi je pobrojao sedamdeset velikih grijeha. Opširno djelo iz ove oblasti napisao je na arapskom jeziku Ibn Hadžer el-Mekki el-Hejtemi (umro 974. god. po H ./ 1566.) koje je naslovio *Ez-Zevādžir 'an iqtirāfi-l-kebāir* (Odvraćanje od činjenja velikih grijeha). U ovom djelu autor je pobrojao 467 velikih grijeha.[146] O ovoj tematici pisali su i drugi autori na arapskom jeziku.

145 Ez-Zehebi, *Kitābu-l-kebāir*, str. 7.

146 Do ovako velikog broja velikih grijeha autor je, vjerovatno, došao zbog toga što je, vjerovatno, proširio kriterij za određivanje velikog grijeha pa je u to svrstavao i one radnje okojima nema usaglašenog stava islamskih učenjaka, ili je, pak, određene prijestupe, koji se mogu svrstati u jednu vrstu grijeha, raščlanjivao i brojao ih kao zasebne radnje.

Na bosanskom jeziku opširno djelo iz ove oblasti napisao je dr. Fuad Sedić, profesor hadisa i hadiskih znanosti na Islamskom pedagoškom fakultetu u Bihaću. Djelo je naslovljeno *Veliki grijesi* i u njemu je navedeno, uz vrijedne komentare i pojašnjenja, 110 velikih grijeha.

Koliko ima velikih grijeha?

Neki islamski učenjaci smatraju da ima samo sedam velikih grijeha. To mišljenje argumentiraju hadisom koji prenose Buharija i Muslim u svojim zbirkama od Ebu Hurejre, r.a., da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao:

"اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ"، قيل يا رسول الله: وما هُنَّ؟ قال: "الشِّرْكُ بالله، والسِّحْرُ، وقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ الله إلا بالْحَقِّ، وأَكْلُ مالِ الْيَتِيمِ، وأَكْلُ الرِّبَا، والتَّوَلِّي يَوْمَ الزَّحْفِ، وقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الغَافِلاتِ الْمُؤْمِنَاتِ"

"Klonite se sedam velikih grijeha!" Ashabi su upitali: "Koji su to grijesi, Allahov Poslaniče?" On odgovori: "Širk (pripisivanje Allahu druga), sihir (bavljenje sihirom/magijom), bespravno ubijanje, otimanje imetka siročeta, konzumiranje kamate, bježanje s bojnog polja i potvaranje poštenih i čednih vjernica da su nemoralne."

U jednoj drugoj predaji koju, također, prenose Buharija i Muslim navodi se da su "najteži veliki grijesi: širk, neposlušnost roditeljima i lažno (krivo) svjedočenje". Postoji predaja u kojoj se navodi da su "veliki grijesi: širk, bespravno ubijanje, neposlušnost roditeljima i krivo svjedočenje". (Ovu predaju prenosi Muslim u svome *Sahihu*)

Dakle, evidentno je da postoji više predaja u vezi s brojem velikih grijeha. U jednoj se navodi da je to sedam grijeha, u drugoj tri a u trećoj četiri grijeha. O čemu se, zapravo, radi?

Interesantno je da istaknuti islamski učenjaci iz generacije ashaba, poput Ibn Abbasa, r.a., ove predaje nisu razumijevali na način da se tu radi o striktnom pobrojavanju velikih grijeha, već navođenju primjera ili spominjanju najvećih i najtežih velikih grijeha. To, ni u kom slučaju, nije ograničavanje velikih grijeha na navedene brojeve. U tom pogledu zabilježeno je da je Ibn Abbas, r.a., jednom prilikom, bio upitan o velikim grijesima, tj. da li je to samo sedam grijeha? On je na to pitanje odgovorio: "Prije će biti da je to sedamdeset grijeha." U drugoj verziji ove predaje, koju prenosi Ibn Abbasov učenik Se›id ibn Džubejr, navodi se da je on rekao: "Prije će biti da velikih grijeha ima sedam stotina, nego sedam."[147] Dakle, jasno je da se u navedenoj predaji nije mislilo da se time veliki grijesi ograničavaju samo na sedam prijestupa.

Također, potrebno je imati u vidu da broj sedam u arapskom jeziku često biva upotrijebljen za izražavanje mnoštva, a ne za detaljno pobrojavanje i ograničavanje nečega. Istaknuti muslimanski učenjak imam En-Nevevi u svom komentaru na Muslimov *Sahih,* u vezi s navedenim predajama o velikim grijesima kaže: "Što se tiče Poslanikovih, a.s., riječi da je sedam velikih grijeha, tu se misli na to da i navedenih sedam grijeha svakako spada u velike grijehe. Navedeni grijesi spomenuti su zbog toga što se tu radi o najtežim velikim grijesima, ili zbog toga što su to grijesi koji su bili rašireni u vrijeme džahilijeta."[148]

147 U vezi s ovim predajama vidjeti Taberijev i Kurtubijev tefsir, tumačenje 31. ajeta sure *En-Nisā'*.

148 Vidjeti: En-Nevevi, *Šerh Sahihi Muslim.*

U nastavku ćemo, shodno navedenoj definiciji, iznijeti popis velikih grijeha koji je naveo imam Ez-Zehebi u svom čuvenom djelu *Kitābu-l-kebāir* (*Knjiga o velikim grijesima*). Ovo djelo se, inače, smatra jednim od najpoznatijih i najvažnih djela u ovoj oblasti. Naravno, potrebno je imati u vidu da ni to nije konačna lista velikih grijeha, već pokušaj da se na jednom mjestu sakupi što veći broj radnji i prijestupa koji se, prema islamskom učenju, smatraju velikim grijesima kojih se treba čuvati, a u slučaju da ih je čovjek počinio, za njih treba učiniti tevbu (pokajanje). Svaku od navedenih radnji ili svojstava popratit ćemo kraćim komentarom, kako bi čitalac dobio najosnovnije informacije u vezi s prijestupom koji ima status velikog grijeha.

Lista velikih grijeha (prema knjizi *Kitābu-l-kebāir*)

1. Širk (pripisivanje Allahu druga ili saučesnika). Širk je najteži grijeh i, po slovu *Kur'ana,* to je neoprostiv grijeh: *Uistinu, Allah neće oprostiti da Mu se čini širk (neko drugi smatra ravnim), a oprostit će, kome hoće, ono što je mimo toga.* (*En-Nisa'*, 48. i 116. ajet) Ovaj ajet, u istoj formi, ponavlja se dva puta u Kur'anu a o širku i mušricima govori se, inače, u stotinama kur'anskih ajeta s obzirom da je to najveći grijeh i da su njegove posljedice pogubne. U islamskoj literaturi se navodi da se širk dijeli na veliki i mali. Veliki širk (*eš-širku-l-ekber*) je obožavanje nekoga pored Allaha ili činjenje bilo koje vrste ibadeta nekom drugom pored Njega (kao npr. prinošenje žrtve, činjenje dove i sl.) Širk, dakle, ne podrazumijeva nijekanje Allahovog postojanja jer Kur'an jasno ističe

da su arapski mušrici vjerovali u Allaha ali su istovremeno vjerovali i u kipove, smatrajući da oni približavaju Allahu, odnosno pribavljaju određenu korist ili nanose štetu. Kur'an je upravo takvo vjerovanje kvalifikovao širkom, naglašavajući da je to neoprostiv grijeh.

Mali širk (*eš-širku-l-asgar* ili *er-rijā'*) je pretvaranje i neiskrenost u djelima, tj. činjenje dobrih djela radi toga da bi se pred nekim pokazalo i time ostvario određeni dunjalučki interes a ne Allahovo zadovoljstvo. Allahov Poslanik, a.s., veli da je Allah Uzvišeni rekao: "Ja nemam nikakve potrebe da Mi se drugi pripisuju ravnim, pa ko bude uradio djelo i u njemu Mi pridruži još nekoga, ostavljam njega i njegovo djelo". (Prenose Muslim i Ibn Madže)

Potrebno je istaći da je *kufr* (nijekanje Allaha, dž.š.,i nevjerovanje u Njega na način kako je to pojašnjeno u Kur'anu i poslaničkoj misiji Muhammeda, a.s.) sastavni dio širka, što znači da je svaki *kafir* istovremeno i *mušrik*. Allah, dž.š., u suri *El-Kāfirun* (*Nevjernici*) kaže: *Reci: "O nevjernici! Ja ne obožavam ono šta vi obožavate, niti ste vi obožavatelji onog šta ja obožavam! I nisam ja obožavalac onog šta obožavate, niti ste vi obožavaoci onog šta obožavam! Vama vjera vaša, a meni vjera moja!"* Ovaj kur'anski tekst na početku oslovljava one koji poriču istinitost Kur'ana kao Božije objave sa: *ejjuhe-l-kāfirun!* (*O, vi koji ne vjerujete!*), a na kraju kaže: *Lekum dīnukum ve lije dīn!* (*Vama vjera vaša, a meni vjera moja!*) Dakle, i pored činjenice da oni ne vjeruju da je Kur'an uistinu Božija objava i da je Muhammed, a.s., Božiji poslanik, Allah Uzvišeni je to njihovo nevjerovanje nazvao *dinom*, tj. vjerom. To ukazuje ne veoma bitnu karakteristiku čovjeka: on je stvorenje koje mora u nešto vjerovati. Ukoliko odbije vjerovati u Allaha Uzvišenog i poslanstvo Muhammeda, a.s.,

to ne znači da će on biti slobodan i da neće vjerovati u neko drugo, lažno božanstvo. Vjerovanje u Allaha na način kako je to dostavio vjerovjesnik Muhammed, a.s., oslobađa čovjeka od vjerovanja u bilo koje lažno božanstavo. Upravo zbog toga se pripadnost islamu očituje kroz dva *šehadeta* (svjedočenja): da nema boga osim Allaha (tj. da je samo Allah bog) i da je Muhammed, a.s., Allahov Poslanik. Kada neko želi postati musliman, od njega se ne traži da posvjedoči da bog postoji, već da kaže: *lā ilāhe illellāh* (nema boga osima Allaha).

Na osnovu navedenog jasno je da je kufr (nevjerovanje), zapravo, sastavni dio širka. Kufra, u suštini, i nema. On postoji samo kao jedna deklarativna forma, tj. ljudi se mogu tako izjašnjavati, ali onaj ko za sebe kaže da je *kāfir*, to ne znači da on ne vjeruje, jer postoje brojna lažna božanstva u koja će on, zasigurno, vjerovati. Vjerovanje u Allaha oslobađa ljude od robovanja bilo kojem lažnom idolu ili božanstvu. Stoga je ispravno reći da je svaki *kāfir* istovremeno i *mušrik*, i ako se prije smrti ne pokaje, onda on spada u kategoriju onih kojima neće biti oprošteno jer je širk neoprostiv grijeh. Zbog ovog razloga imam Ez-Zehebi nije tretirao kufr kao zaseban grijeh s obzirom da je on obuhvaćen širkom.

2. Bespravno ubijanje. Ovaj grijeh spada, također, u *mūbiqāte* – uništavajuće ili najveće velike grijehe. Allah Uzvišeni je Onaj koji daruje život i samo On ima pravo da ga (od)uzme. Naravno, u islamu postoji smrtna kazna za određene prijestupe ali to nije prepušteno pojedincima, već je u nadležnosti vlasti, zakonodavne, sudske i izvršne. U ovaj veliki grijeh svakako spada i abortus, koji je u današnje vrijeme izuzetno raširen. Zapravo, abortus spada u najgnusnije oblike bespravnog ubijanja jer se uzima život stvorenja koje je potpuno bespomoćno. Islamski učenjaci kažu da je abortus dozvoljen

jedino u slučaju kada je u pitanju život majke, nakon što to potvrdi konzilij pouzdanih ljekara.

3. Sihir (magija). Bavljenje sihirom spada u najteže grijehe (*mūbiqāt*), kao što se navodi u poznatom hadisu: "Čuvajte se sedam uništavajućih grijeha...", gdje je nakon širka i bespravnog ubijanja, na trećem mjestu, spomenut sihir. To dovoljno govori o pogubnosti ovog grijeha. Zbog toga je za onoga ko se bavi sihirom u islamu predviđena izuzetno teška kazna. Sihira ima više vrsta, a zajedničko im je to da sihirbaz (osoba koja se bavi sihirom) komunicira sa svijetom džina i šejtana, kojima prinosi žrtve i čini druge oblike širka kako bi zadobio njihovu naklonost i podršku. Zbog toga je sihir spomenut u hadisu Allahovog Posalnika odmah neposredno nakon širka jer je u bliskoj vezi s njim. Nažalost, bavljenje sihirom postalo je danas veoma unosan posao, pa se mnogi time bave. Veoma česta pojava je i pravljenje tzv. *zapisa* i *hamajlija*, koje sihirbazi prave tako što, uz kur'anske ajete, ispisuju i određene simbole s kojima veličaju džine i šejtane koji su im u službi. To je otvoreni širk i bavljenje tim prljavim poslom spada u najteže grijehe. Odlazak takvim osobama je, također, veliki grijeh.

4. Ostavljanje namaza. Uzvišeni Allah je rekao: *A njih zamijeniše zli potomci, koji namaz napustiše i za strastima (požudama) pođoše; oni će sigurno zlo proći, osim onih koji se budi pokajali, i vjerovali i dobro činili.* (*Merjem*, 59, 60) Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Između čovjeka, širka i nevjerstva je ostavljanje namaza." (Prenose Muslim i drugi) U drugoj predaji stoji: "Ono što je između nas i njih (nevjernika) je namaz, pa ko ga ostavi postaje nevjernik." (Prenose Ahmed i drugi, vidjeti *Sahihu-l-Džāmi'*, br. 4.143) Svi islamski učenjaci su saglasni da je namaz jedna od temeljnih i najvažnijih islamskih dužnosti. Te dužnosti nije niko oslobođen, čak

ni putnik niti bolesnik. Obavljanjem namaza čovjek stalno osvježava vezu sa svojim Stvoriteljem a učestalost namaskih vremena ima za cilj da čovjek nikada ne zaboravi svrhu i zadatak svog života u vrtlogu ovosvjetskih kretanja i aktivnosti. Zato je ostavljanje namaza izuzetno velik i težak grijeh.

5. Ne davati zekat. Davanje zekata je treći islamski šart. Allah, dž.š., u Kur'anu govori u brojnim ajetima o zekatu a u pojedinim ajetima se prijeti strahovitom ahiretskom kaznom onima koji ne budu davali zekat: *Neka oni koji škrtare u onom što im Allah iz obilja Svoga daje nikako ne misle da je to dobro za njih. Na Sudnjem danu bit će im o vratu obješeno ono čime su škrtarili.* (*Ali 'Imrān*, 180)

6. Ne postiti dane ramazana bez opravdanog razloga. Dakle, evidentno je da je imam Ez-Zehebi u velike grijehe ubrajao izostavljanje bilo kojeg islamskog šarta. Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Islam se temelji na pet stvari: svjedočenju da nema boga osim Allaha i da je Muhammed Allahov Poslanik, obavljanju namaza, davanju zekata, obavljanju hadža i postu mjeseca ramazana." (Prenose El-Buhari, Muslim i drugi)

7. Ostavljanje hadža i pored mogućnosti da se obavi. Allahov Poslanik je upozorio muslimana koji je bio u mogućnosti da obavi hadž, a to nije učinio, u smrtnom času, odabere da li će umrijeti kao jevrej ili kršćanin! Ovo je veliko upozorenje svim muslimanima da povedu računa o ovom islamskom propisu. Postoje brojni hadisi u kojima se naglašava važnost obavljanja hadža, koji je jedan od pet temelja islama i koji je obaveza svima onima koji imaju materijalnu mogućnost da podnesu njegove troškove. U slučaju da čovjek ne može, zbog lošeg zdravstvenog stanja, lično otići na hadž, tada će poslati bedela, osobu koja će za njega obaviti hadž.

8. Neposlušnost prema roditeljima. Poslušnost i dobročinstvo roditeljima je strogi vjerski imperativ. U Kur'anu časnom se, nakon naredbe da se robuje samo Allahu Uzvišenom, ističe: *..ve bi-l-vālidejni ihsāna*, tj. roditeljima dobro činite! To se odnosi na sve ono što, po islamskom učenju, nije zabranjeno. Prema roditeljima se ne smije postupati grubo i osorno (Kur'an zabranjuje da im se kaže čak i "Uh!"), niti im se smije učiniti bilo kakva neprijatnost. Čovjek mora, kako se ističe u Kur'anu, pored zahvale Allahu biti zahvalan i svojim roditeljima. Djeca su dužna izdržavati svoje roditelje i voditi brigu o njima onda kada oni iznemognu i ostare. U vjerodostojnim hadisima navodi se da je Allahov Poslanik, a.s., rekao da Allah, dž.š., za svaki grijeh može odgoditi kaznu za Budući svijet, (ahiret) osim za neposlušnost roditeljima; za taj grijeh kažnjava još na ovome svijetu!

9. Kidanje rodbinskih veza. Et-Tirmizi u svome *Sunenu* prenosi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao:

لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعُ رَحِمٍ

"U Džennet neće ući onaj ko bude kidao rodbinske veze!"

Ovaj hadis prenosi se i u drugim hadiskim zbirkama. Održavanje rodbinskih veza strogo je naređeno u islamu. Imam Ez-Zehebi pojašnjava da to, pored posjećivanja, podrazumijeva i materijalno pomaganje, naročito bližnjih srodnika kao što su brat, sestra, dajdža, amidža, tetka po ocu i majci itd., ukoliko im je potrebna pomoć i, naravno, kada je čovjek u mogućnosti i posjeduje imetak kojim može materijalno pomagati svoju rodbinu. U jednom hadisu se poručuje da "onaj ko želi da mu se poboljša opskrba i produži životni vijek, neka održava rodbinske veze".

10. Blud (*zinā, zinālūk*). Po islamskom učenju bludom se smatra svaki nezakonit, vanbračni spolni odnos. Za ovaj prijestup predviđena je šerijatska kazna još na ovome svijetu, s obzirom da je to grijeh koji ostavlja pogubne posljedice u životu ljudi. U hadisima se govori o strahovitom kažnjavanju bludnika i bludnica i na Budućem svijetu. Da bi se sačuvalo od bluda, islam je zabranio sve ono što vodi ka njemu kao što je razgolićavanje, gledanje golotinje, osamljivanje, bestidan govor, promoviranje nemorala itd. Iako to nije spomenuto u Ez-Zehebijevoj knjizi o velikim grijesima, smatramo bitnim napomenuti da je spolno općenje sa životinjama, također, gnusan veliki grijeh. To je strogo zabranjeno i o tome treba govoriti jer je ta anomalija prisutna i u današnjem vremenu. Štaviše, to se čak i promovira putem određenih filmova i interneta.

11. Homoseksualizam, lezbijstvo i općenje za ženom u njen analni otvor (analni seks). Sve navedene radnje su veliki grijesi. Homoseksualizam i lezbijstvo su strašne nastranosti i razvrat najgore vrste, i za njihove počinioce je u islamskom zakonodavstvu predviđena sankcija još na ovom svijetu. Allahov Poslanik, a.s., je prokleo osobe koje upražnjavaju analni seks. U više hadisa se poručuje: "Proklet je onaj ko spolno opći sa ženom u njen analni otvor." (Prenose Ahmed i Ebu Davud)

12. Kamata. U jednom hadisu Allahov Poslanik, s. a. v. s., upozorava da kamata ima 70 vrsta grijeha, najblaži je kao kad bi čovjek činio blud sa svojom majkom! (Ovaj hadis je *sahih*, verifikovao ga je poznati hadiski stručnjak Ibn Hadžer el-'Askalani u svom rezimeu Munzirijevog djela *Et-Tergibu ve-t-terhib*). Današnji haos i ekonomska kriza koja je pogodila ljude u svim dijelovima svijeta uzrokovani su upravo kamat-

nim sistemom poslovanja. Allah Uzvišeni u Kur'anu časnom (sura *El-Bekare*, ajeti 278, 279) nagovještava rat onima koji odbijaju da se povinuju Njegovoj zabrani kamate. Interesantno je, primjećuje imam Ez-Zehebi, da je Allah Uzvišeni "objavio rat" samo za dva grijeha ili dvije vrste prijestupa: prvi je kamata a drugi je vrijeđanje i neprijateljstvo prema Allahovim čestitim robovima.

13. Jedenje imetka siročeta (jetima) i nepravda (zulum) prema njemu. Naravno, pod ovim se ne podrazumijeva samo "jedenje" već svako bespravno korištenje i otimanje imovine koja pripada siročadi (jetimima). Također, veliki grijeh je i bilo kakvo nepravedno postupanje prema jetimima. Allahov Poslanik je kazao da će onaj ko bude skrbnik siročetu (*kāfilu-l-jetīm*) biti s njim (Poslanikom) u Džennetu.

14. Laž na Uzvišenog Allaha i Njegovog Poslanika. Ovo se posebno odnosi na one koji su u poziciji da tumače islam i islamske propise, ukoliko bi to radili tendenciozno i zarad nečijeg interesa i prohtjeva, pa dodavali ili oduzimali od islama. Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Onaj ko namjerno slaže na mene neka se pripremi za Džehennem!" (Prenose El-Buhari i Muslim)

15. Bježanje s bojnog polja. Ovaj grijeh spada, također, u *mūbiqāte*, uništavajuće grijehe s obzirom da bježanje s bojnog polja ostavlja prostor neprijateljima da unište islam i muslimane. Naravno, u vezi s ovim pitanjem postoje u fikhu detaljna pravila, koja pojašnjavaju u kojim situacijama je dozvoljeno napustiti bojno polje.

16. Varanje podanika od strane vladara i njegova nepravda prema njima. Varanje ljudi na bilo koji način je prezreno i zabranjeno a to je posebno loše kada dolazi od strane vođe u kojeg se ljudi treba da ugledaju. O ovome bi trebalo

dobro da razmisle svi oni koji su na vlasti ili bilo kojoj rukovodećoj funkciji, i koji, umjesto da rade za opći interes, koriste svoje pozicije za vlastito bogaćenje i šićar. Za preuzete emanete polagat će se težak račun pred Allahom Sveznajućim jer je varanje ljudi i pronevjera povjerenih emaneta izuzetno velik grijeh! .

17. Oholost, hvalisanje i samodopadljivost. Ovo su pogubne osobine za čovjeka. Zapravo, prvi grijeh (Iblisova neposlušnost Allahu, dž.š,) bio je počinjen zbog oholosti. Prokleti Iblis se uzoholio i odbio da učini sedždu Ademu, a.s. On se, također, hvalisao da je bolji od Adema, a.s., zapadajući tako u višestruki grijeh. Zbog oholosti, hvalisanja i samodopadljivosti on se nije pokajao, već je ustrajao u grijehu pa je zbog toga proklet i udaljen od Allahove milosti. Zato se oholosti (kibura) treba posebno čuvati jer osoba koja ima tu osobinu nije u stanju da se, kada pogriješi i učini neki prijestup, pokaje i vrati u okrilje Pravoga puta.

18. Krivo svjedočenje. Krivim svjedočenjem istovremeno se i laže i uzima tuđe pravo (hakk), a poznato je da uzimanje tuđeg hakka spada u one grijehe koje Allah Uzvišeni neće oprostiti! To proističe iz Njegove apsolutne pravednosti. Zbog toga je Allahov Poslanik, a.s., upozorio da krivo svjedočenje spada u najveće velike grijehe (*ekberu-l-kebāir*).

19. Pijenje alkohola i svega što opija. Za alkohol se u islamskim izvorima veli da je majka svih zala! Zbog toga je Allahov Poslanik, a.s., prokleo deset osoba u vezi s alkoholnim pićima: onoga ko cijedi plodove za alkohol, onoga za koga se cijede, onoga ko ga pije, onoga ko ga nosi, onoga kome se nosi, onoga ko ga toči i dijeli, onoga ko ga prodaje, onoga ko se hrani novcem od njegove prodaje, onoga ko ga kupuje i onoga kome se kupuje. (Prenose Et-Tirmizi i Ibn Madže) Ovo

obuhvata i konzumiranje droge, njenu proizvodnju, promoviranje, prodaju i rasturanje; sve to je strogo zabranjeno i spada u velike grijehe.

20. Hazardne igre. Tu spadaju sve igre na sreću kao što su loto, bingo, lutrija, kartanje, kockanje, klađenje itd. Dobivanje novca "na sreću" nije legalan način zarade i bavljenje takvim poslom, tj. rad u kockarnicama, kladionicama i drugim objektima gdje se to čini nije dozvoljeno muslimanima i muslimankama. Zabranjeno je, također, i promoviranje igara na sreću kao i iznajmljivanje prostora u tu svrhu.

21. Potvora čestitih vjernika i vjernica za blud. U Kur'anu je za onoga ko počini ovaj grijeh propisana kazna (bičevanje 80 udaraca i neprihvatanje njegovog svjedočenja). Potrebno je znati da je bilo kakva potvora strogo zabranjena i da je to veliki grijeh za koji slijedi teška ahiretska odgovornost i kazna.

22. Krađa iz ratnog plijena. Krađa u bilo kojem obliku i na bilo koji način je grijeh a posebno je osuđena krađa ratnog plijena s obzirom da je to opće dobro. Analogno tome, krađa iz onoga što se smatra državnom ili društvenom imovinom je izuzetno veliki grijeh jer se time ne nanosi šteta samo pojedincu već društvu i široj zajednici.

23. Krađa (ar. *es-seriqa*). Za ovaj prijestup postoji teška sankcija i na ovom svijetu (*hadd*). U današnjem svijetu, u kojem je krađa veoma raširena, nema pravog lijeka za ovo zlo, osim onoga što je propisao Sveznajući Stvoritelj. Naravno, kazna hadda za krađu (odsijecanje ruke) ne primjenjuje se u svakom slučaju krađe, već samo ako se ispune Šerijatom predviđeni uvjeti. Također, ova sankcija ne sprovodi se nad onim ko je ukrao zbog toga što nema šta da jede, jer je cjelokupno društvo odgovorno što je dopustilo da neko bude gladan.

24. Razbojništvo. Nekada su razbojnici, uglavnom, presretali putnike i otimali njihovu imovinu. Međutim, ovo se ne odnosi samo na tu vrstu razbojništva već obuhvata sve oblike otimačine. Za ovaj prijestup u islamskom zakonu je propisana sankcija (*haddu-l-hirābe*) na ovome svijetu a prijeti im se i teškom kaznom na Budućem.

25. Lažno zaklinjanje. Lažnim zaklinjanjem se, uglavnom želi postići neki ovosvjetski interes i dobit. To je višestruki grijeh: laž, prevara, obmana, laganje na Allaha (jer se On poziva za svjedoka a u pitanju je neistina), uzimanje tuđeg hakka itd. Zbog toga se onima koji se lažno zaklinju prijeti strahovitom kaznom na Budućem svijetu. U tom pogledu Allah, dž.š., kaže: *Oni koji obavezu svoju prema Allahu i zakletve svoje zamjenjuju nečim što malo vrijedi – na onom svijetu nikakva dobra neće imati, Allah ih neće ni osloviti, niti će na njih, na Sudnjem danu, pažnju obratiti, niti će ih očistiti – njih bolna patnja čeka.* (*Ali 'Imrān*, 77)

26. Nepravda (zulum) u bilo kojem obliku. Ovaj grijeh se ubraja u najteže velike grijehe, s obzirom da svaka nepravda podrazumijeva uzimanje tuđeg hakka (prava), a na osnovu jasnih šerijatskih tekstova zna se da Allah Uzvišeni neće oprostiti tuđe hakkove već će to biti, na Sudnjem danu, prepušteno nagodbi između *zālima* (onoga koji čini nepravdu) i *mazlūma* (onog kome je učinjenja nepravda). To proističe iz činjenice da je Allah Uzvišeni apsolutno pravedan. Zato je nepravda zabranjena u bilo kojem obliku. Imam Ez-Zehebi je o ovom velikom grijehu u djelu *Kitābu-l-kebāir* govorio veoma opširno pojašnjavajući da će zbog nepravde (zuluma) mnogi ljudi nastradati na Sudnjem danu. Tog dana neće niko ni za koga znati, s obzirom da će svako biti zabrinut za sebe i svoj status u Svijetu vječnosti.

27. Bespravno uzimanje poreza, nameta, dadžbina (ar. *el-mekkās*) Naravno, svaka država da bi funkcionisala mora uvoditi određene poreze, takse i sl., kako bi na taj način finansirala svoje službe. To je uredu. Ono što nije dozvoljeno je bespravno uzimanje poreza i dadžbina, na način da se od toga bogate oni koji su u strukturama vlasti, a da građani od toga nemaju koristi. Upravo na to je mislio imam Ez-Zehebi, pa je ovo uvrstio u listu velikih grijeha. To, zapravo, govori o širokim vidicima ovog istaknutog alima, koji je bio svjestan da uz vlast idu i mnogi izazovi pa je na i na ovaj način htio da suzbije zloupotrebu i manipulisanje. Šta bi tek rekao da živi u današnjem vremenu kada su ljudima nametnuti razni porezi, nameti i dadžbine sa svih strana.

28. Konzumiranje onoga što je zabranjeno (haram) i njegovo sticanje na bilo koji način. Allah Uzvišeni je zabranio određena jela i pića, prije svega, zbog njihove štetnosti. Pored zabrane njihovog konzumirnja strogo je zabranjeno (haram) i njihovo sticanje ili posjedovanje, u bilo kojem obliku. Zbog toga svaki musliman mora konstantno voditi računa o tome da ono čime hrani sebe i svoju porodicu bude dozvoljeno (halal). To, također, podrazumijeva da ono čime se čovjek hrani bude stečeno na legalan način. Allahov Poslanik, a.s., poručuje da se čovjek, ukoliko želi da mu Uzvišeni Allah prima dove, mora pobrinuti da ono čime se hrani bude dozvoljeno (halal) i da je stečeno na halal način. U današnjem svijetu, kada dominira kamatni sitem poslovanja, postoje brojne radnje i transakcije koje nisu dozvoljene ili su, u najmanju ruku, sumnjive, pa u vezi s tim treba pitati ulemu i one koji su upućeni u islamski način poslovanja.

29. Samoubistvo. Uzvišeni Allah je Darovatelj života i samo On ima pravo da ga oduzme. Postoje hadisi u kojima

se navodi da će onaj ko izvrši samoubistvo biti strahovito kažnjavan na Budućem svijetu. Zato se vjernik u životu treba čuvati ružnih misli i pesimizma jer to baca čovjeka u stanje beznađa i očaja. Jedna od važnih kur'anskih poruka jeste da uz poteškoću dolazi i olakšanje.

30. Laganje. Allahov Poslanik, a.s., upozorava pa kaže da vjernik ne smije lagati jer je laž nespojiva s vjerovanjem u Allaha Uzvišenog. U nekim hadisima se navode izuzeci od zabrane laganja, kao što je npr. u ratu, kada se neprijatelju ne smije kazati istina jer bi se time nanijela šteta muslimanima, radi pomirenja zavađenih ljudi i sl.

31. Nesuđenje po Allahovim zakonima. Ovdje se prvenstveno misli na one zajednice u kojima su muslimani većina a obuhvata i ostale, u onoj mjeri koliko su u mogućnosti. Uzvišeni Allah stvorio je ljude i najbolje zna šta je za njih dobro. Zbog toga su jedino Njegovi zakoni savršeni. Nema sumnje da je ovaj grijeh, tj. neizvršavanje Božijih propisa i zakona, doveo do strašnog nereda na Zemlji u svim oblastima ljudskog života.

32. Uzimanje i davanje mita. Ovo je izuzetno težak grijeh jer se njime nanosi nepravda ljudima. Zato Allahov Poslanik, a.s., upozorava da će onaj ko bude uzimao mito biti stanovnik Vatre! I letimičan pogled u naše današnje društvo dovoljan je da se čovjek osvjedoči da je razlog brojnih društvenih poremećaja i anomalija upravo mito, ili drugačije kazano, korupcija putem koje ljudi dolaze do određenih pozicija i povoljnosti na osnovu kojih ostvaruju svoje lične interese nanoseći ogromnu štetu općim interesima.

33. Oponašanje muškaraca od strane žena i oponašanje žena od strane muškaraca. Ez-Zehebi je u svojoj knjizi o velikim grijesima pojasnio da ovo oponašanje (*tešebbuh*)

obuhvata govor, oblačenje i ponašanje. Allah Uzvišeni je sve stvorio u paru i, nema sumnje da današnji način života, u kojem muškarci oponašaju žene i obratno, kao posljedicu ima enormno širenje homoseksualnosti, lezbijstva i drugih anomalija i poremećenosti.

34. Čovjek koji odobrava svojoj ženi nemoralno ponašanje. Allahov Poslanik takvu osobu naziva "*dejjūs*" i upozorava da takav neće ući u Džennet!

ثلاثةٌ قَدْ حَرَّمَ اللهُ عَلَيْهِمُ الجَنَّةَ : مُدْمِنُ الخَمْرِ والعَاقُّ والدَّيُّوثُ الَّذِي يُقِرُّ فِي أَهْلِهِ الخُبْثَ

"Trojici je Allah zabranio ulazak u Džennet: notornom pijanici, onome ko je neposlušan svojim roditeljima i *dejjūsu*, tj. onome ko odobrava nemoralno ponašanje svojoj ženi."

Ovaj hadis je vjerodostojan, prenose ga Ahmed u *Musnedu*, En-Nesai u *Sunenu* i drugi hadiski autoriteti. O ovome bi trebal da svi razmise, posebno oni kojima je svejedno što njihove žene i kćeri (s obzirom da pojam *ehl* koji je spomenut u hadisu obuhvata i njih) izlaze razgolićene i izazovno odjevene, jer termin *dejjūs* svakako obuhvata i njih, s obzirom da je razgolićenost žena jedan od ključnih faktora koji uzrokuju razvrat i nemoral.

35. Formalno oženiti ženu a zatim je razvesti da bi postala dozvoljena prethodnom mužu. Ovakav postupak je strogo zabranjen u hadisima Allahovog Poslanika. Jedan od uvjeta valjanosti braka jeste da se u brak stupa na neograničeno vrijeme (*te'bīd*).

36. Nečuvanje od mokraće prilikom vršenja nužde. U sahih predaji se navodi da je Allahov Poslanik, a .s, jednom prilikom naišao pored nekog kabura pa je zastao i rekao da se

čovjek koji je u njemu zakopan kažnjava upravo zbog toga što nije vodio računa o mokraći prilikom vršenja nužde. Mokraća je nedžaset / nečistoća, koja prlja veš i odjeću pa se u takvoj odjeći ne može obaviti namaz.

37. ***Rijāluk***, tj. činjenje dobrih djela radi pokazivanja pred ljudima a ne radi Allahovog zadovoljstva. Ovaj grijeh čini ništavnim čovjekova djela jer je jedan od temeljnih uvjeta za primanje djela iskrenost (*ihlās*), tj. da čovjek tim djelom želi postići Allahovo zadovoljstvo. *Rijāluk* je veoma opasna bolest i to je izrazita osobina munafika (licemjera), kojima se u Kur'anu časnom prijeti izuzetno bolnom i teškom kaznom na Budućem svijetu.

38. Sticanje znanja isključivo radi dunjaluka i prikrivanje znanja (*kitmānu-l-'ilm*). Prvi imperativ islama je: *Ikre', bismi Rabbike! Čitaj, s imenom svoga Gospodara koji stvara!* Iskreni vjernik svakim svojim postupkom i djelom nastoji postići zadovoljstvo svoga Gospodara. Tako je i kada je u pitanju sticanje znanja, on to čini kako bi ovaj svijet izgrađivao shodno Božijem redu i planu. U Kur'anu se posebno prijeti onima koji, zarad nečijeg interesa i prohtjeva, budu prikrivali (tajili) nešto od onoga što je Allah, dž.š., objavio. Nažalost, u današnjem vremenu postoje ljudi koji su nosioci visokih vjerskih zvanja i diploma a koji, zarad dunjalučkih interesa, prikrivaju određene vjerske istine i propise. Takvima se u Kur'anu časnom prijeti da ih na Budućem svijetu čeka bolna kazna i poniženje. (Vidjeti npr. 159. ajet sure *El-Bekare*).

39. Pronevjera povjerenog emaneta. Ovo je, inače, svojstvo munafika, kao što je to pojasnio Allahov Poslanik, a.s., u poznatom hadisu: "Tri su pokazatelja da je neko munafik: kada govori, laže, kada obeća, ne ispuni i kada mu se nešto povjeri, on to iznevjeri." Poslovi koje je čovjek preuzeo su

emaneti i za njihovo propisno i korektno obavljanje čovjek ima veliku odgovornost. Neobavljanje tih poslova pošteno spada u velike grijehe. Povjereni *emaneti* obuhvataju veoma široko područje, zapravo cjelokupni ljudski život i djelovanje, pa o tome treba dobro povesti računa.

40. Prigovaranje za učinjeno dobročinstvo. To je, po slovu Kur'ana, zabranjeno jer se time poništava sevap (nagrada) za učinjeno djelo. *O vjernici, ne kvarite svoju milostinju prigovaranjem i uvredama, kao što to čine oni koji troše imetak svoj da bi se ljudima pokazali, a ne vjeruju ni u Allaha ni u onaj svijet.* (*El-Bekare*, 264) Prigovaranje za učinjeno djelo je osuđeno i u hadisima Allahovog Poslanika.

41. Poricanje da je sudbina određena. Ovo pitanje se tiče same suštine islamskog vjerovanja. Inače, negiranje bilo kojeg islamskog ili imanskog šarta je ne samo veliki grijeh već je to grijeh koji izvodi iz vjere. Allah da nas sačuva!

42. Prisluškivanje onoga što ljudi taje i ne žele da se čuje. To se naziva uhođenjem (*tedžessus*) i to je u *Kur'anu* strogo zabranjeno. Činjenjem ovoga grijeha narušavaju se međuljudski odnosi i izaziva smutnja.

43. Prenošenje tuđih riječi. U islamskim izvorima to se naziva *nemīmet*, a Poslanik, a.s., je rekao da "u Džennet neće ući *nemmām* (onaj ko prenosi tuđe riječi)." Ez-Zehebi pojašnjava da se ovo odnosi na onoga koji prenosi tuđe riječi s ciljem da izazove smutnju i nered među ljudima. Općenito, prenošenje tuđih riječi je veoma pokuđeno. Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Dovoljno je čovjeku grijeha da govori sve ono što čuje (tj. da prenosi tuđe riječi)."

44. Proklinjanje, tj. reći nekome da je proklet jer je to izvođenje iz Allahove milosti a to nije, jer postoji mogućnost

da se ta osoba pokaje i umre kao musliman. Ez-Zehebi pojašnjava da je dozvoljeno proklinjati uopćeno, bez spominjanja imena, kao npr. da se kaže: "Allah je prokleo kafire, zulumćare i sl."

45. Prevara i neispunjavanje ugovora. Prevara ima brojne oblike i zabranjena je u svakom pogledu. Svjesno neispunjavanje ugovora spada u prevaru. To je, inače, osobina munafika i veoma težak veliki grijeh jer se na taj način uzima tuđi hakk.

46. Vjerovanje vračaru i astrologu. U vezi s ovim postoje brojni hadisi u kojima Allahov Poslanik, a.s., upozorava na opasnost odlaska onima koji se bave vračanjem i proricanjem sudbine. U jednom hadisu se veli:

مَنْ أتى عرَّافاً فسأله عن شيء لم تقبل له صلاة أربعين يوماً

"Onome ko ode gataru pa ga upita za nešto, ne prima se namaz četrdeset dana!" (Prenosi Muslim u *Sahihu*)

U drugoj verziji ovog hadisa stoji:

مَنْ أتى كاهناً فَصَدَّقَهُ بما يقول فقد كَفَرَ بما أنزل على محمد

"Onaj ko ode vračaru pa povjeruje u ono što mu govori, zanijekao je ono što je objavljeno Muhammedu, a.s." (Prenosi Ebu Davud u *Sunenu*)

Dakle, ako je odlazak vračaru (gataru) tako velik prijestup, koliko je tek onda pogubno bavljenje gatanjem i proricanjem sudbine. Te negativne pojave, nažalost, sve više uzimaju maha među bosanskohercegovačkim muslimanima. Sve je više onih koji "ogledaju", bave se vračanjem, gatanjem i ostalim oblicima praznovjerja. Allaha Svemilosnog molimo da nam sačuva našu vjeru!

47. Neposlušnost žene prema mužu. Pod ovim se misli na neposlušnost u onome što je dozvoljeno, jer poznato je islamsko načelo u kojem se veli da "nema poslušnosti stvorenju ukoliko je ono nepokorno Stvoritelju". Allahov Poslanik, a.s., naredio je muslimankama da budu pokorne svojim muževima ističući da je to jedno od četiri potrebna svojstva koja ženu uvode u Džennet. U tom pogledu Vjerovjesnik, a.s., je rekao:

إذا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وصَامَتْ شَهْرَهَا وحَفِظَتْ فَرْجَهَا وأَطَاعَتْ زَوْجَهَا
قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتِ

"Ženi koja klanja pet propisanih maza, posti ramazan, vodi računa o svojim stidnim mjestima (ne razgolićuje se), i koja je pokorna svome mužu, bit će kazano: 'Uđi u Džennet, na koja hoćeš vrata!'" (Prenose Ahmed u *Musnedu* i Ibn Hibban u *Sahihu*)

Također, u hadisima je posebno osuđeno odbijanje žene da ima bračni odnos sa svojim mužem kada je on pozove. Žena koja, bez šerijatski opravdanog razloga, odbije svoga muža u bračnoj postelji čini grijeh i na sebe navlači Allahovu srdžbu i prokletstvo, ističe se u vjerodostojim hadisima Allahovog Poslanika. O ovome, uistinu, treba dobro povesti računa, naročito u današnjem vremenu kada su brojni brakovi i porodice razoreni upravo zbog toga što su mnoge žene neposlušne svojim muževima i što su zanemarile svoje bračne obaveze.

48. Pravljenje kipova. Negativan islamski stav u vezi sa slikama i kipovima povezan je s idejom *tevhida* – čistog monoteizma, u kojem se naglašava da je samo Allah Stvoritelj i da je samo On dostojan da se obožava i da Mu se ibadet čini. U vrijeme poslaničke misije Muhammeda, a.s., bio je raširen

širk (pripisivanje druga Allahu). Ljudi su u to vrijeme često slikali i figurativno prikazivali svoje idole, pa je razumljivo zašto je islam osudio i zabranio pravljenje kipova i njihovo veličanje na bilo koji način.

49. Udaranje po licu, naricanje, cijepanje odjeće i druge nekontrolisane radnje prilikom neke nesreće. Allahov Poslanik, a.s., je preporučio da, kada se desi neka nedaća ili iskušenje, treba reći: *Inna lillahi ve inna ilejhi radži'un! Allahumme'džurni fi musibeti vahluf li hajren minha!*, što znači. "Mi smo Allahovi i Njemu se vraćamo! Allahu moj, Ti me nagradi za ovo iskušenje i nadoknadi mi nečim što je bolje!"

50. Remećenje reda na Zemlji. Ovo obuhvata veoma široko područje. Allah Uzvišeni je na Zemlji uspostavio red i remećenje tog reda, na bilo koji način, spada u velike grijehe. U tom pogledu Allah, dž.š., je rekao:

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُوْلَئِكَ
لَهُم عَذَابٌ أَلِيمٌ

...a odgovarat će oni koji ljude tlače i bez ikakva osnova red na Zemlji remete; njih čeka bolna patnja. (*Eš-Šūrā*, 42)

Nepridržavanje Božijih naredbi i principa dovelo je do strašnog nereda na Zemlji, do te mjere da cjelokupni život na planeti Zemlji postaje sve ugroženiji.

51. Pokazivanje snage nad nemoćnima (kao što su npr. sluškinja, žena, životinja i dr.). Islamski princip je da se nemoćnima treba pomoći i zaštititi ih, a ne pokazivati nad njima snagu. Onaj ko se tako ponaša čini grijeh.

52. Uznemiravanje komšija. Allahov Poslanik, a.s., je u brojnim hadisima naredio lijep postupak prema komšiji, bez

obzira na njegovu vjersku pripadnost. Tako, npr., on poručuje: "Tako mi Allaha, nije vjernik! Tako mi Allaha, nije vjernik!" Upitali su: "Ko to, Allahov Poslaniče?" "Onaj od čijeg zla nije siguran njegov komšija," odgovorio je on. (Prenosi Muslim)

53. Uznemiravanje i vrijeđanje muslimana. Allah, dž.š., kaže: *A oni koji vjernike i vjernice vrijeđaju, a oni to ne zaslužuju, tovare na sebe klevetu i pravi grijeh.* (*El-Ahzāb*, 58) Ajet je potpuno jasan a u vezi s ovom temom postoje i brojni hadisi Allahovog Poslanika, a.s., koji govore o pogubnosti ovog grijeha.

54. Uznemiravanje ljudi. Ljudi su Allahova stvorenja i Njegovi robovi jer je Allah Stvoritelj i Gospodar svega. Zbog toga nije dopušteno da se Njegovim stvorenjima bespravno nanosi šteta niti da se oni uznemiravaju. Nažalost, danas mnogi nanose štetu ljudima i uznemiravaju ih na brojne načine. Takvi zaboravljaju da će za to polagati težak račun pred Uzvišenim Allahom.

55. Spuštanje odjeće iz oholosti. Ovo je naročito bilo izraženo kod predislamskih Arapa, koji su svoju odjeću, posebno ogrtače, iz oholosti spuštali da pada na tle i da se vuče za njima. Naravno, kogod to radi u bilo kojem vremenu, takav čini grijeh!

56. Nošenje svilene odjeće ili zlata za muškarce. El-Buhari i Muslim prenose da Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Onaj (muškarac) koji obuče svilenu odjeću neće je obući na Sudnjem danu!" U drugom hadisu se navodi da je rekao: "Nošenje svile i zlata je haram (zabranjeno) muškarcima moga Ummeta!" (Ebu Davud)

57. Neposlušnost pretpostvljenom. Pod ovim se misli na neizvršavanje obaveza koje nisu u suprotnosti s islamskim

propisima, jer je poznato pravilo da "nema pokornosti stvorenju ukoliko se griješi prema Stvoritelju". Ez-Zehebi je na ovo mjesto bio uvrstio bježanje roba od svog vlasnika. S obzirom da danas zvanično ropstvo ne postoji, to smo naslovili sa "neposlušnost pretpostvaljenom". Potrebno je imati u vidu da je, u vrijeme Ez-Zehebija, u svijetu još postojao robovlasnički sisitem. Islam nije mogao sam dokinuti takve društvene odnose ali je u mnogome poboljšao status robova i podstakao muslimane na njihovo oslobađanje dajući mogućnost *keffareta* (iskupa) za mnoge grijehe upravo putem oslobađanja robova.

58. Prinošenje žrtve (klanje) nekom drugom osim Allahu. Sasvim je jasno da je ovo veliki grijeh jer se kosi sa osnovnim postulatom islamskog vjerovanja – *tevhidom*. Kurban (žrtva) se prinosi samo Allahu jer je samo On dostojan robovanja. Prema tome, prinošenje žrtve nekom drugom osim Allahu je otvoreni širk.

59. Odricanje porijekla (tj. da čovjek tvrdi da mu je neko drugi otac). Allahov Poslanik, a.s., je rekao da osoba koja bude to svjesno radila neće ući u Džennet! Ovo je sahih hadis, prenosi ga El-Buhari, i po tom osnovu ova radnja je svrstana u velike grijehe.

60. Polemike, svađe i prepirke. Ovdje se misli na bespotrebne, žustre polemike kojima nije za cilj istina, već omalovažavanje tuđih riječi i mišljenja. U vezi s ovim postoji više Poslanikovih, a.s., upozorenja da se treba kloniti bespotrebnih polemika i prepirki jer se na taj način raspiruje mržnja i narušavaju međuljudski odnosi.

61. Uskraćivanje blagodati vode. Voda je potrebna svim živim stvorenjima i to je Allahova velika blagodat koja se ne smije nikome uskraćivati.

62. Zakidanje na vagi i prilikom bilo kakvog mjerenja. U Kur'anu časnom nalazi se 83. sura koja ima naziv *El-Mutaffifūn*, što znači: *Oni koji pri mjerenju zakidaju.* Odmah na početku te sure upozorava se: *Teško onima koji pri mjerenju zakidaju, koji punu mjeru uzimaju kada od drugih kupuju, a kada drugima mjere na litar ili na kantar – zakidaju.* Ovakva osuda tog postupka je sasvim dovoljna da se ova radnja svrsta u izuzetno velike grijehe.

63. Sigurnost od Allahove kazne. Allah, dž.š., u Kur'anu časnom kaže: *Zar oni mogu biti sigurni od Allahove kazne? Allahove kazne se ne boji samo narod kome propast predstoji.* (*El-A'raf*, 99) Jedna od dova koju je često učio Allahov miljenik Muhammed, a.s., jeste: *Allahumme, ja mukallibe-l-kulub sebbit kalbi ,ala dinik!*, što znači: "O, Allahu! O, Ti koji okrećeš ljudska srca, učvrsti moje srce u Tvojoj vjeri!" Dakle, istinski vjernik je stalno u brizi za svoju vjeru, on se trudi da ostane čvrst, postojan i da postigne zadovoljstvo svoga Gospodara. Ali, istvovremeno, on ne smije gubiti nadu u Allahovu milost. Poznati islamski učenjak imam El-Kurtubi (autor čuvenog tefsira *El-Džāmi' li ahkāmi-l-Kur'an*) kao najveće grijehe naveo je sigurnost od Allahove kazne i gubljenje nade u Njegovu milost. Vjernik, dakle, mora biti uvijek između straha i nade.

64. Uznemiravanje Allahovih čestitih robova (evlija) i neprijateljstvo prema njima. Već je prethodno spomenuto, pod br. 54, da je imam Ez-Zehebi u velike grijehe uvrstio uznemiravanje Allahovih robova, što se odnosi na sve ljude. Ovdje je, kao poseban grijeh spomenuo uznemiravanje Allahovih čestitih robova (evlija) i neprijateljstvo prema njima. U poznatom hadisi-kudsiji Allah, dž.š., upozorava: "Onaj ko uznemirava Mog čestitog roba, Ja takvome objavljujem rat!"

(Prenosi El-Buhari u *Sahihu*). Ez-Zehebi pojašnjava da je jedino za ovaj grijeh i za grijeh kamate došla ovakva specifična opomena i prijetnja. Na samom vrhu Allahovih čestitih robova (evlija) Ez-Zehebi ubraja ulemu, poznavaoce Allahove vjere, koji se boje Allaha i pridržavaju svega onoga što propisuje islam. Njihovo uznemiravanje na bilo koji način Ez-Zehebi smatra velikim grijehom i u vezi s tim navodi veoma interesantna kazivanja. (Vidjeti: *Kitābu-l-kebāir*, str. 256)

65. Konstantno neklanjanje namaza u džematu bez opravdanog razloga. Ovo se odnosi na muškarce. Postoje brojni hadisi Allahovog Poslanika u kojima se ističe da muškarci treba da obavljaju namaz u džematu. Ez-Zehebi je naveo više hadisa u kojima se upozorava na odgovornost koju imaju oni koji izostavljaju džemat bez šerijatski opravdanog razloga. Džamije su Allahove kuće na Zemlji i one se, prije svega, grade radi obavljanja namaza u džematu. Zajedničko obavljanje namaza ima posebnu vrijednost, takav namaz je 27 puta vredniji od pojedinačnog. Također, klanjanje namaza u džematu pribavlja čovjeku brojne koristi i na ovome svijetu: zajednički namaz kod vjernika razvija osjećaj skromnosti, jednakosti i ravnopravnosti s ostalim klanjačima, te jača povjerenje u ljude oko sebe. U džematu se ostvaruje susret generacija jer u njemu učestvuju i odrasli i djeca, tu se sreću ljudi različitih zanimanja i struka, što otvara put za razmjenu ideja, iskustava i međusobnu saradnju. Obavljanje namaza u džematu otklanja izolovanost, usamljenost i društvenu otuđenost, što opet generira zdrav društveni milje i omogućava da se čovjek formira kao zdrava ličnost. Zbog svega navedenog, ustrajavanje (*isrār*) u neobavljanju namaza u džematu bez opravdanog razloga imam Ez-Zehebi je uvrstio u velike grijehe.

66. Neopravdano izostajanje sa džuma-namaza. Džuma-namaz je sedmično okupljanje muslimana radi hutbe (vaza) i zajedničkog klanjanja. Allahov Poslanik, a.s., upozorio je da će Allah, s obzirom da je džuma muškarcima obaveza, muslimanu muškarcu, koji, bez šerijatski opravdanog razloga, ne klanja tri džume – zapečatiti srce!

من ترك ثلاث جمع تهاونًا طبع الله على قلبه

(Prenose autori sva četiri *Sunena*, Ahmed u *Musnedu* i El-Hakim u *Mustedreku*)

U drugoj verziji ovog hadisa stoji:

من ترك الجمعة ثلاثًا من غير عذر فهو منافق

"Ko ostavi, bez šerijatski valjanog razloga, tri džume, on je munafik!" (Prenose Ibn Huzejme i El-Hakim)

Navedeni hadisi su jasno upozorenje svakom muslimanu da dobro povede računa o svojim džuma- namazima.

67. Nanošenje štete u oporuci. Islam dozvoljava da čovjek može oporučiti do jedne trećine svoje imovine. Nasljedniku se ne može oporučiti osim ako bi to odobrili ostali nasljednici. Sve mimo toga je zulum (nepravda) prema nasljedniciima a zulum je strogo zabranjen jer se njime nanosi šteta.

68. Spletkarenje i obmanjivanje. Ovo su, inače, osobine licemjera (munafika). Ovim postupcima nanosi se šteta ljudima i remete međuljudski odnosi pa je sasvim razumljivo da to spada u kategoriju velikih grijeha. U ovu kategoriju može se svrstati i pomjeranje međa s obzirom da se time želi prisvojiti tuđi posjed i zemlja, iako to spada u otimačinu i uzimanje tuđeg hakka.

69. Špijuniranje muslimana i otkrivanje njihovih sramota. Allah, dž.š., je zabranio uhođenje i traganje za tuđim

mahanama i slabostima. Islamsko geslo je da tuđe mahane treba pokriti, a ne otkrivati ih. "Blago onome ko se zabavi otklanjanjem svojih mahana i nedostataka pa ne bude imao vremena da to istražuje kod drugih ljudi", poručuje se u hadisima Allahovog Poslanika, a.s.

70. Psovanje i omalovažavanje ashaba. Ashabi / drugovi Allahovog Poslanika, a.s., su posebno odabrana generacija s obzirom da je njih Uzvišeni Allah počastio time da budu uz Njegovog miljenika Muhammeda, a.s., pomognu ga u najtežim momentima njegove poslaničke misije i poslije prenesu poruku islama diljem svijeta. O njihovoj čestitosti govori se u Kur'anu na više mjesta. Zato je njihovo vrijeđanje i omalovažavanje strogo zabranjeno. El-Buhari i Muslim prenose da je Poslanik, a.s., rekao: "Nemojte psovati moje ashabe! Tako mi Allaha, kada bi neko od vas potrošio na Božijem putu zlata kao brdo Uhud, opet ne bi mogao ni blizu dostići njihovu vrijednost (deredžu)!" Posebno je opasno vrijeđanje, proklinjanje i psovanje najvjernijih Poslanikovih saradnika poput Ebu Bekra, Omera, Osmana, Alije ili Poslanikovih supruga a znatan dio islamskih učenjaka smatra da to izvodi iz vjere. Ez-Zehebi je u knjizi naveo i predaju u kojoj se upozorava da "na onoga ko bude psovao ashabe pada prokletstvo Allaha, dž.š., Njegovih meleka i svih ljudi!"

Lista velikih grijeha nije konačna

Sedamdeset grijeha koji su prethodno spomenuti navedeni su prema popisu koji je sačinio istaknuti islamski učenjak i muhaddis Šemsuddin ez-Zehebi, u svom čuvenom djelu *Kitābu-l-kebāir* (*Knjiga o velikim grijesima*). Međutim, treba

imati u vidu da ovo nije konačna lista, jer imam Ez-Zehebi nije pobrojao sve velike grijehe. Shodno njegovoj definiciji u kojoj se navodi da je "veliki grijeh svaki prijestup za koji je predviđena šerijatska kazna (*hadd*) na ovom svijetu, ili u vezi s tim činom postoji prijetnja, kazna ili prokletstvo na Budućem svijetu, a u to spadaju i ona djela čije počinioce je prokleo Allahov Poslanik", u velike grijehe se mogu svrstati i brojni drugi prijestupi. Također, u velike grijehe se mogu svrstati i one radnje ili svojstva u vezi kojih postoji izričiti tekst Kur'ana ili vjerodostojnog Sunneta. To znači da kršenje stroge zabrane, odnosno neizvršavanje stroge naredbe (farza) spada u velike grijehe. Dakle, kriterij za određivanje da je neka radnja ili svojstvo veliki grijeh je postojanje nekog od sljedećih faktora:

- postojanje šerijatske kazne (*hadd*) na ovom svijetu,

- postojanje prijetnje ili kazne na Budućem svijetu,

- djela čije počinioce je prokleo Allahov Poslanik,

- radnje ili svojstva u vezi kojih postoji izričiti tekst Kur'ana ili vjerodostojnog Sunneta. Ukoliko postoji makar i jedan od navedenih faktora u vezi s određenim prijestupom, onda on svakako spada u velike grijehe.

Na osnovu navedenog kriterija jasno je, dakle, da u velike grijehe spadaju i brojni drugi prijestupi koji nisu spomenuti u Ez-Zehebijevoj listi velikih grijeha. Shodno tome, navest ćemo ona svojstva ili radnje koje se često dešavaju u životu ljudi, kako bi ih izbjegavali i čuvali ih se, jer svaki grijeh, naročito onaj koji se opisuje da je veliki, ostavlja veoma negativne posljedice, kako za pojedinca tako i za cijelo društvo. Napominjemo cijenjenog čitaoca da obrati pažnju na važna pojašnjenja koja će uslijediti odmah nakon ovog popisa.

71. Ogovaranje (ar. *gībet*). Učenjaci su, na osnovu hadisa Allahovog Poslanika, *gībet* definisali ovako: "To je spominjanje neke osobe u njenom odsustvu po onome što ta osoba ne voli i čime nije zadovoljna." Allah, dž.š., je u Kur'anu ogovaranje strogo zabranio kazavši: *I ne ogovarajte jedni druge! Zar bi nekom od vas bilo drago da jede meso umrlog brata svoga!* Poznati islamski učenjak Hasan el-Basri je rekao: "Tri su vrste ogovaranja i sve su spomenute u *Kur'anu*: *gibet*, *ifk* i *buhtan*. *Gibet* je da spomeneš o svome bratu ono što je tačno, *ifk* je da o njemu govoriš ono što su ti drugi prenijeli, a *buhtan* (potvora) je da kažeš o njemu ono što nije tačno." (*Tefsiru-l-Kurtubi*, XVI, str. 318)

72. Psovanje. Nema sumnje da je ovo veliki grijeh, naročito psovanje vjerskih svetinja poput džamije, Boga, mushafa ili bilo kojeg drugog vjerskog simbola ili Božije blagodati kao što je hrana, voda i dr. Islamski učenjaci su saglasni da psovanje svetinja vjere izvodi iz islama. To znači da onaj ko, ne'uzu billah, opsuje Allaha, džamiju, *Kur'an*, Ka'bu i sl. automatski prestaje biti musliman. To za sobom povlači brojne praktične posljedice u islamu i zato se treba kloniti svake psovke, jer onaj ko je je navikao psovati u svom govoru s lahkoćom može opsovati neku vjersku svetinju i na taj način počiniti grijeh koji izvodi iz islama. Također, po Kur'anu je zabranjeno psovati svetinje i simbole drugih vjera. Allah Uzvišeni veli: *Ne psujte one kojima se oni, pored Allaha, klanjaju, da ne bi i oni nepravedno i ne misleći šta govore Allaha psovali.* (*El-En'ām*, 108) Na ovaj način Kur'an uspostavlja atmosferu povjerenja, suživota i tolerancije među različitim religijama, kulturama i svjetonazorima. Ako se to ima u vidu, jasno je da su nemuslimani, naročito kršćani i jevreji, u okrilju jurisdikcije islamskog zakona uvijek imali punu zaštitu i sigurnost i u potpunosti sačuvali svoju vjeru i identitet.

73. Razgolićavanje i nepokrivanje *avreta* (sramotnih dijelova tijela). Kod muškarca se *avretom* smatra područje od pupka do koljena a kod žene cijelo njeno tijelo, osim lica i ruku do šaka. Nakon što postane punoljetna, svakoj muslimanki je obaveza (farz) da se pokrije prilikom izlaska iz kuće ili pokazivanja pred muškarcima koji joj nisu bliži rod (*mahrem*). U vezi s ovim pitanjem postoji *idžma'*, opća saglasnost svih islamskih učenjaka. Odjeća ne smije biti tijesna, kratka i prozirna jer razgolićavanje ženskog tijela doprinosi širenju razvrata i nemorala. Postoje brojni hadisi u kojima Allahov Poslanik, a.s., upozorava na pogubnost ovog grijeha. Navest ćemo ovaj: *"Dvije su vrste džehennemlija (stanovnika Vatre) koje nisam vidio: razgolićene i nepristojno obučene žene, koje se naginju ljudima i zavode ih a njihove glave (frizure) su poput devinih grba, neće ući u Džennet, niti će osjetiti njegov miris, a njegov miris se osjeća na velikoj udaljenosti, i ljudi koji nose bičeve slične kravljim repovima i njima udaraju ljude."* (Prenosi Muslim u *Sahihu* i drugi hadiski autoriteti)

74. Gledanje golotinje, pornografije i nemorala. Allah, dž.š., je naredio vjernicima i vjernicama da obaraju svoje poglede i ne gledaju ono što je zabranjeno, povezujući tu zapovijed s čednošću i moralom: *Reci vjernicima neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; to im je bolje, jer Allah, uistinu, zna ono što oni rade. I reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka vode brigu o stidnim mjestima svojim; i neka ne dozvole da se od ukrasa njihovih vidi išta osim onoga što je ionako spoljašnje...* (*En-Nur*, 30–31) Gledanje golotinje raspiruje strasti i vodi u zinaluk (blud), koji je jedan od najtežih grijeha. U jednoj predaji se navodi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao hazreti Aliji:

يا علي لا تُتبعِ النَّظْرَةَ النَّظرَةَ فإن لك الأولى وليس لك الآخرة

"Alija, ne pružaj pogled za pogledom, jer samo prvi (iznenadni) pogled je dozvoljen a drugi (ponovljeni) pogled ti je grijeh!" (Et-Tirmizi, Ebu Davud i Ahmed)

Požudne i pohotne poglede Allahov Poslanik je kvalifikovao zinalukom očiju (*zina el-'ajnejn*) rekavši: "I oči čine zinaluk (blud), a to je strastveno gledanje." (Prenosi El-Buhari) Ibn Kesir u svome *Tefsiru* navodi predaje od nekih učenjaka selefa u kojima se spominje da će onaj ko bude obarao svoj pogled od harama kao nadoknadu za to dobiti slast koju će osjetiti u svome ibadetu. Možda se zbog toga neki žale da ne osjećaju slast i zadovoljstvo u svojim ibadetima. Dakle, potrebno je čuvati pogled od harama.

75. Jedenje strvine, krvi, svinjskog mesa i onoga što nije zaklano na halal način. Sve navedeno je zabranjeno tekstom Kur'ana i spada u velike grijehe. Allah Uzvišeni je rekao: *Zabranjuje vam se strv, i krv, i svinjsko meso, i ono što je zaklano u nečije drugo, a ne u Allahovo ime, i što je udavljeno i ubijeno; i što je strmoglavljeno – i rogom ubodeno, ili od zvijeri načeto – osim ako ste ga preklali – i što je na žrtvenicima žrtvovano.* (*El-Mā'ide*, 3) Halal klanje podrazumijeva da je životinja zaklana na šerijatski ispravan način.

76. Promoviranje nemorala i onoga što je haram (zabranjeno). Pitanje morala jedno je od temeljnih pitanja vjere. U islamu je jasno definisano šta je moralno a šta nije. Ta pitanja, zapravo, proističu iz samog koncepta islamskog vjerovanja. Nemoralno i ružno je sve ono što je zabranio Allah Uzvišeni ili Njegov poslanik. U tom pogledu zabranjeno je da se na Zemlji čini nered (*fesad*) u bilo kojem obliku: *I ne pravite nered na Zemlji, kad je na njoj red uspostavljen...* (*El-A'raf*, 56, 85) Svaki grijeh je, zapravo, remećenje reda koji je Svevišnji Stvoritelj uspostavio i, kao takav, on je nemoralan.

Naročito je pogubno propagiranje grijeha i onoga što je zabranjeno. Allah, dž.š., je rekao:

وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

Jedni drugima pomažite u dobročinstvu i čestitosti, a ne sudjelujte u grijehu i neprijateljstvu; i bojte se Allaha, jer Allah strašno kažnjava. (*El-Mā'ide*, 2)

U današnje doba se, nažalost, na razne načine promoviraju ili, bolje reći, reklamiraju, mnoga zla i poroci poput alkohola, droge, bluda, prostitucije, homoseksualizma, lezbijstva i drugih oblika perverzije i razvrata. Sve navedeno spada u velike grijehe.

77. Zavidnost (ar. *hased*). Zavidnost je opaka duhovna bolest. Allahov Poslanik, a.s., rekao je da se "zavidnosti treba dobro čuvati jer ona uništva dobra djela kao što vatra uništava drva!" (Prenose Ebu Davud i El-Bejheki) Interesantno je da je zavidnost zapravo prvi grijeh jer je Iblis zavidio Ademu, a.s., pa je zbog toga proklet i udaljen iz Allahove milosti. Zavidnost je, dakle, ibliska osobina i zato su njene posljedice teške i pogubne po čovjeka.

78. Prouzrokovanje razvoda braka. Islam posvećuje veliku pažnju braku jer je jedino u braku dozvoljeno da muškarac i žena imaju seksualne odnose i da rađaju djecu. Zbog toga je očuvanje braka od izuzetne važnosti a navraćanje čovjeka da se razvede od žene je krajnje prezren posao. Allahov Poslanik, a.s., je među kategorije ljudi koje ne pripadaju njegovom ummetu ubrajao i osobu "koja odvrati čovjeka od njegove žene, tj. kaže o njoj nešto što će uzrokovati razvod braka." (Prenose Ahmed, El-Bezzar i Ibn Hibban) Također, Allahov Poslanik je rekao da Iblis postavi svoj prijesto na neku vodenu površinu a potom pošalje svoju šejtansku vojsku da zavode ljude

obećavajući najveću nagradu onome ko počini najveći nered i smutnju. Kada se oni poslije vrate da bi podnijeli izvještaj, Iblis se najviše obraduje onome koji je je uzrokovao razvod braka. Potom on tog šejtana stavi pored sebe i dodijeli mu poseban položaj. (Prenosi Muslim u *Sahihu*)

79. Pričanje o bračnoj intimi supružnika. Islam strogo zabranjuje da supružnici pričaju drugima o detaljima svog bračnog (intimnog) života. U tom pogledu Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Najgori položaj na Sudnjem danu kod Uzvišenog Allaha imat će čovjek ili žena koji imaju bračni odnos pa nakon toga objelodane ono što je bilo među njima!" (Prenose Muslim i Et-Tirmizi)

80. Muževljevo neizvršavanje obaveza prema ženi. U islamu muškarac je zadužen da izdržava porodicu i vodi brigu o njoj. Kao što se ženi naređuje da bude pokorna svome mužu, i muškarcu se zapovijeda da izvršava svoje obaveze prema supruzi. Allah, dš. š., je rekao: *One (žene) imaju isto toliko prava koliko i dužnosti.* (*El-Bekare*, 228) Allahov Poslanik je poručio: "Najbolji su vjernici oni koji se najljepše ophode prema svojim ženama." (Et-Tirmizi)

81. Ženino insistiranje na razvodu braka bez šerijatski opravdanog razloga. Ovo se, također, ubraja u velike grijehe jer je Allahov Poslanik rekao: "Koja god žena traži razvod braka bez opravdanog razloga, bit će joj zabranjen dženentski miris *(harāmun 'alejhā rāihatu-l-dženneh)*!" (Prenose Ebu Davud, Et-Tirmizi, Ibn Hibban i Ibn Huzejme)

82. Korištenje zlatnog ili srebrenog posuđa. To je rasipništvo i ubraja se u velike grijehe jer je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Onaj ko jede ili pije iz zlatnog ili srebrenog posuđa on u svoj stomak sasipa džehennemsku vatru!" (Muslim u *Sahihu*)

83. Nazivanje i proglašavanje muslimana nevjernikom (*tekfīr*). Ovo postaje aktuelno u posljednje vrijeme diljem svijeta pa nažalost i kod nas. Postoje pojedinci koji proglašavaju ostale muslimane nevjernicima zbog toga što čine određene grijehe ili zbog toga što se ne slažu sa njihovim razumijevanjem vjere. To je veoma opasan postupak jer se tako razbija jedinstvo ummeta i daje povod neprijateljima da nanose ogromnu štetu islamu i muslimanima. Zato je Allahov Poslanik, a.s., upozorio da se musliman ne smije optužiti za nevjerovanje (*kufr*) osim na osnovu potpuno pouzdanog i kategoričkog dokaza, jer ukoliko onaj ko je optužen ne bude takav, onda se optužba vraća na onog od koga je potekla.

84. Bestidan govor i ponašanje. Musliman mora voditi računa o tome šta govori i kako se ponaša. On ne smije govoriti bestidne riječi, niti činiti postupke koji su sramotni, kao npr. strastveno ljubljenje ili dodirivanje na javnom mjestu. To nije dozvoljeno javno činiti ni sa svojom suprugom a kamoli sa osobom s kojom se nije u braku. Čak i kada je s nekim u svađi ili prepirci, musliman i tada mora voditi računa o svojim riječima i ponašanju. Poznat je hadis Allahovog Poslanika u kojem se ističe da je jedna od osobina munafika (licemjera) da " kada se prepire, govori bestidno i prelazi sve granice". U Kur'anu časnom munaficima se prijeti strahovitom kaznom na Budućem svijetu pa čovjek mora dobro povesti računa o tome šta govori i kako se ponaša u svom životu.

85. Uvođenje lošeg običaja (bid'ata) i pozivanje u njega. Allahov Poslanik, a.s., upozorava da će onaj ko uvede loš običaj snositi odgovornost za sve one koji to budu kasnije radili. Uvođenje bid'ata podrazumijeva zanemarivanje sunneta Allahovog Poslanika, a.s., a to je posebno težak grijeh jer se time nanosi šteta islamu i iskrivljuje njegovo učenje. Istaknuti

učenjak Ebu Hamid el-Gazali je u svom čuvenom djelu *Ihjā 'ulūmiddin* rekao: "Blago onom kome kada umre, umru i njegovi grijesi. U predaji se kaže: 'Ko u vjeru uvede neko loše djelo, na njemu je odgovornost (*vizr*) za njega i odgovornost onih koji ga budu radili, ne umanjujući ništa od njihove odgovornosti.'" (Prenosi Muslim)

86. Oponašanje nemuslimana u pitanjima vjere. Ovo je pojava koja, nažalost, uzima sve više maha. Muslimanu nije dozvoljeno da se poistovjećuje s pripadnicima drugih vjera i svjetonazora u pitanjima koja se tiču vjerovanja i vjerskog života. Tako npr. pojedinci, iako tvrde da su muslimani, oponašaju nemuslimane u njihovim vjerskim praznicima ili prilikom ukopa svojih umrlih, pa prave nadgrobne spomenike, stavljaju sliku umrle osobe na mezar, pale svijeće u određenim danima itd., a sve su to radnje koje su u islamu izričito zabranjene. Slavljenje i veličanje nemuslimanskih vjerskih praznika, običaja i simbola muslimanima nije dozvoljeno, i u vezi s ovim pitanjem nema razilaženja među islamskim učenjacima.

87. Mijenjanje Allahovog stvaranja. U ovaj grijeh spadaju brojni postupci kao npr. čupanje obrva, stavljanje umjetne kose (perike), razna tetoviranja po tijelu, glavi ili licu itd. U vezi s tim postoje hadisi u kojima se ističe da je Allah, dž.š., prokleo osobe koje to rade ili traže da im se to uradi. U mijenjanje Allahovog stvaranja svakako spadaju i razne plastične operacije, kojima se ne želi odstraniti neka fizička anomalija, deformacija ili neka zdravstvena smetnja, nego imaju za cilj puko povođenje za modnim trendovima. Ova pitanja su detaljno obrađena u savremenim fikhskim djelima, poput npr. djela *Halal i haram u islamu* dr. šejha Jusufa el-Karadavija, pa se tamo može pogledati. U ovo svakako spada i manipulisanje genetikom i genetskim inžinjeringom.

88. Zastrašivanje ljudi i dizanje oružja ili željeznog predmeta prema njima. Mada ovo ulazi u sferu uznemiravanja ljudi, a to je već spominjano i u Ez-Zehebijevoj listi, ipak je potrebno da se istakne kao poseban grijeh s obzirom da postoje hadisi u kojima se to oštro osuđuje. U tim hadisima se zabranjuje bilo koji način zastrašivanja i uznemiravanja muslimana poput npr. sakrivanja nečega od njihovih stvari, makar to bilo i u šali. Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Ko prestraši muslimana, Allah ga neće učiniti sigurnim od strahota Sudnjega dana!" (Et-Taberani) Također, nije dozvoljeno ni u šali uperiti u muslimana oružje jer se u hadisu navodi: "Meleki proklinju onoga ko podigne (uperi) oružje na svoga brata." (Ebu Davud i Et-Tirmizi) Ovaj Poslanikov hadis posebno dolazi do izražaja danas, kada se proširilo nasilje i nesigurnost do te mjere da mediji, gotovo svakodnevno, izvješćuju o pucnjavi, ranjavanju i ubistvima po tramvajima, autobusima, gradskim ulicama itd., iako nije ratno stanje. Teroriziranje ljudi spada u izuzetno teške velike grijehe.

89. Slušanje razvratnih pjesama i muzike. Muzika i pjesme koje podstiču na činjenje harama, koje veličaju grijeh i pozivaju u nemoralno ponašanje zabranjene su radnje jer podstiču na činjenje harama. Kao što je zabranjeno mimo braka gledati ono što pobuđuje strasti i pohotu, isto tako je haram to i slušati.

90. Incest. Incest ili rodoskrvnuće spada u izuzetno teške velike grijehe. Poznato je da islam strogo zabranjuje svaki seksualni odnos mimo braka, a to je posebno prezreno kada se dešava između bližih srodnika koji inače ne mogu stupiti u brak.

91. Silovanje, pedofilija, zoofilija (seksualni odnos sa životinjama) i druge nastranosti. Ovo su sve oblici seksu-

alnog iživljavanja i nastranosti, koji su, po islamskom učenju, strogo zabranjeni i spadaju u velike grijehe. Nažalost, u današnjem vremenu, kada se putem mnogih filmova, časopisa, televizije i interneta javno promovira razvrat i razne nastranosti, ove pojave sve više uzimaju maha. Crne hronike su pune izvješća o silovanjima, pedofiliji i drugim nastranostima. Za počinioce ovih radnji u islamskom zakonodavstvu je propisana teška kazna još na ovom svijetu.

92. Zloupotreba Kur'ana pravljenjem zapisa i hamajlija. Već je spominjano u Ez-Zehebijevoj listi velikih grijeha da je bavljenje sihirom jedan od najvećih velikih grijeha. Osobe koje se bave sihirom često prave tzv. *zapise*, *talismane* i *hamajlije*, miješajući kur'anske ajete s određenim znakovima i simbolima koji imaju vezu sa svijetom džina i šejtana. Potom oni te *zapise* i *hamajlije* prodaju, zgrćući na taj način ogroman novac. Mnogi ljudi iznose svoja iskustva sa tzv. *zapisivačima* (koji svi redom tvrde da su iscjelitelji i da liječe Kur'anom), koji su im uzimali stotine pa i hiljade maraka za zapise i hamajlije(!). Nerijetko, ti šarlatani i prevaranti od ljudi traže da im ponovo dolaze, da bi navodno "dopunili" zapis ili hamajliju, koji, eto, imaju rok trajanja pa se moraju produžiti(!). I, naravno, svaki put to treba dobro platiti. Nema sumnje da je ovo gnusna zloupotreba Kur'ana časnog, koji jeste lijek ali se ne može na taj način miješati s onim što se, po islamskom učenju, smatra jednim od najtežih velikih grijeha a to je bavljenje sihirom (magijom). *Kur'an* se može učiti s ciljem da se bolesnoj osobi olakša, djeci se mogu i ispisati određene sure i ajeti ili im to proučiti na vodu pa dati da popiju, sve su to dozvoljene radnje. Ali praviti biznis od zapisa i hamajlija, uistinu je izuzetno težak grijeh i prijestup. Kur'an treba stalno učiti, slijediti njegov put i moliti Uzvišenog Allaha za zaštitu. Svaki musliman i muslimanka mogu sebi proučiti sure

El-Felek i *En-Nas* (koje se inače zovu *Zaštitnice*), zatim Ajetu-l-Kursijju i suru El-Fatiha, ujutro i uveče, s nijetom da se zaštite. Allahov Poslanik je, u hadisu koji prenose El-Buhari i Muslim, rekao da onaj ko izgovori stotinu puta: *La ilahe illellahu vahdehu la šerike leh, lehu-l-mulku ve lehu-l-hamdu ve huve 'ala kulli šej'in kadir*, tog dana će biti zaštićen od šejtana. To je potrebno svakodnevno učiti, a kloniti se odlaska sihirbazima i zapisivačima, koji zloupotrebljavaju bol i patnju naivnih ljudi.

93. Jedno govoriti, a drugo raditi. To spada u velike grijehe jer je Allah, dž.š., rekao: *O vjernici, zašto jedno govorite, a drugo radite? O, kako je Allahu mrsko kada govorite riječi koje djela ne prate!* (*Es-Saff*, 2–3) U drugom ajetu se veli: *Zar da od drugih tražite da dobra djela čine, a da pri tome sebe zaboravljate, vi koji Knjigu učite? Zar se opametiti nećete?* (*El-Bekare*, 44) Jedno govoriti a drugo raditi je, inače, osobina munafika, lažova i prevaranata a to je nespojivo s iskrenom vjerom u Allaha, dž.š.

94. Nepropisno obavljanje namaza. Imam Ez-Zehebi je u svojoj listi velikih grijeha, na samom početku, naveo neobavljanje namaza, tj. neklanjanje. Nažalost, postoje ljudi koji klanjaju namaz ali ga ne obavljaju skrušeno i propisno. I to, svakako, spada u velike grijehe. Allahov Poslanik je, kako se navodi u sahih hadisu, osobi koja je klanjala nepropisno naredio da ponovo obavi namaz, rekavši: "Vrati se i ponovo klanjaj, jer ti nisi obavio namaz!" To je ponovio nekoliko puta, i onda je toj osobi pokazao kako se treba propisno obaviti namaz. (Prenose El-Buhari i Muslim) Namaz je temeljni islamski propis i detaljno je objašnjeno kako se obavlja svaka namaska radnja. Islamski učenjaci ističu da u namazu postoje ruknovi, tj. radnje bez kojih namaz nije ispravan. U fikhskim djelima se

opširno govori o tome da je ta'dilu-l-erkan, tj. propisno i temeljito izvršavanje svih namaskih radnji (ruknova) – obligatno, dakle, strogo naređeno. Shodno tome, obavljanje namaza bez ta'dilu-l-erkana je neispravno. Allahov Poslanik, a.s., upozorio je da je najgori kradljivac onaj koji krade od svoga namaza. Kada su ga upitali: "Allahov Poslaniče, kako čovjek krade svoj namaz?", on je odgovorio: "Krade tako što ne izvršava u potpunosti (polahko, smireno i skrušeno) namaske ruku'e i sedžde." (Prenose El-Hakim, Ibn Hibban i Et-Taberani)

Nažalost, pojedini imami kada predvode džemat, to čine pretjerano brzo, kao da ih neko goni. To nije slučaj samo za vrijeme ramazana, kada se klanja teravija, koja je, nažalost, kod mnogih postala simbol brzine i jurnjave, već stalno, prilikom predvođenja svakodnevnih namaza. Takvi imami ne upotpunjuju ni ruku'e ni sedžde i takva praksa, bez imalo dvojbe, spada u velike grijehe! Svrha namaza je da, kao što to Kur'an ističe, spriječi čovjeka od činjenja ružnih i zabranjenih djela, tj. da čovjek klanjajući namaz pet puta dnevno stalno osvježava vezu sa svojim Stvoriteljem i tako izgrađuje svijest o Allahu koja mu ne dopušta da čini ono što je On zabranio. Obavljanje namaza bez skrušenosti, nemarno i nepropisno, ne omogućava čovjeku da izgradi taj nivo svijesti.

95. Nedolično ponašanje u džamiji i džematu. Džamije su Allahove kuće na Zemlji i one u islamu imaju poseban status. Veliki je grijeh na bilo koji način (o)skrnaviti svetost džamije i narušavati propisani red koji treba tamo da vlada. U vezi s ovim smatramo bitnim ukazati na nedopustivost sljedećih postupaka:

- Govor za vrijeme hutbe. Allahov Poslanik je rekao: "Ko petkom razgovara dok imam drži hutbu, sliči magarcu koji nosi tovar knjiga, a onaj koji mu na to kaže: 'Šuti!' nema

nagrade za džuma-namaz!" (Prenose Ahmed u *Musnedu* i Et-Taberani u *Mu'džemu*) Hutba se mora pomno slušati i nije dozvoljen nikakav drugi govor niti aktivnost (kao npr. slanje i čitanje poruka) dok imam drži hutbu.

- **Preticanje imama u namazu.** U vezi s tim Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Zar se ne boji onaj koji digne svoju glavu sa ruku'a ili sedžde prije imama da mu Allah pretvori njegovu glavu u magareću glavu ili da njegov lik pretvori u lik magarca!" (Prenose El-Buhari i Muslim)

- **Prolaženje ispred klanjača dok je on u namazu.** Prolaziti između čovjeka koji klanja i njegove *sutre* (perde ili oznake) koju je postavio bez nužde haram je i ubraja se u velike grijehe, smatraju istaknuti učenjaci Ibn Kajjim el-Dževzijje, Hejtemi i dr. Ebu Hurejre prenosi da je Poslanik, a.s., rekao: "Kada bi znao onaj koji prolazi ispred klanjača koliki je to grijeh, stajao bi četrdeset godina (ili mjeseci ili dana) a ne bi prošao ispred njega!" (Prenose Ibn Madže, Ibn Huzejme i Ibn Hibban s pouzdanim senedom)

- **Ulazak razgolićenih i nepropisno odjevenih žena u džamiju.** Nažalost, to sve više uzima maha. Na taj način se skrnavi svetost džamije koja ima status *Bejtullaha* – Božije kuće. Ibn Madže bilježi da je Allahov Poslanik, a.s., jednom prilikom sjedio s ashabima u džamiji pa je ušla neka žena nepropisno obučena. Poslanik, a.s., je tada rekao. "O ljudi, ne dozvoljavajte svojim ženama da se gizdaju i namirisane dolaze u džamiju, jer ni Izraelćani nisu bili prokleti sve dok žene nisu počele to raditi." Ako se ovo ima u vidu, šta tek onda reći za one žene koje u džamiju dolaze u kratkoj, tijesnoj ili prozirnoj odjeći ili bez marame na glavi?

96. Mučenje i maltretiranje životinja. U to spada više postupaka: žigosanje životinja u lice, njihovo spaljivanje na

vatri, postavljanje žive životinje kao mete za gađanje, klanje životinje tupim nožem, zatvaranje životinje da umre od gladi i žeđi itd. Islam časni je propisao human postupak prema svakom pa čak i prema životinjama.

97. Izbjegavanje ili neopravdano kašnjenje sa isplatom plate radnika i najamnika. Iako se ovaj prijestup može svrstati u područje drugih velikih grijeha kao što je npr. zulum (činjenje nepravde) i uzimanje tuđeg hakka, ipak smatramo bitnim da se izdvoji kao poseban grijeh s obzirom da je u današnje doba, nažalost, sve više poslodavaca koji svojim radnicima ne isplaćuju na vrijeme njihove zarađene plate. Štaviše, postoje i firme koje svojim radnicima nikako ne daju plaće, i to traje mjesecima i godinama. Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Radniku dajte njegovu zaradu prije nego što mu se znoj osuši!" (Ibn Madže i Et-Taberani)

98. Udaja muslimanke za nemuslimana. U vezi s ovim postoji konsenzus islamskih učenjaka, svi su saglasni da je strogo zabranjeno (*haram*) da se muslimanka uda za nemuslimana, ma kojoj vjeri ili pravcu on pripadao. To je veliki grijeh, a mnogi islamski učenjaci smatraju da je to grijeh koji izvodi iz islama. U velike grijehe također spada i ženidba muslimana ženom ateistkinjom (koja ne vjeruje u Boga i Budući svijet) ili mnogoboškinjom (onom koja vjeruje u više božanstava).

99. Neulaganje truda na Allahovom putu. Džihad nije samo, kao što to mnogi pogrešno misle, oružana borba protiv neprijatelja već mnogo širi pojam. To je, zapravo, ulaganje truda na Allahovom putu za dobrobit cjelokupnog ljudskog roda jer će bez vjere u Stvoritelja i primjene Njegovih zakona na Zemlji vladati veliki nered. Allahov Poslanik, a.s., je u brojnim hadisima upozorio na to da se ne smije zanemariti

džihad, tako npr. u jednom hadisu kaže: "Ko umre a ne bude učestvovao u džihadu, niti bude sebe podsticao da učestvuje u njemu, umro je džahilijetskom smrću." (Prenose Muslim i drugi)

100. Zapostavljanje naređivanja dobra i odvraćanja od zla. Svaki musliman je, shodno svojim mogućnostima i znanju, dužan da djeluje u pravcu promoviranja dobra i suzbijanja zla. Allah, dž.š., u Kur'anu časnom iznoseći osobine istinskih vjernika kaže da oni pozivaju na put dobra a odvraćaju od zla. Ako se to zapostavi, onda dolazi do raznih problema i poremećaja, s obzirom da tada u društvu prevlada zlo, nered, korupcija, nemoral i nesigurnost. Zbog toga je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Kad god se u nekoj sredini čine grijesi, a ljudi budu u stanju da to spriječe pa to ne urade, Allah će im svima poslati kaznu." (Prenose Ebu Davud i En-Nesai) Također, Poslanik je upozorio i na to da Allah neće ljudima primati dove ukoliko se ne bude upućivalo na dobro a odvraćalo od zla.

101. Diskreditovanje islama, njegovih propisa i sistema vrijednosti. Ovo je veoma izraženo u današnjem vremenu, kada je postalo moderno pisati i govoriti o islamu na način da se on omalovažava, optužuje, devalvira, s ciljem dovođenja u pitanje njegovih istina i vrijednosti. To se, naravno, čini radi toga da bi se postigla naklonost i zadovoljstvo onih koji imaju moć, novac i utjecaj u današnjem svijetu. U ovo se, svakako, treba ubrojati i tumačenje Kur'ana prema svome nahođenju, dakle, proizvoljno, tendenciozno i bez potrebnih kompetencija. Sve navedeno je izuzetno opasno jer se na taj način iskrivljuje islam i diskredituje njegov značaj i uloga. Zbog toga se to ubraja u velike grijehe. Ovu vrstu velikih grijeha u svojim djelima i nastupima često spominje istaknuti savremeni učenjak šejh Jusuf el-Karadavi.

102. Neodgajanje djece u duhu islama. Ovo se posebno odnosi na muslimane kojima je Allah Uzvišeni podario blagodat vlastite djece. Oni su dužni da svoju djecu odgajaju islamskim odgojem i da ih podižu u okrilju islamskih vrijednosti i svjetonazora. Allah, dž.š., u Kur'anu časnom upozorava: *O vi koji vjerujete, sebe i porodice svoje čuvajte od vatre čije će gorivo ljudi i kamenje biti, i o kojoj će se meleki strogi i snažni brinuti, koji se onome što im Allah zapovijedi neće opirati, i koji će ono što im se naredi izvršiti.* (*Et-Tahrim*, 6) Postoje brojne Poslanikove, a.s., opomene i upozorenja roditeljima da svoju djecu odgajaju u islamu jer će biti za njih odgovorni na Sudnjem danu. Dovoljno je prisjetiti se samo onog čuvenog hadisa: "Svi ste vi pastiti i svi ćete odgovarati za svoje stado!"

103. Nezainteresiranost za probleme ummeta (muslimanske zajednice). Musliman mora imati osjećaj pripadnosti muslimanskom ummetu. To znači da on mora biti zainteresiran za ono što se dešava sa muslimanima i muslimanskom zajednicom, kako na lokalnom tako i na svjetskom planu. Na taj način on očituje svoju pripadnost Muhammedovom, a.s., ummetu i trudi se da da svoj doprinos njegovom jačanju i afirmaciji. Konkretno, u našem bosanskohercegovačkom kontekstu, to podrazumijeva i uključenost (učlanjenje) u Islamsku zajednicu, koja vodi brigu o organizovanju vjerskog života muslimana na našim prostorima. Članarina koja se plaća je glavni izvor finansiranja Islamske zajednice, tako da je veoma bitno biti njen redovan član.

104. Otuđivanje vakufske imovine. Vakuf (zadužbina) je opće dobro, koje koristi svim ljudima. Vakuf se ne smije otimati, prisvajati, nelegalno koristiti itd. Sve ovo spada u velike grijehe i oni koji na bilo koji način otimaju vakuf i otu-

đuju vakufsku imovinu, zapravo, upropaštavaju sebe, svoje porodice i zajednicu.

105. Sijanje smutnje i razdora među muslimanima. Sijanje smutnje i razdora među muslimanima, u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, spada u velike grijehe jer se na taj način ugrožava jedinstvo muslimana i nanosi šteta islamu i ummetu. Naročito je poguban grijeh onih koji čine smutnju među muslimanima zarad interesa neprijatelja islama, ili njihovih tajnih službi i organizacija koje žele uništiti islam i muslimane. To se, bez imalo dvojbe, smatra izdajom Allaha i Njegovag Poslanika i spada u najteže velike grijehe.

106. Vjerovanje u jedan dio Kur'ana a nijekanje drugog. Kur'an je Allahov govor koji je sačuvan u izvornoj formi. To je autentična Božija riječ i poruka ljudima. Obaveza je vjerovati u sve što se nalazi u Kur'anu. Nažalost, postoje oni koji tvrde da su muslimani, a onda Kur'anu pristupaju selektivno, vjeruju u jedan njegov dio a u drugi ne vjeruju. Takva praksa je nedopustiva i spada u velike grijehe. Štaviše, to je grijeh koji izvodi iz islama. Allah Uzvišeni je rekao: *Kako to da u jedan dio Knjige vjerujete, a drugi odbacujete?! Onoga od vas koji čini tako stići će na ovome svijetu poniženje, a na Sudnjem danu bit će stavljen na muke najteže. – A Allah motri na ono što radite.* (*El-Bekare*, 85)

107. Odmetništvo (*riddet*) od islama. Osoba koja se odmetnula od islama naziva se *murted* (otpadnik) i to je, uz širk, najveći veliki grijeh. U vezi s ovim grijehom postoji više kur'anskih tekstova, u kojima se upozorava na njegovu pogubnost. Tako, npr., Allah Uzvišeni poručuje: *A oni među vama koji od svoje vjere otpadnu i kao nevjernici umru, – njihova djela biće poništena i na ovom i na onom svijetu, i oni će stanovnici Džehennema biti, u njemu će vječno ostati.* (*El-Be-*

kare, 217) *Onoga ko se suprotstavi Poslaniku, a poznat mu je pravi put, i koji pođe putem koji nije put vjernika, pustt ićemo da čini šta hoće, i bacit ćemo ga u Džehennem, – a užasno je on boravište!* (*En-Nisa'*, 115) *A onaj ko okrene glavu od Knjige Moje, taj će teškim životom živjeti i na Sudnjem danu ćemo ga slijepim oživjeti.* (*Ta-Ha*, 124)

Važna pojašnjenja u vezi s grijesima

Želimo istaći da ni ovo nije konačna lista velikih grijeha niti nam je bilo za cilj da pokušamo velike grijehe ograničiti na ovaj broj. Nastojali smo da u ovoj listi velikih grijeha spomenemo one situacije kojima su ljudi često izloženi u svome životu. Također, u svjetlu navedenog mogu se razaznati kriteriji na osnovu kojih su islamski učenjaci određene prijestupe svrstavali u velike grijehe (*el-kebāir*). To uveliko olakšava da se određena radnja ili prijestup može klasificirati kao veliki grijeh, s obzirom da se životne situacije ne mogu predvidjeti niti ograničiti nekim brojem.

Treba istaći da navedenim popisom velikih grijeha nisu obuhvaćeni svi harami (dakle, sve ono što je zabranjeno), jer postoje i mnoge druge radnje za koje se, na osnovu jasnih šerijatskih tekstova ili općih intencija islama, pouzdano zna da su grijeh. Navest ćemo nekoliko primjera: držanje kipova i pasa u kući je, na osnovu kategoričkih hadisa Allahovog Poslanika, a.s., strogo zabranjeno; osamljivanje sa ženom kojoj čovjek nije *mahrem* (tj. s kojom može stupiti u brak jer nema šerijatske zapreke) je haram i onaj ko to radi čini grijeh; spolno općenje sa ženom u vrijeme njene menstruacije (hajza), postporođajnog perioda (nifasa) kao i općenje prije nego što se ona, nakon isteka hajza ili nifasa, okupa također je zabra-

njeno i haram. Dakle, postoje brojne zabrane koje se, ukoliko ih neko uradi, smatraju grijehom. Cilj pisanja ovog rada nije, ni u kom slučaju, pobrojavanje svih radnji koje se smatraju haramom već, prije svega, konkretno ukazivanje na brojne radnje koje, shodno islamskom učenju, nisu dozvoljene, kako bi ih se ljudi čuvali u svome životu. Također, postoje određeni postupci u vezi kojih islamski učenjaci nemaju jedinstven stav, jedni ih smatraju haramom (strogom zabranom) a drugi mekruhom (samo pokuđenim). Isto tako, postoje određeni propisi za koje jedni smatraju da su obavezni (vadžib) a drugi ih smatraju sunnetom, dakle, samo preporučenim (a poznato je da onaj ko učini sunnet ima nagradu, a ko ga ne uradi nema nagrade ali ni kazne). Nastojali smo da u listu velikih grijeha uvrstimo, koliko god je to bilo moguće, one prijestupe u vezi s kojima postoji usaglašen stav islamskih učenjaka.

Također, treba imati u vidu da navedeni redoslijed ne odražava težinu grijeha, mada su najteži među velikim grijesima spomenuti na početku liste, zbog dokaza koji upućuju na to poput npr. širka, kufra, ubijanja, bavljenja sihirom, ostavljanja namaza, nedavanja zekata itd. Svaki grijeh je štetan i ostavlja negativne posljedice, i na čovjeka i na njegovo okruženje. O tome će biti govora detaljnije nešto kasnije.

Smatramo bitnim ovom prilikom ukazati na još nekoliko detalja:

Prvo: Postoje grijesi koji izvode iz vjere, tj. onaj ko ih učini prestaje biti musliman. Tu spada više grijeha, a prije svega to se odnosi na širk i kufr. Na početku je pojašnjeno da je kufr, na izvjestan način, sadržan u širku pa iz tog razloga, vjerovatno, nije tretiran kao zaseban grijeh u Ez-Zehebijevoj knjizi o velikim grijesima. Također, psovanje Allaha Uzvišenog, zatim psovanje bilo kojeg od Njegovih poslani-

ka ili islamskih svetinja i simbola izvodi iz islama. Isto važi i za negiranje strogih vjerskih obaveza, svejedno radilo se o naredbama (farzovima) ili zabranama (onom što je haram). Drugačije kazano, osoba koja negira stroge islamske propise poput npr. obaveze klanjanja namaza, davanja zekata, zabrane bluda, krađe itd.), izlazi iz vjere i prestaje biti musliman. U slučaju da dotična osoba ne izvršava neki propis, npr. zbog lijenosti ili nekog drugog razloga, ali ne negira njegovu obligatnost (tj. da je to vjerski propis, ustanovljen na osnovu Kur'ana i Sunneta), onda ta osoba nije izašla iz islama ali je počinila veliki grijeh. Onaj ko je učinio djelo koje izvodi iz islama (što za sobom povlači čitav niz teških posljedica, kao što su npr. zabrana klanjanja dženaze takvoj osobi ili njeno ukopavanje u muslimansko groblje u slučaju da umre u takvom stanju, zatim nemogućnost nasljeđivanja, poništavanje braka ukoliko je bio oženjen ili udata itd.), da bi takva osoba ponovo bila musliman, mora se iskreno pokajati, okupati se i izgovoriti dva šehadeta, tj. nanovo primiti islam. Da nas Allah sačuva od svih grijeha i harama!

Drugo: Potrebno je znati da postoje veliki grijesi koje čovjek ne čini svojim vanjskim organima, već srcem i dušom. Ti grijesi se zovu *ez-zunūb el-bātine* (unutrašnji grijesi) a tu spadaju pokuđene ljudske osobine kao što su pohlepa, zavidnost, pakost, samodopadljivost, neiskrenost, oholost itd. To je veoma pogubno za čovjeka, naročito ako se ima u vidu da te osobine često budu razlogom da čovjek počini mnoge grijehe prema drugim ljudima kao što su prevara, nepravda, uzimanje tuđeg hakka itd., a ti grijesi spadaju u ono što Svevišnji Allah neće oprostiti jer je On, neka je uzvišen, apsolutno pravedan. Zato se treba boriti protiv navedenih osobina putem duhovnog odgoja i uzdizanja, upoznavajući slabosti svoga nefsa i često spominjući Allaha. Stoga vjernik i vjernica stalno čine zikru-

llah, uče dove i Kur'an, skrušeno obavljaju namaz, pomažu drugim ljudima i nastoje da učine što više dobra. Na taj način oni oplemenjuju svoje duše i suzbijaju njihove negativne osobine, koje, u slučaju da budu zapuštene, mogu biti razlogom čovjekove vječne propasti, da nas Allah sačuva!

Treće: Javno činjenje grijeha je posebno opasna dimenzija griješenja. To dodatno usložnjava i pojačava pogubnost grijeha jer se na taj način promoviraju grijesi i griješenje. Tako grijeh postaje nešto normalno, ljudi ga usvajaju u svome životu a sve to vodi katastrofi koja će zadesiti ne samo one koji čine grijeh već i mnogo širu zajednicu. Zato Uzvišeni Allah u Kur'anu časnom upozorava:

وَاتَّقُوا فِتْنَةً لاَّ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

Izbjegavajte ono što će dovesti do smutnje (fitne) koja neće pogoditi samo one među vama koji su krivi, i znajte da Allah strašno kažnjava. (*El-Enfāl*, 25)

Allahov Poslanik, a.s., je, upozoravajući na kobne posljedice javnog griješenja kazao:

عُفِيَ عَنْ أُمَّتِي إلاَّ الْمُجَاهِرُونَ

"Bit će oprošteno svim mojim sljedbenicima, osim onima koji javno čine grijehe."

Ovo, naravno, ni u kom slučaju ne treba shvatiti u smislu da su tajni grijesi (oni koji se čine u osami) bezazleni i bezopasni. Allah, dž.š., je Sveznajući, On je obaviješten o svemu i od Njegau se ne može ništa sakriti. U jednom hadisi-kudsiji se navodi da, kada se čovjek sakrije da bi u tajnosti učinio neki grijeh, Allah, dž.š., kaže:

يا عَبْدِي أَجَعَلْتَنِي أَهْوَنَ النَّاظِرِينَ إِلَيْكَ

"Robe Moj, zar si Mene učinio najbezvrednijim posmatračem?!"

Svaki grijeh, bio on javni ili tajni, ima teške posljedice po čovjeka i njegov život, pa se zato treba čuvati svih grijeha, i velikih i malih, i javnih i tajnih.

Četvrto: Za grijehe je potrebna tevba (pokajanje), a posebno za velike grijehe. Na taj način se eliminišu štetne posljedice koje grijesi uzrokuju. Tevba ima svoje uvjete (šartove) a o tome ćemo opširnije govoriti kasnije. Poznato je pravilo:

لا كبيرة مع استغفار ولا صغيرة مع اصرار

"Nema velikog grijeha sa istigfarom, (jer se pokajanjem i traženjem oprosta taj grijeh briše), kao što nema malog grijeha sa ustrajavanjem u njemu (tj. ukoliko se mali grijeh često ponavlja, onda on postaje veliki grijeh)."

Posljedice grijeha

Brojne su štetne posljedice grijeha i griješenja po čovjeka i njegov život, još na ovome svijetu. Mnogi ljudi misle da su posljedice neposluha i griješenja vezane samo za Budući svijet i polaganje računa na Sudnjem danu. To je, sa islamskog stanovišta, potpuno pogrešno shvaćanje jer grijeh izaziva katastrofalne posljedice u životu čovjeka i na ovom svijetu. Zapravo, posljedice grijeha su pogubne, ne samo za čovjeka kao pojedinca već i za cjelokupno društvo i ljudski rod. Štaviše, ljudski grijesi su izazvali nered i pometnju i u ostalim svjetovima i vidovima egzistencije na planeti Zemlji.

Ugrožen je biljni i životinski svijet, zrak, voda, usjevi, jednom riječju cijela priroda i okruženje. Zato je Allah Uzvišeni kazao u Kur'anu časnom:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

Zbog onoga što ljudi rade, pojavio se metež (fesad) i na kopnu i na moru, da im On da da iskuse kaznu zbog onoga što rade, ne bi li se popravili. (*Er-Rūm*, 41)

Islamski propisi su koncipirani tako da čovjeka dovedu u sklad i red s ostalom prirodom i zakonima koji vladaju u njoj. Stoga su neki autori, poput npr. Sejjida Kutba, islamski vjerozakon nazvali "kosmičkim", ističući da je "šerijat koji je Bog propisao za uređenje čovjekovog života integriran u opći svemirski zakon i usklađen je s njim".[149] Stoga pridržavanje odredbi i principa tog vjerozakona proističe iz neophodnosti postizanja sklada između čovjekova života i kretanja svemira u kojem živi. Grijesi, pak, predstavljaju odstupanje ot toga i čovjeka dovode u konfrontaciju s prirodnim poretkom stvari, izazivajući promjenu u životnom ambijentu i uzrokujući poremećaj ravnoteže i nered.[150]

Allahov Poslanik, a.s., upozorio je u brojnim hadisima na štetne posljedice grijeha po čovjeka i njegov život. Navest ćemo neke od njih:

"Kad se u jednom narodu pojavi razvrat tako da ga oni počnu javno činiti, taj se narod suoči sa zarazama i bolestima

149 Sejjid Kutb, *Znakovi na putu*, str. 78.

150 Mustafa Prljača, *Grijeh i njegove posljedice*, Takvim za 2011, str. 106.

kojih nije bilo kod njihovih predaka. Kad neki narod počne zakidati na vagi i mjeri, on se suoči sa sušom, oskudicom i tiranskom vlašću, a kad prestanu davati zekat, uskrati im se voda s neba, i da nije životinja, ne bi im nikada ni pala kiša!" (Ibn Madže u *Sunenu*)

"Doista, čovjeku se i opskrba može uskratiti zbog grijeha koji počini!" (Ahmed u *Musnedu*)

"Čovjeka ni trn ne ubode, ni noga mu ne posrne i ne zadrhti mu žila od uznemirenja, a da to nije zbog nekog grijeha. Ali, grijesi koji mu budu oprošteni još su brojniji." (Ibn Kesir u *Tefsiru*)

"Ko želi da mu se dadne obilna opskrba i da mu se produlji život, neka održava rodbinske veze." (El-Buhari i Muslim)

Islamski učenjaci su, na osnovu kur'ansko-hadiskih tekstova i posmatranja onoga što se dešava u životu ljudi, spomenuli brojne štetne posljedice grijeha. O tome je govorio i istaknuti učenjak Ibn Kajjim el-Dževzijje, u svom znamenitom djelu *Zādu-l-me'ād* (Opskrba za Budući svijet). Spomenut ćemo neke od negativnih posljedica griješenja.

Grijeh udaljava čovjeka od Allaha Uzvišenog. Ovo je, vjerovatno, jedna od najtežih i najpogubnijih posljedica grijeha: grješnik se, ukoliko ustraje u griješenju, udaljava od Allahovog okrilja i Njegove milosti. Na taj način on biva prepušten samome sebi a to je, uistinu, teška kazna. Zato Allah, dž.š., poručuje: *I ne budite kao oni koji su zaboravili Allaha, pa je On učinio da sami sebe zaborave; to su pravi grešnici.* (*El-Hašr*, 19)

Griješenje lišava čovjeka pravilnog shvatanja i znanja. Zbog toga grješnik, koji ustrajava u grijehu, nije u stanju razaznati Istinu od neistine niti biti pobornik Istine. Kada je imam

Šafija kao mladić došao imamu Maliku u Medinu, da kod njega uči, ovaj mu je rekao, kada je opazio njegovu oštroumnost i pravilno shvatanje: "Ja vidim da je Allah, dž.š., podario u tvoje srce nur – svjetlost pa nemoj ga utrniti tminom grijeha."

Grijesi sprečavaju poslušnost Allahu. Uistinu, kad ne bi postojala druga kazna za grijeh osim toga što sprečava čovjeka da bude pokoran Allahu Uzvišenom, i to bi bilo sasvim dovoljno. Čovjek je, shodno temeljnom islamskom učenju, stvoren da bi spoznao svoga Stvoritelja, veličao Ga i bio Mu pokoran (ibadet Mu činio) u svim poljima ljudske egzistencije. Zbog grijeha čovjek biva onemogućen da čini ibadet svome Stvoritelju.

Grijesi uzrokuju da čovjek zasluži Allahov prezir i kaznu. U brojnim kur'anskim ajetima ističe se da su prijašnji narodi uništeni upravo zbog toga što su griješili. Tako, npr., Svevišnji poručuje: *Zašto oni ne putuju po svijetu pa da vide kako su završili oni prije njih. Bili su od njih moćniji i više spomenika su na Zemlji ostavili, ali ih je Allah, zbog grijehova njihovih, kaznio i niko ih od Allahove kazne nije odbranio.* (*Gafir*, 21) Istaknuti tabi'in Hasan el-Basri je rekao: "Ljudi su svojom nepokornošću postali prezreni u Allahovim očima. Ako bi bili čestiti, On bi ih zaštitio."

Griješenje baca čovjeka u nevolju i nesreću. Shodno tome, Allah, dž.š., u Kur'an časnom kaže:

وَمَا أَصَابَكُم مِّن مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ

Kakva god vas nesreća zadesi, to je zbog grijeha koje ste zaradili, a Allah mnogo i prašta. (*Eš-Šura,* 30)

U jednoj predaji od hazreti Alije, r.a., navodi se da je on rekao:

ما نَزَلَ بَلاءٌ إلاّ بِذَنْبٍ، ولا رُفِعَ إلا بتوبة

"Neugodnost ili belaj koji zedesi ljude posljedica je grijeha i neće ih napustiti osim nakon iskrenog pokajanja (tevbe)."

Sprečavanje opskrbe. U predaji koju bilježi Ahmed u *Musnedu* Allahov Poslanik, a.s., je rekao: "Doista, čovjeku se i opskrba može uskratiti zbog grijeha koji počini!" Zbog toga su islamski učenjaci kazali da ne postoji ništa što može dovesti do izobilja kao napuštanje grijeha. Shodno tome, moralan i bogobojazan život donosi čovjeku opskrbu, puno zadovoljstva i duševnog mira. U vezi s tim Allah Uzvišeni je rekao: *Ko bude bogobojazan (tj. čuvao se grijeha), Allah će mu dati izlaz iz tegobe, i dat će mu opskrbu odakle se i ne nada.* **(***Et-Talak,* 2–3**).**

Griješenje izaziva metež na Zemlji. Štetne posljedice učinjenih čovjekovih grijeha zahvataju i one oko njega, uključujući i životinje, biljke i cijelu prirodu. Na taj način stvara se nered na Zemlji, što je izuzetno opasno za sve stanovnike planete Zemlje. Zato je Allah, dž.š., upozorio da će se, kao posljedica ljudskih grijeha pojaviti nered (fesad) i na kopnu i na moru, čije posljedice će svi trpiti. U današnje doba svi osjećaju posljedice globalnog zagrijavanja koje je uzrokovao čovjek onda kada je zaboravio na svog Stvoritelja i prekoračio granice koje je On postavio.

Jedan grijeh povlači u drugi grijeh. Ukoliko se čovjek ne pokaje za učinjeni grijeh, većustraje u njemu, onda će ubrzo zapasti i u neki drugi grijeh, jer poznato je da jedan grijeh vodi u drugi grijeh. Na taj način čovjek svikne da griješi i to mu postaje beznačajno, tj. ne osjeća nikakvu grižnju savjesti, što je izuzetno opasno. Grješnik, međutim, smatra da grijesi za njega nisu nikakva opasnost i drži ih sasvim lahkim. U El-

Buharijevoj zbirci navodi se da je poznati ashab Abdullah ibni Mes'ud, r.a., imao običaj reći: "Iskreni vjernik smatra svoje grijehe kao brdo, za koje se boji da se na njega ne svali, dok munafik (licemjer) smatra svoje grijehe kao mušicu koja mu padne na nos, mahne rukom i ona odleti."

Ustrajavanjem u grijehu gubi se osjećaj da je grijeh ružan. Trajnim griješenjem grijeh prelazi u običaj i naviku, a čovjek ne može da uvidi ružnu stranu svojih navika. Griješenje dovodi grješnika dotle da se naslađuje pričanjem o svojim grijesima jer on ne smatra da je to ružno djelo. Grijeh se tako širi, postaje normalna pojava i mnogi počnu da ga čine.

Grijeh donosi poniženje. Poznati učenjak Ibn el-Mubarak je rekao: "Vidio sam kako grijesi ubijaju srca. A ustrajnost u činjenju grijeha praćena je poniženjem. Napuštanje grijeha oživljava srca. A još bolje je zaštititi dušu od grijeha."

Grijesi uzrokuju pečat na srcu. Kad se nepokornost povećava, čovjekovo srce postaje zapečaćeno i postane od onih koji su nemarni (*gāfilūn*). Uzvišeni Allah kaže: *A nije tako! Ono što su radili prekrilo je srca njihova.* (*El-Mutaffifūn*, 14) *Allah je zapečatio srca njihova i uši njihove, a pred očima njihovim je koprena; njih čeka patnja golema.* (*El-Bekare*, 7)

Grijesi slabe čovjekov razum, srce i tijelo. Činjenica je da nepokornost i neposluh Svevišnjem Bogu slabi čovjeka u svakom pogledu. Život je pun svjedočanstava da nepokornost Allahu, dž.š., skraćuje životni vijek, pomućuje razum i uništava blagodati. Sasvim je očevidno da kršenje onoga što je Svevišnji Allah zabranio ostavlja izuzetno teške i pogubne posljedice, koje čovjekov život čine sve težim i tjeskobnijim.

Grijeh izaziva osjećaj otuđenosti i gorčine u srcu grješnika. S obzirom da su grijesi prezrene radnje, prirodno je da

kao posljedicu ostavljaju otuđenost i gorčinu u srcu onoga ko ih čini. Jedan od izuzetno velikih problema savremenog čovjeka je problem otuđenosti. Savremeni čovjek, i pored silnog tehnološkog napretka i najsavremenijih sredstava za komunikacije, sve više postaje stran i otuđen od svakog, čak i od svoje porodice i najbližih, pa i od samoga sebe. S obzirom da je čovjek društveno biće, takvo stanje je potpuno neprirodno za njega, što kao posljedicu ima pojavu mnogih drugih bolesti i poremećaja.

Grijesi slabe volju za ibadetom i činjenjem dobra. Ustrajavanje u grijesima kod čovjeka umanjuje poštovanje prema Allahu Uzvišenom i slabi mu volju za ibadetom i činjenjem dobra. Konstantnim griješenjem srce se svikava na grijeh i on mu, postupno, postane drag i sladak a čovjek, na taj način, zapada u duhovnu sljepoću. Takvo stanje onemogućava čovjeka da čini ibadet i dobra djela a ako ih i čini, onda ne osjeća slast u tome.

Kompliciranje života. Koji god posao započne, grješnik nailazi na brojne poteškoće i otežanosti jer je on svojim konstantnim griješenjem dospio u stanje kada se gubi Allahovo okrilje i podrška. U tom pogledu mogu se razumjeti i riječi Svevišnjeg: *A onaj ko okrene glavu od Knjige Moje, taj će teškim životom živjeti i na Sudnjem danu ćemo ga slijepim oživjeti.* (*Tā-Hā*, 124) Također, navodi se da je neko od selefa rekao: "Uistinu, kad pogriješim, primijetim posljedice svoga grijeha u ponašanju svoje žene, djece i jahalice. Jahalica ne sluša, djeca se prema meni ružno ophode, a žena mi je nepokorna." Dakle, griješenje uzrokuje brojne teškoće i kompliciranosti u životu čovjeka.

Mračno lice i tamno srce. Grijeh uzrokuje tamu u srcu grješnika. U nekim predajama se navodi "da je pokornost sv-

jetlo, a grijeh tama." Što je tmina gušća, izgubljenost je veća. Grješnik koji ustrajava u grijehu sve dublje pada u novotarije, zablude i neoprostive greške. Zatamnjenost se pojačava tako da postaje vidljiva i na njegovom licu. U tom pogledu istaknuti učenjak iz generacije ashaba Ibn Abbas rekao je: "Dobro djelo obasjava lice i srce, proširuje nafaku, daje snagu tijelu i budi ljubav kod ostalih ljudi. Grijeh uzrokuje: mračno lice, tminu u srcu, slabost u tijelu, oskudnu nafaku i mržnju (prezir) u srcima ljudi." Također, poznato je da srce kada potamni, postaje okrutno, da nas Allah sačuva!

Griješenjem čovjek ulazi u zonu prokletstva i gubi orijentaciju. Na više mjesta u Kur'anu časnom, nakon spominjanja određenih propisa, svejedno, bile to naredbe ili zabrane, Allah Svemilosni kaže: *To su Allahove granice, pa ih ne prelazite!* Islamski učenjaci ističu da je ono što je unutar granica koje je Allah Uzvišeni postavio, ispunjeno milošću i dobrom za čovjeka i svijet u kojem živi. Ono, pak, što je izvan tih granica, nosi u sebi prokletstvo. Shodno tome, prelaženjem preko tih granica čovjek ulazi u zonu prokletstva i u tom mraku gubi orijentaciju za ispravna mjerila i kriterije.

Grijesi uništavaju ljudskost (*insanijet*). Ovo je izuzetno teška posljedica griješenja. Ono što čovjeka čini čovjekom jeste, zapravo, njegova ljudskost ili čovječnost (ar. *insānijjet*), a to podrazumijeva humanost, čestitost, poštenje, pomaganje drugima i druge visokomoralne osobine. Grijesi uništavaju kod čovjeka ono esencijalno u njemu, a to je njegova ljudskost. Zato se grijeha treba čuvati jer, kada čovjek izgubi ljudskost, onda će na Zemlji zavladati nered i zlo svake vrste. Allahu Svemilosni, Tebe molimo da nas sačuvaš grijeha, i velikih i malih, i javnih i tajnih!

Pokajanje od grijeha (tevba)

Allah Uzvišeni je Sveopći Dobročinitelj, Milostivi. On ljude ne kažnjava odmah kada učine neki prijestup, već ostavlja priliku svakom čovjeku da se pokaje i zamoli Ga za oprost. On, Allah Svemilosni je Onaj koji voli da prašta i da Mu se ljudi obraćaju tražeći oprost.

Postoji više hadisa u kojima Allahov Poslanik, a.s., pojašnjava koliko se Allah Svevišnji obraduje pokajanju (tevbi) nekog čovjeka koji je učinio grijeh pa se iskreno pokajao. Tako, npr., u jednoj predaji veli: "Allah se više obraduje pokajanju Svoga roba od čovjeka koji se nađe u nekoj pustari sa svojom jahalicom na kojoj je njegova hrana i voda, pa spusti svoju glavu i tako zaspi. Kada se probudi, vidi da nema jahalice pa je počne tražiti. Kada ga savlada žestoka vrućina i žeđ, ili ono što Allah hoće, kaže: 'Vratit ću se na mjesto gdje sam bio i spavati dok ne umrem.' Tako on stavi glavu na svoju ruku da umre. Kad se prene iz sna, a ono njegova jahalica kod njega, a na njoj njegova poputnina i voda. Allah Uzvišeni je radosniji zbog pokajanja roba vjernika od ovog čovjeka zbog njegove jahalice." (Prenose El-Buhari i Muslim)

Pokajanje od grijeha je vjerski imperativ. O obaveznosti pokajanja postoji jedinstven stav islamskih učenjaka (*idžmā'*). Svi su, dakle, saglasni da je čovjek, kada učini prijestup koji je grijeh, dužan j da se pokaje (učini tevbu). U vezi s tim postoji više kur'anskih tekstova u kojima se nalaže tevba (pokajanje). Tako Allah, dž.š., kaže:

وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

I svi se Allahu pokajte, o vjernici, da biste postigli ono što želite. (*En-Nūr*, 31) Ova naredba je, kako ističu islamski učenjaci, općenitog značenja.

Allah Uzvišeni je, također, rekao:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تُوبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا

O vi koji vjerujete, pokajte se Allahu iskreno (nesūhan). (*Et-Tahrīm*, 8)

Riječ "*nesūhan*", koja je upotrijebljena u ovom ajetu, znači: iskreno, tj. pokajte se iskreno radi Allaha Uzvišenog i postizanja Njegovog zadovoljsta a ne radi nekih drugih motiva. Dakle, pokajanje ne smije biti samo formalno, ono mora iskreno poteći iz srca osobe koja je uradila određeni prijestup i počinila grijeh.

Za iskrenu tevbu postoji nekoliko uvjeta. Konkretno, radi se o tri uvjeta ukoliko je grijeh između čovjeka i Allaha, dž.š., a to su.

- prekidanje griješenja (*terku-l-ma'sije*),

- istinsko žaljenje i tuga zbog učinjenog grijeha (*en-nedem*),

- čvrsta odluka da se u budućnosti taj grijeh neće više činiti (*el-'azm fi-l-mustakbel*).

Ukoliko je grijeh učinjen prema ljudima pa su zakinuta neka njihova prava (hakkovi) ili im je nanesena određena šteta, u tom slučaju postoji i četvrti uvjet koji se mora ispoštovati a to je vraćanje tuđih prava i namirivanje nanesene štete onima kojima je učinjena nepravda. Već je ranije isticano da je Allah Uzvišeni apsolutno pravedan i da On, pored širka i kufra, neće oprostiti ni tuđi hakk (pravo). Ukoliko to ne bude regulisano na ovome svijetu, na Sudnjem danu će biti prepušteno nagodbi između onoga kome je učinjena nepravda (*mazlūm*) i onoga ko je tu nepravdu učinio (*zālim*). Sudnji dan

je dan velikih strahota, kada niko neće ni za kog znati, tog dana će i majka bježati od svoga čeda, što znači da će onaj ko bude prepušten nagodbi sa oštećenom stranom, tog dana sigurno biti kažnjen.

Allahov Poslanik, a.s., je rekao:

كل ابن آدم خطّاء، وخير الخطّائين التوّابون

"Svaki čovjek je grješnik, a najbolji su oni grješnici koji se kaju." (Prenose Et-Tirmizi, Ibn Madže, El-Hakim i dr.).

Dakle, svaki čovjek može pogriješiti, to je svojstveno svakom čovjeku. Allahov Poslanik usmjerava vjernike da ne ustrajavaju u grijehu, već da se pokaju i povrate u Allahovo okrilje. Tevba, zapravo, i jeste povratak Allahu i napuštanje puta koji izaziva Njegovu srdžbu. Tevba je, dakle, vraćanje i okretanje od onoga što Allah Uzvišeni prezire i čime nije zadovoljan, bilo to javno ili tajno djelo. Zato Allah, dž.š., ističe da on voli one koji čine tevbu:

إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلتَّوَّٰبِينَ وَيُحِبُّ ٱلْمُتَطَهِّرِينَ

Allah zaista voli one koji se često kaju i voli one koji se mnogo čiste. (*El-Bekare*, 222)

U ovom ajetu je čistoća došla u kontekstvu govora o pokajanju, kao da se time htjelo istaći da prava čistoća, zapravo, nije moguća bez istinske tevbe (pokajanja).

Poznati učenjak Ebul-Feredž ibnu-l-Dževzi, u svom djelu *Telbīsu Iblīs* (*Iblisove obmane*), na jednom mjestu je zabilježio divnu misao: "O ti koji žudiš da u Džennet uđeš! Samo zbog jednog grijeha tvoj praotac Adem je iz njega istjeran, pa zar misliš da ćeš ti ući u Džennet sa mnoštvom svojih grijeha za koje se ni pokajao nisi!"

U Kur'anu časnom se učestalo govori o grijesima i njihovim pogubnim posljedicama po čovjeka i svijet u kojem on živi. Tako se na stranicama Kur'ana često spominju grješnici, koje Kur'an višestruko naziva: *fāsiqūn, āthimūn, khāti'ūn, zālimūn, tāgūn* itd. U Kur'anu časnom se, također, iznose veoma važna uputstva u vezi s grijesima i onima koji ih čine. To bi se moglo sagledati u nekoliko sljedećih tačaka:

Prvo: Vrata pokajanja su svima otvorena. Allah Svemilosni je Sebe, na brojnim mjestima u Kur'anu, opisao da je *Er-Rahmān* i *Er-Rahīm*, što ukazuje na to da je Njegova milost opća te da je mogu tražiti sva Njegova stvorenja. To znači da se i najveći grješnici, bez obzira na vrstu grijeha koju su učinili, mogu pokajati i zamoliti Ga za oprost. U Kur'anu časnom Allah Samilosni poziva sve ljude da se pokaju jer su vrata Njegove milosti svima otvorena:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ. وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلِمُوا لَهُ مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

O robovi Moji koji ste se prema sebi ogriješili, ne gubite nadu u Allahovu milost! Allah će, sigurno, sve grijehe oprostiti. On, doista, mnogo prašta i on je milostiv. I povratite se Gospodaru svome i pokorite mu se prije nego što vam kazna dođe, – poslije vam niko neće moći pomoći. (*Ez-Zumer*, 53, 54)

Drugo: Allah će zasigurno oprostiti onome ko se iskreno pokaje. U kur'anskim ajetima se ističe da će Allah Svemilosni sigurno oprostiti onome ko se iskreno pokaje i nakon toga bude činio dobra djela. To znači da On neće kazniti onoga ko iskreno učini tevbu. U vezi s tim imamo i sljedeće ajete:

وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى

Ja ću sigurno oprostiti onome ko se pokaje i uzvjeruje i dobra djela čini, i koji zatim na Pravom putu istraje. (*Tā-Hā*, 82)

إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

...Onima koji se pokaju i dobra djela čine, Allah će njihova hrđava djela u dobra promijeniti, a Allah prašta i samilostan je. (*El-Furkān*, 70)

Treće: Dobra djela poništavaju loša. Allah Uzvišeni je iz Svoje beskrajne milosti prema ljudima ostavio i ovu mogućnost, da dobra djela brišu i poništavaju loša. O tome se jasno govori u tekstu Kur'ana časnog:

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ

Dobra djela zaista poništavaju loša. To je pouka za one koji pouku žele. (*Hūd*, 114)

Ovaj ajet ulijeva nadu svakom grješniku i poručuje mu da se nakon pokajanja treba truditi da uradi što više dobrih djela. Na taj način će njegovi grijesi (loša djela) biti pobrisani a njegov život će ponovo dobiti dostojanstvo i smisao. Ovim se, uistinu, ulijeva nada svakom čovjeku koji je pogriješio da se ponovo vrati u okrilje Allaha Svemilosnog. Zato je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Boj se Allaha gdje god budeš i poprati loše djelo dobrim, izbrisat ćeš ga." (Prenosi Et-Tirmizi sa *sahih* senedom)

Istaknuti islamski učenjak Ebu Hamid el-Gazali u svom znamenitom djelu *Ihjā 'ulūmiddīn* posvetio je veliku pažnju

tevbi i nenim uvjetima. U vezi s ovim segmentom (dakle, dobra djela poništavaju loša), smatramo korisnim navesti nekoliko fragmenata iz ovog kapitalnog djela:

"Čovjekovo pokajanje (tevba) od grijeha treba uslijediti uz kajanje i tugovanje zbog toga što ih je počinio. Treba sračunati omjer grijeha prema veličini i trajanju, tražeći za svaku neposlušnost srazmjerno odgovarajuće dobro djelo (*hasene*), pa izvršiti dobra djela srazmjerno tim lošim djelima. U tom pogledu se podrazumijeva gore spomenuti hadis.

Znaj da je grješniku obaveza da se pokaje, zažali i zaokupi razmišljanjem o dobrom djelu koje je suprotno učinjenom grijehu. Ako mu duša (*nefs*) nije bila na pomoći u odlučnosti ostavljanja zbog savladanosti prohtjevom, pa je bio nemoćan u pogledu jedne obaveze (ostavljanja grijeha), ne treba ostaviti drugu obavezu, a to je da odstrani dobrim djelom loše djelo da bi ga izbrisao, pa da bude od onih koji su dobra djela pomiješali s lošim.

Dobra djela brišu loša, bilo to srcem, ili jezikom, ili pak organima. Neka se dobro djelo nađe na mjestu lošeg i u onome za što se vežu njegovi motivi.

Kada je u pitanju srce, neka grijeh pobriše preklinjanjem (*tedarru'*) Allaha Uzvišenog traženjem oprosta (*magfiret*) i praštanja (*'afv*), neka bude ponizan kao odbjegli rob i neka mu poniznost bude takva što će se pred njima nastupati bez imalo oholosti i uzdizanja. Odbjegli i grješni rob nema nikakve osnove da bi se oholio nad drugim robovima. Također, u srcu će gajiti dobro naspram muslimana i odlučnost na pokornost.

Kada je u pitanju jezik: priznavanjem vlastitog nasilja (*zulum*) i traženjem oprosta tako što će učiti: "Gospodaru,

sebi sam nasilje činio, uradio sam zlo, pa mi oprosti grijehe." I tako će na razne načine tražiti oprosta, kako smo naveli u *Kitabu o zikrovima i dovama.*

Kada su u pitanju organi: pokornostima, milostinjama i raznovrsnim ibadetima. Predaje nam dokazuju da ima nade za oprost grijeha, ukoliko taj grijeh bude popraćen sa osam djela. Četiri su vezana za djela srca: pokajanje, ili odlučnost na pokajanje, želja za prestankom grijeha, strah od kazne za njega i nada za njegov oprost. Četiri su vezana za postupke organa: da klanjaš odmah iza grijeha dva rekata, zatim da zatražiš oprosta od Allaha Uzvišenog (izgovarajući *estagfiru-llāhel-azīm*) sedamdeset puta i proučiš: *Subhanallahil-azimi ve bihamdihi* (Sva slava i hvala pripadaju Uzvišenome Allahu), stotinu puta, zatim da udijeliš milostinju i da postiš jedan dan. U jednoj predaji stoji da je Allahov Poslanik rekao: "...da temeljito uzmeš abdest, uđeš u džamiju i klanjaš dva rekata." U nekim predajama se kaže: "Kada uradiš neko loše djelo, poprati ga dobrim djelom pa će(š) ga pobrisati. Skriveno skrivenim, javno javnim." Stoga je rečeno: "Milostinja u tajnosti briše grijehe iz noći, a javna milostinja briše grijehe iz dana." (*Ihjā 'ulūmiddīn*, tom VII, fragmenti iz poglavlja o pokajanju)

Četvrto: Čuvanje od grijeha je suština takvaluka (bogobojaznosti). Allah Uzvišeni u brojnim kur'anskim ajetima govori o *takvaluku*, bogobojaznosti (ar. *et-takvā*). U tim ajetima se, između ostalog, ističe da su *muttekije* oni koji će biti spašeni. Islamski učenjaci su, govoreći o *takvaluku*, u svojim djelima spomenuli brojne definicije. Veoma lijepa i sadržajna je definicija onih koji kažu da je *takvaluk*, zapravo, čuvanje od grijeha. Drukčije kazano, *takvaluk* je osjećaj strahopoštovanja prema Allahu Uzvišenom, koji se nalazi u čovjekovom srcu i ne dozvoljava mu da čini grijehe prema svome Stvoritelju i

da krši Njegove propise i zabrane. U tom pogledu, kur'anska sura *Et-Talak* iznosi vrlo upečatljive tekstove:

وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا

A onome ko se Allaha boji (tj. ko se čuva grijeha), Allah će izlaz naći, i opskrbit će ga odakle se i ne nada; onome koji se u Allaha uzda, On mu je dosta. Allah će, zaista, ispuniti ono što je odlučio; Allah je svemu već rok odredio. (*Et-Talak, 3, 4*)

وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ، ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا

A onome ko se bude Allaha bojao (tj. ko se bude grijeha čuvao) – On će preko ružnih postupaka njegovih preći i još mu veliku nagradu dati. (*Et-Talāk*, 5)

Peto: U neprekidnom istigfaru je spas. U Kur'anu časnom se, u više ajeta, govori o *istigfaru*, traženju oprosta za učinjene grijehe. Tako, npr. Allah, dž.š., u jednom ajetu poručuje:

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

Allah ih nije kaznio, jer si ti među njima bio; i Allah ih neće kazniti sve dok oni budu molili da im se oprosti (tj. dok budu činili istigfar). (*El-Enfāl*, 33)

Istigfar, neprekidno traženje oprosta za grijehe je, po slovu Kur'ana, istinska garancija za otklanjanje Allahove kazne zbog učinjenog grijeha. Zato treba što više činiti istigfar. U predajama se navode veoma lijepe forme (načini) za činjenje istigfara. Spomenu ćemo neke od njih:

- ***Estagfirullāhe-l-'azīm ve etūbu ilejhi***, što znači: "Molim Allaha Veličanstvenog za oprost svojih grijeha i Njemu tevbu (pokajanje) činim." U vjerodostojnim predajama se navodi da je ovo izuzetno vrijedna forma za činjenje istigfara.

- ***Subhānallāhi ve bi hamdihi***. Veliki hadiski autoriteti El-Buhari i Muslim u svojim zbirkama prenose da je Allahov Poslanik, a.s., rekao da će, onome ko izgovori u jednom danu stotinu puta SUBHANALLĀHI VE BI HAMDIHI, biti oprošteni njegovi grijesi čak da ih ima koliko morske pjene.

- *Subhānallāhi ve bi hamdihi, subhānallāhi-l-'azim*. U posljednjem hadisu koji je naveo imam El-Buhari u svome *Sahihu* navodi se da je Allahov Poslanik, alejhisselam, rekao da postoje dvije riječi koje su lahke na jeziku (tj. lahko se izgovaraju), teške na Mizanu i mnogo drage Allahu. To su ove riječi: *Subhānallāhi ve bi hamdihi, subhānallāhi-l-'azīm.* Islamski učenjaci ističu da je ovo izuzetno lijepa forma kojom se veliča Allah, zahvaljuje Mu se na blagodatima i, u isto vrijeme, čini Mu se istigfar, tj. čovjek izgovarajući ove riječi moli Allaha Uzvišenog za oprost svojih grijeha. Kao da je imam El-Buhari, Allah mu se smilovao, upravo zbog toga naveo ovaj hadis na kraju svog čuvenog *Sahiha,* koji se smatra najvjerodostojnijom zbirkom hadisa.

U nekim djelima navodi se sljedeća dova, koja je veoma sadržajna s obzirom da se njome traži oprost svih grijeha koje je čovjek počinio, i velikih i malih, i javnih i tajnih: ***Allahummagfirlī mā kaddemtu vemā ehhartu, vemā esrertu, vemā e'alentu, vemā esreftu, vemā ente e'alemu bihī minnī, ente ilāhī lā ilāhe illā ente subhāneke innī kuntu minez-zālimīn!*** "Allahu moj, oprosti mi sve moje grijehe, i tajne i javne, i ono što sam pretjerao, i ono što Ti znaš o meni, Ti si moj Bog, nema boga osim Tebe, slavljen neka si Ti! "

Koristi čuvanja od grijeha

U ostavljanju grijeha brojne su koristi i dobra za čovjeka, kako na dunjaluku tako i na ahiretu. O tome je veoma lijepo govorio čuveni islamski učenjak Ibn Kajjim el-Dževzijje, u svom kapitalnom djelu *Bedāi'u-l-fevāid*, od kojeg je jedan dio preveden na bosanski jezik i štampan pod nazivom *Riznica znanja*. U tom djelu se, između ostalog, navode sljedeće koristi od čuvanja i sustezanja od grijeha i griješenja:

- čistoća duše, blagost u srcu i širokogrudnost;

- lijep, miran i ugodan život;

- iščezavanje briga, tuge i žalosti (ovo je posebno važno danas!);

- zaštita srčanog nura od tmina griješenja;

- izlaz iz svake krize, od čega su uskraćeni grješnici i razvratnici;

- olakšana opskrba odakle se čovjek i ne nada;

- zaštita od patnje koja pogađa grješnike i razvratnike;

- olakšano izvršavanje ibadeta;

- olakšano saznavanje i učenje nauke;

- lijep položaj i uvažavanje među ljudima;

- lijep spomen u dovi drugih čestitih robova;

- vedrina i ljupkost na licu, pomoć i zaštita od ljudi ako bude izložen napadu ili nasilju;

- odbrana časti ako neko klevetom ili ogovaranjem pokuša okaljati;

- brzo uslišavanje njegove dove;

- bliskost s melekima, a udaljenost od šejtana, ljudskih i džinskih;

- natjecanje ljudi da ga usluže i ispune neku njegovu potrebu;

- čežnja ljudi za njegovim društvom i naklonošću;

- oslobađanje straha od smrti i smireno iščekivanje glasnika smrti jer se time seli svome Gospodaru;

- spoznaja prave vrijednosti ahireta (iz čega proističe priprema za ahiretskim dobrima i briga o tome kako provodi vrijeme);

- osjećanje slasti u pokoravanju Allahu (evo odgovora zašto mnogi ljudi ne osjećaju slast u ibadetu);

- izbjegavajući grijeh, čovjek će osjetiti slast imana;

- onaj ko se čuva grijeha – za njega dovu čine plemeniti meleki, čak i oni koji nose Allahov Arš;

- radost dvojice meleka (pisara) koji zapisuju šta čovjek radi;

- povećanje znanja, razuma, spoznaje i imana;

- postizanje Allahove ljubavi i blizine itd.

Sve ovo čovjek će doživjeti s posebnom vrstom neopisive radosti, koju nikada ne može pronaći ili osjetiti u grijehu! Ovo su samo neke blagodati i počasti koje dolaze kao rezultat ostavljanja grijeha na dunjaluku. A kada čovjek tako umre, onda mu plemeniti meleki donose radosnu vijest od Gospodara svjetova, a to je da je zaslužio Džennet, da za njega nema straha i da ne treba tugovati. Čovjek tada biva prenesen iz

dunjalučkog zatvora i tjesnaca u jednu džennetsku bašču, gdje će uživati do Sudnjeg dana, dakle, još u berzahu i kaburu. A nakon toga će biti vječno nastanjen u Džennetu!

Na kraju, molimo Allaha Uzvišenog da nas sačuva od grijeha i griješenja! U tom pogledu veoma lijepom se doima sljedeća dova, koju je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, preporučio poznatom i dragom ashabu hazreti Aliji, radijallahu anhu, a posredstvom njega i svim ostalim muslimanima i muslimankama:

Allahummerhamnī bi terki-l-me'āsī ebeden mā ebkajtenī, ve en etekellefe mā lā ja'nīnī, verzuknī husne-n-nezari fīmā jurdīke 'annī!

"Allahu moj, smiluj mi se da ostavim grijeh i griješenje sve dok sam živ, i da se ne bavim onim što me se ne tiče! Allahu, podari mi da ono čime si Ti zadovoljan bude lijepo i u mojim očima!"

LITERATURA

- Aiša Abdurrahman Bint Šātī: *El-Kur'ān ve kadājā el-insān* (Kur'an i pitanje čovjeka), Daru-l-ma'rife, Kairo, 1999.
- El-Fejjūmī: *El-Misbāhu-l-munīr*, Mektebetu Lubnan, Bejrut, 1987.
- El-Fejrūzabādī: *El-Kāmusu-l-muhīt*, Muessesetu-r-risale, Bejrut, 1994.
- Ragib el-Asfihānī: *El-Mufredāt li elfāzi-l-Kur'ān*, Darul-fikr, Bejrut.
- Muhammed Asad: *Poruka Kur'ana*, s engleskog preveo Hilmo Ćerimović, Sarajevo, El-Kalem, 2004.
- Bratoljub Klaić: *Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1990.
- Teufik Muftić: *Arapsko-bosanski rječnik*, El-Kalem, Sarajevo, 1997.
- Muhammed Fuad Abdulbākī: *El-Mu'džemu-l-mufehres li elfāzi-l-Kur'āni-l-kerīm*, Daru-l-hadis, Kairo, 1994.
- Harun Yahya: *Kur'anske mudžize*, Sarajevo, Bosančica-print, 2001.
- Safvet Halilović: *Osnovi tefsira*, IPA, Zenica, 2005.
- Henry Margenau: Roy A. Vargesse: *Cosmos, Bios, Theos*, La salle IL: Open Court Publishing, 1992.
- Harun Yahya: *Podvale terorije evolucije*, Bosančica-print, s turskog preveli Enver Ibrahimkadić i Zlatan P., Sarajevo, 2000.
- Paul Davies: *God and the New Physics*, New York, Simon and Schuster, 1983.
- Hugh Ross: *The Creator and the Cosmos*, Colorado Springs, CO: NavPress, 1993.

- Jusuf el-Karadavi: *Kīmetu-l-insān ve gājetu vudžūdihi fi-l-islām*, Dar-s-sahve, Kairo, drugo izdanje, 1995.
- Jusuf el-Karadavi: *El-Merdži'ijjetul-'uljā fi-l-islām li-l-Kur'ani ve-s-Sunne* (*Vrhovni autoritet u islamu pripada Kur'anu i Sunnetu*), Mektebetu Vehbe, Kairo, bez godine izdanja.
- George C. Wiliams: *The Third Culture: Beyond the Scienfitic Revolution*, New York, Simon and Schuster, 1995.
- Werner Gitt: *In the Beginning Was Information*, CLV, Bielefeld, Germany.
- Arthur Koestler: *Janus: A Summing Up*, New York, Vintange Books, 1978.
- Caner Taslaman: *Kur'an – nenadmašni fenomen*, Sarajevo, 2006.
- Muslim en-Nejsabūrī: *Sahih Muslim*, Mektebe Daru-l-fijha', Damask i Saad Suubbar, Rijad, bez godine izdanja.
- Mehmed Handžić: *'Ilmu-l-kelām*, El-Kalem, 2000.
- Safvet Halilović: *Islam i Zapad u perspektivi Asadovog mišljenja*, Novi Pazar, 2006.
- Ibn Kajjim el-Dževzijje: *Knjiga o duši*, s arapskog preveo Mustafa Prljača, Sarajevo, 2003.
- Ibn Kajjim el-Dževzijje: *Zādu-l-me'ād fi hedji hajri-l-'ibād*, Muessesetu-r-risale, Bejrut, petnaesto izdanje, 1987.
- Muhammed Husejn Tabatabāī: *El-Mīzān fi tefsīri-l-Kur'ān*, Bejrut, 1972.
- Michael H. Hart: *The 100, A Ranking of The Most Influential Persons in History*, New York, Hart Publishing Company, 1978.
- Sejjid Kutb: *U okrilju Kur'ana*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2000.
- Abbas Mahmud el-Akkād: *El-Insān fi-l-Kur'ān*, Nehdatu Misr, Kairo, četvrto izdanje, 2005.
- Alexis Carrel: *Čovjek nepoznanica*, Zagreb, 1941.
- Svjetska unija islamskih učenjaka: *Islamska povelja*, s arapskog preveli

dr. Safvet Halilović i dr. Mehmed Kico, štampano u sklopu *Rezolucije o tumačenju islama u Bosni i Hercegovini*, El-Kalem, Sarajevo, 2006.

- Želimir Puljić: *Čovjek – biće u dijalogu*, predavanje održano na Sveučilištu u Dubrovniku, posredstvom web-sajta: www.dubrovnik.hbk.hr.
- Alija Izetbegović: *Islam između Istoka i Zapada*, Nova, Beograd, 1988.
- Šefik Kurdić: *Islamski bonton*, Zenica, IPA, 2005.
- Francis S. Collins: *Božiji jezik*, s engleskog prevela Ksenija Jurišić, Profil International, Zagreb, 2008.
- Bronislav Malinovski: *Magija, nauka i religija*, s engleskog prevela Anđelija Todorović, Prosveta, Beograd, 1971.
- Husein Đozo: *Islam u vremenu*, Novi Pazar, 1998.
- Syed Muhammed Naquib al-Attas: *Islam i sekularizam*, s engleskog preveo Džemaludin Latić, Sarajevo, 2003.
- Henri Tort Nouguse: *Masonska ideja, esej o filozofiji slobodnog zidarstva*, s francuskog prevela Dolores Kalođera-Petrović, Beograd, Evro, 2003.
- Gunar Stolset: *Šta je onda čovjek*, s norveškog preveo Rasim Muratović, Sejtarija, Sarajevo, 2003.
- Živan Filippi: *Sedam antroploških struktura u suvremenoj književnosti*, Zagreb, 1985.
- Muhammed eš-Šejh 'Ajid Tabišat: *El-Insan fi-l-Kur'an*, bez mjesta izdanja, 1995.
- Nebil 'Abdullatif: *El-Insan kema fetarehullah*, El-Hej'etu-l-misrijjetu-l-'amme li-l-kitab, Kairo, 2000.
- M. Fethullah Gülen, *Istina o stvaranju i teorija evolucije*, s arapskog preveo Mehmed Kico, Sarajevo, El-Kalem, 2010.
- Abu Bilal Mustafa al-Kanadi: *Razjašnjenje misterije duše*, s engleskog prevela Alma Čehajić, Libris, Sarajevo, 2002.
- Ez-Zehebi, Šemsuddin Ebu Abdullah: *Kitābu-l-kebāir*, Daru-l-gadi-l-'arebi, Kairo, 1987.

- Muhammed Jasin: *Priroda čovjeka u islamu*, s engleskog preveli Munib i Amra Hodžić, Libris, Sarajevo, 2003.
- Linn Wilcox: *Sufizam i psihologija*, s engleskog prevela Amra Delić, Tuzla, 2007.
- Muhammed Seid el-Buti: *Shvatanje korijena života*, s arapskog preveo Hajrudin Hodžić, El-Kelimeh, Novi Pazar, 2007.
- Muhammed Kutb: *El-Insān bejne-l-māddijjeti ve-l-islām* (Čovjek između materijalizma i islama), Daru-š-šuruk, deseto izdanje, Kairo, 1989.
- Abdullah Selūm es-Samurājī: *Allāh ve-l-insān* (Allah i čovjek), Bagdad, 1983.
- Muhammed 'Aburrahim 'Ades: *Me'allāh ve-l-insān*, Amman, 1990.
- Wilder Penfield: *The Mistery of the Mind: A Critical Study of Consciousness and the Human Brain*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1975.
- Roger Pernose: *The Emperor's New Mind*, Penguin Books, 1989.
- Harun Yahya: *Globalno masonstvo*, Bihać, 2007.
- Raymond Moody: *Život poslije života*, Prosveta, Zagreb, 1986.
- El-Gazali: *Život poslije smrti*, Hedijja, Mostar.
- Miroljub Petrović: *Nauka i problem smrti*, Beograd, 2008.
- Vehbe ez-Zuhajli, *El-Fikhu-i-slāmi ve edilletuhu*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1996.
- Sejjid es-Sabik: *Fikhu-s-sunne*, El-Feth li-l-'ilami-l-'arebi, Kairo, 1996.
- Grupa autora: *Šerhu-l-'Akīdeti-t-Tahāvijje*, El-Mektebu-l-islami, osmo izdanje, Bejrut, 1984.
- Enciklopedija *El-Mevsū'atu-l-fikhijje*, Ministarstvo vakufa, Kuvajt, 1993.
- Tom Hartman: *Poslednji dani planete Zemlje, naučni dokazi za brzi kraj sveta*, Centar za prirodnjačke studije, Beograd, 2008.
- Jusuf el-Karadavi: *Muškiletu-l-fakr ve kejfe 'āledžeha-l-islām*, Mektebetu Vehbe, Kairo, 1986.

- Sejjid Kutb: *Znakovi na putu*, s arapskog preveli Muhamed Mrahorović i Mustafa Prljača, Sarajevo, bez godine izdanja.
- Mustafa Busuladžić: *Muslimani u Evropi*, Sejtarija, Sarajevo, 1997.
- Jusuf el-Karadavi: *El-'Ibādetu fi-l-islām*, Mektbetu Vehbe, Kairo, petnaesto izdanje, 1985.
- Alija Izetbegović: *Moj bijeg u slobodu*, Svjetlost, Sarajevo, 1999.
- El-Džessas, Ebu Bekr Ahmed ibn 'Ali er-Razi: *Ahkāmu-l-Kur'an*, Daru-l-kutubi-l-'ilmijje, Bejrut, 1994. *ā*
- Ibnu-l-'Arebi: *Ahkāmu-l-Kur'ān*, Daru-l-fikr, Bejrut, bez godine izdanja.
- El-Alusi, Mahmud el-Alusi el-Bagdadi: *Ruhu-l-me'ani*, Daru-l-fikr, Bejrut, 1987.
- Đukanović M. Boro: *Droge, od zloupotrebe do zavisnosti*, Sarajevo, 1994.
- Kiril Temkov: *Etika za mlade*, Niš, 2003.
- Mehmed Bašić: *Ovisnosti – problem u razvoju*, Didaktički putokazi, br. 14, Zenica, 1999.
- Osman Sinanović (urednik): *Ovisnost o drogama, uzroci i posljedice, prevencija i liječenje, multidisciplinarni pristup*, Tuzla, 2001.
- Charles Darwin, *Postanak vrsta*, Zagreb, 2000.
- Abdulah Šarčević: *Odvažnost slobode (etika ljudskih prava)*, Pravni centar Fond otvoreno društvo, Sarajevo, 2000.
- Wilhelm Berndt: *Poreklo vrsta*, preveo J. Popović, Nolit, Beograd, 1933.
- M. Hoernes: *Praistorija čovjeka*, preveo B. Herman, Nolit, Beograd, 1933.
- Caner Taslaman: *Veliki prasak, filozofija i Bog*, s turskog preveo Enver Ibrahimkadić, Dobra knjiga, Sarajevo, 2008.
- Darko Plevnik: *Pravo na vlastiti smisao*, Prometej, Zagreb, 2006.
- Michael Nagler: *Potraga za nenasilnom budućnošću*, s engleskog prevela Željka Vojinović, Sarajevo, Gariwo, 2007.

- Mustafa Islamoğlu: *Država u srcu*, s turskog preveli Abdulaziz i Hulya Rizvić, idavačka kuća Denge, Istanbul, 2009.

O AUTORU

Safvet (Mustafa) Halilović je rođen 1968. (1388. god po H.), u Zenici, Bosna i Hercegovina. Profesor je tefsira i kur'anske antropologije na Islamskom pedagoškom fakultetu Univerziteta u Zenici, te član Vijeća povjerenika Svjetske unije islamskih učenjaka (International Union for Muslim Scholars, IUMS). Studirao je na poznatom islamskom univerzitetu Al-Azhar u Kairu, gdje je diplomirao (1992), završio postdiplomske studije i magistrirao (1997) i doktorirao na Odsjeku za tefsir i kur'anske znanosti (2001). Kao gostujući profesor predavao je na postdiplomskim studijama Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru.

Objavio je preko 150 originalnih naučnih i stručnih radova iz oblasti tefsira (tumačenja Kur'ana), sire (Vjerovjesnikovog životopisa), kur'anske antropologije, povijesti islama, islamskog misionarstva, odgoja i obrazovanja. Saradnik je više islamskih novina i časopisa. Učestvovao je na brojnim naučnim simpozijima u Bosni i Hercegovini i svijetu.

Do sada su mu objavljene sljedeće knjige:

- *At-Tafsīr bi al-ma'thūr, ahammiyyatuhū wa dawābituhū, dirāsa tatbīqiyya fī sūra an-Nisā'* (*Tradicionalni tefsir, njegov značaj i postavke, primijenjena studija u suri En-Nisā'*), magistarska teza na arapskom jeziku, publikovana

u izdanju Darun-nešr lil-džami'at (Univerzitetska izdanja), Kairo, 1999.

- *Al-Imām Abū Bakr ar-Rāzī al-Džassās wa manhadžuhū fī at-tafsīr*, doktorska disertacija na arapskom jeziku, odbranjena na Univerzitetu Al-Azhar u Kairu 25. marta 2001. godine s najvišom ocjenom *martaba aš-šaraf al-ūlā*, uz preporuku za štampanje zbog njenih naučnih vrijednosti. Disertacija je publikovana 2001. u izdanju ugledne kairske izdavačke kuće Darus-selam. Na bosanski jezik je prevedena 2004. a prevodilac je prof. dr. Mehmed Kico, profesor arapskog jezika i književnosti na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Prijevod je objavljen pod nazivom: *Metodologija tumačenja Kur'ana u hanefijskome mezhebu – Studija na primjeru El-Džessasovog tefsira Ahkam el-Kur'an* (*Propisi Kur'ana*), u izdanju Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i El-Kalema.

- *Hifz – učenje Kur'ana napamet* (2003. i 2005) Knjiga je u Torontu (Kanada) prevedena na engleski jezik a prijevod je također objavljivan više puta.

- *Islam i Zapad u perspektivi Asadovog mišljenja,* štampano dva puta na bosanskom jeziku (2003. i 2006) - Ovo djelo prevedeno je na engleski, njemački i arapski jezik te na tim jezicima publikovano u Kairu. Predgovor engleskom i njemačkom izdanju napisao je poznati njemački pisac Murad Wilfried Hofmann.

- *Osnovi tefsira*, opsežna studija o temeljnim postavkama razumijevanja i tumačenja Kur'ana, Islamski pedagoški fakultet, Zenica, 2005.

- *Islamsko vjerovanje u svjetlu El-Džessasovog tefsira Ahkam al-Qur'an (Propisi Kur'ana)*, 2005.

- *Uloga Kur'ana u životu muslimana*, 2006.
- *Sira – Životopis posljednjeg Allahovog Poslanika,* prvo izdanje 2007., drugo dopunjeno izdanje 2010., treće dopunjeno izdanje 2011.
- *Kur'anska antropologija – Čovjek u svjetlu Kur'ana*, 2009. Ovo djelo je pionirske naravi jer je u njemu, prvi put na našim prostorima, studiozno tretirana ova izuzetno važna oblast. Drugo dopunjeno izdanje ovog djela publikovano je 2012. pod naslovom: *Šta Kur'an kaže o čovjeku, Uvod u kur'ansku antropologiju*. Ovo djelo je, također, prevedeno i na engleski jezik (*What the Qur'ân says about the human being, Introduction to Qur'anic Anthropology*) i objavljeno u renomiranim izdavačkim kućama u Kairu i Istanbulu.
- *Supruge vjerovjesnika Muhammeda i razlozi njegovog višeženstva*, 2009. Prevedeno na engleski (*Wives of Prophet Muhammad and reasons for his multiple marriages*) i njemački jezik (*Die Ehefrauhen des Propheten Muhammed und die Gründe für Siene Mehrene*); prijevodi publikovani u Beču (Austrija), 2009.
- *Šta živi mogu učiniti za umrle*, prvo izdanje 2009., drugo izdanje 2010.
- *Šta moramo znati o grijesima*, 2011., drugo izdanje 2012.

S profesorom Mehmedom Kicom preveo je s arapskog na bosanski jezik dva značajna djela: *Ličnost posljednjeg Allahovog Poslanika*, autora Muhammeda Rewwasa Qal'ahdžija i *Islamsku povelju Svjetske unije islamskih učenjaka*. *Islamska povelja* je objavljena u sklopu *Rezolucije o tumačenju islama u Bosni i Hercegovini*, čiji je izdavač Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Kao zasebna publikacija *Islamska povelja* je objavljena 2010.

Dr. Safvet Halilović je urednik i recenzent brojnih knjiga i edicija, a sa grupom intelektualaca 1999. godine osnovao je časopis *Novi Horizonti*, koji na bosanskom jeziku u kontinuitetu izlazi već drugu deceniju. Od 2008. godine angažovan je kao gostujući profesor na Fakultetu za islamske studije u Novom Pazaru, gdje predaje Vjerovjesnikov životopis.

Na zasjedanje Generalne skupštine Svjetske unije islamskih učenjaka (International Union for Muslim Scholars) u Istanbulu, jula 2006. godine, izabran je u Vijeće povjerenika, uže tijelo koje rukovodi Svjetskom unijom islamske uleme, koja okuplja nekoliko hiljada islamskih učenjaka iz raznih dijelova svijeta. Na zasjedanju Generalne skupštine u Istanbulu, u julu 2010. godine, ponovo je izabran u Vijeće povjerenika Unije.

(Opširniju biografiju vidjeti na web-portalu Islamskog pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici: www.ipf.unze.ba/profesori, kao i portalu Svjetske unije islamskih učenjaka, IUMS: http://www.iumsonline.com/ar/default.asp?MenuID=3&contentID=3169

SADRŽAJ

SAFVET HALILOVIĆ

ŠTA KUR'AN KAŽE O ČOVJEKU

UVOD U KURANSKU ANTROPOLOGIJU

ISBN 978-9958-23-306-7

9 789958 233067

el-Kalem

www.elkalem.ba

CNS

CENTAR ZA NAPREDNE STUDIJE

www.cns.ba